

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**İSTANBUL'DA MARJİNALİTE VE MEKÂN (1789-1839):
BEKÂR ODALARI VE MEYHANELER**

İŞİL ÇOKUĞRAŞ

**DOKTORA TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARLIK TARİHİ VE KURAMI PROGRAMI**

**DANIŞMAN
PROF. DR. BERRİN ALPER**

İSTANBUL, 2013

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**İSTANBUL'DA MARJİNALİTE VE MEKÂN (1789-1839):
BEKÂR ODALARI VE MEYHANELER**

Işıl ÇOKUĞRAŞ tarafından hazırlanan tez çalışması 24.07.2013 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı'nda **DOKTORA TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Berrin ALPER

Yıldız Teknik Üniversitesi

Eş Danışman

Prof. Dr. Uğur TANYELİ

Mardin Artuklu Üniversitesi

Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Berrin ALPER

Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Uğur TANYELİ

Mardin Artuklu Üniversitesi

Prof. Dr. Nur URFALIOĞLU

Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Füsun ALİOĞLU

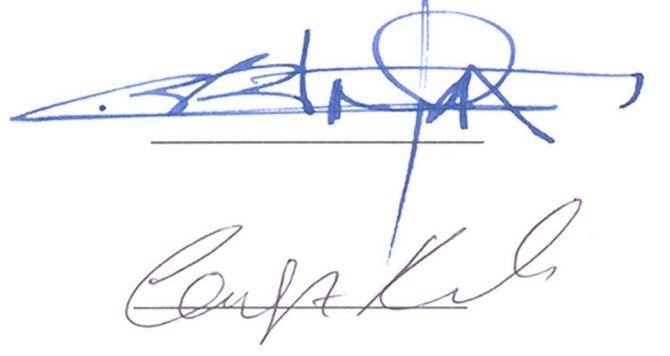
Kadir Has Üniversitesi

Prof. Dr. Baha TANMAN

İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Can BİNAN
Yıldız Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Cengiz KIRLI
Boğaziçi Üniversitesi

Handwritten signatures in blue ink. The top signature is stylized and appears to be 'CAN BINAN'. The bottom signature is 'Cengiz Kirli'.

Bu alışma, TÜBİTAK-BİDEB Yurt İçi Doktora Burs Programı ile desteklenmiştir.

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın ardındaki düşünsel temellerin Uğur Tanyeli yürütücülüğündeki YTÜ Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programı'nda katıldığım derslerde atıldığını itiraf etmeliyim. Dolayısıyla, öncelikle kendisine mimarlık tarihi yazınının fiziksel görüntülerin ardındaki toplumsallıkları görmekle mümkün olduğunu anlamamı sağladığı ve beni bu alanla tanıştırdığı için çok teşekkür ederim. Ayrıca böylesine "marjinal" bir konuyu çalışmanın kendisinin desteği olmadan mümkün olamayacağını da belirtmek isterim. Tüm bu süreçte elimdeki malzeme ile ne yapacağımı kara kara düşündüğüm anlarda bana yol gösterdiği ve entellektüel birikimini benimle paylaştığı için kendisine minnetarım.

Tezi her aşamasında titizlikle değerlendiren ve beni sürekli yüreklendiren Berrin Alper'e sadece tezle ilgili değil, her zamanki desteği için çok teşekkür ederim. Bu süreci başından sonuna kadar izlemiş olan Nur Urfalıoğlu ve Füsun Alioğlu'nun eleştirileri ve hiç yitmeyen ilgileri benim için çok önemli olmuştur. Konu hakkında fikirlerini almaktan her zaman keyif aldığım Baha Tanman'a ve değerli yorumları için diğer juri üyeleri Can Binan ve Cengiz Kırılı'ya çalışmaya katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunarım.

Bu süreçte pek çok kurumun ve kişinin katkısı olmuştur. Doktora eğitimimi destekleyen TÜBİTAK Bilim İnsanları'nı Destekleme Daire Başkanlığı'na, bu çalışmayı mümkün kılan Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'ne, koleksiyonlarından ve mekânlarından faydalandığım İstanbul Araştırmaları Enstitüsü'ne, IRCICA Kütüphanesi'ne, SALT'a, Orient Institut'a, Atatürk Kitaplığı'na ve çalışanlarına teşekkür ederim. En büyük korkum olan Osmanlıca'yı öğrenmemi sağlayan Orhan Sakin'e ve Osmanlıca metinlerdeki desteği için Cabir Duysak'a minnetarım. Benimle paylaştığı birikimleri ve değerli yorumları için Suraiya Faroqhi'ye ve sadece Centrel European University'de geçirdiğim süre boyunca değil sonrasında da yakın ilgisi ile beni destekleyen Tolga Esmer'e teşekkür ederim.

Bu zorlu süreçte desteğini esirgemeyen Alev Erkmen'e, doktora sürecinin zorluklarını paylaştığım Pinar Ün'e ve sadece bu süreçte değil, akademik hayatın her anındaki yorgunluğuma ortak olduğu için İrem Genç'er'e çok teşekkür ederim. Burada adını sayamayacağım pek çok arkadaşına ve yakın zamanda "mekânın suçluluğu"nu birlikte tecrübe ettiğim tüm insanlara da ayrıca teşekkürlerimi sunarım.

Ailemin desteği olmadan bunu gerçekleştirmem elbette mümkün değildi. Türlü fedakarlıklarla iyi bir eğitim almamı ve bugünlere gelmemi sağlayan annem Ayfer Çokuğraş'a, tüm desteklerinin yanı sıra bana akademik hayatta örnek oldukları için babam Haluk Çokuğraş'a, yengem Nursen İpekoğlu'na ve kuzenim Mehmet İpekoğlu'na

minnetarım. Son olarak, "marjinal" olana ilgi duymamı sağlayan ve tüm bunları büyük bir keyifle okumak isteyeceğine inandığım anneanneme herşey için sonsuz teşekkür ederim.

Temmuz 2013,

Işıl Çokuğraş

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
KISALTMA LİSTESİ	ix
ŞEKİL LİSTESİ.....	x
ÇİZELGE LİSTESİ	xi
ÖZET.....	xii
ABSTRACT	xiv
BÖLÜM 1	
GİRİŞ.....	1
1.1 Literatür Özeti	2
1.2 Tezin Amacı	5
1.3 Orijinal Katkı.....	6
BÖLÜM 2	
ERKEN MODERN İSTANBUL: TOPLUMSAL DEĞİŞİM	11
2.1 Toplumsal Değişim	11
2.2 Kentsel Nüfus ve Göç	14
2.3 Kentsel Güruh Korkusu	20
BÖLÜM 3	
ERKEN MODERN KENTTE KENTSEL TOPLUMDIŞILIK MESELESİ	24
3.1 Suçun Tanımı.....	25
3.1.1 Avrupa Bağlamında Suçun Tanımı	25
3.1.2 Osmanlı Bağlamında Suçun Tanımı.....	28
3.2 Marjinalite.....	33
3.3 Tekinsizlik	37
BÖLÜM 4	
KENTSEL DENETİM	41

4.1	Avrupa Kentleri Bağlamında Kentsel Denetim	41
4.2	Osmanlı İstanbul'u Bağlamında Kentsel Denetim	44
4.2.1	Kentin Denetiminin Aktörleri	45
4.2.2	Kefalet Sistemi.....	49
4.2.3	Denetimdeki Değişim	52
BÖLÜM 5		
BEKÂR ODALARI		60
5.1	Bekâr Odalarının İktidarla ve Toplumla İlişkisi.....	62
5.1.1	Bekârların Denetimi	63
5.1.2	Bekâr Odaları ve Genel Asayiş	74
5.2	Bekârların Toplumsal Konumu: Tanımsız Bir Kentsel Grup	79
5.2.1	Bekârların Mekânsal Varoluşu: Hanlar, Bekâr Odaları, Kayıkhaneler.....	81
5.2.2	Bekârların Mekânsal Varoluşu: Dükkânlar ve İşlikler.....	90
5.2.3	Balaban İskelesi ve Melegirmez Sokağı.....	98
5.3	Bekârların Kentsel Topoğrafideki Konumları	106
5.3.1	Tarihçe.....	106
5.3.2	Bekârların Barınma Koşulları.....	109
5.3.3	Topoğrafik Dağılım	115
5.3.3.1	İstanbul'da Bekârların Barındığı Mekânların Genel Dağılımı	116
5.3.3.2	Hanlar ve Bekâr Odaları	121
5.3.3.3	Dükkânlar ve İşlikler	127
5.3.3.4	İskeleler ve Kayıkhaneler	135
5.3.3.5	Bekârların Barındığı Diğer Mekânlar	143
BÖLÜM 6		
MEYHANELER		145
6.1	Tarihçe	146
6.2	Meyhanelerin İktidar ve Toplum ile İlişkisi	152
6.3	Topoğrafik Dağılım	165
BÖLÜM 7		
SONUÇ.....		176
KAYNAKLAR.....		187
EK-A		
GÖRSELLER.....		193
EK-B		
HARİTALAR.....		209
EK-C		
GRAFİKLER.....		211

EK-D

ÇİZELGELER	214
ÖZGEÇMİŞ.....	270

KISALTMA LİSTESİ

A.DVN.d.	Divan Kalemî Defteri
A.MKT.NZD.	Sadaret Nezaret ve Devâ'ir
Bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
D.BŞM.ZCR.	Başmuhasebe Zecriye Kalemî Defteri
D.DŞM.TRE.d.	Başmuhasebe Tersane Emiri Defteri
DBŞM	Başmuhasebe Defteri
DH.EUM.AYŞ.	Dâhiliye Nezaretî Asayiş Kalemî
DH.KMS.	Dâhiliye Nezaretî Kalem-i Mahsûs Müdüriyeti
DH.MKT.	Dâhiliye Nezaretî Mektubi Kalemî
HAT	Hatt-ı Hümayun
KK.d.	Kamil Kepeci Zecriye
MAD.D.	Maliyeden Müdevver
ML.VRD.	Maliye Nezaretî Varidat
MM.	Mesail-i Mühimme
NFS.d.	Nüfus Defteri

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil A. 1	Karagöz Beyoğlu'nda adlı kitaptan bir sahne.....	193
Şekil A. 2	William Hogarth - Industry and Idleness	193
Şekil A. 3	BOA A.DVN.831, yaprak 61 ve 62	194
Şekil A. 4	BOA NFS.d.00004, yaprak 25 ve 26.....	195
Şekil A. 5	BOA ML. VRD. 4984, yaprak 1'den detay.....	196
Şekil A. 6	Bursa Çarşısı'nda dükkânlar, 19. yüzyıl	196
Şekil A. 7	Gedikpaşa'daki düşük gelirlilere ait oda dizileri.....	196
Şekil A. 8	Gedikpaşa'daki fakirlere ait oda dizileri.....	197
Şekil A. 9	Süleymaniye'de muhacirlere ait hücreler	197
Şekil A. 10	Süleymaniye bekâr odaları sırası	197
Şekil A. 11	Bir birimin cephesi	198
Şekil A. 12	Bir birimin iç mekânı	198
Şekil A. 13	Ocak	198
Şekil A. 14	Tuvaletin bulunduğu nişler	199
Şekil A. 15	Bir birimin planları.....	199
Şekil A. 16	Bir birimin kesitleri.....	200
Şekil A. 17	Ayverdi haritalarında defterlerde adı geçen hanlar	200
Şekil A. 18	Sultan Odaları.....	201
Şekil A. 19	Vezir Han	201
Şekil A. 20	Çukur Han.....	202
Şekil A. 21	Kilit Hanı	202
Şekil A. 22	Mahmudpaşa	203
Şekil A. 23	Yenihan ve Kürkçü Han	204
Şekil A. 24	Çatladıkapı.....	204
Şekil A. 25	Eminönü'ndeki iskeleler	205
Şekil A. 26	Galata Surları ve kapıları	205
Şekil A. 27	Galata Kulesi'nden Tophane	206
Şekil A. 28	Tophane İskelesi.....	206
Şekil A. 29	Beşiktaş Kireç İskelesi.....	207
Şekil A. 30	Balaban İskelesi ve çevresi	207
Şekil A. 31	İstanbul'da bir meyhane sahnesi	208
Şekil A. 32	Karagöz meyhanede.....	208

ÇİZELGE LİSTESİ

	Sayfa
Çizelge D. 1	Araştırmada kullanılan defterler ve içerikleri 214
Çizelge D. 2	Hanlar, oda ve burada kalan kişi sayıları 215
Çizelge D. 3	Bekâr odaları, oda ve burada kalan kişi sayıları 223
Çizelge D. 4	Dükkânlarda kalan bekârlar 225
Çizelge D. 5	İskelelerdeki oda ve kalan kişi sayıları..... 260
Çizelge D. 6	Meyhanelere ilişkin veriler 261

**İSTANBUL'DA MARJİNALİTE VE MEKÂN (1789-1839):
BEKÂR ODALARI VE MEYHANELER**

Işıl ÇOKUĞRAŞ

Mimarlık Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Berrin ALPER

Eş Danışman: Prof. Dr. Uğur TANYELİ

Bu tez, iktidarın marjinalite atfettiği bekâr odaları ve meyhaneler üzerinden suç/marjinalite/tekinsizlik/denetim kavramlarını geç 18. erken 19. yüzyıl İstanbul'u bağlamında tartışmayı hedeflerken aynı zamanda Osmanlı'nın merkezileşme çabası ve modern bürokrasi inşasını da kent bazında okumaktadır. Marjinalite kavramının Geç Osmanlı bağlamında modern bürokrasinin inşası ve kente müdahale biçimleri ile doğrudan bağlantılı oluşu ortaya konurken, erken modern İstanbul'un farklılıkları bünyesinde barındıran kentsel mekânının nasıl sürekli bir disipline edilme çabasına maruz kaldığı da tartışılmıştır. Tüm kentsel denetim sistemini değiştiren de bu kavramların tezde ele alınan aralıkta tanımlanma çabalarıdır. Bu çalışma, modern devlet inşasının erken evresine odaklanmakta ve kentin en tekinsiz ve en "suçlu" yerleri olarak görülen bekâr odaları ile meyhanelerin topoğrafik dağılımlarını, iktidar ve toplum ile ilişkilerini bir arada değerlendirirken, bunların karmaşık bir toplumsal duruma işaret ettiğini de ortaya koymaktadır.

Tezin ele aldığı 1789-1839 aralığı İstanbul'da geleneksel toplumsal katmanlaşma normlarının çözülmeye başladığı, kamusal alanın sancılı inşasının yoğun olarak hissedildiği bir dönemdir. Toplumsal grupların bir mekânda bulunmasının meşruiyetin sınırları ile oynadığı bu dönem, kentsel mekânda çatışmanın da en yoğun olduğu zamandır. Dolayısıyla iktidarın ve toplumun neyi ne zaman marjinal olarak gördüğünü sorgulamak yalnızca dönemin zihniyetini anlamak açısından değil, kentsel dinamikleri

tanımlamak açısından da önemlidir. Bu bağlamda tez kapsamında Geç Osmanlı İstanbul'una dair geleneksel kent anlatılarının dışında kalmış olan marjinalite ve onun mekânsallıkları ele alınmıştır.

Foucault suçluluğun modernlik ile eşanlı ve eşzamanlı oluşumunu anlatır. İstanbul'da ise suçlu, marjinal ve tekinsiz gibi kavramların net sınırlarının oluşmadığı erken modern dönemde marjinalitenin de mekânın kullanıcıları üzerinden değil, mekân üzerinden tanımlandığı anlaşılmaktadır. Tez boyunca ele alınan pek çok belgede, erken modern Osmanlı'da suç ve suçlunun tanımlanmasından çok, "mekânın suçluluğu" denebilecek bir gündelik pratiğin varlığı tespit edilmiştir. İktidar kentte hissettiği dönüşümleri, "marjinal" olarak nitelendirdiği unsurların mekânları üzerinden tanımlamış ve adeta mekânı cezalandırma yoluna gitmiştir.

Bu dönemde İstanbul, çeşitli toplumsal katmanların kent sahnesinde varlığına şahit olurken, bir yandan da kentte bu çeşitliliğe karşı tedirginliğin de artmış olduğu görülmektedir. Kent artık bütünüyle tekinsiz bir coğrafyadır ve neredeyse tüm bireylerin bağlamsal olarak zaman zaman bir suçluya, bir marjinalite dönüşebilmesi (sanki) an meselesidir. Bekâr odaları ve meyhaneler gibi mekânlar her dönem problemliler olarak görülmüşlerdir, fakat 18. yüzyılın özellikle ikinci yarısında iktidarın mekânlarla uğraşmaya başladığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde kentsel mekâna müdahale bir devlet politikası haline dönüşmüştür.

İktidarın kente, kamusal alana ve kamusal mekândaki hemen her varoluşa dair her türlü unsurdan tedirginlik duyması ve bu tedirginliği kentsel mekâna dair sürekli bir denetim ve kapatma tehdidi ile ifade etmesi geç 18. ve erken 19. yüzyılda İstanbul'un farklılıkları bir arada bünyesinde barındıran dokusunda hasarlara neden olmuştur. III. Selim'le başlayan ve II. Mahmud'la doruğa ulaşan bir iktidar kullanma hali, kente dair her konuya müdahale etme tutkusuna dönüşmüştür. Bu süreçte, kentin kamusal alanları kadar kentlilerin yaşadıkları mekânlar da kısıtlamalara maruz kalmıştır. Bekâr odaları ve meyhaneler gibi mekânların mütemadiyen ahlaksızlık ve suç söylemleri ile birlikte dile getirilmesi, kentin bu olağan mekânlarının birer marjinalite kaynağı gibi sunulması yönetimin kente bakışını özetler niteliktedir. Özellikle II. Mahmud döneminde kamusal alanı kısıtlamaya yönelik çabalar ve Yeniçeri Ocakları feshedilirken geniş bir kentli kesimin ve mekânlarının da ortadan kaldırılması İstanbul'un kendine özgü toplumsal unsurlarını temizleme etkinliğine dönüşmüştür. Bu dönem alışlageldik kent tarihi anlatılarında pek çok yeni düzenlemenin ve anıtsal yapıların meydana getirildiği parlak bir "modernleşme" aralığı olarak ele alınsa da, onlara alternatif bir okumada, kendine özgü pek çok çeşitliliği bünyesinde barındıran bir erken modern metropolünün disipline edilerek zapturapt altına alındığı bir dönem olarak da değerlendirilmesi mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Marjinalite, Geç Osmanlı, İstanbul, bekâr odaları, meyhane

**MARGINALITY AND SPACE IN ISTANBUL (1789-1839):
BACHELOR ROOMS AND TAVERNS**

Işıl ÇOKUĞRAŞ

Department of Architecture

PhD. Thesis

Advisor: Prof. Dr. Berrin ALPER

Co-Advisor: Prof. Dr. Uğur TANYELİ

The dissertation aims to discuss the concepts of crime, marginality, uncanny and discipline in the context of late 18th and early 19th century Istanbul focusing on certain spaces of the city, while reading Ottoman's attempt to centralization and construction of modern bureaucracy via the cityscape. While the construction of modern bureaucracy and intervention to the urban space's close relation to the concept of marginality is clarified, the continuous attempt to discipline early modern Istanbul's urban space, which embodies various diversities, is also discussed. What changes the urban surveillance system is the struggle to define these concepts in the period the dissertation deals with. The study focuses on the early phase of construction of modern state and evaluates bachelor rooms and taverns, which are seen as the most uncanny and "criminal" spaces of the city, through their topographical distributions and relations with the authority and society revealing a complex societal situation.

The interval this dissertation is concerned with, 1789-1839, corresponds to a period when the traditional societal layers start to disintegrate and the painful construction of public space is observed. This period, when the coexistence of various social groups at a certain space dislocates the borders of legitimacy, was also the time when the conflicts in urban space were intensified. Consequently, questioning what and when

the authority and society regarded as marginal not only helps us understand the mentality of the period, but also enables us to define the urban dynamics. In this context, the dissertation examines the marginality and its spaces that have been kept out of Istanbul's traditional Late Ottoman historiography.

Foucault depicts the synonymous and simultaneous constitution of modernity and criminality. In the case of early modern Istanbul however, the outlines of concepts like criminal, marginal and uncanny were not clear yet, and marginality was defined not via users of a space, but thorough the space itself. In a great number of documents studied for the dissertation, it is seen that in early modern Ottoman there has been a daily practice that might be called as "criminality of space" rather than an attempt to define the crime and the criminal. The government identified the transformation it sensed in the city through the spaces of subjects which it referred as marginal and punished these spaces.

As Istanbul's urban space embodied various social groups, an anxiety towards this diversity mounted up. The city was now entirely an uncanny geography and every individual might become a criminal or a marginal -conceptually- at any time. Spaces like bachelor rooms and taverns are considered problematic all the time, however especially in the second half of the 18th century, it is seen that the state takes on these spaces. Intervention to the urban space had turned into a governmental policy during this period.

The authority's anxiety towards public space and every existence in it and expression of this anxiety through establishing a continuous surveillance and threat of closing down these spaces had damaged early modern Istanbul's fabric that embodied diversities. A state of using authority, that began with Selim III and reached its peak with Mahmud II, turned into a passion to intervene to everything related to the city. In this time course, spaces that the citizens lived were subject to restrictions as well as the public spaces. Bachelor rooms and taverns were depicted with immorality and crime and were regarded as sources of marginality; which revealed the state's approach to the urban space. Especially during the reign of Mahmud II, the attempts to restrict the public space and to clear away certain citizens and their space while abolishing the Janissary Corps turned into wiping out Istanbul's authentic social elements. Even though in conventional urban historiographies this period is referred as a bright "modernization" era that many new regulations were made and monumental constructions took place, via an alternative reading it can be assessed as an interval when an early modern metropolis incorporating various diversities was disciplined.

Key words: Marginality, Late Ottoman, Istanbul, bachelor rooms, tavern

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Suç/marjinalite/tekinsizlik/denetim kavramlarını geç 18. erken 19. yüzyıl İstanbul'u bağlamında iktidarın marjinalite atfettiği kent mekânları üzerinden tartışmayı hedefleyen bu tez, aynı zamanda Osmanlı'nın merkezileşme çabasını ve modern bürokrasi inşasını da kent bazında okumaktadır. Marjinalite ve tekinsizlik kavramlarının modern bürokrasinin inşası ve kente müdahale biçimleri ile doğrudan bağlantılı oluşu ortaya konurken, erken modern İstanbul'un farklılıkları bünyesinde barındıran kentsel mekânının nasıl sürekli bir disipline edilme çabasına maruz kaldığı da tartışılacaktır.

Kent tarihi anlatısında toplumun sosyolojik yapısının ve kültürel deneyimlerinin önemi büyüktür. Bu deneyimlerin sürekliliği veya kesintiye uğrayışı toplumun dönüşümü hakkında ipuçları verir. Hangi mekân kullanımlarının tehdit olarak algılandığı, toplumun ve iktidarın neleri reddedip neleri benimsediği, neyi ne zaman toplum dışı olarak kabul ettiği kentlilik tarihinin önemli parçalarını oluşturur. İstanbul'un alışlagelmiş kentsel tarih anlatıları genelde saray çevresi, üst sınıflar ve toplumun belirli birkaç grubunun çevresinde örgütlenmiştir. Bu durum muhtemelen, Osmanlı saray tarihçilerinin içinde bulunduğu çevre, anı ve seyahat anlatılarının yazarlarının büyük bir çoğunluğunun üst sınıflara mensup olması ve yabancı seyyahların anlatılarının ise genelde Oryantalist bir bakış açısından dışarı çıkamaması nedeniyle, konu hakkındaki basılı kaynakların ve dönem gözlemlerinin kısıtlı oluşundan doğmaktadır. Hâlbuki Osmanlı Arşiv Belgeleri çok yönlü araştırmalara olanak sağlamakta ve bugün Orta Doğu tarihi üzerine yürütülen pek çok çalışma kent tarihinin farklı yönlerine de işaret etmektedir.

Orta Doğu ve Kuzey Afrika üzerine yapılmış geleneksel çalışmalar hala politik, dini ve askeri konular ve elit kesimin yaşam standartları üzerine yoğunlaşırken, Avrupa

tarihinde madun (*subaltern*) gruplar hakkında ciddi bir literatür bulunmaktadır. 1960'larda Avrupa sosyal tarih yazını gelişirken, Orta Doğu ve Kuzey Afrika çalışmaları da onun ilgi alanlarını ve yöntemlerini sahiplenmişlerdir. Özellikle ikinci nesil tarihçilerin oluşturduğu kadın tarihi ve toplumsal cinsiyet çalışmaları bu alanda büyük öneme sahiptir. Yine de Orta Doğu çalışmalarında 'aşağıdan tarih'¹ yaklaşımı Avrupa'da olduğu kadar yaygınlaşmamıştır. [1]

İstanbul'da marjinalite ve mekân üzerine bir çalışma da geleneksel tarih anlatılarının dışında kalmıştır. Bu çalışmada Osmanlı Arşiv Belgelerinin ve yardımcı dokümanların ışığında geç 18. yüzyıl ve erken 19. yüzyılda İstanbul'unda hangi mekânların marjinalite ile ilişkili kabul edildiği; toplumun ve yönetim erklerinin bunlara karşı tutumları ortaya konacaktır. Erken modern İstanbul'da toplumdışılık meselesini kent bağlamında tartışmak için pek çok mekân tipi bulunmaktadır fakat bu tez kapsamında sadece bekâr odaları ve meyhaneler incelenecektir. Bu iki mekân, iktidar tarafından suçun ve marjinalin yeri olarak görülmüş, sürekli olarak denetime, kapatmalara ve yıkımlara maruz kalmış, dönem anlatılarında kentsel tekinsizliğin odağında yer almış, buna rağmen varlıklarını ve yaygınlıklarını sürdürmüş mekânlar oluşları ile dikkate değerdirler.

Bu mekânların nasıl bir çatışma alanı oluşturduğu, kentsel topografyadaki konumları ile kentsel ve toplumsal dinamikleri nasıl besledikleri irdelenecektir. Toplumdışılık ve tekinsizlik durumlarının İstanbul bağlamında süreklilikleri ve evrimleri de araştırmanın konusudur. Kentin çok yönlü bir okumasına olanak tanıyacak çalışmada karmaşık bir sosyal strüktüre sahip Geç Osmanlı İstanbul'unun, göz ardı edilmiş kültürel varlıkları da ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır.

1.1 Literatür Özeti

Tezin metodolojisi, bir literatür analizinin yanı sıra arşiv belgelerinden toplanan kantitatif ve kalitatif verilerin marjinalite, kamusalılık, toplumsallık, iktidar ve kontrol gibi kavramlar çerçevesinde değerlendirilmesi şeklinde tanımlanabilir. 18. yüzyıl sonu -

¹ Ezilmiş veya marjinal grupları anlatının merkezine oturtan tarih yaklaşımı. Eric Hobsbawn ve E. P. Thompson bu akımın öncülerindendir.

19. yüzyıl başı İstanbul’unda marjinalitenin kentsel odaklarını ve toplumsal konumunu belirlemek için kullanılan malzemenin temelini Osmanlı Arşiv Belgeleri oluşturmaktadır. Tez çalışmasında T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi’ndeki kataloglardan Hatt-ı Hümayun (HAT), Cevdet Zabtiye, Divan Kalemî Defterleri (A.DVN), Başmuhasebe Tersane Emiri Defteri (D.BŞM.TRE.d.), Bab-ı Defteri Başmuhasebe Zecriye¹ Rûsumu (D.BŞM.ZCR.d) ve Nüfus Defterleri (NFS.d) yoğunluklu olarak kullanılmıştır. Bekâr odalarının İstanbul’daki konumlarını, niteliklerini, oda sayılarını ve barındırdıkları nüfusun yoğunluklarını belirlemek için Divan Kalemî Defterleri ve Nüfus Defterlerinden faydalanılmıştır. Meyhanelerin² İstanbul içindeki konumlarını tespit etmek için ise Bab-ı Defteri Başmuhasebe Zecriye Rûsumu Defterleri ve Maliye Varidat Muhasebesi Defterleri’nden yararlanılmıştır. Bu defterlerde semtlere göre içki imalatı ve satışı yapan mekânlar ile kapatılmasına karar verilmiş meyhanelerin sayılarını bulmak mümkündür. Bu belgeler ışığında İstanbul’daki meyhanelerin yerlerini kabaca saptamak, hangi dönemlerde meyhaneler üzerinde kapatma baskısının yoğunlaştığını ve bu kapatmanın sayısal karşılıklarını tespit etmek mümkün olmuştur. Tüm bu veriler, söz konusu mekânların İstanbul’daki konumlarının bütüncül bir kavrayışı için haritalara (EK B), grafiklere (EK C) ve tablolara (EK D) aktarılmış ve 5. ve 6. bölümlerde detaylı olarak incelenmiştir.

Bekâr odaları ve meyhanelerin kent içinde yer almalarının nasıl bir tehdit unsuru olarak görüldüğü ve bu mekânları kontrol altına alma çabalarını tespit etmek açısından Hatt-ı Hümayunlar büyük önem taşımaktadır. Cevdet-Zabtiye, Cevdet-Adliye, Cevdet-Belediye ve Cevdet-Bahriye belgelerinde de benzer yaklaşımları izlemek mümkün olurken, bu mekânların içinde buldukları semtlerde ikamet edenlerin tepkileri de bu belgelerde görülmektedir. Daha önce bahsedilen defterlerden elde edilen verilerle bu belgelerin bir arada kullanılması, söz konusu mekânların kentsel topoğrafideki konumlanışlarını desteklemekle kalmayıp iktidarın ve toplumun bu mekânlarla olan ilişkisini sorgulamaya da fırsat sağlamaktadır.

¹ Zecriye vergisi, alkollü içkilerin dağıtım ve satımından alınan vergidir.

² Arşiv belgelerinde içki üretilen veya satılan mekânlar için meyhane dışında meygede, şerbethane ve bozahane terimleri de kullanılmıştır. Özellikle bozahane kelimesine daha çok erken dönem metinlerinde rastlanmakta, 19. yüzyıla gelindiğinde ise bu kelime içki üretiminin yapıldığı bir yeri tanımlamak için hiç kullanılmamaktadır.

Öte yandan, daha geç bir döneme ait olsalar da bazı halk anlatıları, anı ve seyahat kitapları ile edebi eserler de bu tip mekânların kent içindeki konumlarına ve yarattıkları durumlara referans oluşturacak niteliktedir. Sadri Sema ve Ahmet Rasim gibi marjinal mekânlardan bahsetmiş yazarların anlatıları¹, döneme ait halk hikayeleri ile Karagöz hikâyelerinde söz konusu mekânlara dair önemli izlere rastlamak mümkündür. Bu metinler daha geç tarihli olsalar da geç 18. yüzyıl için de kullanılabilirler. Bu anlatılar marjinal mekânlardaki toplumsal performansları gözlemlemek açısından önemlidir ve arşiv belgelerinin normatif tanımlamalarının dışında bir toplumsallık durumu ortaya koymaktadırlar. Genel toplumsal pratiklerle çelişen bu mekânların kamusal alandaki yansımalarının incelenmesi ise bu mekânların yalnızca bir kamusal mekân olarak ele alınmayıp kamusal alanda nasıl konumlandırıldıklarını da tartışmaya olanak tanımaktadır.

Özellikle son yıllarda Osmanlı modernleşmesi alanında Avrupa merkezli anlatılardan sıyrılmış pek çok çalışma bulunmakta² ve bu dönemde kent ve toplum tarihini inceleyen birinci ve ikinci nesil tarihçilerin çalışmaları³ da alanı genişletmektedir. Bunlar

¹ Örneğin: Alus, S. M (1994). İstanbul Yazıları, İBB Kültür İşleri Dairesi Başkanlığı Yayınları, İstanbul.; Andersen, H. C. ve Hamsun, K., (2009). İstanbul'da İki İskandinav Seyyah, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.; Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, Bir Zamanlar İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.; Basiretçi Ali Efendi, (1997). İstanbul'da Yarım Asırlık Vekayi-i Mühimme, Kitabevi Yayınları, İstanbul.; Gautier, T., (2007). İstanbul Dünyanın En Güzel Şehri, Profil Yayıncılık, İstanbul., Kaygılı, O. C., (2003). Eski Bir Akşamcının Defterinden, Arma Yayınları, İstanbul.; Kaygılı, O. C., (2007). Bekri Mustafa: Eski İstanbul Simalarında, Arma Yayınları, İstanbul.; Neave, D. L., (1978). Eski İstanbul'da Hayat, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.; Rasim, A., (2007a). Gecelerim ve Falaka, Üç Harf Yayınları, İstanbul.; Rasim, A., (2007b). Eski Fuhuş Hayatı, Fuhuş-i Atik, Avrupa Yakası Yayınları, İstanbul.; Sema, S., (2008). Eski İstanbul Hatıraları, Kitabevi Yayınları, İstanbul.; Tevfik, M., (1987). İstanbul'da Bir Sene, İletişim Yayınları, İstanbul.

² Konuyu bu bağlamda ele alan kapsamlı bir inceleme için bkz. Dirlik, A., Bahl, V., ve Gran, P., ed. (2000). History After the Three Worlds, Post-Eurocentric Historiographies, Rowmen & Littlefield Publishers, Oxford.

³ Özellikle 18. yüzyıl kent ve toplum tarihini Osmanlı bağlamında ele alan çalışmalara örnek olarak: Başaran, B., (2006). Remaking the Gate of Felicity: Policing, Social Control, and Migration in Istanbul at the End of the Eighteenth Century, 1789-1793, Doktora Tezi, The University of Chicago.; Quataert, D., (1993). Workers, Peasant and Economic Change in the Ottoman Empire 1730-1914, Isis Press, İstanbul.; Zarinebaf, F., (2010). Crime and Punishment in Istanbul 1700-1800, California University Press, Berkeley.; Hamadeh, S., (2007). The City's Pleasures: Istanbul in the Eighteenth Century, University of Washington Press.; Karpas, K., (1985). Ottoman Population 1830-1914, The University of Wisconsin Press. ; Kırılı, C., (2000). The Struggle Over Space: Coffeehouses of Ottoman Istanbul, 1780-1845, Doktora Tezi, The State University of New York at Binghamton.; Shaw (1971). Between Old and New, the Ottoman Empire under Sultan Selim III, 1789-1807. Harvard University Press, Cambridge.; Zilfi, M. C., (2001). Modernleşme Eşiğinde Osmanlı Kadınları, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

uzun süre göz ardı edilmiş bir dönem olan 18. yüzyıla hak ettiği değeri kazandırdığı gibi bu tez gibi yeni çalışmaları da cesaretlendirmekte ve bir altlık sunmaktadır.

1.2 Tezin Amacı

Bu araştırma çerçevesinde ilk olarak belirlenmesi gereken marjinalitenin hangi mekânlarla ilişkilendirildiği olmuştur. Hangi mekânlar toplum tarafından tekinsiz olarak görülmüş, hangileri yönetim erkleri tarafından suçla bağlantılı olarak ele alınmıştır? Buradaki en büyük zorluk, tüm bu kavramların erken modern dönemde net çizgilerinin olmayışıdır. Birçok durumda suçun, marjinalin ve tekinsiz olanın birbirinin alanına girdiği görülmektedir.

Örneğin meyhane gibi marjinal kabul edilen mekânların kullanıcıları her durum ve zamanda marjinal kişiler değillerdir. Marjinalite unsuru kişiler değil, mekânın kendisidir ve marjinal olan söz konusu mekânlarda bulunma halleridir. Bu durumda mekânın kendisi sınırı teşkil etmektedir, dolayısıyla marjinalite kişinin üzerinde taşıdığı bir durum değildir. Söz konusu dönemde oldukça tekinsiz bir mekân olarak anılan meyhanenin kullanıcılarına dair hiçbir bilgi bulunmayışı da bununla ilişkilidir. Tekinsizliği yaratan meyhanenin varlığıdır, hangi niteliklere sahip kaç kişinin kullandığı değildir. Mekânın suçluluk hali, tüm modernleşme anlatılarında sıkça rastlanan bir durumdur¹. Yine Osmanlı bağlamında bakıldığında, mesire yerleri gibi birçok yer de bundan nasibini almıştır.

Bir diğer dikkat çekici durum ise konuya dair arşiv belgelerinin hepsinin aynı ahlakçı bakışla düzenlenmiş olmasıdır. Örneğin, meyhaneye zaten Müslümanların gitmediğine dair önyargı çok problematiktir. Bu durumda Bekri Mustafa² gibi daha erken döneme ait bir halk kahramanının varlığı ve daha geç dönemde, Tanzimat sonrasında Müslümanların birden bire meyhanelerde boy göstermeleri açıklanamaz durumlardır.

¹ Örneğin 14. yüzyılda Paris tavernaları için “Şeytanın Kilisesi” tanımı kullanılmakta ve bu mekânlar tüm günahların doğduğu yer olarak nitelendirilmektedir. (Lynn, M., (2001). Alcohol, Sex and Gender in Late Medieval and Early Modern Europe, Palgrave, New York, sf. 62)

² Bekri Mustafa, IV. Murat zamanında yaşamış, dönemin tüm yasaklarına rağmen sürekli içki içmesi ile üne kavuşmuş bir kişidir. Konusu olduğu birçok fıkra ve halk hikâyesi bulunmaktadır. Eminönü’ndeki türbesi halen bir ziyaret yeridir. Detaylı bilgi için bkz. Kaygılı, O. C., (2007). Bekri Mustafa: Eski İstanbul Simalarında, Arma Yayınları, İstanbul.

Bu mekânlar, kentin düzenine karşı bir tehdit olarak algılanmış, sürekli olarak disipline edilmeye çalışılmıştır. Bu çatışmanın sonucunda zaman zaman hepten kapatılmaya çalışılan bu mekânların ortadan kalkmaması belli bir ihtiyaca işaret etmektedir. Geleneksel toplumsal katmanlaşma normlarının çözülmeye başladığı bu dönemde bu mekânların birer çatışma alanına dönüştükleri açıktır.

Söz konusu çalışma, mimarlık tarihinin kent mekânının fiziksel özelliklerini incelemenin yanı sıra bunların toplumsal yaşama nasıl katıldığıyla da ilgili olduğunun farkındalığı ile gerçekleştirilmiştir. Özellikle tezin ele aldığı 1789-1839 aralığı İstanbul'da kamusal alanın inşası için kritik bir dönemdir. Bu inşa süreci Osmanlı bağlamında İstanbul gibi büyük bir metropolde bile sorunlu olarak gelişmiştir. Kamusal mekân yalnızca farklı toplumsal grupların karşılaştığı değil, meşruiyetin sınırlarıyla da oynanan bir yerdir. Bu nedenle kamusal mekân Osmanlı toplumunda ve özellikle İstanbul'da büyük bir çatışma alanına dönüşmüştür. Söz konusu çatışmanın etkileri, yalnızca toplumsal dinamiklerle sınırlı değildir. Kent mekânını tanımlama çabası, bu çatışmanın bir uzantısı olarak gelişmiştir.

Tezin amacı, geç Osmanlı bağlamında suç, marjinalite, tekinsizlik ve denetim kavramlarını kentin belirli mekânlarına odaklanarak tartışmaktır. Bu, Osmanlı devletinin merkezi bir iktidar kurma çabası ve modern bürokrasi inşasını da kent mekânında okumayı mümkün kılmaktadır. Modern bürokrasinin inşası marjinalite ve tekinsizlik kavramları ile yakından ilişkilidir ve tüm kentsel denetim sistemini değiştiren de bu kavramlardır. Dolayısıyla İstanbul'da kamusal bir düzen sağlama çabası modern devletin de temellerini oluşturmuştur. Bu çalışma, modern devlet inşasının erken evresine odaklanmakta ve bekâr odaları ile meyhaneler üzerinden iktidar ve toplum ilişkilerini sorgulamaktadır.

1.3 Orijinal Katkı

Sürekli olarak baskı altında tutulan, açılıp kapatılması ve devamlı denetim ile kentsel mekândaki gerilimi besleyen bu mekânların işaret ettiği toplumsallıklar ve dönüşümler, modernleşme dönemi Osmanlı kent-toplum ilişkisine ışık tutacak niteliktedirler. Osmanlı toplumunun cami ve çarşıya gitmek gibi belirli meşru motiflerin dışında kent mekânını nasıl kullandığı, kent mekânının hangi odaklarına marjinalite atfedildiği ve

tüm bunların dönemin kamusal alanına nasıl yansıdığı tezin açıklık getirmeyi hedeflediği konulardandır.

Bu bağlamda, öncelikli olarak marjinalitenin üretildiği mekânların belirlenmesi gerekmektedir. Bunlar meyhane, bekâr odaları, kahvehane ve toplumdışı etkinliklerin gerçekleştirildiği hamam, berber dükkânı ve benzeri mekânlardır. Mahalle dokusu içinde barınmasına müsade edilmediği için kentte ayrı mekânlara sahip bir grup olarak karşımıza çıkan bekârların barınma koşulları ve sürekli maruz kaldıkları denetim ilgi çekicidir. Kendi içinde örgütlenmiş bekârların kent içindeki varlığı zaman zaman kentin mevcut düzenine en büyük tehdit olarak görülmüş, her türlü toplumsal huzursuzluğun sorumluluğu bu gruba atfedilmiştir. Bu kişiler sık sık içki ve fuhuş gibi suçlarla ilişkilendirilirken, bunların yaşadığı yerler de kentin suç odakları olarak ele alınmıştır. Bu durum, iktidarın geniş bir kentli kitleye işaret eden 'bekârların' farklı toplumsal ve mekânsal konumlarını görmeden kentten tasfiye etme çabasına neden olmuştur.

Toplumun bu kitleye ve mekânlarına olan tedirginliğinin yanı sıra, yöneticilerin de bunları sürekli bir denetim altında tutmaya çalıştığı arşiv belgelerinde açıkça görülmektedir. Denetim çoğu zaman bu kişilerin barındıkları yerlerin ve kefillerinin kayıt altına alınması ve şehir dışına gönderileceklerin listelenmesi şeklinde olmuştur. Dolayısıyla bu belgeler ışığında bu mekânların kentsel topografyadaki konumlanışlarını ve yoğunluklarını tespit etmek mümkündür. Öte yandan haklarındaki şikâyetler, emirler ve tarih yazını birlikte ele alındıklarında; iktidarın bir göçmen kitlesi olarak nitelendirdiği bu kentli grubun gerçek kimlikleri ve yaşantıları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Marjinalite söz konusu olduğunda Geç Osmanlı İstanbul'u bağlamında akla ilk gelen ve literatürde kendine en çok yer bulmuş olan yer Pera'dır. Pera bölgesinin her zaman için farklılıkların bulunduğu, marjinalitenin sürekli olarak kendini yeniden ürettiği bir yer olduğu yadsınamaz. Fakat bu dönemde İstanbul'daki kamusal alanın burayla sınırlı olduğunu düşünmek, tüm enformel ve marjinal etkinliklerin burada gerçekleştiklerine inanmak doğru değildir. Bu tez kapsamında İstanbul'da marjinalite üreten kent mekânlarının yerlerinin tespiti ile Pera dışındaki İstanbul'un farklı kamusal durumlarının ortaya konması da hedeflenmiştir.

İstanbul geneline yayılmış, İstanbul'da geniş bir kitleye hitap eden bir mekân olarak meyhane marjinalite atfedilen mekânların başında gelmektedir. Pera dışında da varlık gösteren bir eğlence mekânı oluşunun yanı sıra meyhaneye dair en cazip özellik, tarih boyunca bu mekâna karşı bir onaylama-onaylamama ikileminde kalınmış olmasıdır. Osmanlı Arşivi'nde bir mekânda birlikte içki içmenin çelişkili durumuna dair 16. yüzyıla kadar giden belgeler bulunmaktadır. Sürekli olarak yasaklanan, yasalara rağmen sayısı ve yayıldığı alan artan bu mekân türünün incelenmesi hem İstanbul'daki yeme-içme kültürünün bir parçasına ışık tutacak, hem de bu kentin kendine özgü mekân üretiminin kökenlerinden birini aydınlatacaktır.

Osmanlı kent yaşamında önemli bir yer tutmuş olan meyhane gibi marjinal mekânlar üzerine fazla bir akademik çalışma bulunmamaktadır. Oysaki İstanbul'daki bu mekânlara dair Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bine yakın belge bulunuyor oluşu, bunların İstanbul'daki kentsel dinamikleri barındıran önemli mekânlar olduğuna işaret etmektedir. Öte yandan meyhanelerin İstanbul içindeki dağılımları da farklı kentsel gruplarının bir araya gelişlerine dair ilginç veriler ortaya koymaktadır. Kentin farklı noktalarında bulunan bu mekânlar vasıtasıyla, kent içindeki toplumsal dinamikleri okumak mümkündür. Özellikle Zecriye Defterlerinden faydalanılarak yoğunlukta oldukları yerler belirlenebilen meyhanelerle birlikte 18. yüzyıl sonu İstanbul'unda kentte marjinalite üretiminin nerelerde konumlandığı, yani kentin 'marjin'lerini tespit etmek mümkün olmuştur.

Osmanlı kahvehaneleri ise meyhanelerin aksine son dönemlerde detaylı olarak incelenmiş bir konudur. Kahvehaneler üzerine yapılmış çalışmalar¹, erken modern kentte kamusal alanın gelişimi, kentsel denetim ve iktidar-toplum çatışması gibi konulara ilk defa değinirlerken, bu araştırmanın da öncüleri olmuşlardır. Bazıları marjinalite üretiminin mekânları olsa da 17. yüzyılın sonlarından itibaren kahvehaneler çoğunlukla siyasi eleştirinin mekânları olarak göze çarpmaktadırlar. Benzer bir biçimde

¹ Konu hakkında temel bilgi için bkz. Akyazıcı Özkoçak, S., (2007). "Coffeehouses: Rethinking the Public and Private in Early Modern Istanbul", *Journal of Urban History*, Eylül 2007, cilt 33 sayı 6, 965-986.; Kırılı, C., (2000). *The Struggle Over Space: Coffeehouses of Ottoman Istanbul, 1780-1845*, Doktora Tezi, The State University of New York at Binghamton.; Yaşar, A., (2003). "The Coffeehouses in Early Modern Istanbul: Public Space, Sociability and Surveillance", Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi.; Yaşar, A., ed. (2010). *Osmanlı Kahvehaneleri: Mekân, Sosyalleşme, İktidar*, Kitap Yayınevi, İstanbul.

berber dükkânları da kahvehaneler gibi politik marjinalitenin kent içindeki önemli odaklarından olmuşlardır. Dolayısıyla bu mekânlara dair tepkiler ve kontrol çabaları da bu durumla ilişkili olarak yön bulmuştur.

Bazı hamamlarda da marjinal olarak tanımlanabilecek mekân kullanımları söz konusudur. Özellikle Müslüman kadınları bir araya getiren en önemli kamusal mekân olan hamamlar, çoğu zaman bir temizlenme mekânı olmanın ötesinde bir buluşma yeridirler. Bu buluşmaların bazı durumlarda homoerotik bir karakter kazandığı belgelerden ve dönemin edebi metinlerinden bilinmektedir, fakat dönemin ahlak anlayışı çerçevesinde bu tür etkinlikler marjinal görülmemektedir. 19. yüzyılın ortalarına kadar özellikle erkekler arasındaki eşcinsel ilişkinin edebi metinlerde rahatça ifade edilebilmesi [2] bu döneme kadar eşcinselliğin toplum dışı bir durum olarak ele alınmadığını göstermektedir. Benzer biçimde 19. yüzyılda sansüre maruz kalana kadar Karagöz oyunları ve rüya yorumu kitaplarında da homoerotik davranışlara sık sık referans verildiği görülmektedir [3].

Fuhuş da Osmanlı'nın ilk zamanlarından beri baş edilmeye çalışılan ve ana unsurları toplum dışı olarak görülen bir durumdur. Modern dönemde kamu sağlığı ve ahlak düzeni açısından kontrol edilmeye çalışılan fuhuş sanılanın aksine 18. yüzyılda yasa dışı değildir ve ticari bir kimlik kazanması ise 19. yüzyıl sonlarında vuku bulmuştur. Değişen toplumsal pozisyonlar fuhşun tanımı da değiştirmiş, önceleri bir erkekle kadının karşılaşma konuşması fuhuş olarak nitelendirilirken kent içinde buluşma yerleri meşrulaşmıştır. [3] Dönemin Karagöz oyunları¹ yalnızca bu genelevleri tanımlamakla kalmaz, evlilik dışı buluşmaların mekânlarını da gözler önüne serer. Avrupa tarzı yaşamın merkezi olan Beyoğlu ve Fenerbahçe'deki bahçeler [3] ile Aksaray ve Üsküdar'daki genelevler² bu kötü üne sahip yerlerin başında gelmektedir. İstanbul'un genelevlerine ve fuhuş mekânlarına ait topoğrafik dağılımını tarihsel süreçte izlemek de kent tarihi hakkında oldukça ilginç bilgiler verecek bir araştırma konusudur.

¹ Ali Sami'nin Karagöz Beyoğlu'nda adlı 668 sayfalık eserinde Karagöz Beyoğlu'ndaki meyhaneleri, genelevleri ve kumarhaneleri ziyaret etmektedir. Tarihi olmayan bu eser muhtemelen geç 19. yüzyıla aittir.

² Bkz. Scognamillo, G., (1994). Beyoğlu'nda Fuhuş, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

Ze'evi'nin detaylı incelemesinden anlaşıldığı gibi Osmanlı toplumundaki cinsel söylem 19. yüzyıla kadar oldukça serbest bir yapıya sahipti. [3] Cinsiyetler arası ilişkilerdeki muğlâklık ve bazı dini kesimlerce bile görmezden gelinmesi bu dönemdeki cinsel etkinliklerin bugünkü bakış açısıyla değerlendirilemeyeceğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla fuhuş unsurunu bu tez kapsamında ele almak çok boyutlu karmaşık bir soruna yol açacağından mümkün görünmemektedir.

Yine kent içindeki marjinalitenin mekânlarından olan çeşitli konutlar, mezarlıklar, tanımsız boşluklar ise tekil örnekler oluşları ve örgütlü mekânlar olmamaları nedeniyle tez kapsamında ele alınmayacaktır. Bu tip mekânlar yine de; yer seçimleriyle, buralarda gerçekleşen olaylarla, iktidarın ve toplumun bunlara gösterdiği tutumlar ve bunların geliştirdikleri reflekslerle daha küçük ölçekte de olsalar kentin o döneme ait dinamiklerinin birer parçasıdır.

Öte yandan, tezde incelenen bekâr odaları ve meyhaneler Geç Osmanlı'nın farklı coğrafyalarında da bulunmaktadır fakat İstanbul'da bu mekânların farklı bir konumu vardır. Burada dikkat çeken bunların sayısı veya yaygınlığı değil, İstanbul'da temsil ettikleri durumdur. Bekâr olma hali veya meyhaneye gitmek her koşulda sorun olsaydı taşrada¹ daha büyük bir problem yaratması beklenirdi. Bu çalışmada İstanbul'daki bu özel durum sorgulanmaktadır.

Tezin kapsadığı dönemde İstanbul tarihine ilişkin pek çok araştırma bulunmaktaysa da marjinalite ile ilişkili mekânları inceleyen detaylı bir çalışma yoktur. Bu araştırma, bu mekânların topoğrafik dağılımlarını, iktidar ve toplum ile ilişkilerini bir arada değerlendirirken, bunların karmaşık bir toplumsal duruma işaret ettiğini de ortaya koymaktadır. Öte yandan, erken modern Osmanlı'da iktidarın kent mekânını disipline etme çabasını da gözler önüne sermektedir. Konu üzerinde daha detaylı araştırmalar için bir altlık oluşturması umulan bu çalışma ile erken modern dönemde suç, marjinalite, tekinsizlik ve denetim kavramlarının dönüşümünün kentteki toplumsal ve mekânsal etkileri incelenmekte, kente yapılan müdahaleler sorgulanmaktadır.

¹ 16. yüzyılda Amasya kazasındaki bekâr erkek nüfusunun ciddi sayılara ulaştığı bilinmektedir (bkz. Özel, O., (2013). Türkiye 1643, Goşa'nın Gözleri, İletişim Yayınevi, İstanbul.), fakat buradaki bekârların konumunun İstanbul'dakilerinki ile karşılaştırılmayacağı açıktır.

ERKEN MODERN İSTANBUL: TOPLUMSAL DEĞİŞİM

Tezin ele aldığı elli senelik dönem (1789-1839), İstanbul'daki toplumsal katmanların dönüşüme uğradığı, bu dönüşümün kent mekânına yoğun olarak yansıdığı modernleşme döneminin ilk evresine işaret etmektedir. Bu aralıkta değişimin hızı kadar bundan ötürü duyulan endişenin boyutu da oldukça büyüktür. Tüm toplumsal unsurlara yönelik yoğun denetim çalışmaları, dönemin incelenmesine de olanak tanımaktadır. Giderek karmaşık bir yapıya sahip olan bir metropolün denetim altında tutulma çabasının çok net okunabildiği bu dönem, gerek marjinal mekânlara dair sayısal verileri sağlaması gerekse büyük bir değişim öncesi oluşan dinamikleri içermesi açısından kent tarihi için çok önemli bir aralıktır.

2.1 Toplumsal Değişim

İstanbul'da özellikle 18. yüzyıldan itibaren yoğun bir kamusal talebinden söz edilebilmektedir. Mesire yerlerinin popüler kamusal mekânlar olduğu bu dönemde, toplumun her kesimi görünürlük kazanmaya başlamıştır. En önemlisi "orta ve alt sınıflar" kent sahnesine çıkarken, Müslüman kadınlar da kent mekânına dair toplumsal deneyimlerin parçası olmaya başlamışlardır. Bu açılma elbet beraberinde bir tepki ve kapamaya yönelik bir arzuyu da getirmiştir. Bundan sonra özellikle kadının kent içindeki konumu İstanbul için en büyük problemlerden biri haline gelmiştir. Dönemin edebi metinlerinde bu konu çokça işlenmiş, toplumun düzeninin bozulduğundan sıklıkla yakınılmıştır.

Daha önce saraya özgü olan zevk ve eğlence kentsel kültürün bir parçası haline gelmiştir.

“... halk, ya meyhaneler ve kahvehaneler gibi ayrı ‘popüler’ eğlence mekânlarında ya da sızma etkisi yoluyla zevk kültürüne katılıyor görünmektedir.” [4]

Bu dönemdeki kamusal açılım kamusal mekânlarda da bir çeşitlenmeyi sağlamıştır. Cami avlusu, çeşme ve çarşı gibi geleneksel kamusalılıkların dışında, toplum kendi mekânlarını da üretmeye başlamıştır.

“18. yüzyıl İstanbul’u, saray, seçkin, kent ve popüler kültürlerinin sürekli olarak kesiştiği ve birbirine geçtiği akıcı ve hareketli bir toplumsal grubun ürünüydü ve Simon Schama’nın güzel metaforunu kullanırsak, “keyfi olarak aynı alanı paylaşan ancak gece hareket eden gemiler gibi birbirlerinin yanından geçen” bir topluluk değildi.” [4]

Farklı yaşantıların kendini ifade etmesine fırsat veren bu değişim 18. yüzyılda büyük bir çatışma alanına dönüşmüştür. 1786 tarihli bir belgedeki¹ durum buna örnek olarak verilebilir. Bu belgede kocaları olmayan Yahudi hanelerinde çalgıcıların girmesi engellenmeye çalışılmaktadır. Bazı kadınların evlerinde kadın kadına eğlenceler düzenleyip müzisyenler çağırdığı ve bunun da cemaatten bazı kişileri rahatsız ettiği, durumun fuhuş olarak nitelendirildiği görülmektedir. Haham tarafından yazılan arzuhalde bu çalgıcıların Şeriat kurallarına aykırı hareket ettiklerinden yakınılmaktadır. Belge, söz konusu kadınlar ve bazı mahallere hizmet etmekte direnen çalgıcılar ile ahlakçı cemaat mensuplarının çatışmasını ortaya koyması açısından değişen toplumsal rollerin gündelik hayattaki yansımalarına bir örnek teşkil etmektedir.

Her ne kadar 16., 17. ve 18. yüzyılda günlük hayata dair yasaların uygulanması açısından bir karşılaştırma yapmak mümkün olmasa² da 18. yüzyılda bir yoğunlaşma olduğu söylenebilmektedir. Kamusal alandaki genişleme sadece fiziksel bir yayılma ile değil, toplumun farklı kesimlerinin bir araya gelmesi ile de dikkat çekici olmuştur. Dolayısıyla denetim, kahvehane gibi zaten tehlikeli görülen yerlerden bahçeler gibi açık alanlara doğru bir genişleme göstermiştir. [4] Aslında bu dönemde denetimin kentin

¹ BOA Cevdet Adliye 1533, 1200/1786

² 18. yüzyıla ait belgelerin sayıca çok olması yanıltıcı olabilmektedir. [4]

tüm unsurlarını izlemeye doğru yayılan bir sürece girdiğini söylemek yanlış olmaz. Tüm bu değişimin toplumsal rollere de yansması, iktidar ve halk tarafından endişe ile karşılanmıştır.

17. yüzyılın ortalarından itibaren tüketime ilişkin pek çok hüküm çıkarılmıştır¹. Bunların amaçlarından biri de mevcut sosyal hiyerarşik düzeni hatırlatmak ve bunun ifadelerini düzenlemektir. Aslında gerçek korku, yönetici sınıfın toplumun ahlaki değerleri üzerindeki karar verici konumunun zedelenmesidir. 16. yüzyıl ortalarından itibaren yazılmaya başlanan nasihatnameler bu durumun en iyi örnekleridir. Örneğin 17. yüzyılın ilk yarısına ait metinleri bulunan Koçu Bey geleneksel sosyal sınıfların çözülmeye başladığından yakınmaktadır. Ona göre, artık yöneticilerle vergi ödeyen halk arasında ayırım yapmak mümkün değildir. Halk da artık ata binmekte, silah kuşanmakta ve bir yönetici gibi giyinmektedir. [5]

18. yüzyılın sonlarında da halkın kendilerine uygun görülen kıyafetleri giymesi konusunda da pek çok ferman bulunmaktadır. Özellikle III. Selim, halkın sokakta birbirlerine saldırmalarının, birbirlerinin evlerini soymalarının ve mal ve can ihlallerinin en büyük nedenlerinden birinin bu olduğuna inanmaktadır. Zengin gayrimüslim tüccarlar, yönetici sınıfına tanınmış bir ayrıcalık olan saten ve ipekleri giymeye başlamıştır². Askerler tüccar ve esnaf kıyafetleri giymektedir ve zaten askerlikten çok esnafılık yapmaktadırlar. Bu duruma son vermek için pek çok memur görevlendirilmiş, III. Selim kendisi de sokaklarda gezerek bu kurallara uymayanları tespit etmiş ve pek çok kişi cezalandırılmıştır. [6] Osmanlı'daki giyim kodları toplumsal statüdeki hiyerarşiye işaret etmekte ve belli ki bu hiyerarşi delinmeye çalışılmaktadır. Kurallarına uygun giyinmemek kişilerin statülerini belirsizleştirirken toplumsal düzeni de 'bozmaktadır'.

¹ Benzer kanunlar ile erken modern dönemde Avrupa'da da sıkça karşılaşılmaktadır. Konu hakkında genel bilgi için bkz. Hunt, A., (1996). *Governance of the Consuming Passions: A History of Sumptuary Law*, St. Martin's Press, New York.

² Kıyafet kurallarına uymayanlar ve cezaları için ayrıca bkz. Zilfi, M. C., (2000). "Goods in the Mahalle: Distributional Encounters in Eighteenth-Century Istanbul", 289-312, *Consumption Studies and the History of the Ottoman Empire, 1550-1922*, ed. Quataert, D., State University of New York Press, Albany.

Nasihatnamelerde görülen en önemli motif bir ahlaki düzenin sağlanması çabasıdır. Bu düzen sağlandığı takdirde bozulmakta olan sosyal düzen de yeniden canlanacak, sosyal huzursuzluklar son bulacaktır. Nasihatnamelerdeki bu 'bozulma' temasının daha sonraki dönemlerde bütün metinlerde yer aldığı, sosyal hayata dair yönetici sınıfın bakışının belirleyici bir unsur haline geldiği görülmektedir. [5]

18. yüzyıl İstanbul'u toplumun farklı kesimlerinin görünürlük kazandığı, görünürlük kazanırken de kendine yeni kimlikler tanımlamaya başladığı bir dönemdir. Modernleşmenin ilk evrelerini deneyimlemekte olan kentte, kamusal alandaki her türlü açılım beraberinde bir huzursuzluk ve korku getirmektedir. Toplumsal hayat özgürleştikçe, onu denetleme çabası artmakta, tüm kimlikler sert bir biçimde tanımlanmaktadır. Yönetici sınıf giderek kentli nüfusu kontrol altına alınması gereken bir grup olarak görmeye başlamakta, dolayısıyla nüfusun artışı ve kentsel mekândaki dolaşımı bir korkuya dönüşmektedir.

2.2 Kentsel Nüfus ve Göç

İstanbul'a göç Osmanlı'nın her döneminde gündemde olan bir konudur. Göçün engellenmeye çalışılması kadar kente göçlerin teşvikinin de belgelerde yer aldığı görülmektedir¹. Osmanlı devletinin politikaları arasında yer alan bu kitlesel nüfus hareketleri İstanbul'da da çoğu zaman kentsel ve toplumsal yapının değişmesine neden olmuşlardır. Fakat İstanbul'a göç, 18. yüzyıla gelindiğinde neredeyse kentteki bütün sorunların en büyük nedeni olarak görülmeye başlamıştır.

17. yüzyılda gerçekleşen ve binlerce Ermeni ailenin İstanbul'a yerleşmesine neden olan Celali İsyanları² kente göçü problemlile hale getirmiştir. 18. yüzyıla gelindiğinde ise artık İstanbul'a göç istenmeyen ve önlenmesi için pek çok yaptırımın uygulandığı bir olay

¹ Konu hakkında detaylı bir inceleme için bkz. Faroqhi, S., (1998). "Migration into Eighteenth Century 'Greater Istanbul' as Reflected in the Kadı Registers of Eyüp" *Turcica* 30: 163-83 ya da "Eyüp Kadı Sicillerine Yansıdığı Şekliyle 18. Yüzyıl 'Büyük İstanbul'una Göç". Artan, T. ed. 18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam.

² Detaylı bilgi için: Adreasyan, H. D., (1964). *Polonyalı Simeon'n Seyahatnamesi, 1609-1619*, Baha Matbaası, İstanbul.; Akdağ. M., (1975). *Celali İsyanları: Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, Bilgi Yayınevi, İstanbul.; Barkey, K., (1994). *Bandits and Bureaucrats, The Ottoman Route to State Centralization*, Cornell University Press, Londra.; İnalçık, H., (1980). "Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700", 283-337, *Archivum Ottomanicum* 6.

haline gelmiştir. Bu konuda 18. yüzyıl boyunca hem Anadolu ve Rumeli'deki taşra vilayetlerine gönderilen hem de İstanbul'daki görevlileri uyaran pek çok ferman yayınlanmıştır¹. Fakat gerek taşradaki gerek İstanbul'daki tüm denetimlere ve yaptırımlara rağmen göçün önüne geçilememiş, İstanbul her zaman cazibesini korumuştur. Halkın kendisine eziyet eden ayanlardan, taşradaki diğer yönetici sınıftan ve eşkiyalardan kaçmasının yanı sıra İstanbul'a göçün en büyük nedeni burada bulunmanın sunduğu vergi muafiyetidir. Bunun yanı sıra, bir süre İstanbul'da bulunup Yeniçeri Ocağı'na kayıt olanlar da memleketlerine geri döndüklerinde vergiden muaf tutulmaktaydılar. [7] 18. yüzyıl sonlarında ve 19. yüzyılda devletin sınırlarındaki değişiklikler nedeniyle İstanbul'a Anadolu ve Rumeli dışından da göçler başlamıştır². 1857'de yayınlanan Muhacirin Kanunnamesi³ ile birlikte, devletin göç problemine bakış değişmiş ve göç desteklenir olmuştur. Fakat yine de göçmenlerin kırsala yerleştirilmelerine öncelik tanınmış, İstanbul'a yerleşmeleri uygun görülmemiştir.

Osmanlı Dönemi İstanbul nüfusu, görüldüğü gibi dinamik bir yapıya sahiptir. Özellikle 18. yüzyılda bu dinamiklerin yalnızca kente göçle artan bir çizgi izlemesinin yanı sıra, nüfusu kaybına dayalı olarak da seyrettiği görülmektedir. Çeşitli salgın hastalıklar ve felaketler nedeniyle yüzbinlerce kaybin verildiği bu dönem kent nüfusunun devir daiminin en belirgin olduğu dönemdir. Kentsel nüfusun zaten kendini üretememesi, İstanbul'u dışarıdan gelecek göçlere bağımlı hale getirmiştir. Dolayısıyla kentteki nüfus artışı, yalnızca Osmanlı devletinin İstanbul dışındaki topraklarında gerçekleşen olaylar da açıklanamaz. Yukarıda sözü edilen olayların belli bir nüfusu İstanbul'a ittiği doğrudur, fakat İstanbul'un çekim gücü de bu göç hareketlerinde ihmal edilmemelidir.

¹ Bu konuda yayınlanan fermanlar için bkz. Özkaya, Y., (1981). "Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. yüzyılda Göç Sorunu", 171-208, DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi.; Aktepe, M., (1958). "İstanbul'un Nüfus Meselesine Dair Bazı Vesikalar", 1-30, TD IX/13. Ayrıca bkz. Bulut, R., (1967). "18. yüzyılda İstanbul nüfusunun artmaması için alınan tedbirler", 30-33, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi 3, İstanbul.

² Bu dönemde Osmanlı topraklarındaki göç hareketleri için bkz. Akgündüz, A., (1999). "Osmanlı İmparatorluğu ve Dış Göçler, 1782-1922", 144-70, Toplum ve Bilim 80.; Mc Gowan, B., (1997). "The Age of the Ayans, 1699-1812", 678-758, A Social and Economic History of the Ottoman Empire, Vol. 2 1600-1914, ed. İnalcık, H. & Quataert, D., Cambridge University Press.

³ Bu kanuna göre göçmenlere 60 mecdiye karşılığında 20 yıl boyunca ona bakmak ve satmamak koşulu ile toprak verilmekteydi. Bunlar vergilerden ve askerlikten muaf tutulurken dini özgürlüklerinin de gözetileceği belirtilmiştir. [44]

Her ne kadar bir karşılaştırma yapabilmek için sayısal veriler bulunmuyorsa da, 18. yüzyılda İstanbul'da bekâr erkek nüfusunda bir artış olduğu sanılmaktadır¹.

Ne yazık ki erken modern İstanbul'un nüfusu konusunda birkaç Avrupalı gezginin muhtemelen gerçek dışı tahminleri dışında pek bir bilgi bulunmamaktadır. Askerlik yapmaya uygun erkekleri belirlemek için yapılmış geniş bir coğrafyaya yayılmış ilk sayım 1831'de gerçekleştirilmiştir². Bundan önce yine askeri nedenlerden dolayı İstanbul'da 1828-30 yıllarında birkaç sayım yapılmıştır³. Askeri amaçlı gerçekleştirilen ve sadece erkeklerin sayıldığı, belirli bölgelere yoğunlaşmış bu sayımların yanı sıra, Rusya ile süren savaş nedeniyle tahıl sıkıntısının yaşandığı İstanbul'da kent sakinlerinin ekmek ihtiyacını belirlemek için 1829'da da bir sayım⁴ yapılmış, bunun için mahalle imamları, gayrimüslim dini liderler ve İhtisab Ağası görevlendirilmiştir. Bu sayıma göre sur içinde 100 bin kadar olmak üzere, İstanbul'da 359 binin üzerinde kişi bulunduğu tespit edilmiştir. [8]

18. yüzyılda İstanbul'un nüfusuna dair ise pek fazla veri bulunmamaktadır. 1792'de kentte bulunan Olivier⁵ nüfusun 500 bin civarında olduğunu [8], 1798'de Eton ise 300 bini daimi ikamet edenler olmak üzere nüfusun 426 bin civarında olduğunu [9] bildirmişlerdir. McGowan ise sur içinde 300-350 bin olmak üzere tüm İstanbul'un

¹ Osmanlı topraklarında bu dönemdeki nüfus hareketleri hakkında bu savı destekleyecek ve nedenlerini anlamaya yardımcı olabilecek bir çalışma yoktur. Fakat 16. yüzyılda Amasya kazasındaki bekâr erkek nüfusundaki %200'lük artıştan bahseden bir çalışma (bkz. Özel, O., (2013). Türkiye 1643, Goşa'nın Gözleri, İletişim Yayınevi, İstanbul.) bazı durumlarda demografik dengelerin değiştiğini ortaya koymaktadır. Böylesine bir bekâr nüfusu artışının İstanbul üzerinde mutlaka etkileri olmuş olmalıdır. 18. yüzyılda İstanbul'daki bekâr nüfusundaki artış ve bu nüfusun yoğunluklu olarak Sivas ve Tokat bölgelerinden geliyor olması da ancak kırsal alandaki nüfus baskısı üzerine detaylı bir araştırma sonucunda açıklanabilir.

² Yeniçeriliğin 1826'ta kaldırılmasından sonra bir asker arayışına girilmiştir. Ayrıca bkz. Karal, E. Z., (1943). Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı, 1831, DİE Yayınları, Ankara.

³ Bkz. Bingöl, S., (2004). 1829 İstanbul Nüfus Sayımı ve Tophane Kasabası, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

⁴ Bu sayıma dair detaylı bilgi için: Ahmed Lütfi Efendi, (1999). Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.; ve sayıma göre mahalle ve nüfus dağılımları için bkz. Başaran, B., (2007). Remaking the Gate of Felicity: Policing, Social Control, and Migration in Istanbul at the End of Eighteenth Century, 1789-1793, Doktora Tezi, The University of Chicago, Illinois, sf 31-32. Ayrıca bkz. Aydın, M., (1990) "Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri", 81-107, Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri, İÜEF Basımevi, İstanbul.

⁵ Olivier, G. A., (1809). Voyage dans l'Empire Ottoman, l'Egypte et la Perse, Agasse, Paris.

nüfusunun 600 bin civarında olduğunu tahmin etmektedir. [10] Fakat tüm bu tahminler, 1829'daki sayımla karşılaştırıldığında abartılı gözükmektedirler. Ayrıca Akarlı'nın çalışması¹ ve çeşitli belgeler ışığında 1820-40 yılları arasındaki İstanbul nüfusunu yaklaşık 600 bin kişi olarak bildirmektedir. [11] Tüm bu sayım ve tahminlerin içinde, toplumun hemen hemen her kesimini içerdiği için 1829 sayımını temel almak ve 18. yüzyılda nüfusun bu sayının biraz üstünde olduğunu varsaymak doğru olacaktır. Fakat yine de burada bahsedilen sayıların gerçeği yansıtmadığından emin olmak mümkün değildir, dolayısıyla döneme ait nüfus bilgisine sahip olunmadığı göz önünde bulundurulmalıdır.

İstanbul'un nüfusunun pek çok duruma ve olaya bağlı olarak sürekli değiştiği ise açıktır. Savaş halinde kentten ayrılan Yeniçeriler, büyük inşaatlarda kente çalışmaya getirilen işçi ve zanaatkârlar², Osmanlı'nın topraklarında vuku bulan toplumsal ve ekonomik huzursuzluklar, sürekli değişen bir kent nüfusunu ortaya koymuşlardır. 1885'teki nüfus sayımından yüzde beşlik bir alan incelendiğinde, İstanbul'un merkezi mahallelerinin Müslüman sakinlerinin yüzde 52'sinin İstanbul dışından olduğu görülmektedir. [12]

Nüfusun büyük bir çoğunluğunun ise kentin belli noktalarında toplanmış olduğu söylenebilir. Mantran'a göre 17. yüzyılın ikinci yarısında Fatih Camii, Aksaray Meydanı, Kapalıçarşı, Aya Sofya ve Haliç arasında kalan bölge en kalabalık olmak üzere, Edirnekapı ve Yedikule ile Eyüp kentin en yoğun yerleşim alanlarıdır. 17. yüzyılın ikinci yarısında Boğaz kıyılarında Üsküdar ve Beşiktaş iki önemli yerleşim yeri iken Boğaz sahillerinin geri kalanı bahçeler, tarım alanları ve köylerden oluşmaktaydı. Kentin ana ticaret merkezini Tarihi Yarımada'da bedesten ve bunun çevresindeki dükkânlar, çarşılar ve hanlar oluşturmaktadır. Haliç'te ise kuzey kıyısında Karaköy-Kasımpaşa arası, güneyde ise Eminönü-Unkapanı arasındaki alan İstanbul'un önemli ticaret noktalarıdır. Bedesten'den bir yol Mahmudpaşa üzerinden Haliç'e inerken, diğer bir yol Şehzadebaşı ve Saraçhane'ye ulaşmakta ve üçüncü yol da Aksaray'a çıkmaktadır. [13] Bu aksların

¹ Akarlı, E., (1970). Ottoman Population in Europe in the 19th Century: Its Territorial, Racial, and Religious Composition, Yüksek Lisans Tezi, University of Wisconsin-Madison.

² Özellikle 16. ve 17. yüzyılda iş gücünün imparatorluk içindeki sirkülasyonu için bkz. Faroqi, S., (1994). "Labor Recruitment and Control in the Ottoman Empire (Sixteenth and Seventeenth Centuries)", 13-58, Manufacturing the Ottoman Empire and Turkey, 1500-1950, ed. Quataert, D., State University of New York Press, Albany.

tanımladığı alan, konut ikametinin pek görülmediği fakat bekârların barındıkları yerlerin yoğunlaştığı, kalabalık bir alana işaret etmektedir¹.

Kentin belli başlı noktaları ise, kent düzeni içinde farklı bir kimlik kazanmış gibi görünmektedir. Örneğin Kâğıthane ile Kasımpaşa tersanesinin arasında yer alan Kara Piri Paşa Köyü kiremit imalathaneleri ile ünlüdür. Kiremit imalatında kullanılan çamur da burada Arnavut dalgıçlar tarafından çıkarılmaktadır. Ayrıca burası kışın kayık ve küçük teknelerin sığınağa alındıkları bir liman işlevi de görmektedir. Rum ve Yahudi nüfusunun çok olduğu bu yerde pek çok meyhane de bulunmaktadır. Kasımpaşa'daki tersane ise bu semtin ana karakterini belirlemektedir. Kadırğa inşacıları, marangoz, iskelet çatıcılar, kalafatçılar, kaptanlar ve gemicilerden oluşan iş gücü semtin ana halkını oluşturmaktadır. Benzer bir biçimde Galata'nın halkı da denizciler, tüccarlar, zanaatkârlar, marangozlar, kalafatçılar, meyhaneciler ve aracılardır. Kasımpaşa gibi Tophane de dökümhane etrafında örgütlenmiştir. Dolayısıyla semt halkı tüccar, manav, gemici ve topçudur. Tophane ve Fındıklı'da küçük esnaf dükkânları bulunurken, Beşiktaş ise Üsküdar'a giden kayıkların merkezidir ve burada çok sayıda kayıkçı vardır. İranlı ve Ermeni tüccarlarının ana merkezlerinden olan Üsküdar'da kervansaraylar ve çarşılar bulunmakta, semt halkının çoğunluğunu tüccarlar, gemiciler, tayfalar ve zanaatkârlar oluşturmaktadır. [13]

Kırlı'nın detaylı olarak incelediği esnaf defterinde² başta Eyüp ve Hasköy olmak üzere Haliç etrafındaki ve Boğaz'ın batı yakasındaki dükkânlar, atölyeler ve bahçeler listelenmiştir. Defter aynı zamanda bu bölgelerdeki kayıkçıları, hamalları, sakaları ve dülgörleri de içermektedir. Defterde kayıt altına alınmış olan 1859 dükkândan 963'ü Haliç'te 896'sı ile Boğaz'ın batı kıyısında bulunmaktadır. Söz konusu semtlerde 143

¹ Tüm İstanbul'da mahalle dışında barınan bekârlara ilişkin veriler değerlendirildiğinde, bu kitlenin tarihi yarımada en yoğun olduğu semtlerin Mahmudpaşa, Tahtakale, Şehzadebaşı ve Eminönü bölgesi olduğu görülmektedir. Bu veriler detaylı olarak 5. bölümde incelenecektir.

² BOA DBŞM 42648. Bu deftere dair analizler için bkz. Kırlı, C., (2000). The Struggle Over Space: Coffeehouses of Ottoman Istanbul, 1780-1845, Doktora Tezi, The State University of New York at Binghamton.

Bu defterde dükkân tipleri, dükkân sahiplerinin ve çalışanların isimleri ve unvanları, memleketleri ve İstanbul'da nerede yaşadıkları belirtilmektedir. Bu defterde dükkânların yerleri de belirtildiğinden, Bostancıbaşı Defterleri ile birlikte ele alındıklarında söz konusu bölgeler için bir esnaf haritası çıkarmak mümkündür.

farklı dalda 1774 dükkân ve bahçe bulunmaktadır. Bunların içinde kahvehaneler 214 dükkânla en yaygın birimi oluşturmakta, bunları 148 sebze bahçesi, 142 manav dükkânı ve 141 berber dükkânı izlemektedir. Bu dükkânlarda ve bahçelerde çalışanların 1927'si 'yerli'¹, 2440'ı ise göçmen olarak listelenmiştir. Buradan yola çıkarak, 19. yüzyılın ilk yarısında İstanbul'daki iş gücünün en az yarısını kent dışından gelmiş göçmenlerin oluşturduğu söylenebilmektedir. [5]

İstanbul'un kontrol dışı kalabalığı her zaman yöneticiler için bir sorun olarak görülmüş ve kente göç engellenmeye çalışılırken istenmeyen unsurların da gerekirse güç kullanılarak uzaklaştırılması için çaba gösterilmiştir. 1560'a ait erken bir belgede bile bu sorunu engellemek üzere Hasslar Kadısı'na Rum İli ve Anadolu'dan İstanbul'a gelenler konusunda uyarıda bulunulmuştur. [14] Ahmet Cevdet Paşa'nın iddiasına göre ise Sultan Süleyman'ın Kırkçeşme suyunu kente ulaştırması ile halk İstanbul'a akın etmeye başlamıştır. Taşradaki zulmün artması, İstanbul'da geçinmenin kolaylığı reayanın birçoğunu kente getirmiştir. Bu durum taşradaki tarım arazilerinin boş kalmasına neden olduğu kadar İstanbul'da da bir erzak problemi oluşturmuştur. [15] Ayrıca Câbî'ye göre bu kadar çok insanın kentte toplanması kötülüğün, karışıklığın çıkmasına, hırsızlık ve yangın gibi olayların artmasına neden olmaktadır. [16]

Bir dönem kente gelenlerin sayısı kontrol altına alındıysa da zamanla bu ihmal edilmiştir. 1792'nin ortalarında bu duruma engel olmak için kentin her yerine memur tayin edilerek, dükkânlar ve bekâr odaları yoklanarak işi olanlar kefil göstermek şartıyla kaydedilmiştir. Kefilsizler ile sayıca fazla bulunan kayıkçı, hamal ve dükkân çırakları ise memleketlerine gönderilmiştir. Şeyhülislam tarafından da tekke ve medreselerdekiler kayıt altına alınmıştır. Bu teftişlerin altı ayda bir tekrarlanması karara bağlanmıştır. [15] Fakat bütün bu önlemlerin pek de işe yaramadığı, iktidarın göçe karşı sürekli yeni önlemler ve yaptırımlar getirmeye çalışmasından ve artan kent nüfusundan bellidir.

Özellikle 18. yüzyılın sonlarında toplumsal düzende bir takım değişikliklerin olduğu ve bunların kentin yöneticilerini tedirgin ettiği söylenebilir. Yüzyıllardır İstanbul'da varlık gösteren dilenciler, külhanbeyleri, bekârlar, fahişeler vs. ve buldukları mekânlar

¹ Belgelerdeki yerli kavramı net değildir, bazen İstanbul'a bazen de mahalleye referans vermektedir. [5]

sayıca artmış ve toplumsal huzura birer tehdit haline gelmiş gibi görünmektedirler. Oysaki marjinal grupların ve kullandıkları mekânların sürekli bir denetim altında tutulmaya çalışıldığı ve hatta zaman zaman kapatıldıkları da bilinmektedir. Bu dönemde İstanbul'un nüfusundaki artışa ve dışarıdan gelenlere dair bir korku göze çarpmaktadır. Öte yandan, devletin merkezi bir otorite kurma çabası ile toplumun geleneksel kurgusundaki çözümlerin bir çatışması da görülmektedir.

İstanbul'a göçün engellenmeye çalışılmasının nedenleri içinde kentin yaşadığı erzak sıkıntısı ve taşradaki üretimin ve buradan alınan verginin devamlılığını sağlamak varsa da, özellikle III. Selim ve II. Mahmud dönemleri incelendiğinde, bunun merkezi bir güç unsuru oluşturma çabasının bir uzantısı olduğu görülebilmektedir. Öte yandan tüm bu denetim çabası, kentli nüfusun yöneticiler üzerinde yarattığı tedirginliği de ortaya koymaktadır.

2.3 Kentsel Güruh Korkusu

Kentin bu dönemde tekinsiz bir yer olarak algılanmasında bir diğer unsur ise kent içindeki mobilitenin artması ve dolayısıyla kişilerin konumlarının denetlenemez hale gelmiş olmasıdır. Her dönemde İstanbul'un ve geleneksel mahallelerin nüfusunda sürekli bir hareket olmuştur. Mahallelerin hudutları hiçbir zaman çok sabit değildir ve nüfus geçişleri olmaktadır. Mobilité ve değişim, sanıldığı gibi aksine bir istisna değildir. [12] Fakat burada dikkat çeken bu gayri istisnai durumun bir korku ögesi haline gelmesidir. Sadece birey sayısının ve dolaşımının artması değil, bu dolaşımın mekânları da tehlikeli olarak anılmaya başlanmıştır.

Tanyeli dönemin tehlike atfeden mekânlarını şöyle açıklamaktadır:

“Neredeyse kamuya açık her yer tehlikelidir. Kuşkusuz bazı evler de öyle, ama kamuya açık mekânlar özellikle tehlikeli gözükür. Sokak öyledir. Meyhanenin sözünü bile etmeyeceğim. Geniş bir çağdaş tariyografik yazının son yıllarda kapsamlıca ele aldığı kahvehane de, bildik olağan suçlulardan biri. Birkaç hikâyede berber dükkânı, bir fitne yuvası olarak beliriyor; en azından olay örgüsü oradan başlıyor.” [17]

Erken modernleşme dönemi İstanbul'undaki toplumsal ve kentsel değişimi talep edenlerin, bu değişimlerden korku duydukları görülmektedir. Bu korku, yönetici sınıfların da temel problemlerinden biri haline gelmiştir. Kamusal alandaki açılma,

kapatma çabasını da beraberinde getirmiştir. Tezin konumlandığı dönem de bu kapatma çabalarının yoğunlaştığı III. Selim (1789-1807) ve II. Mahmud (1808-1839) dönemidir. III. Selim'in tahta çıkışını izleyen süreçte İstanbul'da birçok yasaklamanın ve çeşitli mekânların kapatılmasının söz konusu olduğu görülmektedir. Kahvehanelerin bazılarının ve Boğazın ile Haliç'in iki yakası ile Galata'daki meyhanelerin kapatılması¹, fahişelerin cezalandırılması² talebi bu dönemdeki kontrol çabalarına örnektir.

Özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısında yönetici sınıf artan suç ve karışıklık nedeniyle kamusal alanların izlenmesi gerektiğinde hemfikir olmuşlardır. Aynı dönemde yapı izinlerinde ve kente girişlerde kısıtlamalarla nüfusun kontrol altına alınmaya çalışıldığı gözlemlenebilmektedir. Kentte gerçekleşen isyanlar ve ayaklanmalar İstanbul'da kent hayatına yeni düzenlemeler getirilmesinin bir devlet politikasına dönüşmesine neden olmuştur. 1703 isyanının³, 1730'daki Patrona Halil İsyanı⁴'nın ve 1740'daki ayaklanmanın bunda etkisi büyüktür. Bu olayları takip eden süreçte İstanbul'daki göçmen nüfus ayaklanmalar, toplumsal düzensizlik ve suç ile yakından ilişkili olarak algılanmış ve toplumun var olan düzeninde yıkıcı bir etki yaratan bir kitle olarak görülmüştür. [8]

1740'ta Avusturya ve Rusya ile yapılan savaştan dönen askerlerin akın ettiği İstanbul'da zaten ekonomik durum kötüye gitmekteyken bir ayaklanma gerçekleşmiştir. Bu olay

¹ BOA HAT 11503, 1204/1789

² BOA HAT 9402, 1204/1789

³Edirne Vakası olarak da bilinen 1703 isyanı, Osmanlı Devleti'nin kisan bir süreliğine Edirne'den yönetildiği bir aralığa denk gelmektedir. Cebecilerin ayaklanmasıyla başlayan isyan, Atmeydanı'nda büyük bir kalabalığın toplanması ile büyümüş, Edirne'ye yürüyen askerler en sonunda II. Mustafa'nın tahttan çekilmesine neden olmuşlardır. II. Mustafa'nın yerine tahta geçen III. Ahmed bir daha değişmemek üzere sarayı tekrar İstanbul'a taşımıştır.

Detaylı bilgi için: Abou-El Haj, R. A. (1984). The 1703 Rebellion and the Structure of Ottoman Politics, Nederlands Historisch-Archeologisch Instituut te Istanbul, İstanbul.

⁴ Lale Devri'nin sonunu getiren 1730 ayaklanması büyük bir halk isyanına dönüşmüş ve büyük bir yıkıma neden olmuştur. İsyanı karışanlar arasında kahvehane ve meyhanelerde örgütlenen pek çok eski Yeniçeri'nin oluşu devletin daha sonraları bu mekânları kontrol altında tutup kapatmaya çalışmasına neden olmuştur. İsyanın sonucunda Sadrazam İbrahim Paşa idam edilmiş, III. Ahmed tahtı I. Mahmud'a bırakmıştır.

Detaylı bilgi için: Minür Aktepe (1958) Patrona İsyanı (1730). İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.; Abdi (1943) 1730 Patrona İsyanı Hakkında bir Eser: Abdi Tarihi, TTK: Ankara.; Robert W. Olson (1974). "The Esnaf and Patrona Halil Rebellion of 1730: A Realignment in Ottoman Politics" Journal of the Economic and Social History of Orient 17: 329-44

aslında birkaç kişinin Sipahi Çarşısı'ndaki kavgalarının büyümesi ve esnafa zorla dükkânlarını kapattırmaları ile bir ayaklanmaya dönüşmüştür. Bu ayaklanma, 1730'dakinden alınan derslerle çok şiddetli bir biçimde bastırılmıştır. I. Mahmud'un yayınladığı fermanla o gün dükkânlarını kapatmış olan bütün dükkân sahipleri isyankârlardan sayılmış, çoğu tutuklanmış, bir kısmı da öldürülmüştür. Sadrazamla Yeniçeri Ağası gece boyunca kentin sokaklarını dolaşmış ve hamamlardan¹ şüphelileri toplamıştır. Yaklaşık 3 bin kişinin ölümüne neden olan bu isyanda, isyankâr olarak nitelenenlerin cesetleri kayıklara doldurularak gündüz vakti Boğaz'dan geçirilmiş ve Karadeniz'e atılmıştır. Halka verilen bu gözdağını kentte düzeni sağlamak için yayınlanan yeni fermanlar izlemiştir. İstanbul'da on yıldan fazla süredir ikamet etmeyen herkes² kentten sürülmüştür. Bu insanların kayıklarla Üsküdar ve İzmit'e gönderilmesi günlerce sürmüştür. Hanlar, hamamlar ve dükkânlarda şüpheli kişiler için aramalar yapılmış, bunlar da Anadolu'ya gönderilmiştir. Edirne Mollası'na da İstanbul'a kimsenin gönderilmemesi için ferman yollanmıştır. Anadolu ve Rumeli'deki vilayetlerden, İstanbul'daki işleri halletmek için birer adam seçilmesi ve başkasının kente gönderilmemesi istenmiştir. Ticaret için kente gelenlerin de sınırlardaki askerlere özel bir izin gösterdikten ve detaylı bir incelemeden geçtikten sonra kente girmeleri mümkün olmuştur. [18] Bu isyanın bastırılmasındaki tavır, ileride İstanbul'a dışarıdan gelenlere karşı izlenecek politikaların da belirleyicisi olmuştur.

İstanbul'un alt sınıflarının söz konusu ayaklanmalardaki ve daha sonraki iktidarı tehdit eden olaylardaki rolü³ 1808'de bekâr odalarının yıktırılması kararına neden olmuştur. İstanbul için 19. yüzyılın başları, her ne kadar genel tarih anlatılarında yoğun bir

¹ 1730 isyanında olduğu gibi yine Arnavutlar en büyük şüpheli grup olarak görülmüşlerdir. Hamamlardan şüpheli toplanmasının muhtemelen en büyük nedeni de hamamlarda çalışanların büyük çoğunluğunun Arnavut olmasıdır.

Hamamlarda çalışanlar ve Arnavut göçmenler hakkında bir inceleme için bkz. Ergin, N., (2012). "The Albanian Tellâk Connection: Labor Migration to the Hamams of Eighteenth-Century Istanbul, Based on the 1752 İstanbul Hamâmları Defteri", 229-254, Turcica 43.

² Çalışan nüfusunun neredeyse yarısı kent dışından gelmiş olan İstanbul'da bu sayının yüzbinleri bulması gerekmektedir. Bu da kentin işleyişini durma noktasına getirecek bir duruma işaret etmektedir.

³ III. Selim'in tahttan indirilmesi ile sonuçlanan 1807 Yeniçeri-Ulema isyanı ve Alemdar Mustafa Paşa'nın 1808'deki saldırısı toplumsal çatışmanın yoğunluğunu ortaya koymaktadır. Alemdar Mustafa Paşa'nın ölümünün ardından devlet, bu olaylarla ilişkili olduğunu düşündüğü alt sınıfların barındıkları, toplumsal huzursuzluğun ve mevcut düzene isyanın merkezi haline gelmiş bekâr odalarını kapatmıştır. [11]

yapılaşma faaliyeti ile anılsa da aynı zamanda yangınlar ve sosyal huzursuzluklar yüzünden bir yıkım aralığı olmuştur.

18. yüzyılda toplumsal rollerdeki değişim ve nüfus artışı kadar toplumsal bir grup (*mob*) korkusu da kentin asayişine dair düzenlemeleri şekillendiren birincil unsurlardandır. Kentte bazı grupların bir araya gelip var olan düzeni tehdit etmeleri ciddi bir korku yaratmış, yönetici sınıfı neredeyse kent asayişini yeniden organize etmeye itmiştir. Özellikle esnaf sınıfı ile kentin denetiminden sorumlu Yeniçeri sınıfının pek çok noktada kesişmesi, bu grupların oluşmasına kolaylık sağladığı gibi 1740 isyanındaki gibi bunların çok kısa bir süre içinde örgütlenmesi ve kentsel terör yaratmaları da yöneticileri ve toplumu dehşete düşürmüştür olmalıdır. Bu durum isyanlarla da sınırlı kalmamış, Câbî'nin aktardığına göre 1809 yılında Edinekapısı, Eğrikapı ve Yedikule'de geceleri evlerin kapılarına Yeniçer bölüklerine ait nişanlar çizilmeye başlanmış, bu nişanlar Sultan Mehmed, Süleymaniye, Beyazıt ve Ayasofya civarlarına da yayılmıştır. Bunları silenlerin kapılarına ertesi gece katran sürülmüş ve boynuz asılmıştır. [16] Kentin Yeniçeri bölükleri tarafından paylaşılmasına ilişkin bu olay, Avrupa'daki çete savaşlarını aratmayacak pek çok durumun da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Örneğin Galata'da Yetmişbeşinci yoldaşlarından biri Yirmibeşincilerden birini öldürmüş, olay çeşitli unsurların katılımı ile büyümüştür. İstanbul'un her yerinden yoldaşların da bölgeye geldiği, her köşenin variller ve yün çuvaları ile siperler yapıldığı kavga, iki gün sürmüştür. [19]

Tüm bunları sadece asker sınıfının ayaklanması veya toplumu tehdit edişi olarak okumak doğru olmaz. Esnaf ve işçi sınıfı ile iç içe girmiş ilişkileri ile Yeniçeriler, bazen gelişmekte olan bir kentli orta sınıfı tanımlamakta, bazense çete gibi davranabilen bir grup oluşturmaktadırlar. Çete davranışının sergilendiği İstanbul'un kimi bölgelerinde denetimin yoğunlaştığı görülmektedir. Bazı semtlerde özelleşmiş hizmetler, beraberlerinde bunların yan mekânlarını da getirmiştir. Bekâr odalarının, hanların, dükkânların, salaşların, kahvehanelerin ve meyhanelerin sayıca fazla olduğu bu semtlerle belgelerde sık sık karşılaşılması muhtemelen buraların suç odakları olmalarından çok, korkulan bir kentli sınıfın mekânlarını barındırmalarındandır. Kentin sorunlu ve tekinsiz bölgeleri olarak görülen bu semtler ile 5. ve 6. bölümde bahsedilecek olan pek çok belge ile yeniden ele alınacaktır.

ERKEN MODERN KENTTE KENTSEL TOPLUMDIŞILIK MESELESİ

Modernleşme sürecindeki metropol anlatılarının büyük çoğunluğu suçun ve marjinalin kendine rahatça yer bulabildiği, kalabalık ve tekinsiz yerleri tarif etmektedir. İstanbul; sosyal çatışmalar ve suça iten kentleşme, nüfus artışı, harp hali, ekonomik baskılar ve sosyal kutuplaşmalar ile denetimdeki değişimler açısından Akdeniz ve Paris ve Londra gibi Avrupa şehirleri ile benzerlik göstermektedir. [20] Bu benzerliklerin önemli bir unsuru da neyin suç, neyin marjinal ve neyin tekinsiz olduğuna dair sürekli bir kararsızlığın varlığıdır. Özellikle 18. yüzyıldaki bu tanımsızlık, kent mekânlarına bakışı da etkilemiş, bazı mekânların marjinal/tekinsiz mekânlar olarak mimlenmesine neden olmuştur.

Suç-marjinal-tekinsiz üçlü kurgusunun önemi ise dönemden kaynaklanmaktadır. Özellikle Ortaçağ Avrupa'sında olduğu gibi Osmanlı coğrafyasında da 19. yüzyılın ortalarına kadar modern suçun tanımının yapılmadığı, dolayısıyla düzenli bir cezai sistemin kurulamadığı görülmektedir. Bu dönemdeki suç kavramı modern suç gibi belirli kurallarla tanımlanmış değildir, müphemdir. Bunun bir getirisi olarak suçlunun da tanımlanamadığı, suçun ve marjinalitenin çoğu zaman mekânla sınırlı kaldığı, fakat bunun da net olmadığını görülmektedir. Bu durum dönem anlatılarında da tekinsizliğin kişiler üzerinden değil, kentin belirli bölgeleri ya da mekânlar üzerinden hissedilmesine yol açmıştır. Tüm bu kavramların net çizgiler kazanması ancak sistemli denetim mekânizmalarının kurulması ile gerçekleşmiştir. İktidarın kişiler ve dolayısıyla da mekânlar üzerindeki denetimi söz konusu kavramların içlerini doldurmuştur.

3.1 Suçun Tanımı

Suçun İngilizcedeki karşılığı olan “*crime*” sözcüğü Eski Fransızca'dan bu dile girmiş ve karar vermek, yargıda bulunmak anlamına gelen Latince “*cernere*” sözcüğünden türetilmiştir. Dolayısıyla terimin kendisi yorumlama ile yakından ilgilidir. Hırsızlık, soygun, kundakçılık, adam öldürme ve tecavüz gibi cürümleri izlemeyi, yakalamayı ve ceza vermeyi içermektedir. [21] Terimin kendisinde bulunan karar verme zorunluluğu, farklı toplumsallıklara göre şekillenmesine yol açmıştır. Özellikle modern öncesi dönemde suçun ne olduğuna dair belirsizlikler, modern adli ve cezai hukukun ana sorunsallarını oluşturmuşlardır. “Suç, kendi iç mantığına ve tarihsel gelişimine sahip temel bir sosyal aktivite olarak görülmektedir.” [22]

3.1.1 Avrupa Bağlamında Suçun Tanımı

Özellikle Ortaçağ Avrupa'sında, toplumların sürekli olarak suçu oluşturan hareketleri tanımlamaya çalıştığı görülmektedir. Bu durumların yasal konumları, gerçekleştikleri mekân ve zamana göre değişmektedir. Bir yandan bu tanımların kesinleştirilmesi için çalışılırken öte yandan Ortaçağ toplumu da anti-sosyal olarak tanımlanan davranışların cezalandırıldığı, devletin kendini normatif bir araç olarak ortaya koyduğu bir düzene doğru evrilmektedir. [21] Bu tanımlama ve kural koyma çabası adli ve cezai sistemlerin yeniden organizasyonuna yol açmıştır. Avrupa bağlamında 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarına denk gelen bu süreç, kuşkusuz ki farklı ülkelerde farklı zamanlarda ve biçimlerde vukuu bulmuştur. [23]

Erken modern dönemde suçlu davranış (*criminal behavior*) da kişinin statüsüne ve mensubu olduğu sınıfa göre değişiklik göstermektedir. Dolayısıyla suç, farklı zamanlarda farklı kişiler tarafından değişik biçimde tanımlanan pek çok eylemi içermektedir. Erken modern toplumlarda mahkemelere yansımış ve cezalandırılmış durumların suç olduğunu kabul etmek gerekmektedir, fakat bu da pek çok durumda soru işareti yaratmaktadır. Özellikle Tudor, Stuart ve Hanovar dönemi İngiltere'sine bakıldığında cezalandırılan pek çok olayın suçtan çok günah kapsamına girdiği görülebilmektedir. [24]

Dönemin teorisyenleri, ceza hukukunun ahlaki veya dini ihlallerle ilişkili olmaması gerektiğini savunmuşlardır. “Suç veya cezai ihlal, politik iktidarın yasa koyucu işlevi ile bir toplum içinde oluşturulmuş medeni hukuka karşı gelmektir”. [23] Dolayısıyla bir suç olması için politik iktidar tarafından tanımlanmış bir kanun olmalıdır. Kanunda yer almayan bir durumun cezalandırılması artık mümkün değildir. Kanun, topluma zararlı olanı suçlu olarak tanımlarken topluma neyin yararlı olduğunu da bildirmiş olmaktadır. “Suç günahla ve ihlalle ilişkili bir şey değildir; topluma zarar veren bir şeydir; tüm toplum için sosyal bir hasar, bir dert, bir huzursuzluktur.” [23]

Artık suçlu toplumun düşmanıdır. Rousseau’nun dile getirdiği gibi¹ suçlu, toplum sözleşmesini ihlal etmiş kişidir.

“Suç, farklı zamanlarda farklı tanımlanmış olabilir, fakat tanım her zaman toplumun, suçluluğu provoke eden sosyal faktörleri kavrayışıyla yakından ilintilidir. Korkulan kendi başına suçun kendisi değil, suçlu davranışı doğuran sosyal çatışmalar ve krizlerdir.” [22]

Bir yandan suçlu herkesin düşmanı olarak tanımlanırken yurttaş olarak diskalifiye edilmiştir. Bir canavar, deli, hasta ve “anormal” bir bireydir. [25]

17. yüzyılın sonlarında suç bireysel eylemlerin toplamı olmaktan çok sosyal bir patoloji ve problem olarak görülmeye başlamıştır. Özellikle Londra gibi bir metropolde suç endişe verici bir durumdur ve burası suça sürüklenmek için uygun bir ortamdır. Kentin bazı bölgeleri ahlaksızlığın ve suçun merkezi olarak görülmeye başlamıştır. [26]

19. yüzyıldaki değişim ise suçun karakteri ile ilgilidir. Artık profesyonel ve sınıfsal bir karakter kazanan suçun biçimi de değişmiştir. 18. yüzyılın sonunda suç özelleşmiş formlara bürünmüştür: ustalık gerektiren soygunlar, toplumun sınırlarında yaşayan suçlular oluşturmuştur. Görevi kötüye kullanmak da suç kapsamına girmiştir. Baskın grupların kontrol dâhilindeki yasa dışılığı 19. yüzyıldaki fuhuş ağlarının denetlenmeye çalışılmasında sıkça izlenebilmektedir. Genelevlerin ve fahişelerin sürekli denetlenmelerine rağmen fuhuş sisteminin çok iyi bir biçimde işlemeye devam etmesi buna işaret etmektedir. Kana ilişkin suçlardan sahtekârlığa ilişkin suçlara doğru meyil ise karmaşık bir mekânizmanın parçası olarak oluşmuştur: üretimdeki gelişmeler, gelir

¹ Rousseau, J. (1762). Du Contract Social; ou Principes du Droit Politique, Amsterdam.

artışı, mal ilişkilerinde hukuki ve ahlaki değerin artması, izlemenin daha sıkı yöntemlerle yapılıyor oluşu, nüfusun daha net ayrışması, bilgi edinmek ve yer tespitinde daha verimli tekniklerin ortaya çıkmış olması. Yasadışı faaliyetlerdeki değişim cezai faaliyetlerdeki genişleme ve geliştirme ile bağıntılıdır. Tüm bu değişim aslında bireylerin günlük yaşamlarını çerçeveleyen, günlük davranışlarını, kimliklerini, aktivitelerini gözetleyen iktidar mekânizmalarını uyarlamak içindir. [25]

Aslında suçun tanımı, cezai normların belirlenmesinin gerekliliği ile mümkün olmuştur. Bu konunun Avrupa'da nasıl geliştiğine İngiltere başta olmak üzere dair kapsamlı araştırmalar bulunmaktadır¹. Özellikle 19. yüzyıla dair pek çok istatistik verinin bulunuyor oluşu Avrupa bağlamında bir suç çalışmaları alanının ortaya çıkışını kolaylaştırıyor olsa da, Orta Doğu bağlamında da benzer verilerin olduğu ve konunun kentsel tarih açısından çalışılmaya muhtaç olduğu açıktır.

¹ Genel bir fikir edinmek için bkz. Dean, T., (2001). *Crime in Medieval Europe*, Longman, New York.; Weisser, M. R., (1982). *Crime and Punishment in Early Modern Europe*, Harvester Press, Sussex.; Gurr, T. R., (1976). *Rogues, Rebels, and Reformers: A Political History of Urban Crime and Conflict*, Sage, Beverly Hills.; Weiss, R. P., ed. (1999). *Social History of Crime, Policing and Punishment*, Ashgate, Aldershot.

Almanya bağlamında bkz. Johnson, E. A., (1995). *Urbanization and Crime, Germany 1871-1914*, Cambridge University Press.

Fransa bağlamında bkz. Wright, G., (1983). *Between Guillotine and Liberty: Two Centuries of the Crime Problem in France*, Oxford University Press, New York.; Lodhi, A. Q, ve Tilly, C., (1973). "Urbanization, Crime, and Collective Violence in 19th Century France", 296-318, *American Journal of Sociology* 79.

Bu konuda en geniş literatür ise İngiltere ve özellikle Londra üzerinedir: Bloom, Clive, (2003). *Violent London. 2000 Years of Riots, Rebels and Revolts*, Sidgwick & Jackson, Londra.; Booth, C. (1968). *Charles Booth's London; a portrait of the poor at the turn of the century, drawn from his Life and labour of the people in London*, Pantheon Books, New York.; Briggs, J., Harrison, C., McInnes, A., ve Vincent, D., (1996). *Crime and Punishment in England, An Introductory History*, UCL Press, Londra.; George, M. Dorothy, (1964). *London life in the eighteenth century*, Harper & Row, New York.; Heather Shore, "Mean Streets. Criminality, Immorality and the Street in Early Nineteenth-Century London," in Tim Hitchcock and Heather Shore, eds. *The Streets of London (London 2003)*, 151-164.; Hitchcock, Tim (1997) *English Sexualities 1700-1800*, Londra.; Hurl-Eamon, Jennine (2005) *Gender and Petty Violence in London 1680-1720*, Columbus, Ohio.; J.M. Beattie, (1986) *Crime and the Courts in England 1660-1800*, Princeton.; Kermodé, J., ve Walker, G., ed., (1994). *Women, Crime and the Courts in Early Modern England*, Routledge, Londra.; King, P., (2006). *Crime and Law in England, 1750-1840, Remaking Justice from the Margins*, Cambridge University Press.; Marcus, S. (1970), *The Other Victorians: A Study of Sexuality and Pornography in Mid-Nineteenth-Century England*, Book Club Association, Londra.; Robert B. Shoemaker, "Public Spaces, Private Disputes? Fights and Insults on London's Streets, 1660-1800," in *The Streets of London*.; Schmeer, Jonathan (1999). *London 1900: The Imperial Metropolis*, New Haven.; Shoemaker, Robert (2004). *The London Mob. Violence and Disorder in Eighteenth-Century England*, Hambledon, Londra.; Tiro Hitchcock and Robert Shoemaker, (2007). *Tales from the Hanging Court*, Hodder Arnold, Londra.; Walkowitz, Judy. (1992). *City of Dreadful Delight: Narratives of Sexual Danger in Late-Victorian London*, Chicago.; Wilson, A., (1989). "Illegitimacy and Its Implications in Mid-Eighteenth Century London," 103-64, *Continuity and Change*.

3.1.2 Osmanlı Bağlamında Suçun Tanımı

Ortadoğu ve Osmanlı bağlamında suç çalışmaları ağırlıklı olarak İslam hukukunun uygulanması ve vilayetlerdeki hukuk sistemi üzerinedir¹. Kentsel bağlamda suçu ele alan tek çalışma Zarinebaf'ın 18. yüzyılda İstanbul'daki işlenmiş suçları ve suçluları değerlendirdiği "Crime and Punishment in Istanbul 1700-1800" adlı çalışmasıdır. Bu çalışmada ne yazık ki erken modern metropolde kent suçlarının nasıl geliştiği ve tanımlandığı görülememektedir.

18. yüzyıl'da İstanbul'da sukça rastlanan suçlar Londra ve Paris'teki gibi mala yöneliktir. Zarinebaf 1720 yılı kürek defterlerini incelemiş ve mahkûmların üçte birinden fazlasının işsiz erkekler, köyden göçenler ve organize çetelerin oluşturduğunu ve suçların adi hırsızlık, soygun ve mala zarar üzerine yoğunlaştığını tespit etmiştir. [20]

Bu dönemde İstanbul; İstanbul (sur içi), Galata, Eyüp ve Üsküdar olmak üzere dört bölüme ayrılmıştır. Popüler Osmanlı anlatılarında Galata, gayrimüslimlerin ve Avrupalıların yaşadığı "günah şehri" dir. Batı Avrupa'nın ticaret ve diplomasi merkezi olan Beyoğlu'nda sosyal çeşitlilik Avrupalılar daha fazla özgürlüğe kavuşup, Avrupa tarzı modernizme odaklandıkça gelişmiştir. Avrupa tarzı bir hayatın benimsendiği Galata ile büyük çelişki içinde olan daha geleneksel Üsküdar ve Eyüp de giderek orta sınıfın oluşturduğu bir sosyal çeşitlilik göstermeye başlamıştır. Galata'ya Müslümanların ve İstanbul'un çeşitli bölgelerine gayrimüslimlerin yerleşmesi ve yönetici üst sınıfın sur içinden ayrılıp Boğaz kıyılarında yaşamayı tercih etmesiyle tüm İstanbul'un sosyal ve fiziksel olarak daha bütünleşik bir görünüm sergilediği söylenebilmektedir. Bu yayılma

¹ Ortadoğu ve Osmanlı bağlamında suç üzerine temel literatür: Baldwin, J. E., (2012). "Prostitution, Islamic Law and Ottoman Societies", 117-152, Journal of the Economic and Social History of the Orient, vol. 55, sayı:1.; Boğaç (2003). Local Court, Provincial Society, and Justice in the Ottoman Empire: Legal Practice and Dispute Resolution in Çankırı and Kastamonu, 1652-1744, Leiden.; Ergene (2001). "On Ottoman Justice: Interpretation in Conflict (1600-1800)", 52-87, Islamic Law and Society VIII.; Ginio, E. (1998). "The Administration of Criminal Justice in Ottoman Selanik during the Eighteenth Century", Turcica XXX.; Haim, G. (1994) State, Society and Law in Islam. Ottoman Law in Comparative Perspective, SUNY Press, Albany.; Heyd, U., (1973). Studies in Old Ottoman Criminal Law, New York.; Peters, R., (2005). Crime and Punishment in Islamic Law: Theory and Practice from the Sixteenth to the Twenty-First Century, New York.; Pierce, L., (2003). Morality Tales: Law and Gender in the Ottoman Court of Aintab, Berkeley.; Rubin, A., (2011). Ottoman Nizamiye Courts: Law and Modernity, Londra.; Semerdihan, E., (2008). 'Off the Straight Path': Illicit Sex, Law, and Community in Ottoman Aleppo, Syracuse.; Zubaida, S., (2003). Law and Order in the Islamic World, New York.

hali bazı mahallelerin fazla kalabalıklaşmasına ve suç oranlarının artmasına olanak tanımıştır. [20]

Bu tablo içerisinde Haliç'teki liman bölgesi Osmanlı topraklarının ve Akdeniz limanlarının gemilerinin demir attığı bir yer olarak dikkat çekmektedir. Galata'nın sur içi denizcilere, tüccarlara, Yeniçerilere ve bekâr odalarında kalanlara hizmet eden birçok genelev ve meyhane barındırmaktaydı. Her ne kadar Müslümanlara içki satışı yasak idiyse de, Galata'daki ve Kasımpaşa limanındaki meyhane ve genelevlerde Müslüman ziyaretçilere rastlanmaktaydı. Unkapanı ve Yemiş İskelesi de kente un ve meyve dağıtımının yapıldığı noktalar olarak önemlidir. Pazar bölgesinde ise farklı dini topluluklardan esnaflar iş yapmaktadır. Ticari zenginliği ve sosyal çeşitliliği bu bölgenin bir suç merkezi oluşunu tetiklemiş olmalıdır. [20]

Üsküdar ise uluslararası bir liman niteliğine hiçbir zaman erişememiştir. Hac öncesinde hacıların birkaç hafta konakladığı Üsküdar, daha çok İran'dan gelen tüccarların hanlarda kaldığı bir yer olmuştur. Ayrıca gözden düşen Osmanlı memurları için de bir sürgün yeri niteliği taşımaktadır. [20] Fakat 5. Bölümde sunulacak belgelerden anlaşıldığı üzere burada bulunan Balaban İskelesi ve çevresindeki bekâr odaları adları sıklıkla suç ile birlikte anılan yerlerdir.

Bu bölgelerin suç alanları olarak görülmelerinin bir nedeni burada yaşayan bekâr erkek topluluklarıyken bir neden de barakalar, salaşhaneler ve meyhaneler gibi her zaman suçla ilişkili olarak ele alınmış yerleri de bünyelerinde barındırmalarıdır. Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti ile Polis Müdüriyet-i Umumiyesi'nden Hasan Tahsin Beyefendi arasındaki 1918 gibi geç tarihli bir grup yazışmada bile bu durum gözlemlenebilmektedir:

“Mabeyn-i Hümayun Başkitabeti'nden aldığım bir hususi tezkirede Tophane Kışlasının arka cihetine tesadüf eden yangın mahallerinde sonradan vücuda getirilen barakaların birtakım ülfet-gâna sığınacak yer olduğundan, fuhuşun oralarda alelade denilecek derecede ve açık saçık surette yapılması ve zikrolunan mahalden geçmek mecburiyetinde bulunan erbab-ı namusa zarar vermekle beraber bu halin bazı dedikodulara sebebiyet verdiğiinden bahsedilmektedir. Sarı İmam denilen kimsenin bu toplantıya fırsat ve ruhsat verdiği rivayet olunmaktadır. Bu da başkaca bildirilen bir bilgidir. Süratle lazım gelen tahkikatın icra olunarak durumun

sıhhati halinde muktezi muamelenin hemen yapılması ve neticesinden malumat verilmesi temenni olunur.”¹

Genel kanı fuhşun Osmanlı devletinde her zaman suç sayıldığı yönündedir. Oysaki fuhuş ancak 1858’de suç kapsamına alınmıştır. 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu’ndan uyarlanmış olan Ceza Kanunname-i Hümayun’un ilk halinde fuhuşla ilgili bir hüküm bulunmamaktadır, hüküm ancak 1860’da eklenmiştir. [27] Fuhşun 18. yüzyılda suç sayılmaması, tanımlı bir cezası olmaması İstanbul’a dair belgelerde sıkça rastlanan bir durumdur. İstanbul’un mahkeme kayıtları incelendiğinde fuhşun cezalandırılması ile ilgili bir esneklik olduğu, belli bir ceza olmadığı ve pek çok durumda davanın düştüğü görülmektedir. Yalnızca imamın önderliğinde tüm bir mahallenin tanıklık ettiği durumlarda mahkeme ciddi bir karar almıştır [20], ki bunlar bu kişilerin başka bir şehre gönderilmesinden ve mekânların kapatılmasından ibarettir. Bu kişilerin çoğu bir süre sonra geri dönebilmekteydiler.

Oysaki 18. yüzyılda fahişelik çok yaygın bir etkinliktir. Şam’da 18. yüzyılda, 36 senelik bir aralıkta mahkemeye çıkan 161 kişiden yüzü Müslüman kadınlardır ve bu dönemde Şam’da fuhuş kamusal alana yayılmıştır. Fahişeler bazen örtünmeden camilerin ve fırınların yanlarında, pazarlarda ve kahvehanelerin çevresinde toplanmaktaydılar. [20] İstanbul’a ait zaptiye ve mahkeme kayıtlarında, zina yapan ile fahişelik ile ilgisi olan kadınlar arasında bir ayırım yapmak ise mümkün değildir. Fakat Kahire’de 16. yüzyıldan itibaren fahişeler üzerinde mali bir denetim olduğu ve 18. yüzyılda da vali tarafından hırsızlar ve dilenciler ile birlikte fahişelerin de kayıt altına alındığı bilinmektedir. [28] İslam hukuku zina ile fahişelik arasında bir fark gözetmezken bunların cezalandırılması da failin sosyal statüsüne yani köle olup olmamasına, evli olup olmamasına ve mensubu olduğu dine göre değişmektedir. Erkeklerin köleleri ile cinsel ilişkiye girmesi ise zaten serbesttir. [20]

Fuhuş çok geç sayılabilecek bir dönemde suç kapsamına alınmış olsa da yine de bugünkü anlamda bir suç teşkil etmemektedir. Fuhşun kendisinin ne olduğunun bile kararlaştırılmadığı geç dönem metinlerinde bile görülebilmektedir. (EK A, Şekil A.1) Ahlak Zabıtası Baş Memuru tarafından 1918’de kaleme alınmış bir belgede kamu

¹ BOA DH.KMS 60-2/4, 1337/ 1919

ahlakını ihlal ettiği ve zührevi hastalıkların yayılmasına neden olduğu için Kadıköy İbrahim Ağa'da Kuş Yolu'ndaki merhum Hüseyin Bey'in köşkünde yaşayan dul Rahime Hanım'ın fuhuş yaptığı iddiasını denetlemek üzere iki memur görevlendirilmiştir. Gece yarısına kadar evi gözetleyen memurlar buraya iki erkeğin girdiğini görmüşler ve fuhuş yapıldığına hükmetmişlerdir:

“... mezkûr hane içerisinde bulunanlar bir odada toplanarak icra-yı ahenk ve raks ile ah, of ile karışık sarhoşane hareketlerde buldukları lambanın aydınlığından mütevellid pencere perdelerinden husule gelen akisler ve gerekse gözetleme memurlarının bizzat işitmiş olduklarından mezkûr hanede gayr-i meşru fuhuş yapıldığına dair verilen şikâyet mektubunda vaki ihbarların gerçek bulunduğuna tam kanaat getirilmiştir.”¹

Memurlar yaptıkları baskında erkekleri ve bazı kadınları karakola götürmüşlerdir. Evdeki rakı kadehleri ve mezeler kanıt olarak sayılırken söz konusu evin umumhane olduğuna ve kapatılması gerektiğine değinilmiştir². Oldukça geç bir döneme ait bu belgede bile aslında fuhşun tanımının bugünkünden çok farklı olduğu görülmektedir.

Karagümrük ile ilgili konu hakkında çok fazla belge oluşu ise fuhşun yoğun olduğu semtlerden biri olduğunu düşündürmektedir. Burada mahallelinin sürekli şikâyeti sonucunda 1888'de fuhuşhaneler kapatılmıştır:

“Karagümrük'teki fuhuşhanenin mahalli ahaliye zarar verdiği ve Müslümanları kapıdan dışarıya çıkmamaya zorladığından bahsedilmektedir. Bu durumun devam etmesi asla caiz değildir. Tekrar emr olundu. Karagümrük'teki fuhuşhanelerin kapatılması bu kere dahi Mabeyn Başkitabeti'nden bildirilmektedir efendim.”³

Osmanlı'da Avrupa'da olduğu gibi suçun sınırlarının tanımlanmaya başladığı, dolayısıyla İstanbul'da bazı bölgelerin suç oranları açısından dikkat çekmeye başladığı görülebilmektedir. Suçun ve cezaların tanımlanması ise Osmanlı devletinin son dönemlerine rastlamaktadır. 1900'de Dâhiliye Nezareti'nden Sadaret'e yazılmış bir metinde bu belirsizlikten ve bu belirsizlik giderilmediği takdirde suçun artacağından şikâyet edilmektedir:

¹ BOA DH.EUM.AYŞ 73/1, 1337/1918

² BOA DH.EUM.AYŞ 73/1, 1337/1918

³ BOA DH.MKT 1787/47, 1308/1888

“Vilayet istatistiklerine bakarak suç vakalarının ekseriyeti karı kaldırmak ve raks ettirmek gibi kötü fiiler teşkil etmektedir. Bu gibi durumların devamı umumi ahlakı kötü bir surette etkileyeceği ve yayılacağı şüphesizdir. Bunun için kesin bir tedbir almak gerekli görünmekte olup, hükümet tarafından büyük tecavüzlere cüret edenlerin muhakeme edilerek cezalarının verilmesi cihetine gidilmekte ise de mahkemelerin icra-yı tetkikata hasr edeceği zamanın uzaması, verilecek hükmün etkisini ortadan kaldırmaya hizmet etmektedir. Benzer durumlara ait hükmün kesinlik kazanması gibi kanuni neticelere bekleme oralarca kabil-i tatbik görülememekte olmasına binaen, Zabtiye Nezareti’ne ek olmak üzere 1276 tarihinde tebliğ kılınan sadrazam hükmünün yapılmasıyla istenilenler olabilecektir. Ancak bunun adli teşkilattan önce olmasına ve bu gibi fuhuşlar için geçerli bulunan Zabtiye nizamları adi durumlarda eskisi gibi cari olacağı da ceza kanununun özel maddesinde açık bulunmasına göre, zikrolunan emirnamenin hal-i hazırda geçerli olup olamayacağı 30 Teşrini sani sene 1315 tarihinde sadaret makamından izin alındığı halde bir sadrazam emri gelmemiştir. Bu arada bazı delikanlılar ötede beride toplanıp içki içerek fahişe raks ettirmektedirler. İçki nedeniyle aralarında kavga çıkarak yaralanmalar meydana gelmekte ve böylece olaylar eksik olmamaktadır. Mezkûr emirnamenin tarihi itibarıyla infazı hükmünce tereddüd olduğundan bahisle bu konuda olunacak muamele Konya vilayetinden gelen ve zikrolunan emirname suretiyle beraber sadrazama takdim kılınan takirde sorulmuştur. Anadolu’nun hemen hemen her tarafında ekseriyetle vukua gelmekte ve umumi ahlaka kötü etkileri olmaktan başka, öldürme ve yaralama gibi cinayet eylemlerine de sebep vermekte olan fuhuş maddesinin men’i için alınacak etkili tedbirlerin uygulanması gerekmektedir. Bu konuda genel ve etkili bir kararın alınması için keyfiyetin Şura-yı Devlet’e havale buyrulması size bağlıdır.”¹

Neredeyse 20. yüzyıla kadar modern bir cezai sistem oturtamamış, dolayısıyla bunun entelektüel tartışmalarından da yoksun kalmış Osmanlı bağlamında suç, erken modern metropolde bile premodern tanımlara sadık kalmıştır. Dolayısıyla her olay mahkeme kayıtlarına yansımamış, pek çok durumun şikâyetler ve anlık çözümler ile üstesinden gelinmiştir.

Öte yandan suçun bireyselliği kavramı da geç 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu döneme kadar bazı kentli kitleler topluca suçlanmışlar ve belli suçlarla birlikte anılır olmuşlardır. Suç birey üzerinden tanımlanmadığı için cezalandırma da suçlu görülen kitlelerin mekânlarına zarar verilmesi veya bunların kim olduklarına bakılmaksızın kentten sürülmeleri şeklinde gerçekleştirilmiştir. Bu durumun en önemli kanıtlarından biri ise

¹ BOA DH.MKT 579/6, 1320/1903

kefalet sistemidir. Buna göre suçlu kişi yakalanamadığı takdirde kefilî suçun bedelini ödemek zorundadır. Suçun ve suçlunun Osmanlı ve İstanbul bağlamında tanımı ve suçun bireyselliğinin inşası ise ancak modern denetim mekânizmalarının kurulması ile üzerinde tartışılması gereken bir konu olarak ortaya çıkmıştır.

3.2 Marjinalite

Avrupa’da suçlunun da tanımının baştan yapılırken bu tanımların ahlaki çöküntü ile ilişkilendirildiği söylenebilir. Chambre de la Tournelle¹ hâkimlerinden biri 1768’de krala şöyle buyurmuştur: “İnsanların perişanlığı ve ahlaki çöküntüler suçu ve mahkûm sayısını arttırmıştır”. [25] 15. yüzyılda Fransa’da Coquillards çetesinin² yargılanması ile başlayan “toplum karşıtı” (*anti-society*) kavramı, normal sosyal hayatı yıkmaya uğraşan bir suçlu ordusunu gündeme getirmiştir. Tanımlı bir kimliği, statüsü ve yeri olmayan birey artık bir suç potansiyeli taşımaktadır, toplum için marjinaldir. 15. yüzyılda serseriler hırsız ve kavga çıkarıcı kişiler, dilenciler ise dolandırıcı olarak görülmüş, çalışmaya zorlanmalarının yanı sıra ağır cezalara da çarptırılmışlardır. [29] Benzer bir biçimde, 18. yüzyıl Fransa’sında bir kurum tarafından kapatılan kişi, ait olduğu aile, sosyal grup, yerel topluluk yapısı açısından marjinal olan, sergilediği davranışlarla, kural tanımazlığı ve düzensizliği ile marjinalite teşkil eden bireydir. [23]

Geremek, Paris’teki marjinalizmi çalışırken Chatalet çetesini incelemiştir. Bu gruptaki suçluların ortak özellikleri şöyle sıralanabilmektedir: Hepsi göçmendirler ve sabit bir ikametleri ya da işleri yoktur, günlük fiziksel işler yapmamaktadırlar. Savaşın hayatlarını dağıttığı bu kişilerin ilişkileri taverna ve yol üzerine kuruludur. [29]

16. yüzyıl İngiltere’sinde, farklı isimler altında³ net bir sosyal kimliği ve yeri olmayan, fakir kadın ve erkekler ortaya çıkmıştır. Dolandırıcı ve fahişelerin erken modern temsilleri el ilanlarında, şiirlerde, tiyatro oyunlarında ve tarihi kayıtlarda

¹ Dönemin Fransa’sında yerel mahkemelerin suç vakaları ile ilgilenen birimi

² 15. Yüzyılda Fransa’da aktif olmuş ünlü bir çete. Kendilerine özgü bir dil geliştirmiş olan grup, liderlerini de Coquille’erin Kralı olarak adlandırmaktaydı. Hırsızlık ve adam öldürme gibi pek çok suça karışmış olan çete, geniş bir alanda hâkimiyet kurmuştur.

³ *rogues, molls, doxies, cony-catchers, masterless men, caterpillars of the commonwealth*

görülebilmektedir. Ayrıca Tudor Fakir Kanunları¹ bu kişileri yaklaşmakta olan ekonomik ve sosyal değişimlerin bir habercisi olarak bildirmektedir. [30]

16. yüzyılın başlarında, İngiltere’de düzenbazları, serserileri, Çingeneri, dilencileri, dolandırıcıları, yankesicileri ve fahişeleri kapsayan bir suçlu kültürü ortaya çıkmıştır. Bu topluluk, suçlu kuralları ile kendini tanımlayan, muhalif düşünceyi teşvik eden ve resmi olarak İngiliz kültürel normalitesinin baskın önyargıları ile çatışan ve yine onlarca tanımlanan bir topluluktur. Bu suç kültürü, etnik bir muğlâklığa sahip, kendi estetiği, ideolojisi, dili ve hayat tarzı ile bir araya gelmiş bir topluluğa aittir ve gayrimeşru olarak İngiliz kültüründe bir yere sahiptir. Kendi kuralları ve adetleri ile İngiltere’nin hâkim kültürüne bağlı ve aynı zamanda ondan tamamıyla bağımsızdır. Kendi kendinin yöneticisidir fakat yemek ve barınma için yasalara uygun bir kitleye ve kendini tanımlamak için karşı gelebileceği sosyal bir mevcudiyete ihtiyaç duymaktadır. Bu suç kültürünün devamlı varlığı resmi kültürün estetik duyarlılıklarını, inanç sistemlerini ve sosyo-ekonomik organizasyonunu etkilemiştir. Bu kültür, muhalif bir biçimde mobil, göçebe ve genişlemeye müsaittir. [31]

Fumerton çağdaş serseriliğin “açık bir kimliğe” sahip olduğunu, ekonomik güvensizlikle (herkes coğrafi ve sosyal olarak mobil olabilir) ve fakirlerin sınıflandırılmasındaki kurumsal karmaşa ile pekiştirildiğini belirtmektedir. Fumerton’a göre 16. ve 17. yüzyılda Londralı olmak, serserilik deneyimiyle akraba olan yabancılaşmayı ve anonimliği deneyimlemektir. Londra’nın tüm alt sınıfları bu düzensiz, amaçsız dolaşma deneyimini yaşamıştır. [32]

Londra’nın serserileri hakkında yazılan yazılarda kentin heterojen gerilimi ve gürültüsünü azaltmaya yönelik projelere başkaldırı görölmektedir. “İdari olarak tartışılır banliyöler”den oluşan kent, gayrimeşru olanın meşru olanın çevresinde yaşamasına ve büyümesine olanak tanımaktadır. Bu oluşum sosyal ve coğrafi bir sınıflandırma ile indirgenemez durumdadır. [32]

¹ Tudor Dönemi’nde (1485-1603) çıkarılmış olan bu kanunlar, toplumun yaklaşık üçte birini oluşturan fakirlere yönelikti. Kimlerin dilenebileceğinin belirlenmesi ve fakirler için işlikler oluşturulması gibi düzenlemeleri içermektedir.

Marjinaler hakkında yazmak aynı zaman ve mekânda huzur bozucu olanı saygın olanla, meşruyu gayrimeşruyla ve tutucuyu sorumsuzla bütünleştirmek ve kentin anlaşılmasına katkıda bulunmak açısından önemlidir. Bu tip bağlar, erken modern kent çevresindeki çapraşık ilişkilerin hem nedenlerini hem de etkilerini oluşturmaktadırlar. Bu olgular, kurgular ve uç noktalar sadece karşılıklı tanımlarla bağlanmış değildir, fakat inanılmaz uzlaşmazlıklara, yan yanlıklara ve samimi yakınlıklara dayanmaktadır. [32]

Kentlerin içindeki sınırlar arasındaki geçişler ve etkileşimler, meşru olanla olmayanı, kural koyucu efendi ile düzenbaz sapkını birbirinden ayrılmaz kılmaktadır, kent “daimi ihlalin” yeridir. Kanun ve suç, düzen ve düzensizlik, huzur ve vahşet, kanunsuzluk ve sivil idame arasındaki sınırlar bulanık ve belirsizdir. Hatta popüler haydut edebiyatındaki “iyi haydut, kötü şerif” gibi figürlerin olduğu bazı durumlarda bu sınırların birbirine geçtiği görülmektedir. [33]

Suç konusunda olduğu gibi, erken modern dönemde marjinalite konusunda da Londra ve İngiltere üzerinde en çok çalışma yapılmış yerler olarak karşımıza çıkmaktadır¹. Ne yazık ki Osmanlı bağlamında bu konu yalnızca eşkıyalar üzerinden çalışılmış, kentsel marjinalite üzerinde pek durulmamıştır. Tulumbacılar ve birkaç tekil örnek üzerine anlatılar ise yine kent tarihi içerisinde değil, eşkıya anlatıları bağlamında ele

¹ Arbor, A., (2006). *Rogues and Early Modern English Culture*, University of Michigan Press.; Bloom, Clive, (2003). *Violent London. 2000 Years of Riots, Rebels and Revolts*, Sidgwick & Jackson, Londra.; Booth, C. (1968). *Charles Booth's London; a portrait of the poor at the turn of the century, drawn from his life and labour of the people in London*, Pantheon Books, New York.; Cook, M., (2003). *London and the culture of homosexuality, 1885-1914*, Cambridge University Press, New York.; Finney, A. F., (1973). *Rogues, Vagabonds, & Sturdy Beggars: A New Gallery of Tudor and Early Stuart Rogue Literature Exposing the Lives, Times, and, Cozening Tricks of the Elizabethan Underworld*, University of Massachusetts Press.; Shore, H., (2003). “Mean Streets. Criminality, Immorality and the Street in Early Nineteenth-Century London,” 151–164, in Tim Hitchcock and Heather Shore, eds. *The Streets of London.*; Hitchcock, T. (1997) *English Sexualities 1700-1800*, Londra.; Marcus, S. (1970), *The Other Victorians: A Study of Sexuality and Pornography in Mid-Nineteenth-Century England*, Book Club Association, Londra.; Reynold, B., (2002). *Becoming Criminal: Transversal Performance and Cultural Dissidence in Early Modern England*, Johns Hopkins University Press, Londra.; Shoemaker, R., “Public Spaces, Private Disputes? Fights and Insults on London’s Streets, 1660–1800,” in *The Streets of London.*; Rogers, N., (2007). “London's Marginal Histories,” *Labour/Le Travail*, 60 (Fall 2007), 217-234.; Shoemaker, R., (2004). *The London Mob. Violence and Disorder in Eighteenth-Century England*, Hambledon, Londra.; Surrey, F., (2009). *Outlaws in Medieval and Early Modern England: Crime, Government and Society, c.1066-c.1600*, Ashgate, Burlington.; Hitchcock T., ve Shoemaker, R., (2007). *Tales from the Hanging Court*, Hodder Arnold, Londra.; Walkowitz, J., (1992). *City of Dreadful Delight: Narratives of Sexual Danger in Late-Victorian London*, Chicago.; Wilson, A., (1989). “Illegitimacy and Its Implications in Mid-Eighteenth Century London”, 103-64, *Continuity and Change*, 4/1.

alınmışlardır. Aslında özellikle 18. yüzyıl sonlarında İstanbul'daki çete olgusunu çalışmak, Yeniçeri-toplum ilişkisine de ışık tutacak bir alan açacaktır.

İstanbul'daki suç çeteleri de soygun, cinsel taciz ve çeşitli şiddet olaylarına başvurmuşlardır. Bu gruplar dini ve etnik çeşitlilik sergilerken, grup halinde hareket etmekte ve bazıları isyanlarda önemli roller oynamaktadırlar. Kimi meslek gruplarına mensup kişilerden oluşan çeteler de sıkça görülmektedir. Bunlara örnek olarak Yeniçeriler, denizciler, bazı zanaatkârlar ve hatta medrese öğrencileri verilebilir. Denizciler ile ilgili olaylar genellikle plansız şiddet olaylarıdır ve çoğunlukla Kasımpaşa'da görülmekte ve bazen alkolle ilişkili olmaktadır. [20]

Çete şiddeti 18. yüzyılda İstanbul'un bazı bölgelerinde dikkat çekmeye başlamıştır. Bu bölgelerde, çeteler sokaklarda dolaşp insanlara sözlü ve fiziksel tacizde bulunmaktadır. Çoğunlukla mahalleli tarafından bilinen bu kişiler, haklarında şikâyetler olduğunda otoritenin dikkatini çekmişler ve buradan gönderilmişlerdir. Kasımpaşa ve Galata gibi semtlerde farklı çeteler pek çok hırsızlık ve şiddet olayına karışırken, birbirleri ile de çatışmaktadırlar. [20]

1793 tarihli bir belgede bir müddetten beri Büyükçekmece ve Küçükçekmece, Silivri, Çatalca, Terkos kaza ve nahiyelerinde, köy çiftlikler içindeki bağ ve bahçelerde geceleyen “yerli, yabancı, bekâr, çiftçi, çoban, yanaşma, ırgat, arabacıardan bazıları haydut eşkıyası olarak ortaya çıktıklarından” yakınılmaktadır. Bunların bu semtlerin sakinlerine ve yolculara saldırdıkları, mallarını çaldıkları ve hatta öldürdükleri bildirilmektedir. Belgede “bu eşkıya taifesi ile serseri ve başıboş dolaşanların” tamamının araştırılarak kefile bağlanmaları istenmektedir. Kefilsiz olanların ise kayıt altına alınıp Silivri Kadısı'na gönderilmeleri emredilmiştir¹. Bu belgede görüldüğü gibi İstanbul'un çeperlerinde eşkıya hareketlerine rastlanmaktadır. Benzer bir biçimde, 1786'da Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi'nin bildirdiğine göre ise Üsküdar'ın Kartal kasabasına bağlı Pendik'te sabaha karşı iki kayıkla gelen eşkıyalar bölgeyi ateşe vermiş, yangını söndürmek üzere denizden su alanların üzerine ateş açmıştır. Yangın sonucunda çevredeki dükkânlar, sahildeki salaşlar ve şerbethaneler ile beş yüz kadar ev

¹ BOA Cevdet Zabtiye 11/527, 1207/1793

yanmış, bir han ile yağhane ise kurtulmuştur. [34] Bu dönemdeki marjinalitenin önemli bir ayağını temsil eden eşkıyalar kırsal karakterleri ve mobil örgütlenmeleri nedeniyle tez kapsamında ele alınmayacaktır.

Marjinalite kavramı direkt olarak dışlanmış, serseri veya sınırlı bir bölgede baskın olan kültür anlamına gelmemektedir. Bahsi geçen Avrupa ve İstanbul'dan marjinalite örneklerinde dikkati çeken kent mekânı ile olan sorunlu ilişkidir. Toplumsal olarak onaylanmış, iktidar ve toplum tarafından düzenli bir biçimde denetlenebilir bir mekânda yerleşik olmamak kişinin marjinal olması için birincil durumdur. Çete örneklerindeki gibi suçla ilişkili, 'toplum karşıtı' muhalif bir tavır içinde olmak elbette ki marjinaliteyi garantiler, fakat daha sonra tartışılacağı gibi tezin kapsamındaki dönemde kişiye marjinalite atfeden unsurlardan biri de içinde bulunduğu mekân, bu mekânın karakteri ve iktidar tarafından denetimidir. Marjinalite tarih nesnesi yapan da bu denetime tabi olmasıdır.

3.3 Tekinsizlik

Tekinsiz olan, daha önceden bilinen ve tanıdık bir şeye referans veren korkunç bir nesne ya da durumdur. Tekinsiz (*unheimlich*) tanıdık (*vertraut*), eve ait, yerli olanın (*heimlich, heimisch*) tam tersidir. Fakat her tanıdık olmayan şey ürkütücü değildir, bir şeyin tekinsiz olması için başka şeyler de gereklidir. Tekinsiz bir durum, kişinin karşısında ne yapacağını bilemediği, kendi dünyasındaki konumunu kaybetmiş gibi hissettiği durumdur. [35] Edebi metinlerde mekânların yarattığı tekinsizlik hissi ile sıkça karşılaşmaktadır. Avrupa'da sanayi devrimi döneminin kent tasvirlerinde bu tekinsizlik duygusunun tüm kente atfedildiği hissedilebilir.

18. yüzyılda tekinsizlik kavramı lanetli evler ve modern kentin karmaşık mekânları ile kentle ilişkili hale gelmiştir. Modern kentin yarattığı endişe hali dönüşüm ve salgın hastalıklardan, dedektif hikâyelerinin kökeninde olan fobilere ve yabancılaşmaya dönüşmüştür. Hoffman ve Poe'nun hikâyelerinde güvenli bir yer ile yabancı, korkutucu mekânın karşıtlığı çok net görülebilmektedir. Walter Benjamin'e göre ise tekinsizlik, heterojen kalabalıklara ve ölçeği kaçmış, karmaşık mekânlara sahip büyük kentlerden doğmuştur. 19. yüzyıldaki yabancılaşma kavramı doğadan kopuş ve ekonomik sıkıntılarla eşleştirilmiştir. [36]

Özellikle Londra'nın suç edebiyatına baktığımızda¹ genişleyen metropolün suçluların hayali bir yer altı dünyası ile sosyal hiyerarşinin ve düzenin baskın unsurlarının büyüyen bir evsiz popülasyonu ile yer değiştirdiği görülmektedir. 1550 ile 1620 arasında basılan bu kitapçıklar, talihsiz serseri imgesini organize bir suç örgütünün gizli ve gönüllü bir üyesine dönüştürmüşlerdir. Bu örgütün kendi iç ekonomisi, usta-çırak ilişkileri, gizli dilleri ve patronları vardır. Bu metinler oldukça popüler olmuşlar ve kentlilerin mekân repertuarını bunların kentsel mekân betimlemeleri biçimlendirmiştir. [30] Bu betimlemelerdeki kent, kişinin kendini güvende hissedemeyeceği, her an bir tehlikeyle karşı karşıya kalabileceği, tekinsiz bir yerdir. Bu tekinsizliği yaratan kent olduğu kadar, kentte ortaya çıkan ve burada barınmayı başaran bir kitlenin varlığıdır. Bunlar kentin içinde olmaması gereken yabancı unsurlardır. Örneğin 18. yüzyıl Londra'sı kent sakinlerince çeteler (*mob*) tarafından yönetilen korkunç bir şehir olarak görülmektedir. *Mob* kelimesi, Latince'de hareketli ya da telaşlı kalabalık anlamına gelen *mobile vulgus*'tan gelmektedir ve kelimenin İngilizce'ye girişi ise geç 17. yüzyıldır.

18. yüzyılda Londra sokaklarının ana unsurlarını sokak satıcıları, dilenciler, fahişeler, şarkıcılar, faytoncular, yankesiciler ve bütün bu kargaşa yüzünden oluşan kazalar oluşturmaktadır. (EK A, Şekil A.2) 1737'de Londra'da 207 han, 447 taverna, 531 kahve evi, 5955 birahane, 8659 içki dükkânı bulunmaktadır. Bunun nüfusa oranı ise her 40 kişiye bir eğlence mekânıdır. Esas korku ise binlerce tekil bireyden oluşan "Londra çetesi"nin kenti ele geçirip tüm geleneksel hiyerarşileri yıkmasıdır. Londra'nın düzensizliği yerel yönetimler için aşılması zor bir sorun teşkil ederken 17. yüzyılın sonlarında halkın ihbarları ile işleyen bir denetim sistemi uygulanmıştır. [37]

Ortaçağ'ın düzen ve huzur anlayışına göre bir yerde ikamet eden kimse veya müdavimle bir yabancı arasındaki ayrım çok önemlidir. Liber Albus²'un meyhaneler, birahaneler ve hanlarla ilgili bölümü şöyle bir uyarı ile başlamaktadır: "İlk olarak, Tanrının ve Efendimiz Kralın selameti vatandaşlar ve yabancılar arasında korunmalı ve

¹ Örneğin Gilbert Wlaker'in A Manifest Detection of Dice-Play'i (1552), Thomas Harmans'ın A Caveat or Warening for Common Cursetors Vulgarely Called Vagabones'u (1566) ve John Awdeley'in The Fraternity of Vagabonds'u (1561)

² John Carpenter tarafından 1419'da derlenmiş, Londra'ya dair kanunları ve gelenekleri içeren kitap, Beyaz Kitap.

sürdürülmelidir.” [38] Burada görüldüğü gibi meyhaneler ve hanlar yabancıların, yani kentin potansiyel suçlularının yerleridir. Bu mekânları bu kadar ürkütücü kılan en önemli özellik ise toplumun çok farklı kesimlerinin karşılaşma mekânları olmasıdır. Meyhanelerde gençlerin, sarhoşların, gezgin tüccarların, çırakların, fahişelerin ve aktörlerin arasında, üzerilerine saldırılma riskine rağmen beyefendiler de bulunmaktadır. [32] Tüm alışıldık anlatılarda dramatik cinayetler ve meyhaneler arasındaki bağlantı, içki içilen yerlerin çok tehlikeli yerler olduğuna işaret etmektedir. Oysaki erkeklerin işlediği 130 Londra cinayeti içinde yalnızca yüzde 6,2’sinde içkiden bahsedilmektedir. 144 cinayetten meyhane veya birahane gerçekleşenleri sadece yüzde 7,6’sıdır. Northamptonshire kırsalında gerçekleşmiş olan 347 cinayetten yüzde 4,3’ünde cinayet nedeni olarak içkiden bahsedilmiş ve vakaların ancak yüzde 7’si meyhanede gerçekleşmiştir. [38]

Modern anksiyeteye ve yabancılaşmaya dair bir durum olarak ele alınabilecek tekinsizlik, metropolde kamusal hale gelmiştir. Daha önceki dönemlerde burjuvanın iç mekânlarına ve hayali mekânlara atfedilen tekinsizlik olgusu salgın hastalıklar gibi sınıf tanımaz bir kavram haline gelmiştir. Benzer bir biçimde metropole duyulan tekinsizlik hissi 1970’den itibaren büyük kentleri ve içinde yaşayanları tehdit eden hastalıklar ve sağlıksız koşullarla birlikte anılmaya başlamıştır. Kısa hikâyelerden kent mekânına yayılan tekinsizlik, klostrofobi, agorafobi gibi mekâna dair fobileri de içerir hale gelmiştir. [36]

Londra, Paris gibi Avrupa metropolleri için kurgulanmış tehlikelerle dolu kent anlatısı İstanbul için de geçerlidir. Avrupa’da polisiyenin ortaya çıkışı ile dikkat çeken tekinsiz kent tasvirleri, İstanbul için de özellikle 18. yüzyıl anlatılarında görülebilmektedir. 18. yüzyılda gerek kamusal alandaki gerekse cinsel rollerdeki değişim, İstanbulluların kenti tekinsiz bir yer olarak görmelerine yol açmıştır. Örneğin Boğaziçi ve Haliç’te kendi inşa ettirdikleri saraylarda yaşayan hanım sultanlar ve mesirelerde görülen orta sınıf kadınları dönemin halk hikâyelerinin ana karakterlerini kandırıp yoldan çıkaran kötü kişileri oluşturmuşlardır. Döneme ait hikâyelerin bir diğer ilginç noktası ise olayların geçtiği coğrafi alanın genişlemiş olmasıdır. Özellikle kötü olayların kentin çeperlerinde vukuu bulduğu görülmektedir:

“Sözelimi, gençler, Boğaziçi’ndeki yalılardan geçkin “aşüfte”lerin eline düşer; Adalar’a götürölüp eğlendirilir, bıçaklanırlar.” [17]

Kentin sıkı mahalle dokusu dışında gelişmekte olan yeni alanları, denetimin dışında kalışları nedeni ile belli ki toplum için tekinsiz yerler olarak algılanmaktadır. Gerek toplumdaki çeşitlenmenin, gerekse coğrafi genişlemenin bir tedirginlik yarattığı açıktır. [17] Bunun İstanbul’un bekâr ve işsiz nüfusundaki büyüme ve bu artışın sonucu olarak kent suçlarındaki artışla ilişkili olduğu da düşünölebilmektedir. Fakat İstanbul gibi bir kentte göç ve suç her zaman var olmuş olgulardır. Burada önemli olan tüm bunların sorgulanmaya başlanmış olmasıdır. Kent artık suç bölgelerinin varlık gösterdiği bir yerden çok bütünüyle tekinsiz bir coğrafyadır. İçerisindeki herkes her an bir suçlu/marjinal olabilmekte ve kentin tüm entrikalarından habersiz bir kişiyi karanlık mekânlara çekebilmektedirler. Dışarıdaki iyi adam meyhanede bir dolandırıcıya dönüşebilmekte, berber dükkânı insanı yoldan çıkarabilmekte ve en kötüsü bazı evlerde insan bir cinayete kurban gidebilmektedir.

Tam olarak anlaşılamayan, karşısında rahatsız hissedilen bir şey olarak tekinsiz, dehşet yaratmaktan ziyade çekinilen bir şeydir. Jentsch tekinsizlik hissini “yönelim eksikliği”nin getirdiği temel bir güvensizlik durumu olduğunu söylerken, bunu yaratanın yeni ve yabancı bir şeyin eski ve alışlagelmiş dünyayı ele geçirmesine dair bir korku olduğunu belirtmektedir. [36] İstanbul’daki toplumsal tekinsizliğin ise nedeni tam olarak tanımlanamamaktadır. Örneğin tekinsizlik anlatılarının yoğunlaştığı 18. yüzyılda kentin kalabalıklaştığına ve suçun arttığına dair güvenilir bir veri yoktur. Oysaki dönem hikâyeleri kenti suç dolu bir yer olarak betimlemektedir. Bu, günümüze kadar gelmiş olan İstanbul’da kamusal mekâna duyulan tekinsizlikle de ilişkilidir. 18. yüzyılın kent mekânının toplumsal kullanımının genişlediği ve çeşitlendiği bir dönem olması, söz konusu korkunun ana unsurlarından birini oluşturmaktadır.

BÖLÜM 4

KENTSEL DENETİM

Erken modern kentte kentsel denetim, sosyal hayatı etkileyen ve kentin biçimlenişini yönlendiren ana unsurlardan biri olarak karşımıza çıkar. Her ne kadar kendine özgü farklılıkları barındırsa da, İstanbul da tüm erken modern Avrupa metropollerini gibi kurumsallaşmış bir denetimin inşaa sürecini yaşamıştır. Bu süreci net olarak anlamak için diğer erken modern metropollerde olanlara göz atmak, İstanbul'daki gelişimin özgün noktalarını keşfetmeye yardımcı olacağı gibi 20. yüzyıla gelindiğinde neredeyse aynılan kent denetim sistemlerinin var olan farklı dinamikler üzerinden nasıl şekillendiklerini de kavramayı sağlayacaktır. Kentsel denetim mekânizmalarının mekâna olan yaklaşımdaki farklılık, iktidarın ve toplumun mekânla ilişkisini sorgulamak için de iyi bir fırsat sağlamaktadır.

Tezin ele aldığı dönemde bireylerin kontrolü ile aslında pek de ilgilenilmemiş, daha çok tekil mekânların ve kent mekânlarının denetimi ön plana çıkmıştır. Bu herhangi bir şikâyette suçun kişiye değil mekâna kesilmesinde de görülebilmektedir. Çoğu zaman yasadışı bir etkinlikte bulunan birey kısa bir süreliğine şikâyet alanından uzaklaştırılmış, şikâyet edilen mekân ise kapatılmıştır.

4.1 Avrupa Kentleri Bağlamında Kentsel Denetim

18. yüzyıl sonrasında Avrupa'da sosyal kontrol mekânizmaları resmi kurumların hükmüne girmiş ve ahlaki olandan cezai olana doğru bir değişim gerçekleşmiştir. [23] Bu değişim beraberinde kontrolü hayatın tüm noktalarına yaymayı, yani yeni kurumları getirmiştir. Otoritenin birey ile ilişkisi tamamen değişmiştir.

“Cüzamlılara’ ‘veba kurbanları’ gibi muamele et, kapamanın karışık mekânına disiplinin sinsi bölümlenmelerini yansıtır, bunu analitik ayrıştırmanın iktidara mahsus metotlarıyla birleştirir, dışlanana kişileştirir, fakat dışlanmayı belirtmek için kişileştirme prosedürleri kullanır- bunlar 19. yüzyıldan itibaren disiplin edici iktidarın akıl hastanesinde, cezaevinde, ıslahevinde, uygun görülmüş okulda ve bir dereceye kadar hastanede düzenli olarak uyguladıklarıydı.” [25]

Genel olarak bu sistem, bireyleri damgalamak (deli/aklı başında, tehlikeli/zararsız, normal/anormal) üzerinde kurulmuştur. Bunlar, bireyin kim olduğuna, nerede olması gerektiğine, nasıl karakterize edileceğine, nasıl tanınacağına, bireysel olarak nasıl bir gözleme tabii tutulacağına karar vermektedirler. [25]

Bu kontrol mekânizmalarının kurulmalarının gerekçeleri farklı yerelliklerde çeşitlenmektedir. En önemli nedenlerden biri 18. yüzyılda zenginliğin tanımının toprak ve para sahibi olmaktan mal, stok, hammadde ve imalathane sahibi olmakla eş tutulmaya başlamasıdır. Tüm bu taşınabilir mallar, işsiz ve yoksul kesim tarafından erişilebilir ve çalınabilir zenginliklerdir. Özellikle İngiltere’de 18. yüzyılın sonlarında gemilerden, imalathanelerden ve depolardan mal çalınması ciddi bir problem haline gelmiş ve antrepoları korumak üzere polis gücü oluşturulmuştur. Öte yandan, bu dönemde tüm topraklar bölünmüş ve sahiplenilmiş hale gelmiştir. Bu durum, herkesin özgürce yaşayabileceği sahipsiz alanların kalmaması demektir. Endüstriyel ve tarımsal zenginliğin yeni mekânsal ve sosyal dağılımı yeni tip sosyal kontrol mekânizmalarını da gerekli kılmıştır. [23]

19. yüzyılın ceza hukuku ise, bireylerin ne yaptıklarının kontrolünden çok ne yapabileceklerine yönelik bir hal almıştır. Dolayısıyla 19. yüzyılın sonlarına doğru “tehlikelilik” fikri sisteme hâkim olmaya başlamıştır.

“‘Tehlikelilik’ fikri bireyin toplum tarafından gerçek bir kanunun gerçek ihlalleri seviyesinde değil, potansiyelleri açısından ele alınması, *temsil ettikleri davranışsal potansiyeller düzeyinde* değerlendirilmesi anlamına gelmektedir.” [23]

Bu anlamda bir kontrol yargıçlar tarafından sağlanamaz, gözetleme ve düzeltme için başka otorite kurumlarının devreye girmesi gerekmektedir. 19. yüzyıl Avrupa’sında, kişilerin buldukları yerlerdeki potansiyellerini denetlemek ve kontrol altına almak için polis, okul, akıl hastanesi gibi pek çok kurum geliştirilmiştir. [23] Benzer bir etkinlik,

aynı dönemde Osmanlı topraklarında da polis ve muhtarlıklar aracılığıyla gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Burada tanımlanmaya çalışılan, olmuş bir olayın failleri değil, toplumsal normlara uymayan kişilerdir.

Fransa'da Rochefort'un denetimi bu anlamda bir deney ve model oluşturmuştur. Askeri bir liman olan bu yerde pek çok mal el değiştirmekte, askerlerle gemiye binen ve inen denizciler, salgın hastalıklar, hepsi bir arada bulunmaktadır. Firarın, kaçakçılığın ve bulaşıcı hastalığın yeri olan bu liman, yasaklanmış ve tehlikeli durumlar için bir buluşma noktasıdır. Salgın hastalıklar nedeniyle bu hareketli kitleye tıbbi bir denetim getirmek şart olmuş ve her şey kayıt altına alınmaya başlanmıştır: hastaların kimlikleri, nerede kaldıkları, ne zaman gelip gittikleri, yatakları... [25]

Rochefort örneğinde, hastalar kompartımanlara ayrılarak kayıt altına alınmış, buradaki sağlık birimleri birer disipline edici mekâna dönüşmüşlerdir. Disiplin kişilerin mekândaki dağılımı ile yola çıktığından disipline edici mekân, beden sayısına oranla olabildiğince çok bölüme ayrılmalıdır. Bireylerin kontrol dışı ayrılmalarının, dağınık sirkülasyonların, tehlikeli toplaşmaların önüne geçilmelidir. Bu kaçaklığa, serseriliğe ve toplanmaya karşı geliştirilmiş bir taktik olarak kişilerin nerede ve nasıl yerleştireceğini tayin etmek, yargılamak, değerlerini hesaplamak üzerine kuruludur. [25]

Disiplin sürecinde, buldukları yer ve onları diğerlerinden ayıran boşluklar tanımlı olduğu sürece elemanlar değiştirilebilir. Buradaki birim alan veya yer değil, sıralama, kişinin işgal ettiği yerin sınıflandırılmasıdır. Bir sınıflandırma sanatı olan disiplin, bedenleri ilişkiler ağı sayesinde ayırır ve dolaşımlarını sağlar. [25]

“Bu bağlamda, modern toplumla feodal toplumun ayrıştırılabileceğini düşünüyorum. Feodal toplumlarda ve etnologların “ilkel” adını verdikleri birçok toplumda bireylerin kontrolleri yerel yerleşimleri ve belli bir yere ait oldukları olgusunu temel almaktadır. Feodal iktidar, bir malikâneye bağlı olmaları şartıyla insanlar üzerinde kullanılmaktaydı. Yerel coğrafi ibare, iktidarı kullanmanın aracıydı. İktidar, insanların buldukları yerler ile atfedilmişti. Buna karşılık, 19. yüzyılın başlarında oluşan modern toplum, bireylerin mekânsal bağlarına karşı temelde ve göreceli olarak kayıtsızdı: bir mülke, mahale ait oldukları sürece bireylerin mekânsal kontrolü ile ilgilenmemekteydi, fakat sadece insanların zamanlarını kendi kullanımına ayırmalarına ihtiyacı vardı. İnsanların zamanları üretim tertibatına adanmalıydı; üretim tertibatı insanların yaşam zamanlarını, varoluş zamanlarını kullanabilmeliydi. Kontrol bu nedenle ve bu biçimde

kullanılmıyordu. Endüstriyel bir toplumun biçimlenmesinde iki şey gerekiyordu. Birincisi, bireylerin zamanları pazara çıkmalı, almak isteyenlere sunulmalı, maaş karşılığında alınmalı; ikinci olarak zamanları hizmet zamanına dönüştürülmeliydi. Bu nedenle zamandan azami fayda sağlama sorunsalı ve tekniklerini geniş bir grup kurumda buluyoruz.” [23]

Avrupa’da 18. yüzyılda polis gücünün oluşturulması ile denetimin yaygınlaşması devlet eli ile sağlanmıştır. [25] Tüm bu süreç var olan denetim mekânizmalarının kurumlara devredilmesi ve sistematik hale gelmesidir. Tabi ki bunda toplumsal hijyen kavramının gelişmesinin etkisi büyüktür. Aslında denetimi erken modern metropol de ilginç kılan da tüm bu kavramlarla birlikte ortaya çıkışı ve birbirilerini biçimlendiriş halleridir.

4.2 Osmanlı İstanbul'u Bağlamında Kentsel Denetim

İstanbul’da disiplin mecrasının oluşması ise Avrupa’daki gibi salgın hastalık ile ilişkili olarak hijyen kavramı ile ortaya çıkmamıştır. Bir takım erken disiplin çabaları modern kavramlarla örtüşmeyen karmaşık bir sosyal kontrol ve isyan korkusundan temellenmiştir¹. Osmanlı’da pek çok toplumsal unsurun ve kavramın uzun zaman boyunca net sınırlara sahip olamaması, modern bir denetim sisteminin de gerçekleştirilememesine neden olmuştur. Suçun, marjinalitenin ve toplumsal unsurların tanımının yapılamadığı bu aralıkta denetim homojen olduğu varsayılan geniş kitlelere veya belirli mekân tiplerine yönelmiştir.

Denetim sistemindeki değişiklikleri incelemeden önce, İstanbul’un denetiminde yer alan aktörlere ve aslında bir iç denetim mekânizması olan kefalet sistemine bir göz atmakta yarar vardır. Özellikle kefalet sisteminin nasıl çalıştığını anlamak, Osmanlı bağlamında disiplin mekânizmaları tartışmalarının temelini oluşturacak çalışmaları mümkün kılacaktır.

¹ Osmanlı’da kentsel unsurların denetimine ilişkin literatür Avrupa kentlerinininki ile karşılaştırılacak düzeyde olmasa da yine de konu hakkında çalışmalar bulunmaktadır: Quataerts, D., (1997). "Clothing Laws, State and Society in the Ottoman Empire, 1720-1829", *International Journal of Middle East Studies* 29, sayı 3, Ağustos 1997, 403-425.; Cengiz K., (1999-2000). "Kahvehaneler ve Hafiyeler: 19. yy Ortalarında Osmanlı’da Sosyal Kontrol", *Toplum ve Bilim*, Kış 1999-2000, 58-77.; Ergut, F., (2002). *Policing the Poor in the Late Ottoman Empire*, 149-164, *Middle Eastern Studies*, Vol. 38.; Özbek, N. (2009) 'Beggars' and 'Vagrants' in Ottoman State Policy and Public Discourse, 1876–1914" *Middle Eastern Studies* Volume 45, Issue 5, sf. 783-801.; Wyers, M. D., (2012). 'Wicked' Istanbul- The Regulation of Prostitution in the Early Turkish Republic, *Libra Yayıncılık*, İstanbul.

18. yüzyılda gözetlemede ve denetimdeki artış, devletin kenti okuma çabasının yanı sıra politik şiddet ve suça karşı geliştirdiği korkuyu da gözler önüne sermektedir. Kefalet sisteminin eklenildiği Yeniçeri zabıtları ile mahalleli, topluluk liderleri ve dini liderini içeren çok katmanlı bir denetleme sisteminin giderek kurumsal ve sistematik hale getirilişindeki en büyük motivasyon da bu olarak görünmektedir.

4.2.1 Kentin Denetiminin Aktörleri

İstanbul boyutlarındaki kalabalık ve karmaşık bir şehrin kontrolü de çeşitli ayrışmaları gerektirmiştir. Fakat İstanbul'un denetimi kompartımanlara ayrılmış olsa da merkezi otoriteye doğrudan bağlı oluşuyla dikkat çekmektedir. Vezir-i Azamın hem devlet işlerinden hem de İstanbul'da sorumlu olması, İstanbul'un merkezi otorite ile olan bağının iyi bir göstergesidir. Çarşamba günü toplanan divanda İstanbul'a dair konular görüşüldükten sonra Vezir-i Azam Subaşı ve Asesbaşı eşliğinde çarşı ve pazarları denetlemektedir. Bu heyetin içinde İstanbul Kadısının naibi, Kapı Çavuşu, İstanbul Kadısı, Yeniçeri Ağası ve esnaf liderleri de yer almaktadır. Uygulamadan sorumlu kişi ise kaymakamdır. [39] Kentin yöneticilerinin merkezi hükümetle direkt ilişkileri, kentteki her türlü huzursuzluğun bir devlet problemi, yönetici sınıfın kendi içindeki güç mücadelelerinin ise bir kent problemi haline dönüşmesine yol açmıştır. [40] Örneğin hem mülki amir hem de yargının bir bileşeni olan kadının çoğu durumda pozisyonu net değildir. Öte yandan modern yönetici pozisyonlarının olmadığı bu dönemde, tüm bu aktörlerin rollerinin de karmaşık olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

İstanbul'un adli yönetiminde en büyük rol, şeriatın ve örfi hukukun hükümlerinin uygulanmasını sağlayan kadınlara aittir. En önemlisi İstanbul Kadısı olmak üzere, kentte Galata, Eyüp ve Üsküdar kadıları bulunmaktadır. Nahiyelerde aynı görevi yürüten naibler ve çarşıların, pazarların ve esnafın denetiminden sorumlu muhtesibler de İstanbul Kadısı'na bağlıdır. Kent düzenini sağlarken, kadıların bugünkü yargıçların görevlerini yaptıklarını da belirtmek gerekmektedir. Dolayısıyla tüm şikâyetlerin, anlaşmazlıkların çözümleri kendilerinde olduğu gibi esnafın ve kişilerin denetimi ve cezalandırılması da onların elindedir. [39]

Öte yandan İstanbul'un asayiş açısından fiziksel bölümlere ayrıldığı da görülmektedir. Cebecibaşı Ayasofya ve Atmeydanı'ndan sorumluyken bunların dışındaki tüm

İstanbul'un asayişini Yeniçeri Ağası sağlamaktadır. Topçubaşı Tophane ve Pera, Kaptan Paşa Kasımpaşa, Galata ve Haliç'in kuzey kıyısı, Bostancıbaşı ise hükümdara ait konut ve alanlar ile Eyüp, Üsküdar ve Boğaz kıyılarının denetimden sorumluydu. İstanbul'un asayiş şemasının başındaki bu isimlerin altında Muhzır Ağa, Asesbaşı ve Subaşı yer almaktadır. Muhzır Ağa Yeniçerilerle ilgilenirken Subaşı gündüz, Asesbaşı ise gece kentin denetiminden sorumludur. [41] Yeniçeri Ağası, Kaptan Paşa ve Topçubaşı gibi kentin asayişinin önemli aktörleri ile 5. ve 6. bölümlerdeki belgelerde sıkça karşılaşılabilmektedir.

İstanbul'da denetim denince ilk akla gelen, şehirdeki suçtan en mustarip bölge Galata'dır. II. Mehmed buraya bir başkadı, subaşı ve voyvoda atamıştır. Galata Başkadısı çok önemli bir memurdur ve direk sultandan emir almaktadır. Görevlileri ise bölgedeki gayrimüslim toplulukların başlarıyla birlikte çalışmaktadırlar. Voyvoda sultan tarafından seçilir, belediye başkanı gibi iş görür ve gündüz ve gece polisi ile birlikte çalışırdı. [20]

19. yüzyılın sonlarında ayrıışmış bir polis gücü kurulana kadar kentin asayişinden sorumlu olan zabıta¹ (veya zabtiye) birimidir. "Emn-ü asayiş" ve "nizam-ı memleket"ten sorumlu olan bu birim askeri bir güçtür ve Yeniçerilerin ortadan kaldırılmasına kadar da Yeniçeri Ocağı'na mensupturlar. [8] 17. yüzyılın son döneminden itibaren yine Yeniçeri Ocağı'na mensup Bostancıbaşılar da İstanbul'da kamusal mekânın denetiminde önemli bir rol oynamaya başlamışlardır. Bostancıbaşı'nın görevleri arasında gündelik yaşamın

¹ Osmanlı zabtiyesi hakkında çok az çalışma olmasının en büyük nedeni de, yozlaşmanın merkezi olarak nitelendirilen Yeniçerilerle olan ilişkileridir. Diğer bir neden ise Osmanlı bağlamında modernleşme anlatılarının büyük kısmının askeri gelişmelerle ilgilenmesi ve zabıta ve polisi ikincil bir öğe olarak görmeleridir. Konu hakkındaki kaynaklar uzun yıllar boyunca 1940'larda TC İçişleri Bakanlığı'nca görevlendirilmiş Polis Akademisi'nin hocaları tarafından hazırlanmış oldukları metinler olmuşlardır. [8] Kısaca Türk polisinin başarısının Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile mümkün olduğundan bahseden bu metinler için bkz. Alyot, H., (1947). Türkiye'de Zabıta: Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Durumu, İçişleri Bakanlığı, Ankara.; Okçabol, D., (1940). Zabıta Tarihi, Ankara Polis Enstitüsü, Ankara.; Tongur, H., (1946). Türkiye'de Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi, İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü, Ankara.

Ne yazık ki halen 1826 öncesinde İstanbul'daki zabıta gücü hakkında bir çalışma yoktur. 1839 ile 1939 yılları arasındaki dönem için ise bkz. Ergut, F., (2004). Modern Devlet ve Polis: Osmanlı'dan Cumhuriyete Toplumsal Denetimin Diyalektiği, İletişim Yayınları, İstanbul.

Konu hakkında detaylı bir bibliyografya çalışması için bkz. Levy, N., (2007). "19. Yüzyılda Osmanlı'da Kamu Düzeni Konusunda Çalışmak: Bibliyografya Üzerine Bir Değerlendirme", 55-68, der. Levy, N. ve Toumarkeine, A., Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza, 18.-20. Yüzyıllar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

düzenlenmesi, davranış ve tüketime dair denetimler yer almaktaydı. Bu durum, Bostancıbaşı'nın kendi inisiyatifini kullanarak istediği yerleri erişime açıp kapaması olarak da vukuu bulmuştur. [4]

Kentin denetiminden sorumlu olanları hiyerarşik olarak sıralamak gerekirse Sadrazam ve onun yardımcısı olan kaymakam, Yeniçeri Ağası'nı ve onun yardımcısı olan Sekbanbaşı'nı yönetmekteydi. Bunların altında yer alan kıdemli görevliler ise Bostancıbaşı, Cebecibaşı, Topçubaşı ve Kaptan Paşa idi. Subaşı, Asesbaşı, Böcekçibaşı ve Salma Tebdil Başçukadarı da bunlarla birlikte çalışmaktaydı. Tüm bu görevliler, İstanbul Kadısı ve Muhtesib ile işbirliği yapmaktaydılar. Sadrazamın kontrolünde kentin denetimini sağlayan pek çok unsur bulunmaktadır. Bunların kendisine ilettiği asayiş sorunlarını Sadrazam Divan-ı Asafi'ye sunmaktaydı. Bazen Sadrazam'ın çarşıları kendisinin denetlediği de görülürdü. Çavuşbaşı ve Muhzır Ağa da Sadrazam ile birlikte çalışırlardı. Burada söz konusu olan hiyerarşi tabii ki modern anlamda bir düzeni içermemekte, tüm yetkiler duruma göre birbirinin alanına girmektedir. [8]

Yeniçeri Ağası'nın görev yeri ise sur içi İstanbul'unun saray çevresi dışında kalan alanı idi. Haftada iki üç kere çarşıları ve sokakları dolaşırken Bölükbaşı gibi başka Yeniçeri görevlileri de akşam teftişlerine çıkardı. Kentteki zabıta çeşitli kolluklarda bulunurlardı. Buradaki kollukçular gündüz ve gece sürekli olarak devriye gezerler ve şüphelileri Ağa Kapısı'na ya da Muhtesib'e götürürlerdi. Kullukçular mahallenin sakinleri tarafından seçilirler, Kul Kethüdası'na belli bir ücret ödedikten sonra yine onun tarafından üç aylık olarak görevlendirilirlerdi. Bu ileriki dönemlerde rüşvetle elde edilen bir pozisyona dönüşmüştür. Vefa ve Fatih'teki mahkemeye bağlı olarak ise Sekbanbaşı'nın sorumlu olduğu birimler görev yapmaktaydı. Ayrıca Yeniçeri Ağası kent dışında olduğunda yerine Sekbanbaşı bakmaktaydı. İkisinin de kentte bulunmaması durumunda İstanbul Ağası kolluklardan sorumlu olurdu. [8]

II. Mahmud döneminin kuşkusuz en önemli olayı 1826'ta Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıdır. Bu olayın kentin asayışı ve denetimi üzerindeki etkisi büyüktür. Bu zamana kadar kentin asayişinden sorumlu olan Yeniçerilerin ortadan kaldırılması ile oluşan boşluğu doldurmak için II. Mahmud pek çok yeni kurumu devreye sokmuştur. Bunlardan İstanbul'un toplumsal hayatı üzerinde en büyük etkisi olanı muhtarlıklardır.

18. yüzyılın ortalarından beri süregelen toplumun her unsurunun denetlenme çabası, bu uygulama ile tam anlamıyla sistematize edilmiştir.

“Toplumsal ve ekonomik hayatın merkezi mahallelerdi. Etnik sınırlarla – sınıfsal değil,- birbirlerinden ayrılmış bu mahallelerde günlük olaylar üzerine belli ölçüde bağımsız bir kontrol, cemaat dayanışması ve kamu ahlâkını düzenleyen ve yönlendiren birçok gayri resmi yöntem mevcuttu. Ondokuzuncu yüzyıla kadar mahalle düzeyinde yerel bir yönetim yoktu, şehre ilişkin idari işlerden kadılar sorumluydu. Yine de, mahalleler yerel düzeyde temel cemaat birimleri olarak oldukça iyi yerleşmişlerdi. Kadının otoritesi mahallede imam, papaz veya haham tarafından temsil edilmekteydi. Ayrıca, bunlar mahallede oturan her bir insanın kefilisi durumundaydılar. Örneğin mahalleye yerleşmek isteyen herkes imamın onayını almak ve borçlarını ödeyebilecek durumda olduğunu ispatlamak zorundaydı. Yerel liderin etkisini belirleyen bu görevdeki başarısıydı.” [42]

Muhtarlıkların kurulması ile toplumun geleneksel düzende oluşturduğu, genellikle dini liderlere dayalı denetim yapısı kesintiye uğramıştır. Artık denetim, merkezi otoritenin atadığı birinin temsil ettiği, kurumsallaşmış bir müessesedir.

Yine II. Mahmud döneminde kurulan İhtisab Nazırlığı ise aslında muhtesibin görev ve yetkilerinin arttırılmış halidir. Daha çok yasaklayıcı ve despotik bir uygulamaya aracı haline gelen İhtisab Nazırlığı “İhtisab ağası devrini aratır” deyiminin de yerleşmesine neden olmuştur. Görevleri vergi toplamak, güvenliği sağlamak, narhın uygulanması ve şehir hayatının düzenini korumaktır. İstanbul’da 1845’de polis örgütü ve 1846’da da Zabtiye Muşiriyeti kurulunca İhtisab Nazırlığı’nın sorumluluğu narh işleri ve esnaf kontrolü ile sınırlandırılmıştır. [43]

Kentin denetiminden sorumlu Yeniçeri ve Bostancı güçlerinin dağıtılması ve bu görevlerin Mansure Ordusu’na aktarılması ile bir de polis gücü oluşturulmuştur: 150 kavas, 500 seymenden oluşan bu birlikler tomruk denilen karakollarda bulunmaktaydılar. Tomruklar aynı zamanda suçluların yargılanıp cezalandırıldıkları yerler de olmuşlardır. Benzer bir biçimde Mansure, tulumbacıların da yerine geçmiştir. 1828’te harik tulumbaları adı altında bir dizi yangın merkezi kurulmuştur. yine gönüllü olan tulumbacıların başında bir de polis bulunmaktaydı. [44]

Özetlemek gerekirse sadece loncalar üzerinde değil, kente dışarıdan çalışmaya gelenler üzerinde de denetim yetkisi olan İhtisab Ağası tüm kentlilere hitap eden bir denetçiye dönüşmüştür. Daha sonra, II. Mahmud’un geliştirmeye çalıştığı vergi ve askere alma

sisteminin bir parçası olarak muhtarlar ve kâhyalar her Müslüman ve gayrimüslim mahallesinde İhtisab Ağası'nın altında göreve başlamıştır. Önce nüfus sayımı yapılmış, ardından da giysi nizamnamelerinin uygulanmasında rol oynamışlardır. Merkezi yönetimin yereldeki ilk temsilcileri olarak milletlerin ve loncaların yerine geçmişlerdir. Önce nüfus tahrir defterleri ve her türlü değişikliği bu defterlere not ederek sağladıkları otorite her türlü mal ve mülkün kayıt altına alınması ve seyahat için pasaport ve izin gerekliliği ile pekişmiştir. [44]

4.2.2 Kefalet Sistemi

Osmanlı toplumunda bireyin tanımı, geniş bir ailenin, dini veya mahalli bir topluluğun veya loncanın üyesi oluşuyla ilgilidir. Bireylerin daha geniş gruplara bağlı olması birinin hareketlerinden diğerlerinin sorumlu olması anlamına gelmekteydi. Dolayısıyla kefalet sistemini kolektif bir denetim sistemi olarak nitelendirmek mümkündür. Devlet bu bireylerin maddi ve ahlaki açıdan kefilleri olması gerektiğini buyurmaktaydı. Kefil sistemine zanaatkârlar arasında ve mahkemelerde sıkça başvurulmaktaydı. Kefiller genelde topluluğun, loncanın ya da ailenin saygın bireyleri idiler. [20] Kefiller kefil oldukları kişinin çağırıldığı zaman mahkemeye gelmelerini (*kefil binnefs*) veya borçlarını ödemelerini (*kefil bilmal*) garanti etmekteydiler. [45]

Kefalet sistemi üzerine ne yazık ki detaylı çok az çalışma bulunmaktadır, fakat geniş bir coğrafyada uzun süredir uygulanmakta olduğu bilinmektedir. Örneğin 16. yüzyılda Ankara'da komşuların birbirinin kefil olduğu bir sistem uygulanmaktadır. Bu durum, bir mahallede işlenen suçtan kolektif olarak herkesin sorumlu tutulduğu bir sisteme işaret etmektedir. Ayrıca böylece, uygun görülmeyen kişilerin mahalleye taşınması engellenmekte veya burada yaşayanların bazı kişilerin mahalleden atılmasına karar vermesine olanak tanınmaktadır. [46] 18. yüzyılda ise nezir diye bilinen bir kefalet türü ortaya çıkmıştır. Bu kefalet sisteminde bir köy veya mahalle bir haydudu devlete teslim edeceklerini ya da gördüklerinde haber vereceklerini aksi takdirde para cezası ödemeyi kabul ettiklerini bildirmektedir. [45] Ankara'daki 16. yüzyıldaki durumun bir benzeri ise 19. yüzyılda Kahire'de görülmektedir. 1809'da Kahire'de yayınlanan bir karara göre mahalledeki sosyal karışıklıklardan tüm mahalle sakinlerinin sorumlu tutulacağı beyan edilmiştir. [47] Bu toplu kefalet sistemlerinin arkasındaki motivasyon elbette herkesin

herkesi gözetlediği, en ufak bir ayrılıkçılığın anında kendi içinde bertaraf edildiği bir denetim sistemi kurmaktır.

Kefalet sistemine göre bir cemaatin veya bir mahallenin denetimi arasında bir fark yoktur. Her topluluk kolektif bir sorumluluk ile birbirine bağlanmış bireylerden oluşurken bu topluluklar da devlete karşı sorumluluk sahibidirler. Sosyal bağlar üzerine kurulmuş bu hiyerarşide Osmanlı devletinin toplum üzerindeki denetimi dolaylı fakat oldukça etkilidir. Topluluklara otonom bir özellik kazandıran bu durum, devletin de idari birimler oluşturmadan gündelik hayatı denetleyebilmesini sağlamıştır. [5]

Kefalet sistemi esnaf¹ ilişkileri için de çok önemliydi. Dükkân sahipleri ve ustalar çıraklarına kefil olurken, lonca liderleri de bütün lonca mensuplarından sorumluydu. Çoğu göçmen olan çalışanların da memleketlerine göre gruplanmalarının önemli bir nedeni de bu kefalet zorunluluğudur.

¹ Osmanlı dönemi esnafları ve loncaları hakkında bilgi için bkz. Baer, G., (1970). "The Administrative, Economic and Social Functions of Turkish Guilds", 28-50, International Journal of Middle East Studies 1.Cohen, A., (2001). The Guilds of Ottoman Jerusalem, Brill, Lieden.; Deguilhem, R. ve Faroqi, S. ed. (2005). Crafts and Craftmen of the Middle East, Tauris, Londra.; Faroqi, S., (2011). Artisans of Empire: Crafts and Craftspeople Under the Ottomans, Tauris, Londra.; Ghazaleh, P. (1995). "The Guilds: Between Tradition and Modernity" 60-74, The State and Its Servents: Administration in Egypt from Ottoman Times to Present, ed. Hanna, N., American University in Cairo Press, Kahire.; Hanna, N. (2008). "Guilds in Recent Historical Scholarship", 895-922, The City in the Islamic World, vol. 2, ed. Jayyusi S., Holod, R., Petruccioli, A., Raymond, A., Brill, Leiden.

Osmanlı loncaları hakkındaki tarih yazımının gelişimi için bkz. Faroqi, S., (2005). "Understanding Ottoman Guilds", 3-40, Deguilhem, Crafts and Craftmen of the Middle East, R. ve Faroqi, S. ed., Tauris, Londra.; Yi, E., (2003). Guild Dynamics in Seventeenth Century Istanbul: Fluidity and Leverage, Brill, Leiden.

Osmanlı loncaları hakkındaki araştırmalarda kullanılabilecek birincil kaynaklar için bkz. Faroqi, S., (2005). "Ottoman Craftsmen: Problematic and Sources with Special Emphasis on the Eighteenth Century", 84-118, Deguilhem, Crafts and Craftmen of the Middle East, R. ve Faroqi, S. ed., Tauris, Londra.

Bursa'daki loncalar için bkz. Faroqi, S. (1995) "Ottoman Guilds in the Late Eighteenth Century: Bursa Case" 93-112, Making a Living in the Ottoman Lands 1480-1820, Isis Press, İstanbul.

Kahire'deki loncalar için bkz. Ghazaleh, P. (1999) Masters of the Trade: Crafts and Craftspeople in Cairo, 1750-1850. Cairo Papers in Social Scineces 22, no.3, American University in Cairo Press, Kahire.; Raymond, A. (1957) "Une liste des corporations de métiers au Caire en 1801", 1-14, Arabica 4.; Raymond, A. (1973-74) Artisans et commerçants au Caire au XVIIIe siècle, Insitut Français de Damas, Şam.

Suriye'deki loncalar için bkz. Rafeq, A. "Craft Organization, Work Ethics and the Strains of Change in Ottoman Syria", 101-123, Money, Land and Trade: An Economic History of the Muslim Mediterranean, ed. Hanna, N., IB Tauris, Londra.

İstanbul'daki loncalar için bkz. Yi, E., (2003). Guild Dynamics in Seventeenth Century Istanbul: Fluidity and Leverage, Brill, Leiden.; Engin, A., (1985-86). "Gedik: Implements, Mastership, Shop Ususfruct and Monopoly Among Istanbul Artisans, 1750-1850", 223-232, Wissenschaftskolleg Jahrbuch, Berlin.

Osmanlı bağlamında loncalar otonom örgütler olarak gözükmetedirler. Başka loncaları ve kendi mensuplarını mahkemeye verebilirlerken diğer yandan, merkezi yönetimin esnafı kontrol etmesinin ve vergi toplamasının da aracıydılar. 1970'lerde Osmanlı loncaları hakkındaki çalışmalara yeni bir bakış açısı kazandıran Gabriel Baer, loncaların dönemin Avrupalı tarihçilerinin düşündüğü gibi ustaların çıkarlarını koruyan bir örgüt değil, kent toplumunu denetlemek için o dönemde var olmayan resmi kuruluşların yerini tutan devletin dolaylı bir denetim aracı olduğunu belirtmiştir¹. [48]

17. yüzyıldan itibaren İstanbul'da loncaları, ustalar tarafından seçilen ve kadı tarafından atanan kethüdalar ile yine ustalar tarafından seçilen ve kethüdanın haklarını ve sorumluluklarını paylaşan yiğitbaşılar tarafından yönetilmekteydi. Müslüman ve gayrimüslim unsurların birlikte bulunduğu bazı loncalarda yiğitbaşılar kendi dini gruplarından sorumlu olurlardı. [49] Devletin her esnafın bir kefilisi olması konusundaki dayatması ise nüfusun arttığı 18. yüzyılda başlamıştır. 18. yüzyıla kadar hem loncanın üyeleri üzerinde, hem de devletin lonca üzerinde fazla bir kontrol çabası bulunmamıştır. Benzer bir biçimde 18. yüzyıl öncesinde loncaya kent dışından gelenlerin katılması da büyük bir sorun teşkil etmemiştir. [50] Dolayısıyla, kent hayatının her noktasında olduğu gibi loncaların da birer denetim araçlarına dönüşmesi 18. yüzyılda başlamıştır.

18. yüzyıl ve sonrasında bazı zanaatkarların kentten gönderilmesinde lonca kethüdalarının rolü de dikkat çekicidir. Bazı mesleklere artık ihtiyacın kalmadığına

¹ Esnaf hakkındaki erken çalışmalar, esnaf örgütlerini iktidarın bir uzantısı olarak ele almıştır: Baer, G., (1970). "The Administrative, Economic, and Social Functions of Turkish Guilds", 1-23, IJMES 1; : Baer, G., (1970). "Monopolies and Restrictive Practices of Turkish Guilds", 145-65, JESHO 13; Raymond, A. (1974) *Artisans et commerçants au Caire au XVIIIe siècle*, Institut Français de Damas, Şam.

Esnaf loncalarının esnek hareket alanlarına sahip olduklarına dair görüş, daha sonraki yazınlarda benimsenmiştir: Gerber, H, (1988). *Economy and Society in an Ottoman City: Bursa, 1600-1700*, The Hebrew University Press, Kudüs., 33-60.; Gerber, H., (1994) *State, Society and Law in Islam. Ottoman Law in Comparative Perspective*, SUNY Press, Albany.; Rafeq, A. (1991). "Craft Organization, Work Ethics, and the Strains of Change in Ottoman Syria", 495-511, JAOS 111.; Rafeq, A. (1976). "The Law Court Registers of Damascus with special reference to craft-corporations during the second half of the 18th century", 141-59, ed. Berque, J. ve Chevallier, D., *Les Arabes par leurs archives: XVIe-XXe siècles*, Centre National de Recherche Scientifique, Paris.; Masters, B. (1988). *The Origins of Western Economic Dominance in the Middle East: Mercantalism and the Islamic Economy in Aleppo, 1600-1750*. New York University Press, New York.

hükmeden kethüda, kimin kentte kalabileceğine dair verilen kararda da muhtemelen oldukça etkindir. [45]

“Başkent eskiden olduğu gibi büyük bir tüketici birikimine sahip olmayı sürdürdü, ama eğer taşralı bir zanaatkâr bu pazara girmek istiyorsa, şehre meslektaşlarıyla bir grup olarak gelip, zamanla arkadaşlarıyla birlikte bir lonca oluşturması akıllıca olacaktı. Çünkü –onun gibi kişileri engellemek için kurulan barikatları aşmayı başarsa bile- eğer bu tür kabul görmüş, üyeleri gerektiğinde birbirine kefil olacak bir gruba katılmamışsa, kaçak bir göçmen olarak kentten çıkarılma tehlikesiyle karşılaşacaktı. Dolayısıyla iyi örgütlenmiş loncalar, başkent zanaatkârları için bir öz savunma aracı haline gelmişti; bu durum daha önceden İstanbul’da yaşayanlar için olduğu kadar, kente yeni gelmiş ama henüz bir düzen kuramamış kişiler için de geçerliydi.” [45]

Osmanlı toplumunun sosyal etkileşim dinamiklerini anlayabilmek için kefalet sistemini kavramak tabii ki yetersizdir. Fakat pek çok durumda kefalet sisteminin karar mekânizmalarını etkileyen ana unsur olduğunu görmek gerekmektedir. Bir kişinin toplumsal konumunu, nerede bulunup nerede bulunamayacağını belirleyen bu işleyiştir. Kefalet sistemi aynı zamanda, toplumdışı sayılan bir kitle için bir denetim mekânizması da oluşturmaktaydı. İşsiz bekârlar ve bu tür toplumsal bağlara sahip olmayanlar toplum dışı olarak tanımlanmaktaydılar. 5. bölümde detaylı olarak ele alınacak defterlerin amaçlarından birinin bekârların kefillerini belirlemek ve kefilleri olmayanları kentten uzaklaştırmak olduğunu belirtmek gerekmektedir. İktidarın görmek istemediği gerçek marjinaller, kefalet sistemi içinde yer alamamış kişilerdir. Dolayısıyla Osmanlı bağlamında geçişli bir yapıya sahip olan marjinalitenin sınırlarının en net belirlenebildiği yerin bu kefalet sistemi olduğu söylenebilir.

4.2.3 Denetimdeki Değişim

Müslüman ve gayrimüslim mahallelerdeki evlerin, loncaların, kamu binalarının, camilerin, medreselerin, hastanelerin, dükkânların, hanların, kervansarayların, meyhanelerin, kahvehanelerin ve işliklerin detaylı bir sayımı ilk olarak IV. Murad döneminde, 1638’de gerçekleşmiştir. Bu sayımın nedeni Irak ve İran’a gerçekleştirilmesi planlanan sefere finansman sağlamak için toplanacak vergiyi belirlemektir. Ne yazık ki bu sayımın resmi belgesi bulunmamakta, yalnızca Evliya Çelebi’nin ilk kitabında bu bilgiden faydalandığı bilinmektedir. IV. Murat ayrıca kötü

şöhretli yerleri, hıszları, fahişeleri, dilencileri, meyhane sahiplerini ve muhabbet tellallarını da kayıt altına almak istemiştir. [45]

Daha sonraki dönemlerde yapılan denetimlerin, kent tarihinde yaşanmış pek çok isyanın tekrarlanmaması için gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Özellikle 1703 ile 1730'daki isyanlar sonrasında kadiya ve yerel otoritelere gönderilen emirler devletin göçün getirdiği su ve yiyecek sıkıntısı, aşırı nüfus, yangınlar, hayat pahalılığı, kırsaldaki verginin azalması, başıboşluk, suç ve kentsel şiddet hakkındaki kaygılarını göstermektedir. [51] III. Ahmed (1703-30), I. Mahmud (1730-54), III. Mustafa (1757-74) ve III. Selim (1789-1807) İstanbul'a göçü sınırlandırmak ve kontrol altına almak için çeşitli tedbirler almıştır.¹ İstanbul'a gelmeyi planlayanların arka planlarını araştırmak üzere İstanbul ve Edirne'deki yerel otoriteleri görevlendirmişlerdir. Kentin girişlerine denetleme noktaları kurulmuş, sadece iş, idari ve sağlık konularında İstanbul'a gelmesi gereken veya akrabalarını ziyaret edecekler için geçici süre için verilen izinlere sahip kişilerin girişlerine izin verilmiştir. Ayrıca, fuşu önlemek amacıyla kadınların kente girişleri de sınırlandırılmıştır. Bekâr erkekler ise ayrı bir şüpheli grup olarak ele alınmış, bunların yaşadıkları bölgelerde devamlı ikamet eden kişilerin bunlara ahlaki açıdan kefil olmaları istenmiştir. [20] Bu tip belgelerde genelde kentin serserilerden temizlenmesi (tahtîr) ve örnek oluşturmaları için bunların cezalandırılmaları (te'dîb) ve korkutulmaları (terhîb) gerektiğinden bahsedilmiştir. [8]

Tüm bu denetimin, söz konusu dönemde gerçekleşmiş olan büyük isyanlara bir yenisini eklememek üzere yapıldığı açıktır. Dolayısıyla denetim ve sosyal kontrol bireylerden çok sosyal grupları hedef almaktadır. Devlet belli bir kitleyi kentin güvenliğine bir tehdit olarak görmekte ve suç oranlarındaki artışı göç ve işsizlik oranlarındaki artış ile ilişkilendirmektedir. 1740'daki ayaklanmanın hemen ardından yayınlanan bir emirde I. Mahmud vergilerden kaçmak için kente gelen belirsiz kişilerin yangın çıkarmak, mala ve namusa zarar vermek gibi niyetleri olduğundan bahsetmektedir².

¹ Cevdet Muallim 1, BOA CZ 3385, BOA CZ 245, BOA CZ 682, BOA KK 6290.

² BOA MD 147/152, 1153/1740

1730 isyanındaki rolleri nedeniyle Kürtler, Arnavutlar ve seyyar satıcılar gibi bazı meslek grupları bu denetimin hedef kitlesi olmuşlardır. 1703 ve 1730'daki isyanlardan sonra devlet, kahvehaneler ve meyhaneler gibi Yeniçerilerin, zanaatkârların, işsizlerin ve çetelerin toplandığı kamusal alanlar karşısında sert bir tavır almıştır. Faklı sosyal sınıfların bir araya geldiği bu mekânlar, suç ve politik organizasyonlar için çok uygun görülmüş ve dolayısıyla pek çok kapatma ile karşı karşıya kalmıştır. 1763'te III. Mustafa Kasımpaşa, Galata ve Tophane'deki hamamların, bekâr odalarının, dükkânların ve hanların denetlenmesini buyurmuş ve loncaya üye olmayan ve kefil olmayan kişilerin bulunmasını ve sürülmesini istemiştir. 41 loncanın ve 5156 zanaatkâr ve işçinin denetlendiği benzer bir denetleme sonucunda 497 kefilsiz kişi tutuklanmış ve sınır dışı edilmiştir. Bazen bu sürme etkinliği medrese öğrencilerini de kapsamaktaydı. Tüm bu zabıtların tutulması zanaat loncaları ve yerel liderler tarafından desteklenmiştir. İmamlar, mahallelerde polis görevi görmüş ve dışarıdan gelenleri denetlemişlerdir. Benzer bir biçimde loncalar da dışarıdan gelenleri istememiş, vergi sistemine dâhil olmayan satıcıları ihbar etmişlerdir. [20]

Devlet, denetim yoluyla kenti marjinal unsurlardan arındırmakta ya da bunları belirli bölgelerle sınırlı tutmaya çalışmaktaydı. Lonca liderleri, imamlar ve zabitanın yardımıyla yapılan bir denetimde¹ Beşiktaş ve Ortaköy'de oturan ve çalışan gayrimüslimlerin sicilleri çıkarılmıştır. Silivri ve Çekmece kadılarına gönderilen 1774 tarihli bir emirde² ise tüccarlar ve İstanbul'da işi olanlar dışındakilerin kente girişi yasaklanmaktadır. 1797'de ise Bostancıbaşı'na Muhtesib tarafından hazırlanmış olan defterde kayda geçmiş olan işsiz ve bekâr göçmenlerin memleketlerine gönderilmesi buyrulmuştur³. [20]

III. Selim'in kentteki bekâr ve başıboşları zapt u rapt altına almaya karar vermesine neden olan olay Cevdet Paşa'nın tarihinde şöyle aktarılmaktadır: 1792'de Ayasofya'daki bir Cuma selamlığında Mağripli bir meczup kendi dilinde padişaha şikâyetlerde bulunmuş ve cebinden çıkardığı bir misket güllmesini padişaha fırlatmıştır. [15] Bu olayın

¹ BOA CZ 3385, muhtemelen geç 18. yüzyıla ait

² BOA CZ 4326, 1774

³ BOA CZ 2030, 1797

üzerine III. Selim yayınladığı Hatt-ı Hümayun'da İstanbul'a girişlerin denetlenmemesinden yakınmakta ve kentin dilenci, derviş ve divaneden geçilmez hale geldiğini belirtmektedir. Bu durumun bir kanıtı olarak Cuma günü başına gelen olaydan bahsetmekte ve bunun zabitanın dikkatsizliği nedeniyle olduğunu, durumun affedilemeyeceğini ifade etmektedir:

"...bir müddetten beri bu kaidelere riayet olunmayıp, bu husus bir defa dahi hatt-ı hümayunum şudur etmişken, kulub-i fukaraya dokunulmaz diyerek müsamaha ve zabitanın âdem-i dikkatlerinden naşi etraf memalikden günagün eşaş-ı mechül Asitane'ye teraküm eyleyip taşra vilayetler harap ve şenlikten hali kaldığından başka, derün-i İstanbul'da tezahğmleri enva fesada badi ve hakt-ı zehaire mücib olup, sokaklarda dilenci, derviş, divaneden geçilmez. Ale'l husus dünki Cuma günü camide katl eylediğim mechul herifin ettiği edepsizlik nasıl şeydir? İsterse mecnun olsun! Bimarhane yok mu? Bu değildir! İlla zabitanın âdem-i dikkatinden naşidir. Âlim Allahu te'ala, o husus için çok zabıt katl ederim!"¹

Özellikle III. Selim dönemindeki denetimler, kenti "istenmeyen" ve "gereksiz" unsurlarından arındırmak amaçlı olmuştur. Bunun için pek çok ferman yayınlamış, birçok memur görevlendirmiştir, fakat yine de istenilen sonuca ulaşamamıştır. Cevdet Paşa'nın aktardığına göre genelde kentin denetimi 3 yılda bir yapılırken, 18. yüzyılın sonlarında bu altı ayda bir tekrarlanmaya başlamıştır. [15]

II. Mahmud dönemi ise İstanbul'un zapturapt altına alındığı bir aralık olarak değerlendirilebilmektedir. Bu döneme dair en çarpıcı olaylardan biri olan Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması aslında sadece askeri alanda değil kentsel alanda da büyük bir değişimi beraberinde getirmiştir. 17. yüzyıldan itibaren ekonomik hayatın içinde olan Yeniçeriler, İstanbul'da bulunan kahvehane ve dükkânların çoğunun sahibi konumundaydılar. Yeniçerilerin bu dönemde aile kurdukları da hesaba katılırsa, İstanbul'daki Müslüman bir kentli sınıfı temsil ettikleri görülebilmektedir. Yeniçeri Ocağı'nı kaldıran II. Mahmud, bu ocakla ilişkisi olan kahvehane, bekâr odaları ve benzeri mekânları da kapatırken kentin "orta sınıfına" ait kültürel bir alanı da yok etmiştir. Şehir suçlarını kontrol etmek adına bekârlara karşı sıkı denetimler getirmiş, büyük çoğunluğunu da şehir dışına çıkarmaya çalışmıştır.

¹ BOA HAT 9428, 1206/1792

Zamanla kayıt sistemleri de değişim göstermiştir. Önceki dönemlerde, sayımlar vergi ile ilgili olsa da 18. yüzyılın ikinci yarısında toplumsal denetim amaçlı ve daha sistematik bir hale gelmişlerdir. Erken dönem sayımları haneleri saymakla sınırlıyken, geç dönem kayıtlarında kişiler hakkında daha çok bilgiye rastlanmakta ve mahallenin ve lonca liderlerinin yardımıyla istenmeyen kişiler tespit edilmektedir. Bu belgeler isim, memleket, iş kolu, ikamet, önceki suçları ve mahkûmiyetlerine dair bilgileri de içerir hale gelmiştir. Cemaat liderlerinin sorumlu oldukları alandaki hâkimiyetlerini de arttıran bu kayıtlar, sürekli suç işleyenlerin yakalanmasını sağladığı kadar devlete karşı işlenebilecek suçları da denetim altına almış olmuşturlardır. [20]

Aslında devletin kentte sıkı bir denetim sistemi kurması Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile mümkün olmuştur. Bu güç odaklarının ortadan kaldırılması ile iktidar kendine doldurabileceği boşluklar açmıştır. 1826'dan sonra modern bir polis gücü oluşturulmuş, İngiltere ve Fransa'dakine benzer bir denetim sistemi kurulmuştur. [20] 1827'de ilk kez atanan muhtarlar ise bu liderlerin bu bağlamdaki etkinliklerini yürütmüşlerdir. [42] 1844'te kurulan Zaptiye Müşirliği, 1864'te teftiş memurlarının tüm Osmanlı topraklarına gönderilmesi bunlara örnektir. [5]

Özellikle İstanbul'daki bekârların denetimini etkileyen Yeniçeri Ocağı'nın ve Bostancı Ocağı'nın 1826'ta kaldırılması ve bunu izleyen süreçte kurulan İhtisab Ağalığı'dır. Kent denetiminin bu yeni aktörü, kendinden öncekilerden farklı olarak pek çok konuda karar verici konumundadır. Bu noktada yayımlanan İhtisab Ağalığı nizamnamesine bakmak, 1826'tan sonra kentin ve kentlilerin nasıl bir denetim altına girdiklerini anlamak açısından önemlidir. Bir sonraki bölümde detaylı olarak ele alınacak olan oldukça uzun ve kapsamlı bu nizamname özetle İstanbul'da göçmen olmayı şüpheli olmakla aynı anlama getirmiş, kente girmek kadar kentte kalmayı da pek çok kurala bağlamıştır. Buna göre bekârlar İstanbul'daki hayatlarının her noktasında İhtisab Ağalığı'na rapor vermek durumundadır. Artık bu kentten gitmek, bu kentte ölmek bile zor hale gelmiştir. Bu nizamname, kişinin nerede ne yaptığının kayıt altına alınmasını ve sürekli izlenmesini öngören modern denetim mekânizmalarının bir öncülü olarak değerlendirilebilir.

Tüm bu yeni düzenlemelere rağmen, kent mekânındaki denetim aslında iki koldan sağlanmaktaydı. Bir yandan resmi memurlar aracılığıyla denetim yapılırken, bir yandan da lonca kethüdarları, kabadayılar, mahalleliler ve dini liderler de sosyal kontrolün parçası olmaya devam etmişlerdir. Bu durum birçok yerde aşırı uçlardaki kararlara ve mağduriyetlere neden olmuştur. Lonca üyelerinin ve başka yoksul insanların kendi cemaat liderlerinin ithamına dayanılarak tutuklanmaları bu duruma bir örnek teşkil etmektedir. [45]

Daha geç dönemlerde ise kentin kontrolü daha karmaşık bir dizi sorunla mücadeleyi gerektirmiştir. Örneğin 1858’de Abdülmecid tarafından yürürlüğe konan Kanunname-i Ceza’nın düzenleme getirmeye çalıştığı suçların bir bölümünü de şehir ve meslek suçları oluşturmaktadır. Bunları kontrol altına almak için halkın ne zaman nerede olduğu bilmek ve hatta nerede yaşayacağına karar vermek de gerekli görülmüştür. Bu nedenle mürur tezkerelerinin sahtelerini düzenleyenler, hanlarda günübürlük kalanlar, lokanta ve kahvehanelere gidenlerin isimlerinin bildirilmesi zorunlu tutulmuş, bu yasağa uymayanların aksi takdirde cezalandırılması istenmiştir. [3]

Denetimin modernizasyonu olarak tanımlanabilecek bu aralık, Tanzimat sonrasına denk gelmektedir. Tezin ele aldığı ve ileriki bölümlerde belgeler üzerinden de tartışılacak olan dönemde ise, bu modernizasyonun başlangıcının izlerini ve yarattığı etkileri görmek mümkündür. Burada en dikkat çekici nokta, denetimin biçim değiştirmesidir. Bu dönemde denetimler ve sayımlar, toplumsal bir korku nedeni ile gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Osmanlı bağlamında bir diğer dikkat çekici durum ise bu değişimi tetikleyen, Avrupa’da olduğu gibi bir hijyen problemi olmayışıdır. Bekâr odalarına dair belgelerde de karşılaşılabileceği gibi, bu mekânların insan sağlığı açısından ne kadar sakıncalı olduğuna dair bir kanı oluşmamıştır. Dolayısıyla bu mekânlardaki yaşama koşullarına dair elimizdeki tek bilgi de oda sayıları ve bunlarda kalan kişilerdir. Tüm denetimin merkezinde, mekânın adı ve kalan kişilerin kimlikleri ile toplumsal bir tehdit olup olmadıkları bulunmaktadır. Benzer bir biçimde, meyhanelere dair belgeler de burada satılan içecek ve yiyeceğin veya mekânın hijyen şartlarına dair hiç bir bilgi içermemektedir. Tüm bu belgelerin bunları görmüyor oluşu, toplum sağlığına dair hiç bir kaygı oluşmadığının ve denetimlerin bu nedenle yapılmadığının kanıtıdır. Dolayısıyla

tezin ele aldığı aralık, modern hijyen ve denetim kavramlarının henüz oluşmadığı bir döneme işaret etmektedir¹.

18. yüzyıldaki toplumsal değişim cinsel rollerin ve toplumsal sınıfların sınırlarında çözümleri sağlarken ileriki dönemlerde sınırları netleştirme çabasına neden olmuştur. Değişimin yarattığı tedirgin ortam, denetimi ve bireyleri kategorize etmeyi zorunlu hale getirmiş, toplumsal olanla toplumdışı olanın, suç olanla olmayanın belirlenmesini zorunlu kılmıştır. Tüm bunlar modern bir toplumsal denetim sisteminin tüm kente yayılmasına yol açmıştır. Tez kapsamında bu denetimin erken evreleri ve toplumsal çerçevesi incelenecektir².

Tanzimat sonrası farklı dinlerin kültürel etkinliklerinin meşruiyete kavuştuğu, bir anlamda bunların ilişkilendiği durum ve mekânların da güvence altına alındığı bir dönemdir. İçki içilen mekânların sayı ve çeşit olarak artması, kumar ve fuhşun kendine örgütlü mekânlar bulması ve tüm bu mekânlara dair sınırlandırmalar ve düzenlemeler getirilmesi bu tarihten sonraya denk gelmektedir. Tanzimat Fermanı ile kamusal alanda farklı ifadelerin rahatlıkla yer bulduğu İstanbul'da eğlence formları ve toplumsal katmanlaşma da farklı bir yöne doğru evrilmiştir.

Dolayısıyla bu dönemde denetim de çok farklı bir karakter kazanmaya başlamıştır. Devlet artık sistematik olarak kamusal alanları gözetler hale gelmiştir. Burada aranan devlete karşı politik unsurlardır. Bu yalnızca yönetim pratiklerinin bir değişimi değil devlet-toplum ilişkilerinin geçirdiği bir dönüşüme de işaret etmektedir. Kamusal alanın modern anlamda bir denetimi ve politik olarak toplumu kontrol etme ve biçimlendirme çabası 1840 sonralarında görülmektedir. Yönetim erkleri ile tebaa arasındaki denetime dayalı gerilim elbette ki daha önceki dönemlerde de mevcuttur. 18. yüzyıl ve erken 19.

¹ Pek çok salgın hastalıkla ardi ardına mücadele etmek zorunda olan kentte karantaların kurulması ise ancak 1838 yılında gerçekleşmiştir. Bu tedbire rağmen hastalığın bulaşıcılığının anlaşılmadığı, toplumsal sağlığa bakışın değişmediği görülmektedir. Konu ile ilgili anekdotlar için bkz. Moltke, H., (1995). Moltke'nin Türkiye Mektupları, Remzi Kitabevi, İstanbul. Bu dönemde toplum sağlığının nasıl ele alındığına dair bir çalışmanın söz konusu aralığın anlaşılması için önemli bilgiler sağlayacağı düşünülmektedir.

² II. Mahmud döneminde gerçekleştirilen düzenlemeler ve uygulamalar merkezi bir yönetimin ve bürokrasinin inşasına ait adımlar olarak değerlendirilebilirler. Fakat bunlar, klasik tarih metinlerinde çoğu zaman ayanlara ve tımar sistemine ilişkin problemler olarak ele alınmışlardır. Tez, bu merkezileşme çalışmasının ilk safhalarını incelerken, bunu kent bazında okumaya çalışmaktadır.

yüzyıldaki denetim yanlış sayılabilecek her şeyi ve her yeri denetlerken, 19. yüzyıl ortalarındaki denetimin politik olarak tehlikeli olan üzerine yoğunlaşmaktadır. [5] Basın gibi kamusalığın modern araçlarının henüz girmediği kentte tezin ele aldığı aralıktaki kentsel denetim de belirli mekânlar üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Klasik anlatılarda Avrupa'nın 18. ve 19. yüzyılı yurttaşlık haklarının ve pek çok özgürlüklerin kazanıldığı bir aralık olarak yer almaktadır. Öte yandan aynı aralık, devlet bürokrasinin arttığı, polis gibi denetim araçlarının inşa edildiği ve toplumun gözetlenmeye başladığı aralıktır. Foucault'nun deyişiyle modern devletin yeni yönetimin zihniyetini (*governmentality*) kurguladığı dönemdir. Özellikle II. Mahmud döneminde yoğunlaşan toplumsal denetim, padişahın görünürlük kazanması ve topluma dair bilgi toplama isteği ile yaptığı geziler bu yönetim zihniyetine işaret etmektedir. [5] Bu yeni yönetim biçimi elbette ki II. Mahmud'un kendisi ile sınırlı değildir. Bu, 18. yüzyılın ortalarında başlamış bir sürecin son halleridir. İktidarın ve toplumun yaşadığı ve yaşamakta olduğu bir dönüşümün sonucudur ve özgündür.

BÖLÜM 5

BEKÂR ODALARI

Bu bölümde bekâr odaları başlığı altında yer alanlar, İstanbul'un iş gücünü oluşturan çoğu kent dışından gelmiş, bir aile ve ev ile kent içerisinde bağı olmayan 'bekâr' sınıfının barındığı mekânları ve bunların 18. yüzyıl sonundaki denetimleri ele alınacaktır. Bekâr odalarının detaylı bir incelemesi için öncelikle bekârların kimler olduğu sorgulanacaktır.

Sanıldığı aksine, İstanbul'daki bekâr sınıfı yalnızca işçi ve zanaatkârlardan oluşmamaktadır. Medrese öğrencileri de bu gruba mensuptur ve medrese ve tekkelerde barınmaktadırlar. Fakat bu özelleşmiş mekânlar tez kapsamında ele alınmayacaktır. Bu başlık altında yer alan mekânlar; hamal ve işçi gibi bekârların kaldığı bekâr odaları ve hanlar, burada çalışanların kaldığı dükkânlar, kayıkçı ve hamalların kaldığı iskelelerdir.

Bekârların barındığı mekânlar, bu kişilerin kentte bulunma nedenlerine, yaptıkları iş ve toplumsal konumlarına göre çeşitlenmektedir. Belgelerde ve tarih anlatılarında homojen bir grup gibi ele alınmış olan bekârların farklı sosyo-ekonomik konum ve mekânsallıkları bulunmaktadır. Bekârların farklılaşmış barınma formları, 18. yüzyıl İstanbul'unun göz ardı edilmiş bir toplumsal dokusunu da ortaya koyar niteliktedir. Her ne kadar bu mekânların organizasyonlarına ilişkin fazla bir bilgi bulunmamaktaysa da, bunlar hakkında fikir verebilecek bazı veriler ışığında bekârların barınma koşulları da bu bölüm içerisinde incelenecektir.

Bekârların ve barındıkları mekânların kentsel topoğrafyadaki konumlarının ve yoğunluklarının belirlenmesi ise İstanbul'un kent tarihi açısından kent mekânının örgütlenişine dair ciddi veriler içermektedir. Bu veriler hanlar, bekâr odaları, dükkânlar ve kayıkhaneler gibi ayrılmış mekânlar olarak değerlendirilirken bazı semtlerin bekârların barınması açısından öne çıktığı görülmektedir. Ayrıca bu bölümde ele alınacak defterlerden elde edilen bazı bilgiler, Osmanlı İstanbul'unda kent mekânının kullanımı ve bölümlenişi hakkında sahip olunan bir takım önyargıların yeniden sorgulanmasını sağlayacak niteliktedir.

İstanbul tarihi boyunca önemli bir ekonomik merkez olma özelliğini korumuş, dolayısıyla çeşitli köken ve niteliğe sahip göçmenlere de ev sahipliği yapmıştır. İstanbul gibi büyük bir ekonomiyi ayakta tutan, kent içinde işleyişi sağlayan bekârlar adı verilen bir gruptur. İstanbul'un kayıkçı, hamal ve benzer esnaf gruplarını oluşturan, büyük bir kısmı bekâr veya ailesini geride bırakmış erkekler olan bu göçmenler; bekâr odalarında, hanlarda ve dükkân üstlerinde barınmaktaydılar. 19. yüzyılın sonunda bile hamalların bir kısmının kahvehane bahçelerindeki barakalarda yaşadığı bilinmektedir. [52]

Her ne kadar geleneksel Osmanlı mahallesini tanımlayan etno-dinsel ayrımlar olup farklı sosyal sınıfların bir arada yaşamaları sık sık görülse de [53] bekâr odalarının bu geleneksel mahalle dokusu içinde bulunmaları çoğu zaman ciddi problemler teşkil etmiştir. Bunun en büyük nedeni İstanbul'da barınma bağlamında iki grup kentli olmasıdır: geleneksel mahalle dokusunun bir parçası olanlar ve 'ötekiler'. [54]

“‘Reaya’, kırdaki ve kentte bir üretim, denetim ve vergilendirme birimi olan aile bazlı ‘hane’ kavramı esas alınarak örgütlenmiş ve tanımlanmıştır. Kentte ‘mahalle’ örgütlenmesi ona üst aşamada ikinci bir tanım ve denetim getirir. Bu örgütlenme içinde kendilerine yer bulamayanlarsa marjinal grupları oluştururlar. Bürokratik yönetici sınıf dışında kalıyorsa, ailesiz ve mahallesiz insan, yani tüm bekâr erkekler Osmanlı sistemi için bir anlamda marjinaldir.” [54]

Burada 'ötekiler'i oluşturan bu bekâr grubunun, yani kentin geniş bir marjinal kitlesinin barınması, kent içindeki konumları ve denetim süreçleri incelenecektir. Bölümün ilerleyen kısımlarında değerlendirilen belgelerden anlaşıldığı üzere bu 'öteki' aslında kentin ana unsurlarından birini oluşturmaktadır.

Bekâr tanımının evlenmemiş erkeklerle sınırlı olmaması Osmanlı'da bireyin tanımı ile ilişkilidir. Kent içinde bir aile bağı olmayan herkes bekâr olarak adlandırılmıştır. Memleketinde evli olanlar, oğullarıyla İstanbul'a gelenler dahi bu gruptan sayılırken, gurubun bir yaş aralığı da yoktur.

Devlet toplum dışı olarak tanımladığı bu bireylerin maddi ve ahlaki açıdan kefilleri olması gerektiğini buyurmakta, kefalet sistemi, aslında bu kitle için bir denetim mekânizması da oluşturmaktaydı. Özellikle belgelerin kentin bu geniş kitlesini ve barındığı mekânları yalnızca asayiş sorunları ve denetim için görüyor oluşu bu bağlamda dikkat çekicidir. Bir diğer dikkat çeken unsur ise bekârlara ilişkin tüm belgelerin aynı ahlakçı bakış açısıyla, bu geniş kitleyi kentin her türlü sorunlarından sorumlu tutmasıdır. Belgeler bile aslında kentin tüm işleyişinin bu bekâr grubu sayesinde gerçekleştiğini görememekte, iktidar bunlara yalnızca sorun çıkarıcı ve tüm toplumun düzenini bozan unsurlar olarak bakmaktadır. Oysaki bekârlar kentin ve toplumun önemli bir bileşenini teşkil etmektedirler.

5.1 Bekâr Odalarının İktidarla ve Toplumla İlişkisi

Osmanlı arşiv belgeleri incelendiğinde özellikle 18. yüzyılın sonlarında bekâr odalarının suçun ve ahlaksızlığın merkezi olarak görüldükleri ve sıkı bir denetimden geçtikleri anlaşılmaktadır. Bu denetimler buralarda kalan bekârların kim olduklarının belirlenmesi ve bazılarının kent dışına çıkarılmaları için gerçekleştirilirken aslında iktidarın marjinal olarak gördüğü bir kitleye göz dağı vermesi olarak da ele alınabilir. Kentlilere dair tedirginliğin arttığı III. Selim döneminde sıklaşan denetimler ve belgelerin sertleşen dili, II. Mahmud döneminde gerçekleştirilen yıkımların alt yapısını hazırlamıştır.

Burada kullanılacak belgelerin olayları iktidarın gözünden değerlendirdiğini bildirmekte fayda var. Düşünülenin aksine, Üsküdar'daki bekâr odaları¹ dışında kapatılması için halkın başvuruda bulunduğu bir durum göze çarpmamaktadır. Benzer bir biçimde bir kaç münferit olay dışında bekârların kentin düzenini bozan, halkı canından bezdiren saldırgan tavırlarına da rastlanmamıştır. Öte yandan, Yeniçerilerin kentin düzenini

¹ Üsküdar'daki bekâr odalarına ilişkin durum 5.2.3'te belgelerle birlikte ele alınacaktır.

bozduğuna dair pek çok metin, Yeniçerilerden ayrı bir grup olarak değerlendirilemeyecek bekârları göz önünde bulundurarak okunabilir. Tabii ki bu metinlerin de iktidarın gözünden yazıldığını ve ileride gerçekleşecek olan politik hamleleri destekler nitelikte olduğunu unutmamak gerekir.

Kısacası, bekârların ve barındıkları mekânların toplumla olan ilişkisini sağlıklı olarak değerlendirebilmek için başka bir veri bulunmamaktadır. Dönemin İstanbul'undaki toplumsal yapıyı ve dönüşümünü anlamak için bunu tartışabilmek kent ve Osmanlı tarihine büyük katkıda bulunabilirdi. Ne yazık ki, burada sadece bekâr odalarını iktidarın gözünden görmekle yetinmek ve sözü geçen konuları bu veriler üzerinden tartışmak durumundayız.

5.1.1 Bekârların Denetimi

Her dönem denetime tabi tutulmuş olan bekârlar, 18. ve 19. yüzyılda Osmanlı başkentinin düzenine büyük bir tehdit olarak görülmüştür:

“Başkaldırılar ve çeşitli gerçek veya hayali kentsel düzensizlikler (ahlaki olduğu kadar fiziksel de), başkentteki kontrol dışı unsurların, özellikle kırsal kesimden iş aramak için gelen, meskûn olmayan genç erkeklerin, varlığına dayandırılmıştır.” [12]

Bu kişilerin sayılarını sınırlandırmak için zaman zaman çeşitli sayımlar yapılmış, bazıları kentin dışına gönderilmiş, barındıkları bazı mekânlar yıkılmış, 19. yüzyılın ortalarında ise kente giriş çıkışlar mürur tezkeresi ile kontrol edilmeye çalışılmıştır¹. Dolayısıyla, bu grubu kontrol dışı olarak tanımlamak pek de doğru gözükmemektedir. Hatta bekârların İstanbul'un en sıkı kontrol edilen grubu olduğu söylenebilir.

Her zaman kentin asayışı için bir sorun olarak görülmüş bu gruba dair en önemli denetim ise kefalet sistemi ile sağlanmıştır. Esnaf sınıfına bağlı bekârlar lonca içinde kefalete bağlanırken, dükkânlarda çalışanlar ise ustaların ve dükkân sahiplerinin kefaleti altındadırlar. Hizmetli olarak çalışanlara ise hane sahipleri kefil olmaktadır. Bu

¹ Konu hakkında bilgi ve orjinal dokümanların transkripsiyonları için bkz. Çadırcı, M., (1993). "Tanzimat Döneminde Çıkarılan Men-i Mürur ve Pasaport Nizamnameleri", Belgeler 15 (19): 169-181.

bölümde incelenecek defterlerde görüleceği üzere, kefillerin kaydedilmesi ve düzenli olarak kontrol edilmesi, bekârlara yönelik denetimin temelini oluşturmaktadır.

III. Selim dönemi, bekârlar ve onların mekânları üzerindeki denetimin arttığı bir dönemdir. III. Selim kent nüfusunu yiyecek maddelerindeki kıtlık ve fiyatlardaki artış, taşradaki kötü yönetim nedeniyle artan göçün sonucu olarak kontrol edilemez ve ufak bir provakosyonla her an patlamaya hazır bir kitle olarak görmekteydi. Bu durumu kontrol altına almak için bu dönemde pek çok sayım gerçekleştirilmiştir. 1792 ve 1793'te İstanbul, Galata ve Eyüp'te yaşayan bekârların kayıtları tutulmuş, işi ve kefil olmayanlar memleketlerine gönderilmiştir. Ayrıca kentin kapılarına memurlar konulmuş, iş için gelenlerin bir an önce memleketlerine dönmeleri sağlanmıştır. Pek çok kez kente gelenler geri döneceklerinin bir garantisi olarak çocuklarını bu kapılarda rehin bırakmışlardır. Bu önlemler pek de işe yaramamış, İstanbul'da bine yakın işsiz erkek ve kadın arkadaşları, hemşerileri ve han sahipleri tarafından korunmuştur. [6]

Özellikle III. Selim dönemine ait tüm İstanbul'da bekârların kaldığı han ve bekâr odalarının denetlenmesine dair emirlerde bekârlarının kefillerinin belirlenmesinin öncelikli olduğu görülmektedir. Konu hakkındaki bir Hatt-ı Hümayun'a göre her altı ayda bir defa İstanbul, Üsküdar ve Galata ve sair havalisinde mevcut han ve bekâr odaları ve medreselerde ikamet eden "talebe ve sair serseri ve dolaşanların" teftişleri ve kefilleri olmayanların kefilleri alınarak isimlerinin defterlere yazılmasının kanun gereği olduğu buyurulmuştur. Bunun için Divan-ı Hümayun Hâceganından birkaç kişi Şeyhülislam tarafından görevlendirilmiştir. Bunlar sözkonusu mekânlarda bulunan kişileri tek tek araştırarak kefilleri olmayanları vilayetlerine iade ettirmişlerdir.¹

Başka bir Hatt-ı Hümayun'da Şeyhülislam tarafından bu hususta Bâb-ı Âli kalemlerinden Hâcegan'ın görevlendirildiği ve tutulan defterlerin Başmuhasebe kalemine kayıt olunduğu belirtilmektedir². Muhtemelen III. Selim dönemine ait tarihsiz bir belgede ise Anadolu Valisi Hüsrev Paşa'nın kıyafet değiştirerek Galata ve Kasımpaşa'da bulunan mahalle ahalisini, buradaki han ve dükkânlardaki evlileri,

¹ BOA HAT 206/10805, t.y.

² BOA HAT 184/8591, t.y.

bekârları ve çocukları kayda geçirip Bab-ı Âli'ye sunduğu görülmektedir. Aynı belgede Üsküdar mahallelerindeki han ve dükkânlardaki evli ve bekârların kayda geçirilmesi işinin yine Hüsrev Paşa'ya verildiği, bundan sonra da İstanbul mahallelerinde kalanların listeleneceği anlaşılmaktadır¹.

Birçok belgeden anlaşıldığı üzere bu denetim yeterli olmamış, kefil olmayanların kentten uzaklaştırılmasında istenen "başarı" elde edilememiştir. Bekârların kentten çıkarılması ve geri dönmelerini engellemek için ciddi bir çaba sarf edilmiş, kentin en önemli sorunlarından biri olarak görülen kalabalık bekâr nüfusunun sınırlandırılması için iktidar tüm birimlerini faaliyete geçirmiştir:

"İstanbul'da ve havalisinde Eyüp, Galata, Üsküdar'da vaki hanlar ve dükkânlar ve sair bekârların kalabileceği mümkün olan yerlerde bekâr ve serseri şahıslar ile dolup ve oturacak yer kalmamak derecelerine varmıştır. Eski usul üzere araştırmalara başlanmış ve yazımlar yapılmıştır. Bu makule serseri ve kefilsiz şahıslar gurupları çıkarıp kayıklara koyarak Anadolu ve Rumeli taraflarına gönderildi. Ayrıca geçitlere de ferman gönderildi. Bu serserilerden bir tanesi bile bu geçitlerden geçirilmemesi tenbih olundu. Bu serserilerden birisi İstanbul'da ve zikrolunan havalilerde ele geçirilirse hangi mahalden geçtiği haber alınıp o mahallin hâkim ve zabitanın cezalandırılacağına dair bu defa tekiden fermanım çıkarıldı. Bu fermanım mübaşir tayin olunan tatar kullarımdan Hasan Ağa kulları eliyle Gemlik mahkemesine ulaştırıldı ve tescil ettirildi. Bütün zabıtlar, iskele eminleri, gemi reisleri, iskelesi olan köylerin ihtiyar ve ahalileri kadı meclisine davet olunmuşlardır. Akabinde yüzlerine karşı ferman açılıp okunmuştur. Ayrıca fermanın içeriği kendilerine anlatılmıştır. Hazırın işittik ve itaat ettik dediler. Cümlesi serseri olan ve işi olmayan hiçbir kimseyi İstanbul'a götürmeyeceklerine dair taahhüde bulundular."²

Hanların, hamamların, bekâr odalarının ve kahvehanelerin periyodik teftişi işsizlerin kentten sürgünü için de kullanılmıştır. Bu tür tedbirler 19. yüzyılda da devam etmiştir. 1802'de İstanbul gümrük memurundan kefil, ikameti ve işi olmayan tüm başıboşların toplanması ve memleketlerine geri gönderilmesi istenmiştir. Bunu talep eden emirde, daha önceki bir girişimde gemi kaptanlarının rüşvet karşılığında "başıboşları" gönderildikleri yere götürmedikleri belirtilmiştir³. Yollanan kişilerin birkaç gün veya

¹ BOA HAT 335/19215, t.y.

² BOA Cevdet Zabtiye 85/4208, 1200/1786

³ BOA CZ 682, 1802

birkaç hafta sonra İstanbul'a geri döndükleri ve bir suça bulaşmadıkları ya da lonca üyeleri tarafından ihbar edilmedikleri sürece otoriteden kaçmayı başardıkları göze alınırsa bu tip girişimlerin çok da başarılı olmadığı söylenebilmektedir. [20]

Bekârlara ilişkin pek çok Hatt-ı Hümayun'da sıkça kenti "serseri başıboş ve bekâr taifesi"nden arındırmaktan bahsedilmektedir. Topoğrafik dağılım başlığı altında ele alınacak tüm defterlerin hazırlanmasına ilişkin emirlerde ve bu defterlerdeki açıklamalarda da bekârların özellikle kefilsiz olanlarının serseri olarak anıldığı göze çarpmaktadır:

"Bu kulları Tophane-i Amire'de olan esnaf ve bekâr odaları ve bu odalarda kalanlar ile kefilleri olanlar ile olmayanların isimlerinin kayıtlı olduğu defterdir. Kefili olmayan serseriler ise bu mahalden uzaklaştırılmıştır."¹

Hatta bazı durumlarda defterin tanımının bile bu anlayış ile yapıldığı görülmektedir:

"Kefili olmayıp, başıboş dolaşan şahıslar, ne olduğu bilinmeyen kişiler, reziller vilayetlerine gönderilenlerden başka gerçek kefil olup bilinen kişilerin isim defteridir."²

Defterlerin hazırlanış amaçlarından birinin de bu "serseriler"in bulunup kentten sürülmeleri olduğu açıktır:

"... kefil olanlar kayıt altında alındı. Zikrolunan bu yerde kefil olmayanlar ve mahalli bilinmeyenler bir yere ayrıldı. Sokaklarda ve çarşılarında rezil, sefil, serseri gibi dolaşanlar tespit edilip memleketlerine gönderildiler ve böylece İstanbul'dan uzaklaştırılmış oldular."³

Bekârların sürekli kentin tüm sorunlarının kaynağı olarak görülmesi meselesi belgelerin diline de yansımıştır⁴. Belgelerin pek çoğunun bunu abartılı bir dille ifade etmesi ilgi çekicidir:

"İstanbul ve havalisinde olan Eyüp, Galata, Üsküdar'da vaki hanlar, dükkânlar, sair bekâr ve durmaya kabil olan mevkiler bekâr ve serseri şahıslar nedeniyle boş ve oturacak yer kalmamıştır."¹

¹ BOA A.DVN.d. 830, 1206/1792

² BOA A.DVN.d. 832, 1207/1793

³ BOA D.DŞM.TRE.d. 15745-C, 1253/1838

⁴ Osmanlı belgelerinde ve dönem anlatılarında günah keçisi ilan edilmiş kentli ve kırsal grupların çeşitli sıfatlar ve tasvirle kötülenmesine sıkça rastlanmaktadır. Konu hakkında detaylı bir çalışma için bkz. Sariyannis, M., (2005). "'Mob', 'Scamps' and Rebels in 17th Century Istanbul: Some Remarks on Ottoman Social Vocabulary", International Journal of Turkish Studies 11, (1-2):1-15.

Bekârların gerek arşiv belgelerinde gerekse dönemin vakanüvislerinin yazılarında pek de iyi anılmadığı açıkça görülmektedir. Benzer bir biçimde bu verilerin ışığında yazmış olan tarihçiler de aynı dili benimsemiştir. Dolayısıyla yakın dönemdeki birkaç araştırma haricinde konu hakkındaki tüm metinler aynı ahlakçı bakış açısı ile yazılmışlardır. Belgelerin yüz yılı aşkın bir süre boyunca aynı dili yaşatması bekârların iktidarın gözünde hiç bir zaman temize çıkamadıklarının kanıtıdır. 1794 ile 1798 yılları arasında vakanüvislik yapmış olan Halil Nuri bekârları han ve dükkân köşelerinde geceleyen, yiyecek artıkları ile beslenen, çalışmak yerine çalmak dışında başka bir işe yaramayan ve pek çok kötülüğün kaynağı olan insanlar olarak tasvir etmiştir. [55]

Bekârların bir grubu olan tulumbacılar ise Câbî Said Efendi'nin metinlerinde sürekli sarhoş gezen, odalarına kadın ve oğlan alan erkekler olarak betimlenmiştir. Câbî bu grubu tanımlarken "yalın ayak, baldırı çıplak tulumbacı iti" ve "hamam külhanında yatar, sokakta itleşip çamura batar tulumbacı gopuğu" gibi deyişler kullanmıştır. [16] Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışını betimleyen, ama aslında Ocağı kötülemek için yazılmış gibi gözüken Sahhaflar Şeyhizade Esad Efendi'nin "Üss-i Zafer"inde de benzer bir dil göze çarpmaktadır. [56] Anlaşılan bekârlara karşı kullanılan sert dil, biraz da onların Yeniçeriler ile olan yakın ilişkilerinden de kaynaklanmaktadır.

Özellikle Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılmasını izleyen süreçte İstanbul'daki düzenlemeler bekâr grubunu yakından etkilemiştir. Kahvehaneler gibi Yeniçeriler ile ilişkilendirilmiş olan bekâr odalarında da Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılmasından sonra çok sayıda sürgünler söz konusu olmuştur. Esad Efendi, Üsküdar, Boğaziçi, Kasımpaşa, Galata ve Tophane'den toplanan 20 binden fazla bekârın² kentten sürüldüğünü ve bunun için pek çok memurun görev yaptığını aktarmaktadır. Saray meydanına kurulan bir çadırdaki ve Yalı Köşkü'nde mürur tezkereleri verilmek üzere bekârlar buralara getirilmiş ve kayıklarla kentten gönderilmişlerdir. Vezirin fermanı ile

¹ BOA Cevdet Zabtiye 85/4208, 1200/1786; BOA Cevdet Zabtiye 9/428, 1206/1792

² Esad Efendi bu bekârlar için alçak, adi insan anlamına gelen "nâ-kesân" ifadesini kullanmıştır. [56]

Hoca Paşa Hanı'ndan 200 kadar hamal ve ırgat eşyaları kaydedilip ellerine mürur tezkeresi verilerek Bahçekapısı'ndan mavnalarla Üsküdar'a geçirilmiştir¹. [56]

II. Mahmud döneminde bekârların takibinin sıkı tutulduğu ve kentin düzenin sağlanmasına çok önem verildiği belgeler sayesinde açıkça görülmektedir. Bekârların barınma alanlarının kısıtlanmaya çalışılması ise sürekli bir çabadır. 1827 tarihli bir belgede İstanbul'da (sur içi) ve Bilâd-ı Selâse'de (Eyüp, Galata, Üsküdar) bekâr odaları için han ve oda yapılması yasak iken bir müddetten beri mülki kanunlara bakılmadığı için her tarafta bekâr odaları, hanlar, üstü odalı kahvehaneler ve dükkânların çoğaldığından yakınılmaktadır. Bundan sonra İstanbul'da ve Bilâd-ı Selâse'de mevcut olan kâgir ve ahşap hanlardan başka han ve bekâr odaları yapılmasının tamamen yasaklandığı belirtilmiştir. Mevcut olan hanlardan tamire muhtaç olanların sahiplerinin Bab-ı Âli'ye müracaat edip bildirmeleri gerekmektedir ve İstanbul Kadısı durumu İhtisab Ağası'yla Mimar Ağa'ya havale edecektir. Eğer tamir olunacak han, bekâr ve saireye tahsis kılınan hanlardan ise eski yapısı üzere tamir keşfi yapılarak ruhsat verilecektir. Hanın genişletilmesinden veya büyütülmesinden sakınılması özellikle belirtilmiştir. Lüzumu olmayan hanlardan ise tamirine izin verilmeyecektir. Sahibi dilerse boş bırakabilir, isterse kahvehane olmamak şartıyla esnaf dükkânı olmak üzere İstanbul ahalisinden yerli ve kefilli kimselere satabilir veyahut kendisi yerine hane inşa edebilir. Mevcut dükkân üzerinde bulunan odalarda ise o dükkânın sahibinden başka gece gündüz hiç kimsenin kalmaması gerektiği belirtilmiştir. Şehir dışından akrabası veya hemşerisi gelse dahi İhtisab Ağası haber aldığı anda derhal bu kişiyi dışarı çıkarıp

¹ "...lağımçıbaşı Dede Mustafâ Aga ve muharrir-i hakîr fermân-ı hazret-i vezîr ile varıp evvelâ Hoca Paşa Hanı'nda iki yüz mikdâr hammâl u ırgad makûlesi eşhâs-ı zâ'ideyi tahrîr ve yedlerine mürûr tezkiresi i'tâsıyla Bahçekapusu'ndan mavnalara tahmîl ile Üsküdâr yakasına tesyîr etdikden sonra, yine bu fakîr ma'iyetimde bir nefer mürûr tezkiresi kâtibiyle meydân-ı sarây-ı hümâyûnda mansûb Necîb Efendi'nin haymesine ve ser-bostâniyân-ı sâbık Kara 'Osman Aga ma'iyetinde kezâlik bir kâtible Yalı Kökü'ne me'mûr ve her cânibden takım takım devşirilen her bir nev' eşhâs ol mahllere getirilip ellerine mürûr tezkiresi i'tâsıyla bilâ-esliha Yalı Köşkü'nden kayıklara ırkâb ve zahîre nâzırı 'Ârif Efendi dahi kasr-ı mezkûrda be-her gün bulunarak ma'rifetiyle kumanyaları verilerek diyâr-ı Anadolu'dan olanların İznikmîd ma'berine ve Rûmilî ebnâsının Gelibolu semtine îsâllerine şitâb olunup, bu hâl üzere gerek âsîtâne-i 'aliyye ve havâss-ı refî'a ve gerek Mehmed 'İzzet Paşa ma'rifetleriyle Üsküdâr ve Bogaziçi'nden ve tersâne emîni efendi ve topçubaşı aga ekseriyâ bi'l-iktizâ ser-'asker paşa ma'iyetinde bulunmagla, 'arabasıbaşı ma'rifetleriyle Kasımpaşa ve Galata ve Top-hâne'den ve bostancıbaşı aga taharrîsiyle iskelelerden râyet-i zafer-âyet-i sa'âdet mekâmına vaz' olundugu müddete kadar yirmi binden mezîd nâkesân vilâyetlerine tard u teb'id ile hem riyâz-ı dârü's-saltanatü'z-zâhirenin hâr-ı âzâr-ı erâzilden tathîr maslahatı tanzîm ve hem erbâb-ı zirâ'atin makarr u me'vâsi hâlîf kalmamak mâdde-i siyâsiyyesi zimnen tetmîm kılındı." [56]

dükkân sahibini cezalandıracaktır. İstanbul ve Bilad-ı Selase'de dükkân üzerinde olmayıp bekârlara mahsus olarak kiraya verilmiş müstakil bekâr odalarını başka dükkânlara dönüştürmeleri sahiplerine tembih edilmiş ve han ve bekâr odaları hususunda dikkatli olunması istenmiştir.¹

1827 tarihli başka bir Hatt-ı Hümayun'da ise İhtisab Ağası'nın görevleri uzun uzadıya sıralanmıştır². Esnafı denetlemek, İstanbul'daki asayiş bozucu unsurlara meydan vermemek, çarşı pazarları kontrol etmek bu görevlerinden bazılarıdır. Bundan başka İstanbul'a kaçak yollarla girip sağda solda serserilik yapan, ahaliyi rahatsız ve huzursuz eden kişilerin cezalandırılması ve memleketlerine gönderilmesinde de İhtisab Ağası yetkili kılınmıştır. Ayrıca İstanbul'a çalışmak için gelecek amelenin de fazla olmaması, ihtiyaç nispetinde bir amelenin İstanbul'da kalmasına dikkat etmesi kendisinden istenilmektedir. Hatt-ı Hümayun'da, bundan sonra İstanbul'a gelecek ve bugün İstanbul'da bulunan bekâr kimseler için semtlere uydurularak Müslüman ve gayrimüslim karışık bir şekilde sakin olmak üzere İstanbul'da 3 ve 4; Üsküdar, Galata ve Eyüp'te birer ikişer han tahsis olunduğu belirtilmektedir. Bundan başka, şehre gelen bekârlar bir sanata girinceye kadar İhtisab Ağası marifetiyle doğrudan bu hanlara gönderilecektir. Bekârlar başlangıçta hemşerilerinden, öncesinde de kefil alınmış kişilerden kendisine kefil bulacaktır. Daha sonra bulduğu kefillerle İhtisab Ağası'nın huzuruna gelecek, gösterdiği kefilin dahi güçlü kefilleri olacaktır. Bundan sonra hangi dükkâna girecek, hangi iskeleye hamal olacak veyahut hangi hamamda çalışacak ise o mahallin kayıt defterine kayıt olanların altına ismini yazdırılacaktır, fakat bekârın gideceği yerde adama ihtiyaç yoksa ismi deftere yazılmayacaktır. Böylece İhtisab Ağası İstanbul'da lüzumundan fazla bekâr olmamasına dikkat edecektir.³ İstanbul'a gelen bekârlar bir işe girip tutunamadıklarında veya tutunmuş olsalar da memleketlerine dönmeye karar verdiklerinde İstanbul Kadısı'na başvuracaklar ve ondan alacakları mürur tezkeresini İhtisab Ağası'na götüreceklerdir. İhtisab Ağası bu yolu seçen bekârlara evvelki defterdeki ismini çizerek tezkeresine "kayı bozulmuştur" diye işaret

¹ BOA HAT 491/24051, 1242/1827

² İhtisab Ağalığı Nizamnamesi için bkz. Ergin, O. N., (1995). Mecelle-i Umûr-ı Belediyeye, Cilt I, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Dire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 328-345.

³ BOA HAT 491/24051, 1242/1827

koyar ve mühürler. Şayet İhtisab Ağası'nın mürur tezkiresinde işaret ve mührü yoksa derbentlerden bekârların geçmesine müsaade edilmez. Bir bekâr eceliyle ölürse kefilî ve bulunduğu mahalden bir adam gelip İhtisab Ağası'na haber verir ve ismi defterden silinir. Hamal, kayıkçı ve sair bekârlar istedikleri yerde bekâr odası tedarik ve ihdas etmeyip akşam olup iş bittiğinde tahsis olunacak hanlarına gidip sabahleyin işlerine gideceklerdir. Tahsis olunacak hanlar kâgir olmayıp ahşap olacaktır¹. Bunlar odalarında zinhar silah ve cephaneye saklamayacaklardır, saklarlar ise hanın odabaşısı ve hancısı İhtisab Ağası'na haber vererek suçu sabit görülenler derhal tutuklanıp cezalandırılacaklardır.

Taşradan İstanbul'a gelecek şahıslar derbentlere geldiğinde İhtisab Ağası memurları bunların görünüşüne, haline dikkatle bakacaklardır. Gelen bekâr İstanbul'a gerçekten bir iş için gelmiş ise veyahut bir zanaatta çalışmak amacıyla geldiye elindeki evraka "ihtisaba" diye işaret konur. Eğer İstanbul'a gelen bekâr şahıs sanata elverişli görülmeyip "maceracılık, serserilik, fesat çıkarması muhtemel" olmasından şüphelenilir ise tezkeresine "adeta ihtisaba" diye işaret konulduktan sonra İhtisab Ağası'na sevk edilir. İhtisab Ağası bu tür kişileri sorgular ve zararlı ve kötü bir kişi olduğu ortaya çıkarsa Bab-ı Âli'ye haber verir. Bundan sonra bu tür zararlı kişilerin İstanbul'dan uzaklaştırılması için diğer kolluk kuvvetlerine emir verilir.² Bu belgede görüldüğü gibi zamanla İstanbul'a gelen bekârların tabii olduğu işlemler giderek zorlaşmış, üzerilerindeki denetim de artmıştır. Denetim, artık bekâr odaları ile sınırlı olmaktan çıkıp, bekârların adımlarını attıkları her yere yayılmıştır. Bu durum, bekârların denetiminden sorumlu aktörlerin niteliklerinin değişimi ile de ilgilidir.

18. yüzyıl sonunda ve 19. yüzyıl başında İstanbul'un bekâr kitlesinin barındığı mekânların denetimi modern bir merkezi otoritenin inşasının bir parçası olarak görülebilir. Bu kitlenin ve mekânlarının iktidar tarafından ele alınışındaki değişim, kente ve kent mekânlarına bakışın da değiştiğini göstermektedir. Toplumsal açıdan her

¹ II. Mahmud dönemine ait pek çok belgede rastlanan bekâr hanlarının ahşap olması gerektiğine dair hüküm, muhtemelen bunların rahatça ortadan kaldırılabilmesi içindir.

² BOA HAT 491/24051, 1242/1827

zaman bir sınıra işaret eden bu mekânlar, suç odakları ve marjinalitenin üretildiği yerler olarak görülmekte ve sürekli bir denetime maruz kalmaktadırlar.

Burada bu denetimin belgelerinin yapısını anlamak da önemli görünmektedir. Bu bölümde ele alınacak verilerin ana kaynağını oluşturan 1792 ve 1793 tarihli Bâb-ı Âsaffi Defterhâne-i Âmire Defterleri ve 1793 tarihli Nüfus Defterleri'nde semt semt bekârlar listelenmektedir. Genellikle bu belgelerin başında ve sonunda, tüm belgenin özeti niteliğinde, yapılan sayımı ve sonuçları tarif eden kısa bir metin bulunmaktadır. Daha sonra semtlere ayrılmış bir biçimde listeler yer alır. Bu defterlerde göze çarpan ilk unsur kayıkanelere, iskelelere, dükkânlara ve hanlara ait ayrı listeler olmalıdır. Dükkânların tek tek ne dükkânı oldukları yazılırken altlarına da bu dükkânlarda kimlerin kaldığı belirtilmektedir. Üzerlerine kırmızı mürekkeple yazılmış olan yazılarda ise genellikle "dükkânda yatıyorlar, birbirlerine kefildirler" ifadesi bulunmaktadır. Hanların listelenişleri ise belgeden belgeye değişmektedir. Bazıları oda sayılarını verirken, bazılarında yalnızca burada bulunanların meslekleri bulunmaktadır. Çoğunlukla odalarda bulunanların oda oda kaydedilmesi ile oluşturulan han listeleri daha çok bir hesap tutanağına benzemektedir. Burada kalanlara genellikle odabaşlarının, bazen de aynı odada kalanların birbirlerine kefil oldukları görülmektedir. (EK A, Şekil A.3) İskelelerdeki hamallar ve kayıkçılar ise ayrı listelerde belirtilmiştir. Yine kırmızı mürekkeple bu listelerin üzerlerinde söz konusu bekârlara kimlerin kefil olduğu yazmaktadır. Genelde birbirlerine kefil oldukları ve kayikhane sahibinin veya kethüdanın cümlesine kefil olduğu belirtilmektedir. (EK A, Şekil A.4)

Bekârların denetimine ait defterlerin bir kısmında isimlerinin, kefillerinin, ne iş yaptıklarının ve nereye bağlı olduklarının dışında memleketleri ve fiziksel tasvirleri de yer almaktadır. Örneğin 6. bölümde incelenecek olan ve 1844 ile 1849 yılları arasında Hasköy, Tatavla ve Beyoğlu'ndaki meyhanelerin ve kalanların listelendiği Maliye Nezareti Varidat Defteri'nde¹ bu kişilerin fiziksel tarifleri de bulunmaktadır. (EK A, Şekil A.5)

¹ BOA ML.VRD. 4984, 1260-65

Bu belgelerde görüldüğü gibi, denetim bekârların yaptıkları iş ve nerede buldukları ile ilgilidir. Avrupa'daki modern denetimler barınma koşullarının hijyen ile bağlantısı ile ortaya çıkarken, burada denetimin kişilerin toplumsal statüsü ile ilgili olduğu görülmektedir. Oysaki 18. yüzyıl pek çok salgının İstanbul'da pek çok ölüme neden olduğu bir dönemdir. 1746, 1751, 1765 ve 1770'teki veba salgınlarından ölen kişi sayısı bilinmese de, 1778'te kent nüfusunun yaklaşık %20'sine tekabül eden 100 bin kişi ölmüştür. 1803-4'teki salgında da yine pek çok kayıp verilmiş olmalıdır. 1812'de yine ölü sayısı 100 binleri işaret etmektedir. [57] 1812'deki salgının Mısır'dan İzmir'e, oradan da Galata'ya gelen bir gemi ile yayıldığı bilinmektedir. Hastalık ilk olarak karaya çıkan tayfaların gittiği Beyoğlu, Galata ve Tatavla'da görülmüş, burada oturan Rum ve Ermenilerin Fener ve Kumkapı'daki akrabalarının yanına kaçmalarıyla tüm kente yayılmıştır. [58] II. Mahmud'un 1812'de İstanbul'daki bekâr odalarının bir kısmını yiktirmasında bu salgının etkisi olduğu söylene de, konu hakkındaki belgelere bakıldığında II. Mahmud'un salgını fırsat bildiği görülebilmektedir.

Şânîzade Mehmed Ataullah Efendi'nin aktardığına göre bu yıkım sırasında vebadan ölen pek çok insan ile karşılaşmıştır:

"Hattâ ol esnâda gerek İstanbul ve gerek Galata'da hedm ü tahliye olunan odaların ba'zında henûz tâ'ûndan fevt olmuş ba'zı kimselerin meytelerini ebnâ'-i cinsleri zokaklarda gasl etdirdiler. Ve ol odalarda ba'zı mat'ûne olmuş ve ba'zı da henûz fevt olmuş birkaç fâhişe nisâ dahi zuhûr eyledi."
[19]

Görüldüğü gibi bekâr odalarında da salgın nedeniyle pek çok ölüm gerçekleşmiş ama bunun nedenin zina olduğuna, vebanın bekârların ahlaksızlığından kaynaklandığına hükmedilmiştir. Bir belgeye¹ göre Galata ve Kasımpaşa'daki veba bekâr odalarında Şeriata aykırı hareketlerde bulunulması, fuhşun artması ve burada kalan kimliği belirsiz kişilerin çokluğu ile yakından ilgilidir. Kaptan-ı Derya Hüsrev Mehmed Paşa, Galata kadısı ve Galata voyvodasına yazılan bu hükümde son üç-beş ayda vebadan dolayı bekâr odalarında kalanların pek çoğunun öldüğü ve bu bölgelerde 577 ahşap bekâr odasının yiktirildiği belirtilmiştir. Ayrıca kagir han ve oda kapıları taş duvarlarla kapatılmış ve mühürlenmiştir.

¹ BOA Cevdet Sıhhiye 6290, 1227/1812

Bu kadar büyük yıkımlara neden olan bu salgınların kalabalık grupların birlikte kaldığı ve kentin en düşük barınma birimi olan bekâr odalarının denetiminde bir rol oynamaması şaşırtıcı gelebilir. Fakat Osmanlı'nın hijyen anlayışı ve salgınlara dair fikirleri incelendiğinde bunun doğal olduğu görülecektir.

"Veba, işlenen günahlara karşılık Tanrı'nın verdiği bir ceza olarak algılandığından, ölümler günde üç bini aşınca vebanın ortaya çıkışında sefahatin, ahlaksızlığın ve zinanın rolü olduğuna hükmedildi. Büyük Kıran, Kıran-ı Kattâl diye şöhret bulan bu felaketin son bulması için bekâr odaları ile batakhanelerin ve umumhanelerin yıkılması gerekiyordu." [58]

Bekâr odalarının yıkımı halk sağlığına bir tehdit oluşturan hijyenden yoksun yerler olmalarından çok ahlaksızlığın merkezi oldukları düşünüldüğü için gerçekleşmiştir. Zaten bu yıkımlardan ve salgınlardan sonra bekâr odalarının fiziki koşullarına dair getirilen tek kuralın bunların ahşaptan yapılmaları olması da bunu destekler niteliktedir.

Bu tür kalabalık mekânlardaki barınma koşullarının halk sağlığı ile ilişkisi Osmanlı'da ancak 19. yüzyıl sonlarında kurulmuş gibi görünmektedir. Örneğin Şehremaneti'ne yazılmış olan 19. yüzyıl sonuna ait bir belgede han ve bekâr odalarının temizliğine dikkat edildiği ve içinde çok kişi kalsa da geniş oldukları için bir sorun teşkil etmedikleri belirtilirken dere yakınındaki tek odalı harap kulübelerin sağlığa sakıncalı olduğuna dikkat çekilmiştir. Aynı belgede sıhhiye memurlarının Beşiktaş Ortabahçe'deki han ve bekâr odalarını denetledikleri ve burada yaşayan rençper¹ ve amele gibi fakirlerin binden fazla olduğu, mevcut ikametlerinin hastalığa neden olabileceği belirtilmektedir.² Bu belgede görüldüğü gibi bekâr odaları artık sıhhiye memurları tarafından denetlenen, fiziksel koşulları incelenen yerler haline ancak 19. yüzyıl sonlarında dönüşmüştür. Böylece bu mekânlar belgelerde ahlak ve suç ile ilişkili bir konu olmadan da görünür olmuşlardır. Bu dönemde hijyenin tanımının yapıldığı, modern suçluluk kavramının oluşmaya başladığı görülebilmektedir. Bu modern tanımların yapıldığı andan itibaren homojen bir "bekâr" kitlesinden de söz etmek mümkün olmamaktadır. Artık iktidar bu mekânları toplumsallık üzerinden okumamaktadır. 18. yüzyıl Osmanlısında ise mekân

¹ Tarlalarda veya bahçelerde ağır işleri gören işçi

² BOA DH.MKT 1761/114, 1306/1889

barınma koşulları ve fiziksel özellikleri ile değil, içinde barındırdığı kişilerin toplumsal statüsü ile tarif edilmektedir. Dolayısıyla mekânın denetimi de bu tarif üzerinden yapılmakta, yani sadece içindekilerin kim olduğunu tespit etmek üzerine kurgulanmaktadır.

5.1.2 Bekâr Odaları ve Genel Asayiş

İstanbul'un en büyük marjinal kitlesi olan bekârların kentin düzenini bozduklarına, suçun ve ahlaksızlığın kaynağı olduklarına dair iktidarın tüm bileşenleri hemfikirdir. Özellikle 18. yüzyıldaki toplumsal değişimlerin yarattığı tekinsizliğin faturası 19. yüzyıl başında toplumun bu grubuna kesilmiştir. Bekârlar her zaman kentin asayiş sorunu ile birlikte anılmış, belgelerde istenmeyen ve temizlenmesi gereken unsurlar olarak karşımıza çıkmışlardır.

Kentteki tüm suçlardan sorumlu tutulmalarının yanı sıra tüm denetimlere rağmen kimlikleri belirsiz, ortalıkta suç işlemek için dolanan insanlar olarak anılmışlardır. Pazarda yük taşıyan hamallarla, çarşıdaki esnafla bu insanların aynı statüdeki kişiler oldukları hiç göz önüne alınmamaktadır. Osmanlı esnafını çalışkan ve namuslu olarak öven tarih metinlerinin aynı kişilerle başka isimler altında karşılaştıklarında bunları yerin dibine batırmaları ilginçtir.

Öte yandan, bu metinler iktidarın toplumsallığa bakışını yansıtmaları açısından önemlidirler. İktidarın her zaman bekârlara karşı bir taraf aldığı ortadadır. Bekârlar üzerindeki zulme kadar giden denetimin zaman zaman yargısız infazlara da neden olduğu bilinmektedir. Örneğin Şânîzâde'nin aktardığına göre “Yeniçerilik iddiasında olan” birkaç hamal, Zindankapısı'nda bir kişiye saldırmış, Ağa çukadarı ve yanındaki bir kişi de olaya müdahale ederken bıçaklanmıştı. Bu sırada yakında olan Yeniçeri Ağası olayı duyup gelmiş, iki hamalı topuzuyla yaraladıktan sonra kaçamayan diğer hamalları Boğazkesen Kalesi'ne göndermiştir. Olayın akşamı bu beş hamal boğdurulup cesetleri denize atılmıştır. [19]

İstanbul Kadısı ile Silahdarbaşı'na yazılan 1579 tarihli erken bir hükümde bile İstanbul bekârlarının bir suç unsuru olarak ele alındığı görülmektedir:

“hâlen mahrûse-i İstanbul’da gece ile ba’zı ehl-i fesâd evler basıp, adam ketledip, esbâb ve emvâl garet edip fesad ve şenaat eylemekten hâli olmayıp ve ehl-i fesâd kimler olduğu ma’lûm olmamağın İstanbul halkı cümle bir birine kefil verilip ve haricden beş yıldan berû İstanbul’a gelip tavattun eden, eğer Anadolu ve eğer Rûmili câniblerinden gelenlerdir ve eğer sâir tavaifdir gerû yerlerine reddolunmak emredip...” [14]

Burada kentin neredeyse tüm suçlarının bu dışarıdan gelenler tarafından işlendiğine dair bir kanı görülmektedir. Bekârlar bu gibi pek çok belgede suçun kaynakları olarak gösterilmişlerdir. Bu noktada bekâr grubunun Yeniçeriler ile olan ilişkisinin de bunda büyük payı olduğunu belirtmek gerekmektedir. Örneğin Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonraki dönemde bile bu durum anılmaktadır. Şânîzâde, bir grup kent eşkiyasını "halen Yeniçerilikten gelen adetlerini uygulamaya devam eden kişiler" olarak tanımlamaktadır. "Haydut ve arsız" olarak nitelendirdiği bu kişilerin bazı mahallelerde odalar tutup kapısından geçen kadınları ve delikanlıları han odası ve kalyoncu odası gibi mekânlara götürmeye çalıştıkları, bunları kurtarmaya çalışan komşuları da tabanca ile tehdit edip, yaralayarak, bazılarını da esir satar gibi pazarlık edip para karşılığında serbest bırakarak halka eziyet ettikleri belirtilmektedir. Şânîzâde bu kişilerin öncüleri Patrona ve Musli'yi hatırlattıklarını kaydetmiştir. [19] Burada da görüldüğü gibi, 18. yüzyılın ilk yarısındaki ayaklanmaların kentte yarattığı travma her olayda hatırlanmakta ve bekârlar hep bu referanslarla anılmaktadır.

Kent içindeki asayiş sorunlarının da ana unsuru gibi görülen bekârların bu konudaki belgelerde her türlü kötülüğü yapabilecek nitelikte kişiler olarak betimlendiği görülmektedir. Özellikle daha sonra detaylı olarak ele alınacak olan Balaban İskelesi ile ilgili olan metinlerde bu ahlakçı bakış açısının doruğa ulaştığı dikkat çekmektedir. Muhtemelen buradaki bekâr odalarının yıkımına giden süreç de bu dil sayesinde mümkün olmuştur. Burası "eşkiya ve fesatçıların" doluştuğu, fahişelerin alenen kol gezdiği, kimsenin geçmeye dahi cesaret edemediği bir yer olarak tanımlanmaktadır¹. Özellikle Câbî'nin metinlerinde burası fahişelerin pencerelerden yoldan geçenlere laf attığı, cinayetin ve fuhşun eksik olmadığı, sahilde fahişelerin ve bebeklerinin cesetlerinin yüzdüğü korkunç bir yer olarak tasvir edilmiştir. [16] Bekârlar da tüm bu

¹ BOA Cevdet Zabtiye 1675, 1226/1812; BOA HAT 19/911, t.y.

kötülöklere kapılarını açan ahlaksız, dolandırıcı, sefahat düşkünü birer toplum düşmanı olarak görölmektedirler.

Bekâr odaları Balaban örneğinde olduğu gibi özellikle fuhuş ile özdeşleştirilmiş, çok sayıda namuslu veya namussuz kadının buralara götürölmesinden şikâyet edilmiştir. Bu olaylardan en dikkat çekici olanı ise Tahmis önü¹ sırık hamalları² ile ilgili olandır. Bu hamalların eski humbaracıbaşının karısını zorla odalarına götürmek istemelerine tanık olan çarşı esnafı, kadını kurtarmakla kalmayıp hep birlikte Sekbanbaşı Ağa'ya ve Bâb-ı Âli'ye çıkmışlardır. Yeniçerilerin "eşkiyalarına" gerekli cezayı vermemesi halinde bunları kendi elleri ile öldüreceklerini bildirmişler ve dükkânlarına cephaneye almak üzere yönelmişlerdir. Namus düşmanı olarak nitelendirdikleri bu kişilerin katli için istedikleri Hatt-ı Hümayun'u alan esnaf, Yeniçerilerin de desteğiyle elli kadar hamalı bođmuşlardır³. [19] [52]

Bu olayın ertesi günü Üsküdar'da Büyük Hamam kiracısı Hamami Hafız'ı dört "eşkiya" bin kuruş isteyerek tehdit etmiştir. "Ümmet-i Muhammed yok mu? Dünki gün ferman geldi" diye bağırarak Hafız'ın yardımına sopa, balta ve kazma ile ahali koşmuş ve eşkiyalardan ikisini orada öldürmüşlerdir. Diğer ikisi ise Atpazarı'na kaçmış, oradaki ahali birini tüfekle öldürmüş, birini de yakalamıştır. Ayaklarına ipler takıp sürüyerek iskele meydanına götürdükleri cesetleri ibreti âlem için sergilemişlerdir. [19] Burada göröldüğü gibi iktidarın bir grubu suçlu ilan etmesi, halkın çete refleksleri ile bu gruba saldırmasına neden olmuştur.

Özellikle hamalların ve kayıkçıların pek çok durumda zan altında kaldıkları görölmektedir. Bunun bir nedeni de kent içinde geniş mobiliteye sahip bu kişilerin toplumun farklı kesimleri ile temas etme olanaklarının olmasıdır. Hamal ve kayıkçıların kadın kaçırdıklarına dair pek çok anlatı bulunmaktadır. Örneğin akşamüzeri bir kadın Yemiş İskelesi'nden Fındıklı İskelesi'ne gitmek üzere iki çifte bir bostancı kayığına binmiştir. Kayıkçıların açığa yönlendiğini fark eden kadın çığlık atmaya başlayınca

¹ Balıkpazarı civarındadır.

² Yükleri bir sırık yardımıyla taşıyan hamallar. Taşınacak nesne iki hamalın birer omzuna oturan ve aralarında yer alan bir sırığa bağlanırdı.

³ BOA C.ZB 87/4312, 1225/1811. Buradaki durum Londra'dakine benzer bir biçimde halkın çete gibi örgütlenerek günlük olaylara müdahale etmesini çağırıştırılmaktadır.

kayıkcılar kendisine bıçak ekmiş ve kadını seccade ile örtüp kış altına saklamışlardır. Kumkapı açıklarına geldiklerinde iki çifte bir kayık yanlarına yanaşmış ve kadını fark eden kayıkcılar onu bir fahişe zannederek diğerlerine "Eğlen" diye seslenmişlerdir. Bu sırada kadın, fahişe olmadığını, kaçırıldığını söylemiş ve kendisini kurtarmalarını istemiştir. Kumkapı İskelesi'nde olayı fark eden diğer kayıkcılar da gelmiş, kadını kurtarmış ve kadını kaçırıcıları Sekbanbaşı Ağa'ya teslim etmişlerdir. Mahallesinin zabıtasından sorulan kadının namuslu bir kadın olduğunun anlaşılması ve kayıkcıların bostancı olduklarının ortaya çıkması ile kadın serbest bırakılmış, kayıkcılar ise Yedikule'de idam edilmiştir. [19]

Galata ve Kasımpaşa taraflarındaki bekârlar da benzer bir üne sahiptir. Buralarda Şeriata aykırı hareketlerde bulunulduğu ve fuhşun giderek arttığından yakınılmaktadır.¹ Başka bir belgede de Galata, Kasımpaşa taraflarındaki bekâr odalarında "muhtelif cinslerde geceleyen ve ikamet edenlerin" çeşitli fuhuş hareketlerine cüret ettiklerinden bahsedilmektedir.²

Bekârların belgelerde içki ile birlikte anılmasına da sıkça rastlanmaktadır. Örneğin Çukurçeşme'deki peştamalcı odalarında açılan meyhane ile Kazasker Hamamı civarındaki küçük sokak içinde yeniden yapılan bekâr odalarında ve diğer odalarda bulunan bakkal dükkânlarında açıkça içki satılmakta olduğundan bahsedilmekte ve halkın bundan şikâyetçi olduğu belirtilmektedir.³ İstanbul'daki Süleyman Paşa Hanı'nda ise hancının içki imal ettiğine dair arzuhalden yola çıkılarak yollanan memur; buradaki han odasında "bu tür günah aletleri" bulmuş ve "derhal bunları kırıp dağıtıp ve işbu kötülöklere cesaret eden hancı ve imalatçı olan kâfirler götürölüp şimdilik tomruğa konulmalarıyla cezalandırılmalarına" karar verilmiştir.⁴

Tüm yıkımlara, denetimlere rağmen bekâr odaları her zaman fuhuş ile birlikte gündeme gelen yerler olarak anılmaya devam etmiştir. Bekâr sınıfı geç dönemlerde bile

¹ BOA Cevdet Sıhhiye 6290, 1227/1812

² BOA HAT 287/17226, t.y.

³ BOA A.MKT.NZD. 330/12, 1277/1861

⁴ BOA HAT 19/00871, t.y.

metinlerde alenen fuhuş yapan, her türlü suçu işleyen denetimsiz bir grup olarak temsil edilmişlerdir:

"Ahurkapı civarı bekâr yatağı olarak kapı dışında dahi içki satılmak cihetiyle çeşitli kötülükler meydana gelmektedir. Özellikle silah çekmek, fahişe getirmek, kundaklama yapmak gibi türlü uygunsuzluklara cüret eylemekte oldukları anlaşılmıştır."¹

Zaten belgelerin birbirini tekrar edecek kadar peş peşe aynı sorunlarla uğraşiyor oluşu, bekârlara ilişkin kontrolün basit bir denetim çabasından bir tekinsizlik durumuna doğru evrildiğini göstermektedir. Aslında sayısız yazışmalara, emirlere ve defterlere rağmen iktidar böylesine korktuğu bu mekânları bir türlü denetim altına alamamıştır. Hatta belki de bu mekânların büyük çoğunluğundan hazırlattığı bu defterler sayesinde haberdar olmuştur. Örneğin muhtemelen III. Selim dönemine ait bir Hatt-ı Hümayun'da padişahın Beşiktaş'taki bekâr odalarını ancak bir yangın sayesinde farkettiği görülmektedir:

" Kaymakam Paşa,

Dünkü gün yanan mahallerde inşa olunan dükkânların üzerinde bekâr odaları manzur-ı şahanem olmuştur. Yasak olmakla, bir türlü ruhsat-ı hümayunum yoktur. Yıkılınsınlar."²

Benzer bir biçimde sıkı denetim döneminde bile tüm çabalara rağmen bu mekânların kontrol edilemediğine dair bir tedirginlik göze çarpmaktadır:

"Zabtiye her ne kadar bunların kötülüklerine mani olmaya çalışıyor ise de eşkiyanın sayısının fazla olması bölgedeki fenalıkları ortadan kaldıramamaktadır. Üsküdar ahali bu konuda çok muzdarip olmaktadır ve bu eşkiyaların kötülükleri karşısında acziyet içerisindeyler."³

Her zaman kentsel asayiş sorununun ana unsuru olarak ele alınan bekârlar, kim oldukları gözetilmeden kitlesel olarak suçlanmışlardır. İktidarın kent mekânını disipline etme ihtiyacı, her seferinde bu grubun suçlanması ve tasfiye edilmeye çalışılması ile ifade bulmuştur. En sonunda II. Mahmud'un kenti pek çoğundan arındırdığı da görülmektedir. Her kentsel olayda bekârların mekânlarının denetlenmesi ve

¹ BOA A.MKT.NZD 102/51, 1270/1854

² BOA HAT 525/25726, t.y.

³ BOA Cevdet Zabtiye 1675, 1226/1812

sürülmeleri onların iktidarın gözünde en kolay feda edilen grup olduğunu ortaya koymaktadır. Mahallenin meşru dokusunun dışında kalan bu grup, erken modern Osmanlı iktidarının korkutmaya, terhibe yönelik kentsel politikasının odağında olmuştur.

5.2 Bekârların Toplumsal Konumu: Tanımsız Bir Kentsel Grup

Bekârlar, tüm metinlerde vasıfsız işçiler ya da işsizler olarak ele alınmıştır. İstanbul'un bekâr kitlesi, sefil ve ahlaksız homojen bir kitle olarak tanımlanmış, içlerindeki farklı gruplar ve toplumsal ayrışmalar göz ardı edilmiştir. Oysaki kentin yaygın bir kitlesini oluşturan bu grup çok farklı toplumsal konumlara işaret etmektedir. Bekâr adı altındaki bireyler, dükkânlarda ve işliklerde çırak veya işçi olarak çalışan, toplumsal statüsü en alt konumdakilerden, bir Yeniçeri unvanına ve ticari bir mekâna sahip, pek çok bekâra kefil olan kişilere kadar çeşitlenmektedir. Dolayısıyla bu grubun tümüne atfedilecek bir sosyo-ekonomik konum veya mekânsallıktan söz etmek mümkün değildir.

Bu bölüm içinde daha sonra detaylı olarak ele alınacak olan bekârlara ait farklı mekânsallıklar, fiziksel oldukları kadar toplumsal olarak da farklı konumlara işaret etmektedirler. Tekil dükkânların üst katlarında yatan çıraklar ve dükkân sahiplerinin konumu ile hanlarda birlikte kalan yüzlerce bekârınki farklıdır. Özellikle hanlar, iskelelerdeki kayıkhaneler ve bazı bekâr odalarında barınan kişilerin yüksek sayılarda oluşu, mesleki ve/veya hemşerilik bağları ile gruplanmış olmaları kolektif bir yaşama sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Daha sonra detaylı bir biçimde ele alınacağı gibi, bu mekânlarda gündelik hayatın devamını sağlayan belirli bir iş paylaşımı görülmektedir. Ayrıca bu bölümde incelenecek olan defterlerden elde edilen bilgiler ışığında, bu mekânlarda yaşlı ve hasta bekârların da bakılıyor oluşu burada farklı bir yaşam tarzı olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Han ve kayıkhanelerdeki bu kolektif yaşam bir zorunluluktan ortaya çıkmış gibi görünmektedir. Genel olarak hanlarda hamallar ve iskelelerde kayıkçılarından oluşan bu grup, dükkân çırakları ve atölye çalışanları kadar tanımlı bir aidiyete sahip değildir. Dükkân ve atölyede çalışanlar, ustalarının kefil olduğu, çalıştıkları yerde yatan kişilerdir. Oysaki hamallar ve kayıkçılar, kentin en geniş mobiliteye sahip bireyleridirler. Bağlı oldukları yer tek bir mekân değil, kentin bir bölgesidir. Dolayısıyla hemşerilik bağlarının

da etkisiyle, örgütlenmeleri daha yaygındır. Bu nedenle, dönemin kentsel hadiselerinde ve suça ilişkin hikâyelerde gözlerin hamallara ve kayıkçılara çevrilmesi de çok doğaldır. Kolektif bir yaşam biçimi benimsemiş, kendi iç hukuku olan kentin bu en mobil kitleleri elbette en tekinsiz kişiler olarak görülmektedir¹.

Öte yandan, yine de hanlardaki hamallar ve iskelelerdeki kayıkçıların gerçek marjinaler olduklarını söylemek zordur. İktidarın ve toplumun günah keçisi olarak belirlediği bu grubun benimsediği kolektif yaşam kültürü Osmanlı için olağandır². Olağan dışı olan ise Balaban ve Melekgirmez'deki durumdur. Câbî'nin Balaban ve Melekgirmez tasvirleri [16] her ne kadar bir suç yuvasını betimliyormuş gibi görünse de bir yandan buradaki yaşam tarzı hakkında da ipuçları vermektedir. Söz konusu odalarda yaşayanlar belli ki sadece bekâr erkekler değildir. Kadınların, erkeklerin ve çocukların burada birlikte barındıkları açıktır. Bakkalların buradaki kadınlara erzak taşınması, odalarda çocuklara ait beşiklerin bulunması burada farklı bir kolektif yaşamın benimsendiğine işaret etmektedir.

Ne yazık ki ne Balaban ve Melekgirmez'deki, ne de hanlardaki kolektif yaşamın yapısı hakkında net bir bilgi edinmek mümkün görünmemektedir. Bugüne kadar elde edilen veriler ışığında yapılmış olan bu değerlendirme, geniş bir kentli sınıfın yaşam tarzı hakkında ne kadar az bir bilgiye sahip olduğumuzu ortaya koymaktadır. 18. yüzyılın sonlarında hazırlanmış defterler aracılığıyla bekârların isimlerini, nereli olduklarını, ne iş yaptıkları ve nerede kaldıkları bilinmekte, fakat mahalle dokusunun dışında yer alan bu kentli kitlenin farklı toplumsallıkları hakkında yancak fikir yürütebilmekteyiz. Bunun en büyük nedenlerinden biri de döneme ait belgelerin tümünün bekârları homojen bir kitle olarak değerlendirip, tüm teftiş ve sürgün emirlerinin tek bir yapıymışçasına

¹ 1763 tarihli 474 numaralı Üsküdar kadı mahkemesi sicilini temel alarak yapılmış, bölgede gerçekleşmiş şiddet olaylarının mobilite ile ilişkisini sorgulayan bir çalışma için bkz. Tamdoğan, I., (2007). "Atı Alan Üsküdar'ı Geçti ya da 18. Yüzyılda Üsküdar'da Şiddet ve Hareketlilik İlişkisi", 80-95, der. Levy, N. ve Toumarkeine, A., Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza, 18.-20. Yüzyıllar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

² Osmanlı'nın her kentindeki hanlar benzer bir yaşam tarzı sunmaktadırlar. Osmanlı kentlerinde tüccarların kaldığı hanlardaki yaşantı için bkz. Tamdoğan-Abel, I., (2011). "Hanlar ya da Osmanlı Kentinde Yabancı", 387-406, ed. Georgeon, F. ve Dumont, P., Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşamak, İletişim Yayınları, İstanbul.

hepsine birden yöneltilmiş olmasıdır. İktidarın bu geniş kitle içindeki farklılıkları görmüyor oluşu bu dönemde tüm toplumsallığa bakışını da ortaya koymaktadır.

5.2.1 Bekârların Mekânsal Varoluşu: Hanlar, Bekâr Odaları, Kayıkhaneler

İstanbul'daki bekârların %70'e yakını hanlarda, bekâr odalarında ve kayıkhanelerde barınmaktadır¹. Bu oranın yüksekliği bu mekânların fiziksel özelliklerinden olduğu kadar buradaki bekârların statüsünden de kaynaklanmaktadır. Çok odalı olmaları bu yapıların bazılarının yüzlerce kişinin barınmasına olanak sağlarken, bazı bekârların buralarda barınmak dışında bir alternatifleri olmadığı da görülmektedir.

Özellikle hanların yoğunlaştığı Mahmudpaşa'nın, tüm İstanbul genelinde bu tip bir barınmanın merkezi olduğu söylenebilir. Burada bulunan hanlardan 300'den fazlasının bekârlar için aynı zamanda barınma alanları oldukları belgelerden bilinmektedir. Yüksek sayılardaki bekârın burada kalışı, kalabalık odalara ve yoğun bir kolektif yaşama işaret etmektedir. Özellikle 190 kişinin kaldığı Yağcı Han, 233 kişinin kaldığı Sukçular Hanı ve 380 kişinin barındığı Vezir Hanı bu bağlamda dikkat çekici niteliktedir.² Bu bölgedeki hanların barınılan oda sayılarının 30 ile 300'ün üzeri arasında değiştiği de bilinmektedir. Kalpakçılarbaşı'ndaki 130 odalı Kebabçılar Hanı, 164 odalı Cedid Kebir Han, 320 odalı Valide Han ve 366 odalı Kürkçü Hanı oldukça geniş bir kitlenin barınmasını sağlıyor olmalıdır.³ Bu kadar çok odanın ve kişinin bulunduğu yerlerde gündelik hayatın akışını sağlayabilmek için belirli bir düzenin kurulması ve tüm yapı genelinde de bir öğütlenme gerekmektedir.

Tüm kent genelinde en yaygın bekâr gruplarının hamallar ve kayıkçılar olduğu görülmektedir. Hamallar⁴, tüm bekâr grubu içinde kentin işleyişi açısından en büyük öneme sahip grup olarak gözükmektedirler. Osmanlı döneminde gerek sarayı gerekse en büyük nüfusa sahip bu kenti beslemek, inşaat ve ticaret faaliyetlerini devam

¹ 5.3'te detaylı olarak değerlendirilecek olan defterlerden elde edilen sonuçtur. (Bkz. EK-C, Grafik C.2)

² BOA A.DVN.835, 1207/1793

³ BOA A.DVN.836, 1207/1793

⁴ Osmanlı döneminde hamallar hakkında detaylı bilgi için bkz. Ertuğ, N., (2008). Osmanlı Döneminde İstanbul Hamalları, Timaş y., İst.

ettirmek için kente getirilen mallar genellikle deniz yoluyla ulaştırılır ve bunlar türlerine göre farklı iskelelere indirilirdi. Malların gemilerden iskelelere nakli ve kent içindeki diğer iskelelere taşınması kayıkçılar, kent içindeki dağılımı ise hamallar tarafından yapılmaktaydı. Bu malların naklinin yanı sıra, gündelik hayata dair her türlü malzemenin de yine hamallar sayesinde dolaşımının sağlandığı da unutulmamalıdır. Bir ölüm durumunda bile, mezar taşını taşıması için bir hamala gereksinim duyulmaktadır. Dolayısıyla, hamalların kentin en mobil grubu olduğunu da söylemek yanlış olmaz. Belirli bir iskeleye, hana, semte bağlı olsalar da kentin her noktasına mal taşıyan bu grubun çok farklı sınıftan kişi ile temas ettiği de gözden kaçmamalıdır.

Hamal esnafının organizasyonu başkethüda, kethüda, kethüda vekilleri, bölükbaşılar, ihtiyarlar ve hamallar şeklindedir. Başkethüdalar at ve arka hamalları için ayrışırken, Üsküdar-Eyüp-İstanbul ve Galata'nın başkethüdası ayrıdır. Ayrıca her iskelenin hamalları da kendi içinde gruplar oluşturmaktadır¹. [52] Kayıkçı esnafının² hiyerarşik nizamı da hamallarinkine benzemektedir: başkethüda, iskele kethüdaları, kethüda vekilleri, bölükbaşılar, usta ya da ihtiyarlar, kayıkçılar ve şakirtler. Dolayısıyla yiğitbaşılardan olmadığı bu düzende, ihtiyarlar kethüdadan hemen sonra yer almaktadır. Ayrıca burada dizilimde bölükbaşılara sıkça rastlanmasının nedeni kayıkçıların pek çoğunun askeri oluşundan kaynaklanmaktadır. Kayıkçıları özel kılan bir diğer durum ise iskele sayısının çokluğu ile orantılı olarak pek çok kethüdanın bulunuşudur. Bu kethüdaların pek çoğu da askerken, Üsküdar İskelesi kethüdaların neredeyse hepsinin asker olması dikkat çekicidir. [59]

Askeri sınıfa dâhil olma, Müslüman kayıkçılar arasında her zaman yaygın olmuştur, fakat 18. yüzyıl ortalarından itibaren bu durumun giderek daha yaygın hale geldiği gözlemlenebilmektedir. 1751'deki bir sayıma göre Üsküdar ve Kadıköy iskeleleri

¹ 1844 yılında Galata ve Eminönü bölgesindeki hamalları gözleyen White'ın aktardığına göre bu durum ilkerki yıllarda da devam etmiştir. White, C., (1846). *Drei Jahre in Constantinople, oder Sitten un Einrichtungen der Türken*, c. III, Franckh, Stuttgart.

² İstanbul'daki kayıkçılar hakkında detaylı bir araştırma için bkz. Ertuğ, N., (2001). *Osmanlı Döneminde İstanbul Deniz Ulaşımı ve Kayıkçılar*, Kültür Bakanlığı, İstanbul. 1728'de iskelelere göre kayık sahipleri ve kayıklarda çalışan sayılarını içeren K.K. 7425 no'lu belgenin dökümü için bkz. a.g.e.: 56-65, 1751'de iskelelere göre İstanbul'daki kayıkçıların kökenini içeren K.K. 7438 no'lu belgenin dökümü için bkz. a.g.e.: 67-68. Ayrıca 18. yy'daki çeşitli sayımlarda İstanbul iskelelerindeki kayıkçılar tespit edilmiştir. Bu sayımlara ilişkin tablolar için bkz. a.g.e.: 118-134.

dışındaki İstanbul iskelelerinde bulunan 2852 Müslüman kayıkçıdan 2011'inin askeri sınıfa mensup olduğu tespit edilmiştir. [59] Benzer bir biçimde hamalların da büyük çoğunluğu askeridir. 1822'de gerçekleştirilmiş olan bir hamal sayımına göre 2449 Müslüman hamaldan 2038'i sipahi, topçu ya da bir Yeniçeri cemaatine kayıtlıdır. [52] Bu durum, bu iki esnaf grubunun devlet tarafından denetimini de zorlaştırıyor olmalıdır.

Belgelerden, hanlarda kalanların büyük çoğunluğunu hamalların oluşturduğunu biliyoruz. Hamalların diğer tüm meslek gruplarından ayrıştığı bazı noktaların mekânsal varoluşlarına da yansıdığı görülmektedir. Hamallık usta-çırak ilişkisi gerektiren bir meslek değildir ve hamalların bağlı oldukları bir dükkân veya işlik bulunmamaktadır. Bu onları, geleneksel esnaf düzeninin hiyerarşisinden uzak, kendi iç yapılanmasını oluşturmuş bir grup haline getirmiştir. Yine belgelerden anlaşıldığı üzere bu yapılanmanın en önemli unsurlarından biri hemşehrilik ilişkisidir. Örneğin Üsküdar ve Ayazma'daki hamalların büyük bir çoğunluğu Tosyalı iken Rumelihisarı ve Beşiktaş'taki arka hamallarının pek çoğu Sivas'lıdır.¹ Bahçekapısı ve Odunkapısı'ndaki iskelelerin hamalları da ekseriyetle Sivaslı ve Çankırılıdırlar. Unkapanı İskelesi'ndeki 131 hamalın 66'sı Tokatlı, 55 ise Kastamonulu'dur.² Belirli bir bölgenin hamalları bu bağ ile birbirine bağlıyken ve birbirlerine kefil olurlarken, bu durum barınma bağlamında da görülmektedir. Aynı hanı ve odayı paylaşan hamalların aynı yerde çalışan hemşehrilik olması sık rastlanan bir durumdur. Ayrıca pek çok durumda aynı odayı paylaşan kişiler akrabalık bağı ile de bağlıdırlar.

Özellikle kentin ticaretinde önemli yeri olan iskelelerdeki bekâr nüfusunun büyük bölümünü oluşturan hamallar buradaki han ve bekâr odalarında barınan nüfusun da büyük bir bölümünü temsil etmektedirler, onları ise kayıkçılar izlemektedir. Kayıkçıların iskelelerdeki rolü zaman zaman yolcu naklini içerse de temelde iskelelere indirilen malların taşınmasıdır. Kayıkçılar genellikle iskelelerde bulunan kayikhanelerde veya kahvehanelerde barınmaktadırlar. Belgelerden anlaşıldığı üzere kayikhanelerin ve kahvehanelerin üzerlerinde zaman zaman han olarak da anılan bekâr odaları

¹ BOA A.DVN.881, 1250/1835

² BOA A.DVN.834, 1207/1793

bulunmaktadır. Kayıkhaneler üzerindeki bu ikametgâhlar 3 odadan 45 odaya kadar çıkan boyutlara sahiptirler. Örneğin Ahırkapı'daki kayıkçılar bu tipteki dört mekânda kalmaktadır. Bunlardan kayıkhaneye kahveleri üzerindeki Atçıgan Ağası Mehmed Ağa Hanı 31 odası ile oldukça kalabalık bir nüfusa ve geniş bir yapıya işaret etmektedir. Çatladıkapı'daki kayıkçılar ise kayıkhaneye üzerinde 26 kapılı Hamallar Kethüdası Seyyid Hüseyin Ağa Hanı'nda kalmaktadırlar.¹ Kumkapı'da kayıkhaneye üzerindeki 45 odalı Arap Hanı, 26 odalı Hamallar Kethüdası Seyyid Hüseyin Ağa Hanı ve 21 odalı Balkapanlı Süleyman Ağa odaları da dikkat çekmektedir.² Samatya kapısının dışındaki Sandalcı Hanı ise 75 odasıyla bölgenin en çok odalı hanıdır.³ Ne yazık ki yukarıda bahsedilen çok odalı yapıların fiziksel biçimlenişlerini tahmin etmek mümkün görünmemektedir. Kayıkhaneler üzerinde yatayda geliştiklerini var saymak ise İstanbul'un tüm sahillerinin denize paralel yapılarla kaplı olduklarını iddia etmek anlamına gelmektedir. Elimizdeki yapı örneklerinin hiç birinin bu tip bir mekâna göndermesi yoktur. 18. yüzyıl İstanbul'unun bu çok odalı kayıkhaneye üstü barınma yapılarının biçimlenişini aydınlatılması gereken bir yapı tipine işaret etmektedir.

Çoğu kayıkçı iskeledeki kayıkhanelerin üzerindeki bu odalarda yatarken, Bahçekapısı gibi kayıkçı sayısının fazla olduğu yerlerde hanlarda da kayıkçıların kaldığı görülmektedir. Örneğin Yenihan, Teşrifati Hanı, Bakkalhanı ve Yarımhan'ın nüfusunun neredeyse yarısını kayıkçılar oluşturmaktadır.⁴ Bu hanların nüfusunun hemen hemen diğer yarısını da hamallar oluşturmaktadır. Bahçekapısı'ndakine benzer bir biçimde Üsküdar'daki Balaban İskelesi'nde de kayıkçıların ve hamalların birlikte kaldığı pek çok mekân mevcuttur. Örneğin İbrahim Efendi Hanı'nın iki odasında kayıkçılar, diğer sekiz odasında ise hamallar; Ahmed Beşe Odaları'nın birinde bir kayıkçı, diğerinde iki kayıkçı ile dört hamal birlikte kalmaktadır.⁵

¹ BOA A.DVN.831, 1207/1793

² BOA A.DVN.834, 1207/1793

³ BOA A.DVN.831, 1207/1793

⁴ BOA A.DVN.834, 1207/1793

⁵ BOA A.DVN.881, 1250/1835

Ayrıca çeşitli semtlerde bazı kayıkçıların dükkânların üzerinde yattığı da bilinmektedir. Örneğin Balat iskelesi kayıkçılarından onu Keresteciler'deki Valide Hanı'nda, dokuzu cami karşısındaki arpacı dükkânlarının üzerindeki odada, altısı taşçı dükkânlarının üzerindeki odada, ikisi kaymakçı dükkânının üzerindeki odada, biri berber dükkânının üzerinde, biri caminin altındaki odada, biri hamallar loncası üzerinde, biri kahveye bitişik küçük odada yatmaktadır. Bunlardan bazıları da kayıkhanede kalırken, üçü de kendi evlerinde gecelemetedirler.¹

Kayıkhanelerin üzerindeki bu odalar ve sadece barınma amaçlı kullanılan bazı han ve odalar, bekârlara kiraya verilmek üzere yapılmış, tamamen onlara özgü olan mekânlardır. Öte yandan, mekânların önemli bir kısmının Hamallar Kethüdası Seyyid Hüseyin Ağa'ya ait olması ya da onun tarafından kiralanıyor olması, bu kişinin iskeledeki gücünü de ortaya koymaktadır. Söz konusu bekârlar yalnızca iş ilişkisi içinde bu kişiye bağlı değildirler. Barınma için olduğu kadar, kefalet sistemi ile de bu kişiye bağımlıdır. Benzer bir biçimde Bahçekapısı'ndaki Soğanoğlu, Ali Reis ve İbrahim Reis kayıkhanelerinde kalan kayıkçılar da bu kişilere bağımlıdır.² Bu durum hamallar ve kayıkçıların toplumsal örgütlenmesinin diğer bekârlardan ayrıştığına işaret eder. Dükkân çıraklarından farklı olarak, oldukça yüksek sayılarda kişinin birlikte kalması, birbirine kefil olması ve nihayetinde bir kişiye bağlı olması bu grupların zaman zaman çete gibi davranmasına olanak sağladığı gibi, kentteki her olayda da ilk akla gelen zanlılar olmalarına da neden olmuştur. Ayrıca tüm bekâr grupları içinde askerî sınıf mensubu sayısı en yüksek olanlar da hamallar ve kayıkçılardır ve bunların içinde ticaretle uğraşanlar da bulunmaktadır. Hamalların hepsinin durumunun kötü olmadığı Ertuğ'un incelemiş olduğu belgelerden bilinmektedir. Özellikle kethüdaların ve hamalların bazılarının ticaretle de uğraştıkları, bu yolla iyi bir birikime sahip oldukları görülmektedir. Hamallar çoğu zaman iskeleye gelen mallarda aracılık da yapmaktaydılar. [52] Bu durum, zaten sürekli zan altında olan bir grubun iyice göze batmasına neden olmuş olabilir.

¹ BOA A.DVN.834, 1207/1793

² BOA NFS.d.4, 1207/1793

Bazı hanlarda ve bekâr odalarında ise farklı mesleklerden bekârların bir arada kaldığı da görülmektedir. Bu bağlamda, Fatih'teki birkaç han sakinlerini incelemek ilginç olacaktır. Örneğin Fatih Camii ve havalisindeki Şekerciler Hanı karşısında 14 odalı Kiracıbaşı Hanı'nda kadı zümresi, meşayih¹, çukadar² ve Pazarcıklı misafirler; 21 kapılı Nalbant Hanı'nda meşayih, gulam³, kadı zümresi, tımar sipahisi, ihtiyar, hamal, çukadar, salyaneciler⁴; 28 kapılı Yer Hanı'nda 32 kadı zümresi, salyaneci, bostancı, çukadar, tımar sipahisi, koltukçular; 45 kapılı Tefvik Hanı'nda 48 amele, rençper, çukadar, bargir hamalı⁵ ve meşayih kalmaktadır. 58 kapılı Şekerciler Hanı'ndaysa kadı zümresi, çukadar, humbaracı⁶, Vidin yerli ağaları, süpürgeci, koltukçu ve kahveciler barınmaktadırlar. Burada bekâr adı altında listelenmiş kişilerin büyük bir kısmının devlet memuru ve asker olması, sürekli asayiş sorunu olarak ele alınan homojen bir bekâr sınıfından bahsetmenin ne kadar yanlış olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca bu belgeler, toplumsal statülerin barınma bağlamında işlemediğini de kanıtlar niteliktedir.

Yine Fatih'teki hanlarda kalanları incelediğimizde, bunların büyük bir kısmının da esnaf olduğu görülmektedir. 91 odalı Taşçılar Hanı'nda nakkaş, sıvacı, tüccar ve rençperler yatmaktadırlar. 16 odalı Yedekçi başı Hanı'nda sırmakeş ve terzi esnafı kalmaktadır. Çarşamba Pazarı havalisinde Sultan Selim Hanı'nda 8 bargir hamalı, 38 odalı Sultan Selim Hanı'ndaki Çubukçular Hanı'nda astarcı, sandalcı ve katrancılar, Çırçır havalisinde 12 odalı Çırçır Hanı'nda mahalle sakası ve bargir hamallarından oluşan 25 kişi, 12 odalı Halil Paşa Hanı'nda 33 hamal kalmaktadır. Zeyrek Yokuşu Hazinedar Hanı ve Şam Mollası Efendi Hanı'nda ise hamallar yatmaktadırlar.⁷ Fatih Camii civarında Atpazarı'ndaki cambaz ahırlarında ekseriya zimmî 60 hizmetkâr kalırken Yeni

¹ Şeyhler

² Yüksek rütbeli bir devlet görevlisinin emrinde çalışan hizmetli

³ Köle

⁴ Osmanlı Devleti'nin bazı eyaletlerinden yılda bir kere alınan salyane vergisini toplayan memurlar

⁵ Beygir hamalı

⁶ Topçu eri

⁷ BOA A.DVN.837, 1207/1793

Hamam'da Çırçır Hanı'nda mahalle sakası ve hamallardan oluşan 22 kişilik bir grup yaşamaktadır.¹

Bu tablo elbette ticari faaliyetlere göre semtten semte değişmektedir. Örneğin Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı'nda 6 odalı Süleyman Ağa Hanı'nda arabacılar, Ayıntablıoğlu Hanı'nda süpürgeci esnafı ile koltukçu esnafı, 19 odalı Bahçeli Han'da dibekçi esnafı, Haseki Mustafa Ağa Hanı ahırında ise öküz arabacıları kalmaktadır. Eğrikapı ve Yatağan Çeşmesi havalisinde Tekfur Sarayı derununda 2 mutaflar ustası², 3 mumcu ve 8 çadır kolcusu yatmaktadır. Yine aynı semtte Şah Sultan Hanı'nda ise 10 dibekçi ustası kalmaktadır.³

Unkapsı havalisinde kahvelerde sahipleri ve çırakları kalırken üzerilerindeki 10 bekâr odasında Tophane körükçü esnafı kalmaktadır. Aynı semtte 32 odalı Emirler Hanı'nda 24 duhancı⁴, fesçi ve hamal barınmaktadır.⁵ Unkapsı civarında hamallar ve kileciler 32 odalı Emirler Hanı'nda, Kuleyolu karşısındaki 6 kâgir odada arpacı esnafı, Arabacılar'daki 24 odalı Mahmudoğlu Hanı'nda arpacı ve manavlar, iki ayrı nalbant dükkânının üstündeki bekâr odalarında bargir hamalları, Arıcılar'da 21 odalı Taş Han'da 47 kileci ve lağımçı, Azeblar'da Odacı Hanı'nda ise 13 bargir hamalı ve 7 odun yarıcı kalmaktadır.⁶

Bu karışık tablo, çeşitli toplumsal statülerdeki kişilerin birlikte barındığını göstermektedir. Burada dikkat çekici olan, "bekârlığın" tüm statülerin üzerinde bir duruma işaret ediyor oluşudur. Kişinin devlet memuru oluşu bile onun mahalle dokusu içine alınmasını sağlamamaktadır. Dolayısıyla hanların ve bekâr odalarının büyük bir kısmında karma bir kitlenin birlikte bir düzeni paylaştığı görülmektedir. Örneğin Kırkdört Kapısı ve havalisindeki bakkal bitişiğinde 6 kapılı bekâr odasında sıvacı,

¹ BOA NFS.d.3, 1207/1793

² Kıldan yapılan at takımı

³ BOA A.DVN.837, 1207/1793

⁴ Tütüncü

⁵ BOA A.DVN.837, 1207/1793

⁶ BOA NFS.d.3, 1207/1793

bostancıbaşı, bir hastalıklı ihtiyar ile iki kişinin aynı yapıyı paylaşmaları¹ toplumsal statülerin üzerinde kolektif bir barınmaya işaret etmektedir. Tüm bu mekânlarda gündelik hayatın sürdürülmesinin bir işbölümü sayesinde olduğu açıktır.

Kentteki barınma koşullarının muhtemelen en altı kademesini temsil eden bekâr odalarındaki günlük yaşantıya dair neredeyse hiç bir net bilgi bulunamamaktadır. Yalnızca Yeniçerilerin son döneminde yaşamış olan 56. Bölüklü Ortasının Çardak Kolluğu Çorbacısı Galatalı Hüseyin Ağa'nın destanlarının kahramanları da bekârlar olduğu ve kendisi de bu yaşamdan geldiği için, onun eserlerinden az da olsa bir fikir edinmek mümkündür. Kendisini yetiştiren ve Fındıklı'daki kayıkhanelerin üstündeki bekâr odalarında kalan hamlacı Kurdoğlu Cafer'i de anlattığı otobiyografik nitelikteki Serencam adlı destanında Galatalı Hüseyin Ağa bekâr odalarındaki yaşamı şöyle betimlemektedir:

"Gece gündüz olduk dâim beraber
Refikim Hamlacı Kurdoğlu Câfer
Bekâr uşakları içinde ejder
Baldırı çıplaktır şehlecend şehbaz

Mürâhik ayırmaz karayı akdan
Eğriyi doğrudan, fesadı hakdan
Bıçkınlık oldu biçilmiş kaftan
Başımda eserdi bir deli poyraz

Ayak uydurdum hamlacı itine
Bir dahi dönmedim baba evine
Bakmadım da yen yakamın bitine
Taallüm eyledim Kurdoğlundan saz

Bana neler etti görün feleği
Bekâr odasına serdim döşeği
Oldum yalın ayak bekâr köçeği
Külhanlıkda geçdi bahar ile yaz

Bekâr odaları bir koca kazan
Kaynıyor içinde mühmel dilberan
Paşazâde, beyoğlu, it, daltaban
Vefâkâr, civelek, kahbe, düzenbaz

¹ BOA A.DVN.837, 1207/1793

Yosma nigârı var âfeti devran
Sırma saçlarını örmüş kırk kolan
Gel şehbâzım der boynuma dolan
Kimi dahi satar cilve ile naz

Yanıma koşdular şöyle bir nigar
Âhu gözlü gamzeleri fitnekâr
Saydoldum bu yoldan idemem inkâr
Destanım yazıldı bûselik şehnâz

Bekârlık sultanlık yokdur hânemiz
Çardakdaki kollukdur kâşânemiz
Kayde gelmez şu dili divânemiz
Kafesde beslenmez bülbüli dilbaz" [60]

Destan bu kolektif yaşam biçiminin kötü koşullara rağmen cazip bir tarafı olduğunu da ortaya koymaktadır. Tabi ki destanın yazarı gibi bekârlar arasında üst konumda olan birinin gözünden bunu değerlendirmek pek de mümkün gözükmemektedir fakat bu, bekâr hayatının yalnızca göçmen ve parasız olan bir kitlenin toplum dışına itilmesi ile sınırlı olmadığını da gözler önüne sermektedir. Bir evi, ailesi olan bazı kişilerin isteyerek bu yaşantıya savrulduğu da görülmektedir. Belgeler ise maalesef bu ayrımı yapmamaktadır. Hatta külhanda yatanlar, dilenciler vb gibi gerçek toplumdışılar da belgelerde görünmemektedir.

Ne yazık ki bekârların kolektif yaşantısı hakkındaki kaynaklar külhanbeylerinin manileri ile sınırlı görünmekte, seyyah anlatılarının ise kent in bu unsuruna değ inmediği anlaşılmaktadır. Yalnızca 19. yüzy ilda Osmanlı donanmasında görev yapmış olan Adolphus Slade yazılarında bekâr odalarından bahsetmiştir. Muhtemelen görevi nedeni ile bekâr odaları ile karşılaşmış olan Slade 1837'de buralardaki yaşamı şöyle aktarmaktadır:

“Böylelerinin amacı para biriktirmek olduğundan genellikle beş veya altısı birlikte kalırlar ve bir kişinin bir günlük kazancının yarısından fazla olmayan aylık 10 kuruşa büyük bir oda tutarlar. Burada herkes kendi yastığını ve halısını¹ temin eder. Genellikle içlerinden birinin akrabası olan yaşlı bir adamı odanın genel temizliğini yapması ve akşam yemeklerini hazırlaması

¹ Buradaki "halı" muhtemelen bir çeviri yanlışının sonucudur. Halı bu dönemde kıymetli bir nesne olduğundan bekârların halı sahibi olması mümkün değildir. Ne yazık ki metnin orijinaline ulaş ilamamıştır, fakat muhtemelen burada "şilte" (*mattress*) denilmek istenmiştir.

için tutarlar ve verdikleri kiradan biraz fazlasını bu kişiye verirler. Bu yaşlı kimse yiyeceklerin tedariki ve hakemlik vazifelerini icra eder.” [52]

Bu kolektif yaşam biçiminin 19. yüzyılın ikinci yarısında da sürdüğü görülmektedir. Burada kalanların farklı sosyal statüleri, bekâr sınıfının bir "alt sınıf" olarak tanımlanmasının ne kadar yanlış olduğunu ortaya koymaktadır. Fakat yine de bu tip bir barınma biçiminin kentteki en kötü barınma koşullarına sahip olanlardan biri olduğunu da söylemek yanlış olmaz. Hem fiziksel zorunluluklar, hem burada kalanların sosyo-ekonomik durumları bu tip bir barınmayı gerekli kılmış gibi görünmektedir. Öte yandan, mahalle içinde yaşamasına izin verilmeyen binlerce kişinin pek de fazla seçeneği olduğu düşünülmemelidir.

5.2.2 Bekârların Mekânsal Varoluşu: Dükkânlar ve İşlikler

İstanbul'un bekâr nüfusunun üçte biri ise dükkânlarda ve işliklerde barınmaktadır. (EK-C, Grafik C.2) Muhtemelen dükkân sahiplerinin buralarda kalmalarının en büyük nedenlerinden biri sadece kepenkleri olan, kilitlenemeyen dükkânların güvenliğini sağlamaktır. (EK-A, Şekil A.6) Fakat büyük bir kısmının çıraklarının da dükkânda kaldığı, dolayısıyla böyle bir güvenlik probleminin olmadığı düşünülürse, esnaf sınıfına dâhil, belirli bir sermayesi olan dükkân sahiplerinin de evli olmadıkları sürece bir mahallede yaşayamadıkları ortadadır. Dükkân sahiplerinin çırakları ile aynı barınma standardına sahip olması da buna işaret etmektedir. Bu barınma biçimi yere serilen bir döşekten ibarettir¹. Hiç bir donatısı olmayan bu dükkânlarda barınmanın alternatifi olduğu takdirde tercih edilecek bir durum olmadığı açıktır. Fakat tüm sermayesine ve toplumsal statüsüne rağmen bekâr bir esnafın dükkânında çırakları ile birlikte yatmak veya bir handa onlarca kişiyle paylaşacağı bir oda kiralamak dışında bir alternatifi var gibi gözükmemektedir. Öte yandan şehir dışından gelmiş ve muhtemelen az bir ücrete çalışan çıraklar ve işçiler için dükkânda yatmak hem ekonomik hem de sosyal olarak cazip olmalıdır. Mahalle içine kabul edilmeyen bu grup için bu dükkânlar kentsel

¹ 1795 tarihli dükkânların yüksekliklerini sınırlamak üzere hazırlanmış bir belgede dükkânların çatı ve kepenkleri üzerine peykeler yaptırılmasından şikâyet edilmektedir. Divân Mühimme Defteri, No. 205, sayfa 3; [41]

mekânla kurdukları yegane bağ gibi görünmektedir. Çalışanların birlikte kalmasının bir tür aidiyet duygusu yarattığı da düşünülebilir.

Özellikle fırınlar, barındırdıkları bekâr sayıları ile dikkat çekmektedir. Dükkân ve işliklerde kalan bekârların üçte biri fırınlarda yatmaktadır. Bunun en büyük nedeni, fırınlardan çıkan ekmeğin bugünkü gibi dükkândan alınmaması, tüm kentteki evlere tek tek dağıtılması nedeniyle pek çok tablakârın bulunmasıdır¹. Genelde bir fırında barınan bekâr sayısı 10 ile 20 kişi arasında değişmektedir. Bu sayının Yenikapı fırını ve değirmeninde olduğu gibi 30'a çıktığı da görülmektedir.² 19. yüzyıl sonunda İstanbul'a gelmiş ve Hasfırın'da kırk sene pasacılık ve hamurkârlık yapmış olan bir saz şairi çalıştığı fırındaki barınma koşullarını şöyle anlatmaktadır:

"Furunda uşaklar don paça çıplak
Sayfü şitâ rûzü şeb yalun ayak
Ammâ gör cümlemiz eşbeh zeberdest
Pasacılar hamurkârlara yamak

Bir odada üç yatak var âşikâr
Pasacı üç hem üç usta hamurkâr
Yamak ustasında terfik oluna
Kanunu vaz iden pîrimiz hünkâr" [61]

Bununla birlikte başta kahvehaneler olmak üzere pek çok dükkânın üst katlarında bekâr odaları bulunduğunu ve burada toplu halde dükkân sahipleri ve çalışanların dışındaki bekârların kaldığı da bu defterlerde görülmektedir. Bazı dükkânlarda kalan kişi sayısı ile buralarda bulunan bekâr odası sayısı da dikkat çekicidir. Örneğin Kırkçeşme civarında 3 kapılı bir kasap dükkânı bekâr odası bulunmaktadır. Yine aynı bölgedeki 12 odalı Peştemalciler Karhanesi'nde ise 32 kişi kalmaktadır. Büyük Karaman'da ise aşçı dükkânı üstündeki 4 odalı bekâr odasında pabuççu esnafından 12 kişi yatmaktadır. Benzer biçimde Haseki Ali Paşa'daki çulha dükkânında 9, dibekçi dükkânında ise 24 kişi kalmaktadır. Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı'ndaki helvacı dükkânı üstünde bekâr odasında ve uncu dükkânı üstünde bekâr odasında terzi kalfaları yaşamaktadır.

¹ 20. yüzyılın başlarında bile bu durum değişmemiştir. İstanbul'daki aile fırınında çalışmış olan Hagop Mintzuri de bu dönemde fırın çalışanlarının çok sayıda oluşunu ve pek çoğunun fırında yattığını aktarmaktadır. Mintzuri, H., (2008). İstanbul Anıları 1897-1940, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

² BOA A.DVN.837, 1207/1793

Çarşamba Pazarı havalisinde aşçı dükkânı bitişiğindeki bir kahvenin üzerindeki bekâr odalarında 6, kasap dükkânı üzerinde ise 3 arka hamalı yatmaktadır. Çırçır'da 15 kapılı sepetçi dükkânlarında ise 38 usta kalmaktadır.¹

Karagümrük'te sebzeçi Süleyman'ın dükkânında birer kişi kalırken, üzerinde de 3 bekâr odası bulunmakta, Kaymakçı Ömer Ağa'nın dükkânında ise 8 kişi kalmaktadır. Yine aynı semtte duhancı dükkânı üstündeki 3 bekâr odasında 6 esnaf ve rençper yatmaktadır. Zincirlikuyu'da Kadı Abdullah Efendizade'nin bahçesinde ise 3 bahçivan kalmaktadır. Altı odalı Kahveci Hacı Mustafa dükkânı bekâr odasında çukadar ve arabacıbaşı yatmaktadır. Edirnekapısı civarında Hasan Ağa Çavuş kahvesi üstündeki bekâr odasında 3 demirci amesi, Anderiya oğlu Doro odasında 8 ve Eski Saray ve Süleymaniye su yolcuları odasında 22 kişi kalmaktadır. Balat Kapısı'ndaki duhancı dükkânının üstündeki 2 bekâr odasında 4 kişi kalırken Unkapısı'ndaki Saka Alemdar kahvesi üzerinde 3 bekâr odasında 16 arka hamalı yatmaktadır. Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisinde manav dükkânı üstünde 3 bekâr odasında ise 6 bürüncü kalfası barınmaktadır.²

Kırlı'nın incelemiş olduğu 1859 tarihli bir esnaf defterine göre ise 1626 dükkânın sahiplerinden 421'i kendi dükkânlarında, 148 bahçivandan 144'ü bahçelerinde yatmaktadırlar. Ayrıca bunlardan 7'si ocaklarda, 2'si kahvehanelerde, biri hamamda ve biri de bir handa kalmaktadır. Dükkân sahiplerinin neredeyse üçte birinin ayrı bir evi olmadığı ortadadır. Çıraklar da dâhil edildiğinde, 4267 dükkân sahibi ve çalışandan 2457'sinin, yani yüzde 56'sının dükkânlarda yattığı sonucu çıkmaktadır. [5] Bu defter, 19. yüzyılın ikinci yarısında da bu bölümde tespit edilen durumun değişmediğini göstermektedir.

Tez kapsamında incelenen defterlerden elde edilen verilerin ışığında kahvehane, bakkal ve kasap dükkânı gibi birçok dükkânın üst katlarının bekârlar tarafından barınma amaçlı kullanıldığı görülmektedir. Burada yatanların çeşitli örneklerde dükkânın sahipleri ve çıraklarının dışında olması bu odaların kiraya da verildiklerine işaret etmektedir. Bu dükkânların bir kısmının da hanların içinde yer aldığı göz önünde bulundurulursa çok

¹ BOA A.DVN.837, 1207/1793

² BOA A.DVN.837, 1207/1793

karmaşık bir mülkiyet sistemi olduğu açıktır. Öte yandan burada ilginç bir kiralama sisteminin de işlediği görülmektedir. Muhtemelen bir vakıftan kiralanmış dükkânların bir bölümleri ise dükkân sahibi tarafından yeniden kiraya verilmektedir.

Aslında bu tablodan kentte bekârların barınması dışında da pek çok sonuç çıkarılabilir. Kentin bazı bölgelerinin alışverişin mekânı olduğunu belirlerken, burada gece kalanların sayısına bakarak bu bölgelerin aynı zamanda barınma yerleri olduğunu tespit etmek de mümkündür. Bu sonuçlar, klasik Osmanlı İstanbul'u anlatılarındaki kent mekânına dair kategorizasyonların gözden geçirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Bu defterler aynı zamanda bekâr grubunun esnaf ve Yeniçeriler ile olan girift ilişkisini de gözler önüne sermektedir. Bu üç kimliğin kimi zaman aynı insan üzerinde bulunması bu üç grubun çoğu zaman toplumsal olarak ayrışmadığını ortaya koymaktadır. Bu durumun İstanbul'a özgü olmadığını fakat 17. yüzyıldan ve 19. yüzyılın ortalarına kadar bir aralığa özgü olduğunu söylemekte yarar var¹. Dolayısıyla bu döneme dair toplumsal olayların tartışılması için bu ilişkilerin incelenmesi birincil derecede önem sahiptir.

İstanbul'da bu durumun nasıl ortaya çıktığı ve geliştiğine dair ne yazık ki pek fazla bilgi yoktur. Muhtemelen işe başlama masrafı yüksek olduğundan sıradan askerler böyle bir yatırıma sahip olamayacağından, zabita pozisyonundaki Yeniçerilerin ilk gedik² ve

¹ Yeniçerilerin Osmanlı toplumundaki rolüne ve karmaşık toplumsal yapısına dair güncel araştırmalara örnek olarak bkz. Kırılı, C., (2000). *The Struggle over Space: Coffehouses in Ottoman Istanbul*, Doktora tezi, State university of New York-Binghamton; Üstün, K., (2002). *Re-thinking Vaka-i Hayriyye (the Auspicious Event): Elimination of the Janissaries on the Path to Modernization*, Master tezi, Bilkent Üniversitesi; Turna, N., (2006). *The Everyday Life of Istanbul and its Artisans, 1808-1839*, Doktora tezi, State university of New York-Binghamton; Sunar, M. M., (2006). *Couldron of Dissent: A Study of the Janissary Corps, 1807-1826*, Doktora tezi, State university of New York-Binghamton.

Kahire özelinde bir inceleme için bkz. Raymond, A., (1999). *Yeniçerilerin Kahiresi, Abdurrahman Kethüda Zamanında Bir Osmanlı Kentinin Yükselişi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Halep üzerine incelemeler için bkz. Wilkins, C. L., (2009). *Forging Urban Solidarities: Ottoman Aleppo, 1640-1700*, Brill, Leiden.; Semerdjian, E., (2008). "Off the Straight Path" *Illicit Sex, Law, and Community in Ottoman Aleppo*, Syracuse University Press, New York.

² 18. yüzyılda ortaya çıkmış bir esnaf mülkiyet biçimidir ve bir zanaati gerçekleştirmek için gerekli araç-gereç ve eşyaların tümünü kapsamaktadır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Engin, A., (1985-86). "Gedik: Implements, Mastership, Shop Ususfruct and Monopoly Among Istanbul Artisans, 1750-1850", 223-232, *Wissenschaftskolleg Jahrbuch*, Berlin.; Engin Akarlı, "Gedik: A Bundle of Rights and Obligations for Istanbul Artisans and Traders, 1750-1840" in A. Pottage and M. Mundy eds. *Law, Anthropology and the Constitution of the Social: Making Persons and Things*. Cambridge and New York: Cambridge University Press. 2005.

dükkân sahipleri olduğu sanılmaktadır. [49] Yeniçerilerin kent hayatına birer girişimci olarak girmeleri ile başlayan bu süreç karmaşık bir toplumsal yapıya doğru evrilmiştir.

17. yüzyıldan itibaren Yeniçerilik askeri bir pozisyondan çok sosyal bir grubu tanımlar olmuştur. Bu grubun ulema, esnaf ve bürokrasi gibi sosyal yapının diğer bileşenleri ile dinamik ilişkisi dikkat çekicidir. Bu durumun ortaya çıkmasındaki en büyük rol 17. yüzyılın ortalarında Yeniçeri Ocağı'na asker sağlamak için devşirme yönteminin terk edilmesidir. 18. yüzyıl ortalarından sonra saraya hizmet edecek eleman yetiştirilmesi için devşirmelerin getirilmesi de son bulmuştur. [40] Böylece Yeniçerilik babadan oğla geçen ve Müslüman kentli unsurlarında katıldığı bir kuruma dönüşmüştür. Esnaf örgütlenmesine benzer bir biçimde Yeniçeri bölüklerinin de bir kısmı hemşerilik ilişkilerine dayanır hale gelmiştir. Örneğin Câbî'nin aktardığına göre Ellialtıncı bölüğün çoğunluğunu Geredeliler oluşturmaktadır. [16]

Söz konusu tartışmayı iki yönlü olarak ele almak daha sağlıklı görünmektedir: esnafa katılmış Yeniçeriler ve Yeniçerilere katılmış esnaflar ve bekârlar. Askerlik dışında kentte iş yapmaya başlamış ve mekân sahibi olmuş Yeniçerilerin, tüm bu karmaşık ilişkilerin temelini atanlar olduklarını düşünmek yanlış olmaz. Altınay'ın "Onuncu Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı" kitabında yer alan 1575 ile 1610 yılları arasındaki hükümlerden on birinde Yeniçerilerin ticaretle uğraştığına dair bilgi bulunmaktadır. [14] Dolayısıyla sanıldığı gibi aksine Yeniçerilerin kent hayatına katılımı 18. yüzyıldan çok öncesine uzanmaktadır. Öte yandan 16. yüzyılın sonlarında açılan kahvehaneler, mescitlere bir alternatif olarak toplumun ve Yeniçerilerin bulunduğu yerler olmuştur. Pek çok Yeniçeri birliği kendi kahvehanelerini açmıştır. [40] Kahvehanelerin, bu ilişkilerin başladığı ve sürdürüldüğü mekânlar olarak kent hayatına etkisi büyüktür.

Özetle 18. yüzyıldan önce de Yeniçeriler, kentlilerle ilişkisi olmayan bir grup değildir. Ordu sefere gittiğinde ihtiyaca göre bazı loncalardan da belirli sayıda esnaf göndermesi istenmekteydi. Ordu esnafı adı verilen bu grup Yeniçeri-esnafın bağlantılarının kurulmasında rol oynamıştır. Yeniçeriler savaş olmadığı dönemlerde ise kentte devriye gezer ve yangınlara müdahale ederlerdi. Özellikle kulluklarda zabıta olarak görev yapanların kent sakinleri ile yakın teması olduğu söylenebilir. Yeniçerilerin toplumla direkt olarak kaynaşması ise evlenebilmeleri ile başlamıştır. 16. yüzyılın başlarında,

yaşa dair bir takım kurallar olsa da, Yeniçerilerin evlenmesine izin verilmiştir. Bu dönemde yedi yüz kadar Yeniçeri çocuğu olduğu bilinmektedir. Evlenen Yeniçerilerin sayısı arttıkça, bu kuruma dair kurallar da aşılmaya başlanmıştır. En önemlisi, evlenenler artık kışlalarda yaşamamakta ve iş kurma ihtiyacı duymaktadırlar. Bir diğer önemli gelişme ise "kuloğlu" olarak adlandırılan Yeniçeri çocuklarıdır. Bunlar uygun yaşa geldiklerinde acemi ocağına alınmaktaydılar. [40] Hem Yeniçeriliğe hak kazanan hem de babasının kentteki girişimini miras edinen bu jenerasyon muhtemelen kentin toplumsal yapısında büyük bir değişim yaratmış olmalıdır. Dolayısıyla askerî Yeniçeriler kent hayatına karışmış ve onun ayrılmaz bir ögesi haline gelmişlerdir.

Öte yandan bekârlar için Yeniçeri Ocağı'na kayıtlı olmak hem sağlam bir sosyal ağ içinde yer almayı hem de bir gelir sahibi olmayı sağlamaktaydı. Esnaf için ise bunların yanı sıra sivil meslektaşları ile rekabette önde olmak demektir. Yeniçeri esnaflar hem bazı vergilerden muaftı, hem de Yeniçerilerin koruması altındaydılar. 1649'taki bazı acemioğlanların yazdığı bir şikâyete göre, kendileri Yeniçeri olmak için beklerken para karşılığında manavlar ve hamallar Yeniçeri Ocağı'na kayıt edilmektedir. Evliya Çelebi de bazı hamalların, börekçilerin ve meyve satıcılarının da bekâr odalarında kaldıklarına ve Yeniçeri Ocağı'na kayıtlı olduklarına değinmiştir. [40]

Yeniçerilerin sosyal hayata olan etkileri hakkında ne yazık ki kapsamlı bir çalışma yoktur. Geleneksel Osmanlı tarih yazımında Yeniçeriler, huzursuzluk ve isyan çıkaran bir kitle olarak ele alınmışlardır. Yeniçerilerin bazılarının elit sınıfa mensup oldukları ve şiddete kolay erişimleri olduğu doğruysa da, 17. yüzyıldan itibaren özellikle İstanbul'daki Yeniçeriler için durum değişmiştir. 17. yüzyılın ortalarından itibaren Yeniçeriler, İstanbul'da bulunan göçmenlerden ve kentlilerden oluşan karmaşık bir grup halini almışlardır. Bu, Yeniçeri unvanını satın alınabilir bir şey haline getirmiş, yayınlanan sayısız ferman bu durumun önünü alamamıştır. [5] Dolayısıyla bunun İstanbul tarihi açısından çok önemli bir toplumsal olay olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir.

Özellikle kente gelen göçmenlerle Yeniçerilerin ilişkilerinin nasıl bu kadar iç içe girdiğine dair Kırılı'nın görüşü, kente girişlerde bulunan Bostancıların görevlerini kötüye kullandıkları yönündedir. Ayrıca yine Kırılı'nın belirttiğine göre kahvehane sahibi olan

Yeniçerilerin de çoğunluğunu bostancılar oluşturmaktadır. Dolayısıyla göçmenlerle kente girişte kurdukları ilişkiler müşteri bazında ve koruma bağlamında da devam etmiştir. Ayrıca kentteki bekâr odalarının büyük kısmının da Yeniçerilere ait olması ve bunların kahvehanelerinin yakınında konumlanması da bu bağlantının bir parçasıdır. [5]

18. yüzyılda İstanbul'da olduğu gibi, Kahire'de ve pek çok Rumeli kentindeki zanaatkârların birçoğu asker ocaklarına üyeydi. Bu konu Kahire bağlamında çalışılmış ve kökenlerinin 17. yüzyıla dayandığı belirlenmiştir. Kahire'de askerler lonca liderlerinin üzerinden bir kontrol sağlamak istemişlerdir. Dolayısıyla zengin tüccarlar ve lonca liderleri askerlerin korumasına girmeyi uygun bulmuşlar ve ocaklara kayıt olmuşlardır. Bu durum ile lonca mensupları bazı vergileri ödemekten kurtulmuş, sadece ocağa para ödemişlerdir. 1700'e gelindiğinde bu işbirliği tamamlanmış ve Kahire'deki askeriye ile ilişkisi olmayan örgütler yalnızca gayrimüslim tüccarlar ve zanaatkârlar olmuşlardır. [49]

Öte yandan pek çok ayaklanmada Yeniçeri gruplarının esnafla birlikte hareket etmesi İstanbul'daki durumun farklı bir sosyal yapıyı temsil ettiğine işaret etmektedir. 1703 ve 1730'daki isyanlarda da esnaf ve Yeniçeri yan yana yer almıştır. Patrona isyanını önemli kılan da bu sosyal altyapısıdır. Esnaftan, göçmenlerden ve Yeniçerilerden oluşan bu kitlenin hareketi bir askeri isyandan çok, bir kentli kitlenin ayaklanmasıdır. Aslında Yeniçeri isyanlarının salt askeri nitelikte olmadığını da belirtmek gerekir. Bu ayaklanmalar her zaman geniş kentli kitlelerin desteğini almışlardır. Zaten bu tip isyanların Avrupa'daki benzerleri demokratikleşme yolunda atılmış adımlar olarak anılırken, Osmanlı bağlamında yalnızca askeri birer huzursuzluk olarak görülmeleri de Yeniçerilere dair tarih yazımının sorunlarına işaret etmektedir¹.

¹ Geleneksel tarihyografide askeri bir ayaklanma olarak tariflenen, fakat Yeniçerilerle birlikte kentin pek çok bileşenini içeren bu toplumsal olayları popüler protesto bağlamında inceleyen pek çok çalışma bulunmaktadır. Örn. bkz. Ergene, B., (2001). "On Ottoman Justice: Interpretations of Conflict (1600-1800)", 213-233, *Islamic Law and Society* 8; Gara, E., (2012). "Popular Protest and the Limitations of Sultanic Justice", 89-104, , ed. Gara, E. et al, *Popular Protest and Political Participation in the Ottoman Empire*, İstanbul Bilgi University Press, İstanbul.; Grehen, J., (2003). "Street Violence and Social Imagination in Late-Mamluk and Ottoman Damascus (ca. 1500-1800)", 215-236, *International Journal of Middle East Studies* 35 (2); Marcus, A., (1989). "The Middle East on the Eve of Modernity: Aleppo in the Eighteenth Century", Columbia University Press, New York; Raymond, A. (1968). "Quartiers et mouvements populaires au Caire au XVIIIe siècle", 104-116, ed. Holt, P. M., *Political and Social Change in Modern Egypt: Historical Studies from the Ottoman Conquest to the United Arab Republic*, Oxford

Hemşerilik bağlantıları ile kente gelen ve başka da bir ilişki ağı bulunmayan göçmenler için Yeniçeriler ile ilişki içinde olmak yeni bir aidiyet ve kimlik imkânı sunmuş olmalıdır. 1826'ta Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile birlikte bu ilişki ağlarının nasıl değiştiği bilinmemektedir. Fakat göçmenlerin kentli nüfusla bağlarının kurulduğu ana noktalardan olan kahvehanelerin varlıklarını sürdürdükleri bilinmektedir. Örneğin geç 19. yüzyılda Arapkir'den gelen göçmenlerin yaklaşık yüzde sekseninin mürur tezkereleri, iki kahvehane sahibi tarafından imzalanmıştır. [5]

Kırlı'nın incelediği esnaf defteri¹ ve Başaran'ın çalışmış olduğu 1792 tarihli Defterhane-i Amire kaydına² göre ise İstanbul'daki Müslüman dükkân sahiplerinin neredeyse yarısının bir askeri unvanı vardır. [5] [8] Bu defterdeki dükkân sahipleri ve kefillerin isimlerinin yanındaki sayı ve harfler ait oldukları Yeniçeri bölüklerini belirtmektedir. [8] Ayrıca, 19. yüzyıl başındaki ulufe defterlerinde de pek çok esnaf-Yeniçeri adına rastlanmaktadır³. Bu kayıtlar durumun meşruluğunu vurgulamaları açısından önemlidir⁴.

Yeniçeri unvanına ve ticari bir mekâna sahip bir esnafın bile dükkânında çırağları ile birlikte kalıyor oluşu, Osmanlı'nın barınma sisteminde farklı bir toplumsal

University Press, Londra; Baer, G., (1977). "Popular Revolt in Ottoman Cairo", 215-242, *Der Islam* 54 (2); Masters, B., (2012). "Aleppo's Janissaries: Crime Syndicate or Vox Populi?", 159-177, ed. Gara, E. et al, *Popular Protest and Political Participation in the Ottoman Empire*, İstanbul Bilgi University Press, İstanbul.

İstanbul özelinde bilgi için bkz. Kafadar, C., (2007). "Janissaries and Other Riffraff of Ottoman İstanbul: Rebels Without a Cause?", 113-134, *International Journal of Turkish Studies* 13; Sariyannis, M., (2005). "'Mob', 'Scamps', and Rebels in the 17th Century İstanbul: Some remarks on Ottoman social vocabulary", 9-12, *International Journal of Turkish Studies* 11 (1-2); Yi, E., (2003). *Guild Dynamics in Seventeenth Century İstanbul: Fluidity and Leverage*, Brill, Leiden.

¹ BOA DBŞM 42648, t.y.

² BOA A. DVN. 899-L, 1792

³1815-16 ve 1823-24 tarihli 96. Cemaat'e, 1812 tarihli 97. Bölüğe ve 1822 tarihli 12. Sekban Bölüğü'ne ait defterlerdeki esnaf unvanlarının listesi için bkz. Sunar, M. M., (2006). *Couldron of Dissent: A Study of the Janissary Corps, 1807-1826*, Doktora tezi, State university of New York-Binghamton, s.252-54.

⁴ Halen sürmekte olan 18. yüzyıl İstanbul esnafı ile bir araştırma da Yeniçeri unvanına sahip pek çok esnaf bulunduğunu bildirmektedir. Bu çalışmanın ön metni için bkz. Kırlı, C. ve Başaran, B., (2012). "18. Yüzyıl Sonlarında İstanbul Esnafı", 7-20, ed. Demirel, F., *Osmanlı'dan Cumhuriyete Esnaf ve Ticaret, Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, İstanbul.

Ayrıca 19. yüzyılın başlarında kent içindeki Yeniçeri-esnaf ilişkileri ve Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonraki durum için bkz. Turna, N., (2012). "Yeniçeri-Esnaf İlişkileri: Bir Analiz", 21-42, ed. Demirel, F., *Osmanlı'dan Cumhuriyete Esnaf ve Ticaret, Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, İstanbul.

sınıflandırmanın işlediğine işaret etmektedir. Esnaf loncası, Yeniçerilik gibi örgütlenmeler, bekâr olma durumu karşısında etkisiz kalmaktadırlar. Dolayısıyla, bu bağlamda ustayı çıraktan ayıran bir statü ifade etmezler. Dükkân sahibininin, devlet memurunun, fırıncı çırağının ortaklaştıkları bekârlık statüsü nedeniyle aynı defterde yer alması, Osmanlı'nın toplumsallığa olan bakışını gözler önüne serer niteliktedir.

5.2.3 Balaban İskelesi ve Melekgirmez Sokağı

Muhtemelen 19. yüzyıl ortalarında yazılmış olan Yelkenci Yusuf Hikâyesi'nde 17. yüzyılda Üsküdar'daki Balaban İskelesi betimlenmiştir. Hikâyede Galata'nın zenginlerinden birinin oğlu Ali Bey uygunsuz insanlarla düşüp kalkmaktadır, bu durumdan haberdar olan babasının kendisini öldürmesinden korkan Ali Bey Üsküdar'a kaçar. Balaban İskelesi'ndeki Sultan Hanı'nda ünlü haydutlardan Arnavut Zeynel'in odasına sığınır. Fakat İskelenin bir diğer ünlü zorbası olan Elli Dokuzuncu Yeniçeri Ortasının Odabaşısı "zehri katil" lakaplı Karabekir Ağa'nın himayesindeki kayıkçı Hançerligüzel Mustafa, Ali Bey'i Arnavut Zeynel'den kurtarmak ister. Karabekir Ağa ve Hançerligüzel Mustafa, Sultan Hanı'na kanlı bir baskın yaparlar. [60] Bu hikâyenin ana karakterinin Üsküdar'daki Balaban İskelesi'ne sığınması bir tesadüf değildir. Belgelerin sunduğu verilere bakılırsa erken modern İstanbul'da suçun yoğunlaştığı tekinsiz bölge Galata değil tam da burasıdır.

Üsküdar'daki Balaban İskelesi bugünkü araba vapuru iskelesinin yerinde olup o dönemde kömür, odun ve çeşitli erzakların indirildiği yerdir. Şemsipaşa'ya doğru uzanan bu sahil şeridi birkaç yalı dışında, kayıkhanesi ve kahvehanelerle doludur. Buradaki kalyoncular, kayıkçılar ve hamallar kayıkhanesinin üzerindeki bekâr odalarında, kahvehanelerde ve hanlarda kalmaktaydılar. Örnek vermek gerekirse İbrahim Efendi Hanı'nda her odada kalanlar şöyledir: 4 arka hamalı, 5 arka hamalı, 4 arka hamalı, 3 arka hamalı, 7 arka hamalı, bir kayıkçı, 7 arka hamalı, 4 kayıkçı, 4 sırtık hamalı, 3 düğmeci ve bir eskici. Benzer bir biçimde Balaban İskelesi hamal odalarında

sıra ile odalarda kalanlar: bir kayıkçı ve iki hamal, 5 arka hamalı, 5 arka hamalı, 2 arka hamalı, 2 arka hamalıdır.¹

Üsküdar'daki Balaban İskelesi'nin kentin bir suç odağı oluşuna dair belgeler ise 18. yüzyıla kadar gitmektedir. Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi'nin aktardığına göre 1788 yılındaki bir fermanla Üsküdar'ın Balaban iskelesinde ve Dereağzı'ndaki kalyoncu odalarının kaldırılması ve başka yerlerdeki kalyoncuların Tersane'ye nakledilmesi buyrulmuştur. [34]

Câbî tarihinde ise Üsküdar'daki asayiş sorununa ilişkin pek çok referans bulunmaktadır. Câbî'nin aktardığına göre buradaki hamallar yalnızca yükleri fazla paraya taşımakla kalmayıp odalarında kadınlarla birlikte yaşamaktadırlar. Bunların kethüdası olan Ellidokuz Bölüğü yoldaşlarından İbrahim de hamalların kazançlarını gasp etmekte ve kendine bir servet edinmektedir. [16] Bu hamalların yaşantısını Câbî şöyle tarif etmektedir:

"... gah meyhâneden ahşam üstü, deve veya manda gibi bağırarak odalarına ve odaları olan Balaban etrâfına zâbitân dahi kol ile gitmez olup, avret şöyle dursun ehl-i ırz kimesne geçmekte havf eder olup, odalarının pencerelerinde avretler âşikâre oturup gelen geçene söz atmak ve aşağıda bir gayrı ile söz söylemek, bir zâbitân, 'bir hatâ ola' deyü ol tarafı atf-ı kadem etmeyüp ve ekser odalrın kirasını dahi sâhiblerine vermeyüp, 'ta'mîr eyledim' veya 'borcumdur, sefere gideceğim' deyü..." [16]

Tüm bu "usulsüzlük ve ahlaksızlıklar" sonucunda 1811'de Hamallar Kethüdası İbrahim, Ağa Kapısı'nda idam edilmiş, Üsküdar'daki hamallar ise Anadolu tarafına kaçmıştır. [16]

1809 tarihli bir metninde ise Câbî, Üsküdar'daki Ellidokuz Bölüğü'nün "kendü hallerinde olmayup" Galata'dan da bazı Yüzüncüler Bölüğü mensuplarını da davet ederek sürekli mala ve namusa zarar verecek hareketlerde bulunduğunu ve burada "lonca" bile oluşturduklarını söylemektedir. Metinde Galata'daki gibi Üsküdar'da ikamet eden "hamalların, karakullukçuların, Yüzüncü ve Ellidokuz Bölük zabitanının bile odalarda fahişelerle" ilişkiye girdiği belirtilmektedir. Ellidokuz Bölüğü'nün diğer bölüklerin mensuplarına da zarar verdiği açıktır. Bir gece Atpazarı'ndaki Yirmibeş Cemaatinin kahvesini gece zorla açtırıp kahveciyi vurmuşlar, Yetmişbeş Cemaati'nden bir Üsküdar

¹ BOA A.DVN.881, 1250/1835

bostancısını kovalayıp sığındığı evde elini kesmişler, bir başkasını yaralamışlar ve bunun gibi pek çok olaya neden olmuşlardır. Bir gün Bulgurlulardan birkaçı “fahişelerini” Bulgurlu'ya götürürlerken Ellidokuz'lardan birkaç kişi peşlerine düşmüş, olay Bulgurluların ve Üsküdar İskelesi'ndeki Ellidokuz yoldaşlarının da çağırılması ile büyümüştür. Sonunda Ellidokuz'lar “Bulgurlulu fahişelere el koyup” odalarına götürmüşlerdir. Bu olayın tetikleme ve Üsküdar bostancılarına ve diğer bölüklerin mensuplarına yaptıkları zulüm üzerine bu bölükler Üsküdar'a gelip Ellidokuz'un kahvelerini ve odalarını basıp “fahişelerine el koymuş”, pek çok kişiyi yaralamış ve liderlerinden Sepetçi Hüseyin'i idam etmişlerdir. Kul Kethudası Ağa, Kapudan-ı Derya ve Ocak Başçavuşu Ağa gibi üst rütbelilerin müdahalesi ile kavga dağıtılmış, herkes semtine yollanmıştır. Mahkemeye sevk edilen bu olayın faillerinin bulunması ise pek mümkün olmamıştır, kimse olaya karışanların isimlerini vermek istememiştir. [16]

Burada anlatılan hadiseler, Balaban İskelesi'nde tüm İstanbul genelinden farklı bir durum olduğunu ortaya koymaktadır. Öncelikli olarak, buradaki bekârların Yeniçeri Ocağı ile olan ilişkisinin daha sıkı olduğu ortadadır. Bu olaylar ocağa kayıtlı bekârların varlığının ötesinde, ocakla birlikte adeta bir çete gibi hareket eden bir grubu tanımlamaktadır. Yeniçeri kimliğini taşımanın verdiği güvenceler ve ilişki ağları sayesinde güç ve dokunulmazlık kazanan bu grubun kendi iç hukuku ve cezalandırma sistemi olduğu, meşru idarenin sistemlerinden faydalanmamayı seçtiği düşünülmektedir.

Karışık kimlikleri ve farklı yaşantıları ile kentli bir çete olarak adlandırılabilir bu grubun inşa ettiği mekânsallık da elbette diğer bekârlardan oldukça farklı olmalıdır. Câbî tarihinde burası şöyle tanımlanmaktadır:

"Üsküdar'da İskele-i Kebîr ve Balaban İskelesi kurbunda, bekâr odalarında olan fuhliyyât haddi tecâvüz edüp ve ehl-i 'ırz makûlesi dahi dest-res olunduğu âşikâr, lâkin bir zâbitânın basmak lâzım gelse, fesâd olacağı âlikâriyle, Toptaşı [nâm] mahalde dahi odalar peydâ olmağla, başlayüp giderek Pâdişâh-ı âlem fûrce-i Beşiktaş Sarayı'nda olmağla, bî-vakt keyfiye ötüp odanın penceresinden tabanca vü tûfeng atmağla ictisâr ve ba'zen deniz kenârında, fâhişelerin düşürdükleri çocukların ölüleri bulunup ve avret ölüsü dahi kenâr-ı kurb-ı Üsküdar'da zuhûruyla, börekci ve salebci ve gözlemeci table-kârları, odalarda avretler ile ahz u 'atâ ve bakkâl şâkirdleri, avretlerin istediklerini getirüp götürmeğe mübâşeret, Galata'dan çok ziyâde bir ma'nâ olup, hammâlların odaları ve kalyoncuların odaları ve bâ-

husûs iskele etrâfında, sokakda bir kimesnenin iltifât etmediği bî-âr sürtük fâhişeler, kayikhânelerde, sekizer-onar, gecelerde sokaklarda kol gezer gibi üçer-beşer ve ba'zen köylüler, gece araba ve yük beygirlerine tahmîl ve etrâf köylerde, yazlarda bağlara götürmeleriyle, bağların aralık aralık kökleri harâb ve bazen ihrâk, bağ sâhibleri, bir ferdi gücendirse, garazen birkaç günden sonra ol kimesne murâd edince, ol gece ol âdemin bağı köşkünü ihrâk eylese, etrâf bağlarda fâhişelerin olmalarıyla, 'anlar yakmışdır' deyü, kırdâ mâlî olanın râhatı meslûb olmağla..." [16]

Buradaki tasvire göre Üsküdar Balaban İskelesi, fahişeleri ve alt tabakadan ahlaksız erkek grupları ile 18. yüzyıl Londra rıhtımını anımsatmaktadır. Her ne kadar buradaki tabirler abartılı olsa da, Balaban İskelesi'nin devletin kontrol edemediği, semt halkının burada bulunmaktan çekindiği bir yer olduğu açıktır. Tüm bunlar Balaban'daki odaların özerk bir bölge olduğunu önermektedir. Bekâr olma durumunu bile marjinal kabul eden geleneksel Osmanlı sistemi için, kadınlarla birlikte yaşayan ve muhtemelen geleneksel aile formunun dışında bir aile yapısına sahip bu bekârların konumu en uç noktada olmalıdır.

Üsküdar ahalsinin arzuhalî üzerine yazılan bir yazıda da burada yaşayan bekârların adam öldürme ve fuhuşla yakından ilişkili görüldükleri ifade edilmekte ve mahalle halkının dışarı çıkamadığından yakınılmaktadır. Bu belgeye göre Üsküdar'da Balaban İskelesi etrafında denize bakan cadde yolu üzerinde ve kayikhane üstünde mevcut bekâr odaları içlerinde "eşkiya ve fesatçıların yerleştikleri" ve bunların "gece gündüz fahişelerle alenen yatıp kalktıkları" görülmüştür. Bunların açıktan ve gizlice adam öldürme, ırza geçme gibi hareketlerde bulunmuş oldukları iddia edilmekte, ikinci vakti sonrası bu mahallerden kadınların ve erkeklerin geçemedikleri bildirilmektedir. Zabtiye her ne kadar bunların kötülüklerine mani olmaya çalışmışsa da "eşkiyanın" sayısının fazla olması bölgedeki "fenalıkları" ortadan kaldıramamaktadır. Üsküdar ahalsi bu konuda çok muzdarip ve bu eşkiyaların kötülükleri karşısında acziyet içerisinde olduklarını bildirmektedir.¹

Üsküdar'daki bu durumun araştırılması için Kaptan Paşa'ya emir gönderilmiş², o da adamlarından birini tebdil-i kıyafetle buraya gönderilmiştir¹. Padişah bekâr odalarının

¹ BOA Cevdet Zabtiye 1675, 1226/1812

² BOA HAT 21/2013, 1202/1788

dikkatlice araştırılmasını ve zararlı görülen kişilerin dışarı çıkarılmasını buyurmuştur. Bunun üzerine Balaban İskelesi'ne giden görevli burada baskın yapmış ve bazı kişileri buradan uzaklaştırmıştır:

“Dünkü gün Üsküdar'da Balaban İskelesi yakınlarında bekâr odalarında kalyoncu neferlerinin fahişe avratları topladıkları duyuldu. Bizzat bu kulları varıp men ve cezalandırmak üzere kıyafet değiştirerek Üsküdar'a vardım. Zikrolunan fuhuşa cüret eden her kimler ise araştırıp, buldurup men ve defleri ferman buyrulmuştu. Bu gece kıyafet değiştirerek bekâr odalarına varıp, baskın yaptım. Sadece odanın birisinde bir kalyoncu ile bir fahişe avrat buldum. Derhal tutukladım. Fahişeyi subaşıya ve kalyoncuyu da habs ettim. Ardından cezalandırılması için kalyoncu kışlağına gönderdim. Bundan sonra Bostancıbaşı kulları gelişmelerden haberdar edildi. Zikrolunan bekâr odalarından başka diğer odalarda da araştırmalar yapıldı ve yedi sekiz kadar hastalıklı ve ihtiyar kalyoncular bulundu. Bu kişilere her ne kadar iyi insanlar olduklarına dair şahitlikler yapılmış ise de hepsi kalyoncu kışlağında olmaları gerekli görüldüğünden bekâr odalarından çıkarılmışlardır. Kalyoncu kışlağına götürülmeleri için çavuşlara görev verilmiştir efendim. Ferman sultanım hazretlerindedir.”²

Bu belgeye göre durum halkın abartılı korkusundan ibaretmiş gibi durmaktadır, fakat bir başka belgeye göre ise burası gerçekten suçla yakından ilişkili bir alandır. Balaban İskelesi iyi örgütlenmiş bir fuhuş mahali gibi görülmektedir:

“Üsküdar'da Balaban iskelesi yakınlarında bekâr odalarında vaki olan fuhuş maddesinin tashihi için çıkan ferman mucibince mutemed ve emekdar bir kişi kıyafet değiştirerek tayin olunmuştur. Dünkü Perşembe günü varıp zikrolunan bekâr odalarının etrafındaki bazı dükkânlara girip bir sohbetin üzerine tesadüf edilmiştir. Akabinde derhal tahkikat başlamıştır. Buna göre donanma-yı hümayun kalyonlarının İstanbul'a gelişlerinde iki gün önce yani Çarşamba gününe gelince bekâr odalarında her gece bazen 20 ve bazen 30 ve belki 40'a kadar fahişe avratları kalyoncular getirip icra-yı mizan ederlerdi. Galiba bir gün evvel kaptan paşa kullarının ansızın baskın yapacağını haber aldıklarından zikrolunan fahişelerini birer mahale kaçırıp ve kendileri dahi gizlenmişlerdir. Sonra zikrolunan günde sabah erkenden kaptan paşa kulları varıp baskın yaptığında bu bekâr odalarının içinde bir ihtiyar yollu avrat ile yedi sekiz nefer ihtiyar ve zayıf kalyoncu ile karşılaşmıştır. Kaptan paşa adı geçen avradı subaşıya teslim ve kalyoncuları dahi kalyoncu kışlasına nakletmişlerdir. Lakin Kaptan paşa dönmesinden sonra gittiğinden haberleri olanların her biri birer mahale dağılıp saklanan kalyoncular üçer beşer çıkıp zikrolunan odalara gelmektedirler diye ihbarlar gelmektedir. Tekrar bu iş için

¹ BOA HAT 11/431, 1202/1788

² BOA HAT 11/433, t.y.

kıyafet değiştirip gönderilen kişi gerekli tahkikatları yaptı ve takririni sundu. Malum-ı devletleri oldukta ferman sultanım hazretlerindedir.”¹

Balaban İskelesi'ndeki asayiş problemi pek çok kez Bostancıbaşı Ağa'ya şikâyet edilmiş, 1811'de ise bu odaların yıkılmasına karar verilmiştir. 130 odadan fazlası yıkılmış ve bu odalardan kadınlar sokağa atılmıştır. Çukurliman'daki kayikhaneleri üzerlerinde de on beş-yirmi odalı yahudhaneler² bulunduğu ve burada da “fahişelerin” barındığı tespit edilmişse de fermanla bunların yıkımına ilişkin bir emir bulunmadığından bunlara dokunulmamış fakat içerisindekilere gözdağı verilmiştir. Bu sırada Yıldız Köşkü'nde bulunan Padişah da bu yıkımları dürbün ile izlemiştir. Üsküdar bekâr odalarının yıkımından sonraki gün Balaban İskelesi, ertesi gün Mumhane İskelesi ve ertesi gün ise çarşı içinde ve Toptaşı'ndaki odalar yıkılmıştır. [16]

Câbî Ömer Efendi Balaban İskelesi'nde hamal ve kalyoncu odalarının boşaltılmasını şöyle aktarmaktadır:

"Üsküdar'da Balaban İskelesi kurbunda, hamalların ve kalyoncuların ta'addîleri hadden efzûn ve zâbitân, mahll-i merkûmdan kol ile geçmekte âciz ve geçer olsa, odalardan mezâk için bî-hûde havaya piştovlar atıp âdem yerine komamak ve ba'zı hâtûnları iğfâl ve delükanlu uşakları odalarına cebr ile da'vet ve re'âyâdan harçlık matlûb ve meyhânegilerden akçasız içkü ahzlarıyla, Üsküdar Ustası Kara Mehmed Ağa defa'âtile şikâyet ve Sadr-ı a'zam'a Bostancı Ağa tarafından ifâde olundukda, Usta ve Bostancıbaşı Ağa ve Kalyoncu Başağası kolu ve Üsküdar Kolluğu ma'rifetleriyle odaları basılıp, içlerinde bulunan avretleri ahz ve ba'zılar eşkiyâlardan dahi ahz ve Bostancıbaşı Ağa tarafına irsâl ve ba'zı odaları ertesi hedm olunup, lâkin erâzil miyânında mazarrata müeddî sözler zâhir olmağla, ahz olunan, Bostanîbaşı Ağa tarafından habs ve Üsküdar Ustası Kara Mehmed Ağa'ya, Beykoz'da sâkin olması ifâde vü tenbîh ve sâbık Üsküdar'da Nizâm-ı cedîd Binbaşısı olan Arnavud Bekir Ağa'yı Üsküdar Usta[sı] nasb ve mezbûrun ziyâde tab'ı şedîd ve cesûr olmağla, Üsküdar'ın muhâfazası emr birle, Üsküdâr'a irsâl olundu; fi 25 C. sene 223." [16]

İstanbul'da suçun merkezi olarak kabul edilen tek yer elbette Üsküdar değildir. Aslında bekârların yoğunlukta buldukları her yer ahlaksız olarak nitelendirilmiştir, fakat Balaban İskelesi ve Melekgirmez Sokağı'nda farklı bir durum olduğu açıktır. Câbî tarihinde, Balaban'a benzer bir biçimde Melekgirmez Sokağı şöyle tasvir edilmiştir:

¹ BOA HAT 19/911, t.y.

² Yahudilerin oda olarak kiraladıkları konutlar. Bunlar genelde sıra evler olarak düzenlenmiştir.

"Âsitâne-i aliyye'de, Bağçekapısı hâricinde, Melekgirmez Sokağı nâm mahalde, bîkâr odalarında, fâhişeler beşikleriyle ve tezgâhlarıyla otururlar olup, erâziller mat'ûnen fevt olan avreti alenan meydâne çıkaramayüp, kimi gece kayığa alup deryâya ilkâ ve Asmaaltı nâm mahalde bîkâr odalarında kezâlik ve zen-pâresiyle fâhiesi, bir döşekde bir gece ikisi dahi fevtleri vâki' ve İstanbul Ağası karşusunda pirinççi mağazaları üzerlerinde olan odalar içinde bîkârların eyledikleri fesâdât ve Tahte'l-kal'a derûnunda vâki' bîkâr odalarını, Yirmialtılar zabt, derûnunda bu kadar zinâ vü fuşşiyât var iken, bu tâ'ûn u vebâ def olmayacağından başka, bir âher musîbetden hav olunup ol dahi..." [16]

Vebanın dışında başka kötülükleri de davet edeceğinden korkulan bu durum Kaptan Paşa'ya, Sekbanbaşı'na, Bostancıbaşı'na ve Mimar Ağa'ya bildirilmiş ve Cebecibaşı, Başyasakçı, Tersane Başağası, Ağakapısı Ağası Melekgirmez'deki odaları basmış, kahveler ve pirinççi dükkânlarının üzerindeki odalar yıkılmıştır. [16] Kaptan-ı Derya Hüsrev Mehmed Paşa, Galata kadısı ve Galata voyvodasına yazılan 1812 tarihli bir hükümde Galata ve Kasımpaşa taraflarındaki bekâr odalarında son üç-beş ayda vebadan dolayı pek çoğunun ölüm olduğu ve bu bölgelerde 577 ahşap bekâr odasının yıktırıldığı belirtilmiştir. Bunun yanı sıra kagir han ve oda kapıları taş duvarlarla kapatılmış ve mühürlenmiştir.¹ Galata'daki kalyoncu odalarının yıkımından Kaptan Paşa sorumlu olmuş, iki gün içinde Tahtakale ve Asmaaltı'ndaki odalar da yıkılmış ve yıkıma direnenler ibret için Ağa Kapısı'nda idam edilmiştir. [16] [19]

Tüm bu yıkımları sadece veba salgını veya asayiş sorunları ile ilişkilendirmek doğru değildir. Devlet, neredeyse yirmi yıldır sıkı denetimlere tabi tuttuğu bekâr-Yeniçeri kitlesinden kurtulmak için iyi bir fırsat yakalamış gibi gözükmektedir. Fakat burada ilginç olan nokta, kurtulmaya çalıştığı bekârlara barındıkları yerler yıkıldıktan sonra ne olduğu konusunda fazla bir bilgi bulunmayışıdır. Bu durum bir kez daha erken modern Osmanlı iktidarının mekânı suçlu bulma halini gözler önüne sermektedir. Devlet kentin en büyük asayiş sorunu olarak gördüğü bu kitlenin varlığını mekânlarını yıkarak çözmeye çalışmıştır. Bu kurtuluşunu da Melekgirmez'in yerine Hidayet Cami'ni yaptırarak taçlandırmıştır. [19]

¹ BOA Cevdet Sıhhiye 6290, 1227/1812

Osmanlı metinleri mekânı bürokratik pratikler üzerinden okuduğu için her iki durumdaki fiziksel şartları da bilemiyoruz, fakat tüm bu metinlerdeki ortak unsurlar buradaki yaşantı hakkında fikir vermektedir. Öncelikli olarak, burada çok sayıdaki kadının varlığı gözlerin buraya çevrilmesinin en büyük nedenidir. Tüm metinlerde fahişe olarak anılan bu kadınların gerçek kimliklerini bilmek mümkün değildir. İskele oluşu nedeniyle burada fuhuş etkinliğinin olması, özellikle gemilerin yanaştığı dönemlerde çok doğaldır, fakat yine de tüm bu kadınların fahişe olduklarını iddia etmek akla yatkın gözükmemektedir. Özellikle burasının İstanbul'un bilinen fuhuş bölgelerinden olmadığı, kadınların çocukları ile birlikte bu odalarda yaşıyor oluşu duruma kuşkuyla bakmayı gerektirmektedir. Odalarda bulunan beşikler, odalara taşınan erzaklar, dükkânlarda oturan kadınlar, bu kentli çetenin bir anlamda alternatif bir aile yaşantısı olduğuna işaret etmektedir¹.

Özellikle Balaban İskelesi'nde dikkat çeken bir diğer durum ise, buradaki bekârların büyük çoğunluğunun Yeniçeriler, hamallar ve kalyoncular olmasıdır. Üsküdar'daki Elli Dokuz Bölüğü'nün sadece bir asker ocağı olmaktan ziyade, buradaki marjinal kitlenin bel kemiğini oluşturan bir örgütlenmeyi sağladığı da düşünülebilir. Gerek bölgede kurdukları hukuk sistemi, gerekse başka bölüklerle zaman zaman işbirliği yapıp başka gruplarla çatışmaları bunu göstermektedir. Câbî'nin aktardığı Yetmişbeş Bölüğü ile olan çatışmaları [16] bu sistemin nasıl işlediği hakkında bir fikir vermektedir. Sonunda mahkemeye sevk edilen olayın faillerinin kim olduğu hakkında kimsenin bir bilgi vermemesi buradaki kapalı sisteme işaret etmektedir. Benzer bir biçimde 1788'de Balaban İskelesi'ndeki odalara teftiş için tebdil-i kıyafet gönderilen memurun birkaç hasta ve yaşlı dışında kimseyi bulamamış olması da buna örnektir. Kendi içinde hızlıca örgütlenebilen ve grubun mensuplarını koruyan bu yapı, farklı bir toplumsallığı inşa etmiş gibi görünmektedir.

¹ Bu durum, 3.2'de Avrupa bağlamında ele alınmış olan marjinal grupların yapısını andırmaktadır. Göçmenlerden oluşan ve günlük işlerle geçinen Fransa'daki Chatalet çetesi (Geremek, B. (2006). *The Margins of Society in Late Medieval Paris*, Cambridge.), 16. yüzyılın başında İngiltere'de kenti kurallarını ve adetlerini oluşturmuş topluluklar [31] buradakine benzer gruplardır ve Londra'ya ait suç edebiyatı bunlarla doludur [30].

Dönemin tarih yazarlarının bu iki bölgeyi sıkça tarif etmeleri, bu bölgelerin teftişi ve ortadan kaldırılmaları konusunda pek çok emir ve yazışma bulunuyor oluşu buradaki yaşam tarzının iktidarı ve toplumu ne kadar tedirgin ettiğini gözler önüne sermektedir¹. Örneğin, neredeyse tüm tarih anlatılarında kentin suç ve marjinalite merkezi olarak anılan Galata için benzer tasvirlerle veya emirlere rastlanmamaktadır. Bu durum, dönem metinleri Balaban ve Melegirmez'i ciddi bir marjinalite merkezi olarak ele alırken popüler historiyoğrafinin ise görmezden geldiğini ortaya koymaktadır.

Muhtemelen kendine ait farklı bir aile yapısı, yaşam biçimi ve hatta gayriresmî hukuku olan Balaban ve Melegirmez'deki grupların mekânları da bu özellikleri nedeniyle iktidarın dikkatini çekmiş ve sonunda yok edilmiş olmalıdır. Buradaki durumu kontrol altına alma çabası, tüm kentte bekâr odalarının yıkılması ve Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile bekârların büyük bir kısmının kentten sürülmesinin öncüsü olmuştur. Söz konusu marjinal durumla iktidarın çatışması sadece farklı bir kentli grubun mekânsallığını değil, gelecek dönemlerde kente yapılacak müdahalelerin biçimini de etkilemiştir.

5.3 Bekârların Kentsel Topoğrafideki Konumları

5.3.1 Tarihçe

Büyük bir ihtimalle Bizans'ta da var olmuş olan bekâr odaları, bugün bile farklı formlarda varlığını sürdürmektedirler. Osmanlı dönemine ait bekâr odalarına dair en eski kaynaklardan olan Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde geçen 17. yüzyıl İstanbul'undaki belli başlı bekâr odaları ve bunlarda bulunan oda ve kişi sayıları şöyledir: Yolgeçen Odaları'nda 400 oda ve bin kadar bekâr uşağı, Mercan² Odaları'nda

¹ Öte yandan, bekâr grubunun Yeniçeriler ile olan ilişkisinin de bunda payı büyüktür. Tüm dönem metinlerdeki bu grubu kötüleyen ve aşağılayan tavır Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışına bir altlık hazırlandığının kanıtıdır.

² Mercan, Tahtakale, Kapalıçarşı ve Mahmudpaşa arasında kalan önemli bir ticaret merkezidir. Burada da tüm Eminönü bölgesinde olduğu gibi çok çeşitli esnaf ve zanaatkâr grupları bulunmaktadır. [64]

ise 8 oda bulunmaktadır. Ayrıca Mahmudpaşa'da Cebehane¹ Odaları ve Pertev Paşa Odaları, Süleymaniye'de Hilâlcî Odaları, Atpazarı ve Büyük Karaman'da kırkar bekârhane, Unkapanı yakınında yedi büyük bekârhane ve Gedikpaşa Bekârhanesi² Evliya Çelebi'nin yer verdiği bekâr odalarıdır. Yedikule'nin evli mahallesinin azlığından bahseden Evliya Çelebi, burada beş bine yakın bekâr olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca Yeniköy'de de peksimetçi işliklerine hizmet eden bekâr odaları ve Kavak kasabasında da bekâr evleri bulunduğu bildirmektedir. [63]

18. yüzyıl İstanbul'unu anlatan İncicyan ise yalnızca fakir Ermenilerin yaşadığı odalar hakkında bilgi vermekte ve bunları şöyle sıralamaktadır:

“1) Edirnekapısı yanındaki gümrükte Karagümrük odaları; 2) Fatih camii'nin yakınlığında Malta çarşısı'ndaki Malta odaları; 3) Fatih camii'nin yanındaki Çerşenbih³ odaları; 4) Ayakapası'nın iç tarafında, Küçükmustafapaşa denilen mahallede Tekye odaları; 5) Vezir hanı ve Osmaniye⁴ yakınlığında, Demirciler sokağında bulunan Tavukpazarı'ndaki Kömürcü odaları; 6) Ahırkapı'nın iç tarafındakiler” [67]

Ayrıca Adreasyan'ın aktardığına göre Beyoğlu Balıkpazarı'ndaki Ermeni kilisesinden İngiliz Konsoloslugu'na kadar uzanan sokak üzerinde, Dudu odaları adı verilen fakir Ermeni işçilerinin kaldıkları kulübeler de bulunmaktaydı. Eyüp'teki Çeşmeli Odalar da bahçıvanlık ve rençperlik yapan Ermenilerin benzer koşullarda barındıkları yerlerdendir. [68]

Her ne kadar literatürde bekâr sınıfı içinde ele alınmasalar da, acemioğlanları da mahalle içinde konumlanamayışları ve yaşam biçimleri açısından bu sınıfa girmektedirler. Askeri bir birimin meşruluğu içinde tanımlanmış olsalar da, bunların yaşantılarının kentin iş gücünü oluşturan diğer bekârlardan farkı yoktur, yalnızca çalıştıkları ve kaldıkları yerler farklıdır. Koçu, acemioğlanların barındıkları yerleri şöyle sıralamaktadır: Tophane'de çalışanlar Tophane Kışlası'nda, çeşitli saraylarda çalışanlar

¹ Cebehane; çeşitli savaş mühimmatı üretilen atölye, imalathane ve depoları kapsamaktadır. Burada Cebeci Ocağı'na bağlı cebeciler ile dışarıdan gelen ve aylık ücret karşılığında çalışan ustalar çalışmaktaydı. Cebeci Ocağı 1826'ta kapatılmış ve Cebehane'nin de üretimi durmuştur. [65]

² 1811'de yıktırılana kadar bekâr odası olarak hizmet vermiştir. Bu tarihte İstanbul'daki pek çok bekâr odası yıktırılmıştır. [66]

³ Çarşamba

⁴ Nur-ı Osmaniye Camii

bu saraylarda, mirî salhanelerde çalışanlar buradaki koğuşlarda, mirî peksimet ve fodula¹ fırınlarında çalışanlar buralardaki bekâr odalarında, mirî yoğurthane, bozahane, peynirhanede çalışanlar çoğu şehir dışındaki bu müesseselerde kalmaktadırlar. Şehir içi işlerde çalışanlar ise Şehzadebaşı'nda bulunan kışlalarında ikamet etmekteydiler. [69]

Öte yandan mahalle yapısının dışında 'öteki'yi temsil eden bir diğer grup olan, bugünkü deyişle sokak çocukları ise bazı hamamların külhanlarında yatmaktaydılar. Kıdemlilerin külhanın yakınında yatması ile mekânsal bir hiyerarşi içinde yaşayan bu kişiler genelde hamallık yapmakta, bazıları ise tulumbacılar katılmaktaydılar. Külhanların en kalabalık ve vukuatlı olanı ise Gedik Paşa Hamamı idi. [70] Belgelerin bu grubu görmüyor oluşu muhtemelen bunların kapalı ve düzenli mekânlar olmamaları ile ilgilidir, yoksa bekâr sınıfında zaten bir yaş tanımlaması yoktur.

Ne yazık ki bekârların kim oldukları ile ilgili bilgilere yalnızca birkaç edebi metinde rastlanmaktadır. Bekâr sınıfının genç üyeleri kalender divan şairlerinin Şehrengiz'lerine ve meddah masallarına güzellikleri ve baştan çıkarıcılıkları ile konu olmuştur. Ayrıca bekârların bazıları da şehir eşkıyaları olarak edebiyatta kendilerine yer bulmuşlardır. Yelkenci Yusuf Hikâyesindeki Çengelköy bostan yanaşması Arnavut Deli Zeynel, Balaban İskelesi kayıkçısı Hançerigüzel Mustafa'nın hamisi Ellidokuzun Kara Bekir ve Langa Limanı İskelesi kayıkçısı Yedibela Ferhad bunlara örnektir. [62]

Her dönemde kolektif ve iktidarın gözünde marjinal bir yaşam sürmüş olan bu grubun yaşam koşullarında hiç bir zaman tam anlamıyla bir değişiklik olmamıştır. Değişen sadece denetimin dozu ve şeklidir. Zaman zaman da barındıkları yerler kapatılmış ve yıkılmış, kentin değişen yapısı içinde onlar da yer değiştirmek zorunda kalmışlardır. Tüm kent tarihi için olduğu gibi bu grup için de en büyük değişim II. Mahmud zamanında gerçekleşmiştir. İstanbul'daki bekâr odalarının bir kısmını yıktıran, bekârların büyük bir çoğunluğunu kentten süren II. Mahmud döneminden sonra bu grubun barınması için alternatifler ortaya çıkmıştır. Pek çok kişi kendi evlerinin odalarını bu işçi sınıfına kiralamaya başlamıştır. Dâhiliye'den Şehrameneti'ne yazılmış olan bir şikâyette Gedikpaşa'da Divan Ali Mahallesi'nde Kayserili Dilsizoğlu Artin'in

¹ Genelde imaretlerde dağıtılan düşük kalitedeki ekmek

hanesinin bir tarafında ailesiyle ikamet eyleyen Agob Gülbenkyan'ın bu haneyi "apartman şekline koyduğundan" bahsedilmektedir. Kumkapı komiseri tarafından bu şahsın odalarında bekâr bulundurduğu, hanenin diğer tarafında ise üç aile halkının ikamet etmekte olduğu ve zikrolunan yerin karşısında İslam hanesi bulunduğu bildirilmektedir. İstanbul'daki "kapalı hanelerin apartman şeklinde kullanılmasının" örf ve belde adetlerine aykırı olduğuna dikkat çekilirken bu durumun başka hanelere de yayılmasından çekinildiğinden bahsedilmektedir.¹ Bu çekincenin temel nedeni geleneksel Osmanlı kent düzeninde mahalle içinde yerleşmesi yasak olan, potansiyel düzen bozucular olarak görülen bekâr grubunun bir anda mahalle içinde yaşamaya başlamasıdır. Dâhiliye'den Zabtiye Nezareti'ne yazılmış bir belgede ise Kasımpaşa'da Barutçu Sokağı'nda Tersane-i Âmire Kazancıbaşı Osman Paşa tarafından inşa ettirilen hane içinde seksenden fazla bekâr işçinin ikamet ettiği ve bundan rahatsız olan mahalle sakinlerinden Attar Ahmed ve arkadaşlarının Sadaret'e bu konuda arzuhal gönderdiği ifade edilmiştir.²

Her ne kadar bazı bekârlar sonunda konut bölgelerinde bir yerleşime sahip olmuşlar, bazıları da geri dönmüşse de; büyük bir kısmı bir aile evi için gerekli parayı biriktirememiş, hiçbir zaman evlenememiş ve marjinal bir hayat sürdürmüştür. Sabit bir işi olmayan ve bir kefilisi olmayanlar ise sınır dışı edilmiştir. [20]

5.3.2 Bekârların Barınma Koşulları

İstanbul'da alt sınıfın barınmasına dair en eski veriler 1546, 1580 ve 1596 tarihlerinde derlenmiş vakıf tahrir defterleri, Fatih Sultan Mehmed Külliyesi'nin vakfiyesi ve Aya Sofya Camii'nin mufassal muhasebe defterleridir. Bu defterleri değerlendiren Yerasimos, bunlarda muhtemelen 16. yüzyılda Anadolu'daki huzursuzluklar nedeniyle göç edenlerin barındığı ve vakıflar tarafından yaptırılan kolektif bir yaşantının izine rastlamıştır. Bu defterlerdeki mekân tarifleri, bekâr odalarının biçimlenişlerini anlamak açısından da önemli gözükmetedir: Önlerinde birer sundurma olan ondört evin, bir kuyu ve üç helâyı paylaştığı ve hepsinin kendine ait bir avlusu ve sundurması olan yedi

¹ BOA DH.MKT 2133/54, 1314/1897

² BOA DH.MKT 2397/86, 1316/1899

odanın yine bir kuyuyu ve tuvaletleri ortak kullandığı bu örnekler çeşitlendirilebilmektedir. [71]

Aslında bu kolektif barınma biçimi Osmanlı kentlerinde çok yaygın bir yaşam biçimidir. Ortak servislerden faydalanan odalarda, ya da belgelerdeki adıyla hücrelerde yaşamak sanıldığı gibi aksine bekârlara özgü bir durum değildir. Aileler için yapılmış, pek çok tek katlı kagir odalar dizileri bulunmaktadır¹. [54] Bu tip barınma birimleri, Pervitich'in 1927'de hazırlamış olduğu haritalarda Gedikpaşa'da ve Süleymaniye'de halen görünmektedir. (EK-A, Şekil A.7, A.8, A.9)

Bekârların barınma koşullarının fiziksel özelliklerine dair ne yazık ki pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Koçu eskiden bekâr hanı olarak hizmet vermiş hanların Vefa Meydanı'ndaki Büyük Vefa Hanı, Sirkeci'deki Hocapaşa Hanı, Uzunçarşıda'ki Silahdar Hanı olduğunu belirtmektedir. Vefa Hanı yıkıldığı, diğerlerinin de iç düzeni bozulduğu için bekâr odalarının mekânsal özelliklerini bu yapılardan faydalanarak tespit etmek mümkün değildir. [72]

Bekârların yaşadığı mekânlardan birinin boyutlarını Bab-ı Âli'ye verilen tarihsiz bir arzuhalde çıkarmak mümkündür. Bu belgede Kasımpaşa Yel Kapısı yakınlarında mühürlenmiş olan bir hanın kapısının açılması istenmiştir. Bu hanın üst katındaki ahşap odalar yıkıldığından kapının içeride kimsenin gecelememesi şartı ile açıldığı belirtilmiştir. Burada kapı yönünde uzunlaması yedi zira ve arzen beş zira yedi parmak ve kadden beş buçuk zira mahalli mahzen inşasına başlanmak üzere ferman² çıkmıştır. Yaklaşık 5x4 metre boyutlarındaki bu mahzen, muhtemelen binanın avlusu içine yapılacaktır.

1840 tarihli bir başka belgeye göre Tersane-i Amire'de sürekli kalafatçılık hizmetinde istihdam olunan 150 Arap kalafatçının barınması için evli olanlar ve bekârlar için ayrı mekânların tahsis edilmesi istenmiştir. Tersane-i Amire zindanı arkasındaki mirî arazide inşaat yapmak için Mimar Ağa ve Tersane-i Amire ricali keşifte bulunmuş, buraya 25

¹ Osmanlı'da bu tip barınma ve koğuş sistemi hakkında detaylı bilgi için bkz. Tanyeli, U., (1996). "Klasik Dönem Osmanlı Metropolünde Konutun 'Reel' Tarihi", 57-71; hzl.: Ahunbay, Z., Mazlum, D., Eyüpgiller, K., Doğan Kuban'a Armağan, Eren Yayınları, İst.

² BOA HAT 287/17226, t.y.

adet oda ve birbiri üzerine iki ayrı koğuş yapılmasına karar verilmiştir. Binaların Hacegan-ı Divan-ı Hümayun'dan Çarşı Bina Emini Seyyid Mehmed Efendi marifetiyle inşasına başlanmak üzere ferman ile derkenara¹ yazılı suret verilmiştir. Fakat mevcut arazinin yeterli olmayacağı görülmüş ve bitişikteki bazı arsaların ve hanelerin satın alınması için Kaptan Paşa ve Bina Emini'ne istek gönderilmiştir.² Daha sonra kışlaya dönüştürülen Tüfenkhane-i Amire'de çalışan bekâr işçilerin yerleştirilmeleri ve gecelettirilmeleri için Gümüşsuyu'nda³ yapılmış olan bekâr odalarının bahçesine koğuş yapılacak kadar geniş bir alan olduğu görülmektedir.⁴

Süleymaniye Külliyesi'nin Bimarhane altında bulunan 9 adet bekâr odası dizisi bugün halen görülebilmekte ve bekârların yaşam koşulları ile ilgili bir fikir vermektedir. Yaklaşık olarak 4.80 metreye 10.30 metre boyutlarında ve 7.15 metre yüksekliğindeki tonozlu mekânlar ahşap bir döşeme ile birbirinden ayrılan iki kattan oluşmaktadır. Alt katlarının yüksekliği 2.5 metredir ve burada ışık ve hava girişini sağlayan bir yarık bulunmaktadır⁵. Sokak kotundan tek bir kapı ile girilen bu odaların üst katlarında iki pencere ve bir ocak bulunmaktadır. Burada birçok kişinin birlikte barındığı açıktır. Mekânın iki katında da birer niş içinde bulunan tuvaletler de bu saptamayı destekler niteliktedir⁶. (EK A, Şekil A.10-A.16)

Ayrıca 1869'ta Watson'ın hazırladığı İngiliz Konsolosluğu raporunda da hanlarda yaşayan bekârların barınma koşulları ile ilgili şu bilgiler göze çarpmaktadır: 150 kişinin

¹ Osmanlı bürokrasisinde resmi yazışma ve arzuhal gibi evrakların üst, alt ve yan taraflarına yer alan yazılar. Bunlar söz konusu durumla ilgili yapılmış işlemleri veya görüşleri içermekteydiler. Divan-ı Hümayun e maliye kalemlerinde bir konuda daha önce yapılmış bir işlem, şart veya ferman varsa bunlar ilgili kalem defterlerinden derkenar ettirilirdi. Konu hakkında yapılacak yeni işlem için bu derkenar esas alınmaktaydı.

² BOA Cevdet Bahriye 173/8162, 1208/1794

³ Gümüşsuyu'nun bugünkü konumunda değil, Tophane'ye yakın bir yer olduğu anlaşılmaktadır.

⁴ BOA HAT 590/29010, 1255/1840

⁵ Cephenin mevcut durumu daha geç bir döneme ait olmalıdır. İlk yapıldıklarında odalar, muhtemelen daha basit bir biçimde kapatılmaktaydılar.

⁶ Süleymaniye Külliyesi ile ilgili yapılmış çalışmalarda bu oda dizisinin dükkân oldukları belirtilmiştir. (bkz. Eyüpgiller, K. ve Özaltın M., (2007). "Restitüsyon ve Restorasyon", ed. Mülayim S., Bir Şaheser: Süleymaniye Külliyesi, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 193-232.) Fakat bu mekânlar dönemin dükkân tipolojisine uymamaktadır. Dışa kapalı bu mekânların Süleymaniye vakfiyesinde belirtilen odalar olduğu ve bekâr odaları olarak inşa edildikleri görülmektedir.

kaldığı bir handa 4x5 metre genişliğinde 4m yüksekliğindeki odalarda beş kişi barınmaktadır. Odalarda şilteler ve birkaç sandıktan başka bir eşya bulunmamaktadır. Tamamen ahşap olan bu handa ise bir berber, rakı ve nargilenin de bulunduğu bir kahve ocağı ve kabak, limon, soğan, ekmek, mum ve odun kömürü satan bir dükkân vardır. Diğer bir handa ise 36 oda bulunmakta, bunlardan 29'unda Ermeniler, 7'sinde ise Müslümanlar kalmaktadır. Yine ahşap olan bu yapının avlusunda bir su kuyusu bulunmaktadır. Toplam 350 kişinin birlikte yaşadığı bu binada akşamları bir öğün yemek çıkmaktadır. [73]

Genellikle yan yana dizilmiş hücrelerden oluşan bekâr odalarında ortak bir tuvalet ve bazen de mutfak söz konusudur. Mahalle yaşantısından soyutlanmış olan bekârlar ortak bir yaşam sürdürürken içlerinden biri yaşamsal ihtiyaçlar için sorumlu olmakta, gündelik işleyişi organize etmektedir. [54] Evliya Çelebi de her bekâr odasının bir odabaşısı ve bir zabiti bulunduğunu bildirilmektedir. [63]

İstanbul'da Tanzimat Dönemi'ne kadar bekârların oturduğu semtlerde çamaşırhaneler bulunmaktadır. Bu çamaşırcılarda çalışanlar ise ya bekârlar ya da kadınlardır. Evliya Çelebi ise çamaşırcıları hamam esnafı içinde sayıp bunların erkek olarak anarken Koçu, burada çalışan kadınların da uygunsuz olduğunu ve hatta bu çamaşırhanelerin zaman zaman umumhane gibi işlediğini ifade etmektedir¹. [74] Çeşitli belgelerde ise çamaşırhane çalışan kadınların da bu marjinal grubun bir uzantısı olarak görüldüğü tespit edilebilmektedir. Ne yazık ki ne çamaşırcıların kim olduğuna, ne de mekânlarının özelliklerine dair hiç bir bilgi bulunmamaktadır. Yalnızca birkaç defterde çamaşırcı dükkânlarının varlıklarını tespit etmek mümkündür.

Bekâr odalarının büyük bir kısmı vakıf yapılarıdır. Galata ve Kasımpaşa'daki düşük kirali bekâr odaları da devlet eliyle yapılmıştır. 1763'teki sayımlara bakıldığında odalarda kalan sayısının bir ile beş arasında olduğu görülmektedir. Genelde aynı iş kolundan kişilerin birlikte kaldığı bu barınma birimlerinin daha kalabalık olduğu örnekler de vardır. Bu sayımlarda bekâr odalarında kalanların yalnızca vasıfsız işlerde çalışanlar olmadığı da görülmektedir, zanaatkârların büyük çoğunluğu da bu mekânlarda

¹ Koçu'nun metinlerinin çoğunun saray tarihçilerinin anlatıları üzerine kurulduğu düşünülürse, yansıtmış olduğu ahlakçı bakış açısının aslında iktidarın dili olduğu görülebilir.

kalmaktadırlar. Kahvehanede çalışanlar ve Galata berberlerinin hepsi dükkânlarında yatmaktayken kayıkçılar ve hamallar gibi diğerleri ise çalıştıkları yerlere yakın olan bekâr odalarını doldurmaktaydılar. Genelde kendisi de bekâr olan ya da dükkânı oturduğu semte çok uzak olan dükkân sahibi çırakları ile birlikte dükkânın üstündeki bekâr odasında yatardı. Yemeklerin de birlikte yendiği bu mekânda muhtemelen dükkânın hırdavatı ve fazla malları da depolanmaktaydı. Kahvehanelerde de peykeler üzerinde çıraklar ve başka bekârlar yatmaktaydılar. Ayrıca bazı kahvehanelerde seyyar bir merdivenle çıkılan şirvan adı verilen balkonumsu mekânlar vardı, burası bekârların yattığı yerlendendi. [75]

Bekârların yaşam koşullarında zamanla bir değişiklik olmadığı, bu barınma biçiminin uzun süre İstanbul'da devam ettiği İngiliz Konsolosluğu tarafından 19. yüzyılın ikinci yarısında tutulmuş kayıtlarda görülebilmektedir. 1869 tarihli bir rapora göre bekârlar 150-350 kişilik bekâr hanlarında kalmaktadırlar. 1872 tarihli bir raporda ise kötü malzemeyle yapılmış bu mekânların kötü koşullarından bahsedilmektedir. [73]

19. yüzyılın sonlarına tanıklık etmiş ve bu tanıklıklarını İstanbul Ansiklopedisi için Reşat Ekrem Koçu'ya aktarmış Üsküdarlı halk şairi Vâsıf Hoca'nın aktardığına göre Üsküdar Balaban İskelesi bu dönemde de bekârların barındığı bir yerdir ve burada ordu mensupları da bulunmaktadır. Burada dört büyük kahvehane olduğunu bildiren Vasıf Hoca, etrafı tahta peyke ile çevrili bu mekânların deniz tarafındaki peykelerin beylere ait olduğunu söylemektedir. Abdülmecid zamanında kahveci ve berber ağalarının temiz ve efendi adamlar olduğunu söylerken, çırakların da hepsinin akraba olduğunu ve geceleri efendi peykesindeki şilteleri kaldırıp hasır üzerine döşek sererek bir yorganının altında iki üç kişi yattıklarını anlatmaktadır. Akşam dört kahvede çalışan on beşten fazla çırağın bir tencere yemek pişirip birlikte yedikleri ifade edilmektedir. Biriktirdikleri paraları ise her sene en büyükleri toplayıp köye götürmektedir. Yatsı ezanından sonra gece müşterileri olan bekârlar kahveye gelmekteydiler. Handa kalacak parası olmayan ve gündelik kazanç üzerine yaşayanlar aylıklı çalışacakları bir iş bulana kadar Balaban kahvelerinde yatmaktaydılar. Altlarında döşek olmadığı halde, bir yorganın altında birkaç kişi yatan bekârlar sabah ezanıyla iş aramaya çıkmaktaydılar. [62]

Efendi peykelerinde çırakların yatmasının muhtemel nedeni ise bunların bekârlara nazaran daha temiz olduklarının düşünülmesidir. Vâsıf Hoca, bekârlarda bit bulunmasının doğal karşılandığını "pire itde, bit yiğitde" sözleriyle desteklediği bu yerlerden evlerine giden beylerin "Bugün Balaban İskelesi'ne uğradım" diyerek kapının önünde kıyafetlerini değiştirdikten sonra evlerine girdiklerini aktarmaktadır. [62]

Vâsıf Hoca, gençliğinde bu kahvehanelerde yatan diğer bir grubun da kalender halk şairleri olduğunu ve beylerin de genelde onlar için buralara geldiğini belirtmektedir. Âşık Râzi'nin Balaban İskele kahvehanelerini tasvir eden destanı, bu mekânların 19. yüzyıl sonundaki durumları hakkında bilgi vermektedir:

"Üsküdar'da İskele-i Balaban
Meşhuru âfaktır ideyim beyan
Lebi deryâ dizilmiştir kahveler
Cümlesi kadimden mecmâi hûban

Dört mükellef kahvehâne yanyana
Dıvar fağfûri ortada ayna
Nargile fincanı lüle çubuklar
Hele hiç kusursuz uşakdan yana

...
Ayaktakımıdır cümle müşteri
Kimi iş sahibi kimi serseri
Balıkçı kayıkçı hammalla dellâk
Tophâne Tersâne çavuş neferi

...
Balaban kahvesi garibler kânı
Kadimden töresi âdet erkânı
Bir kara mangırı viren şehbâzın
Peykeler üstünde gece mekânı" [62]

Görüldüğü gibi kahvehaneler gibi pek çok belge ve metinde geçen mekânların bile biçimlenişlenişlerine dair çok az fikrimiz var. Bekârların kaç kişi bir mekânda kaldığını biliyoruz, fakat hanlar dışında bu mekânların fiziksel boyutlarını, mekân kullanımlarını tespit etmek mümkün görünmemektedir. Özellikle kayıkhanelerin üzerindeki bekâr odaları söz konusu olduğunda, bunları gözümüzde bile canlandıramamaktayız. Bu kadar geniş bir kentli kitlenin barınma koşullarına dair bu kadar az veriye sahip olmamız kent tarihi açısından önemli bir kayıp gibi görünmektedir.

5.3.3 Topoğrafik Dağılım

Bekâr odalarının 18. yüzyılda kent denetiminin gözünü diktiği yerlerden biri olması bu mekânlar hakkında pek çok belgeye sahip olmamızı sağlamıştır. Bu belgelerden en önemlileri, 18. yüzyıl sonuna ait odalarda kalanların listelendiği defterlerdir. Bu defterler sayesinde bekâr odalarının geç 18. yüzyılda İstanbul'daki dağılımlarını, bekârların semtlere göre nüfus yoğunluklarını belirlemek mümkün olmuştur. Bu bölümde ele alınan belgelerin tümü bekârların mahalle dışında barınmaları ile ilişkilidir, dolayısıyla kentte bulunan toplam esnaf ve bekâr sayısını vermemektedirler. Medrese öğrencileri, dervişler, dilenciler gibi farklı bekâr gruplarının da bu defterlerde görünmediği unutulmamalıdır.

Bu defterlerin oluşturulmasında 4. bölümde ele alınmış olan kent denetiminin aktörlerinin pek çoğunun rol almış olması, denetimin yaygınlığına işaret etmektedir. Defterlerin oluşturulmasında görevlendirilenler Sekbanbaşı, Cebecibaşı, Topçubaşı, Bonstancıbaşı, İstanbul kadısı, Çavuşbaşı ile Ermeni ve Rum Patriği'dir. Pek çok elden yapılmış olan bu sayımlar elbette burada tartışılacak olanın ötesinde bir bilgiyi araştırmacıların hizmetine sunmaktadır. Ayrıca bu defterleri başka konuları ele almak için farklı belgeler ile kullanmak da mümkündür.

Bu çalışma için ise öncelikli olarak Defterane-i Amire ve Nüfus defterleri kullanılmış ve mekânın kendisine odaklanılmıştır. Kullanılan defterler ve bunların içerikleri Çizelge D.1'de görülebilmektedir. (EK-D) Bu defterlerde semt semt ayrılmış olarak bekârların kaldıkları yerler belirtilmiş ve bu yerlerde kimlerin kaldığı kayıt altına alınmıştır. Kayıtlarda bekârların kaldığı farklı mekânlar tespit edilmiştir: hanlar, bekâr odaları, dükkânlar ve kayikhaneler. Bunların dışında bekârların hamamlarda ve bahçelerdeki kulübelerde de yattığı da saptanmıştır.

Bu defterlerden elde edilen sayısal verilere dayanılarak, 18. yüzyıl sonunda İstanbul'da bekâr nüfusunun belli bölgelerde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu bağlamda İstanbul'u dört bölge içinde değerlendirmek mümkündür: Sur içi, Sur dışı¹, Galata bölgesi ve

¹ Osmanlı arşiv belgelerinde ve tez boyunca sur dışı olarak ifade edilen yerler, İstanbul'un deniz surları kıyılarıdır.

Üsküdar bölgesi. (EK-B, Harita B.1; EK-C, Grafik C.1) Bu verilere göre tüm İstanbul'un bekâr nüfusunun bu dönemde yaklaşık 17 bin kişi olduğu tahmin edilmektedir¹. 1806 tarihli bir belgeye göre ise tüm İstanbul'da 13551 bekâr bulunmaktadır ve bunların 871'i memleketlerine geri gönderilmişlerdir.²

18. yüzyıl sonunda bekâr nüfusunun büyük çoğunluğu sur içinde ikamet etmekte ve bu sayının 8 binin üstünde olduğu görülmektedir. 1829'taki sayıma göre ise İstanbul sur içinde 1823 Müslüman, 4262 gayrimüslim olmak üzere 6 binin üzerinde bekâr bulunmaktadır. [8] Buradaki sayının azalmasının Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve II. Mahmud'un kentten pek çok bekârı sürmesinin sonucu olduğu söylenebilir. Bu durumun kentin işleyişini nasıl etkilediği ise araştırılması gereken bir konudur.

5.3.3.1 İstanbul'da Bekârların Barındığı Mekânların Genel Dağılımı

18. yüzyıl sonu İstanbul'unda bekârların genel dağılımına baktığımızda bunların ticaret bölgelerinde ve iskelelerde yoğunlaştığı görülmektedir. Ticaretin temel etkinlik olduğu semtlerde bu sayıların iki binlere kadar çıktığı, sur dışındaki semtlerden ticaret merkezi olanlarda altı yüz civarında, diğerlerinde ise iki yüz civarında olduğu görülmektedir. Yalnızca Mahmudpaşa-Tahtakale-Vezneciler bölgesinde 4500 bekâr yaşamaktadır. Bu, sur içindeki bekârların yarısından fazlasına, tüm şehirdeki bekârların da dörtte birine denk gelmektedir. Bekârların yoğun olduğu diğer bir bölge ise Tophane-Galata bölgesidir. Burada da 3500 civarında bekâr barınmaktadır. Bu tabloya bakıldığında, İstanbul'daki bazı semtlerin bazı iş kollarını yoğun olarak barındırdığı, kentin marjinal kabul edilen bir kitlesine ev sahipliği yaptığı, dolayısıyla hem farklı barınma formlarını hem de farklı kentsel mekânları bünyesinde barındırdığı görülebilmektedir. (EK-B, Harita B.1)

¹ Bu sayıya, Çizelge D.1'de adı geçen belgeler kullanılarak ulaşılmıştır. Bu belgelerde bazı mekânlarda kalan kişi sayıları listelenmişken, bazı belgelerde hanlar için yalnızca barınılılan oda sayıları verilmiştir. Toplam sayı bu han odalarında iki kişinin barındığı var sayılarak ve listelerdeki kesin sayılara eklenerek hesaplanmıştır. Han odalarında tek kişi barınabildiği gibi bu sayının 8'e çıktığı da bilinmelidir. Dolayısıyla, buradaki sayı 18. yüzyıl sonunda İstanbul'daki tahmini bekâr sayısını göstermektedir, konu hakkında net bir rakamdan bahsetmek mümkün değildir.

² BOA A.DVN.852, 1220/1806

18. yüzyıl sonunda İstanbul'un 17 bine yakın bekâr nüfusunun 8 bin kadarı sur içinde yaşamaktadır. Sur içini 4 bine yakın bir yoğunlukla Galata bölgesi ve 3600'ün üzerinde bir sayıyla sur dışı izlemektedir. Daha geç tarihli bir deftere¹ göre ise Üsküdar bölgesinde binin üzerinde bekâr bulunmaktadır. (EK-C, Grafik C.1)

Sur içinin en kalabalık bekâr nüfusu ise kentin en önemli ticaret merkezi olan Mahmudpaşa'da yaşamaktadır. Burası Tahtakale ile birlikte bugün bile pek çok hanın ve dükkânın varlığı ile kentin ticaret hayatında yer tutan önemli bir semttir. Mahmudpaşa'da ikamet eden yaklaşık iki bin bekâr yoğunlukla hanlarda ve dükkânların üzerindeki bekâr odalarında kalmaktadır. Mahmudpaşa'yı 1500 civarında bekâr nüfusu ile Fatih Camii çevresi ve Tahtakale izlemektedir. Diğer kalabalık nüfusa sahip semtler ise 1000 civarındaki bekâr nüfusu ile Vezneciler ve yaklaşık 750 bekâr ile Şehzadebaşı'dır. Zeyrek ve Aksaray da 250 ile 300 arasında bir bekâr nüfusu barındırmaktadır. Sur içinin bekâr nüfusu 100 ile 200 arasında değişen diğer semtleri ise Cebehane, Selimiye Camii civarı, Edirnekapı, Eğrikapı, Yenibahçe ve Karagümrük'tür.² Edirnekapı ve Yenibahçe ticaret merkezi niteliği taşımayışlarına, büyük bir çarşıya veya bir iskeleye sahip olmayışlarına rağmen İstanbul'da bekârların yüksek sayılarda barındıkları nadir semtlerdir. Burada bulunan Türklere ait bahçeler ve bostanlar [76] buradaki bekâr nüfusunun yaptığı işleri diğer semtlerdekinden farklılaştırmaktadır.

İstanbul'un sur içindeki pek çok semtte bekârların yoğun olarak ikamet ettikleri bu defterler sayesinde açıkça görülebilmektedir. Bunların hepsi pek çok dükkânın ve hanın bulunduğu ticaret ve üretim bölgeleridir. Sultan Bayezid Camii çevresi, Mürekkebciler Kapısı'ndan Şehzadebaşı ve Çukurçeşme havalisine, Saraçhanebaşı, Yeni Odalarbaşı, Sultan Mehmed Camii ve Atik Ali Paşa etrafları, Karagümrük, Sultan Selim, Salma Tomruk, Balat, Fener, Edirnekapı ve Eğrikapı'da bulunan dükkânlar ile "serseri türünden olanların" kayıtları neticesinde kefil olan ve dükkânlarda çalışanların sayısı 1.756 olarak belirlenmiştir.³ Yine benzer bölgelerde yapılan daha geç bir sayımda ise

¹ BOA A.DVN.881, 1250/1835

² A.DVN.835, 1207/1793; A.DVN.836, 1207/1793; A.DVN.837, 1207/1793; NFS.d.3, 1207/1793

³ A.DVN.d.836, 1207/1793

kefilî olanların sayısı 1.757 kişi olarak belirlenmiştir. Bu sayımda "Divan yolunda Irgat Pazarı yakınlarında, Halıcı Hasan Cami civarında, Testereciler ve K rekciler'de, Hasan Paşa Hanı'ndan Koska'dan Laleli eşme'den Aksaray Kulluğu  n nden Murat Paşa, Yusuf Paşa, Taş Kasab ve Molla Gürani ile Halıcılar köşkünden Latif Paşa ve İlyas Paşa, Yeni Bahçe, şehremini, Yenikapı Mevlevihanesi, Ali Paşa ve Davud Paşa, Haseki, Cerrahpaşa, Kocamustafa Paşa, Yedikule, Samatya, Kadırğa Limanı, Gedikpaşa, Irgat Pazarı ve sair mahaller ve etraflarında"ki dükkânlar ve hanlarda araştırmalar ve incelemeler yapılmıştır.¹

Bu bölgelerle sıkı ilişki içinde olan ve İstanbul'un çeşitli deniz kapılarına işaret eden sur dışında da büyük bir yoğunluk olduğu görülebilmektedir. Bunların özellikle ticaretle i içe olanları büyük bir bekâr nüfusunu barındırmaktadır. Unkapısı, Balıkpazarı ve Bahçekapısı'nda yaklaşık 600 bekâr kalmaktadır.² Samatya Kapısı dışı 500, Kumkapısı dışı ise 350 civarındaki nüfus ile dikkat çekicidir. Balat Kapısı ve Keresteciler'de 200'e yakın bekâr yaşarken, Ayvansaray, Zindankapısı ve Yedikule'de bu sayı 100 civarında, atladıkapı'da is 64'tür.³ Bunlardan Unkapısı, Balıkpazarı ve Bahçekapısı şehrin en önemli mallarının indirildiği, kent içine nakil edildiği ve satıldığı limanlarken Samatya ve Kumkapı kayıkçıların yoğun olduğu yerlerdir. Balat ve Keresteciler gibi Haliç'in içinde yer alan semtler de kent içi ticaretin ve nakliyatın gerçekleştiği yerler olmalarının yanı sıra üretim de gerçekleştiği arşılara sahiptirler.

Divan-ı Hümayun Haceganlarından Hafız Seyyid Abdullah tarafından 1793'te yapılan bir sayıma göre İstanbul'un sur dışındaki dükkânlar, han ve bekâr odalarında olanların toplam sayısı 5.033 Müslüman, 4.223 Hıristiyan, 199 Yahudi'dir⁴. Bir başka defterde ise Bahçekapısı'ndan Ahırkapı'ya kadar han, dükkân, mahzen, bekâr odalarının kiracıları ve iskelelerde mevcut kayıkçı ve hamalların hepsinin isimleri Ser-Bostancıyan-ı Hassa ve maiyetindekilerin araştırmaları sonucunda kayıt altına alınmıştır. Bu defterde en çok sırik hamalları, arka hamalları, at hamallarına ve kayıkthane çalışanlarına

¹ BOA A.DVN.852, 1220/1806

² A.DVN.831, 1207/1793; A.DVN.834, 1207/1793; NFS.d.4, 1207/1793

³ A.DVN.831, 1207/1793; A.DVN.834, 1207/1793; NFS.d.4, 1207/1793

⁴ A.DVN.831, 1207/1793

rastlanmaktadır. Bununla birlikte hanlarda bulunan dükkân sahipleri ile diğer dükkân sahiplerinin isimleri defterde görülmektedir.¹ Dolayısıyla bu defterler yalnızca bekâr sayılarını temin etmekle kalmayıp, neden bu bekârların bazı bölgelerde yoğunlaştıklarına dair bilgi de vermektedir. Özellikle ticaret gemilerinin yanaştığı iskelelerde bulunan ve bu gemilerden indirilen malların kentin her noktasına ulaşmasını sağlayan hamallar ve kayıkçılar bu bölgelerdeki nüfusun büyük bir kısmını oluşturmaktadır.

İstanbul'un en önemli ticaret merkezlerinden olan Galata ve çevresindeki bekâr nüfusu da oldukça kalabalıktır. Bu bölgede bekâr nüfusunun yoğunlaştığı yer 2200 kadar bekâr ile Tophane ve 1320 kadar bekâr ile Galata'dır. Bunları 200 civarındaki bekâr nüfusu ile Kulaksız ve 100 kadar bekâr ile Kasımpaşa izlemektedir. Daha çok Fındıklı tarafına işaret eden Beyoğlu'nda ise bu nüfus 80 kadardır.² Kentin Avrupa ülkeleri ile ticaretinin ve mal alışverişinin merkezi olan Galata'da bu duruma uygun olarak özelleşmiş esnafların ve mekânların yer aldığı da görülmektedir. İstanbul tarafında olduğu gibi burada da bekâr nüfusunun büyük bir bölümünü hamallar ve kayıkçılar oluşturmaktadır.

Tophane sınırları içerisinde dükkânlarda çalışan ve kefilî olan bekârların sayısı 2.159'dur. Yine Tophane-i Amire'de bulunup serseri ve kefilî olmayan ve Tophane'den uzaklaştırılan bekârların sayısı ise 95 olarak tespit edilmiştir. Sayım sonucunda Tophane-i Amire'de toplam 2.253 bekâr olduğu görülmüştür.³ Tophane'nin 18. yüzyıl sonunda İstanbul'un en büyük çarşılarından biri olduğu da görülebilmektedir⁴.

Divan-ı Hümayun hâceganından Tersane'de görevli olan Yakup Efendi'nin 1792 senesinde hazırladığı defterde padişah fermanı üzerine Galata'daki adli, asayiş ve idari görevlilerle birlikte çalışarak Galata'da bulunan esnaf, bekâr odaları, tekke, hamam, medrese ve benzer mahaller incelenmiştir. Dükkânlarda çalışanlar ve kefilî olanlar kayıt

¹ A.DVN.834, 1207/1793

² A.DVN.830, 1207/1793; A.DVN.831, 1207/1793; A.DVN.832, 1207/1793; A.DVN.833, 1207/1793; NFS.d.6, 1207/1793; NFS.d.7, 1207/1793; D.BSM.TRE.15257, 1208/1794; D.BSM.TRE.15257c, 1253/1838

³ A.DVN.830, 1206/1792

⁴ 16. yüzyılda yapılmış olan Kılıç Ali Paşa Camii'nin İstanbul'da avlu duvarı sağır olan tek cami olması da aslında bununla ilişkilidir. Çok yoğun bir dükkân dokusuna sahip bölgede caminin avlu duvarına sırtını vermiş dükkân dizileri bulunmaktaydı.

altına alınmış, “serseri makulesinden” ve kefil olmayanlar ise memleketlerine gönderilmişlerdir.¹ Çıkarılan bir Hatt-ı Hümayun sonrasında 1793’te Galata voyvodası ve Yeniçeri zabıtları adamlarıyla birlikte yeniden Galata’daki esnaf, bekâr odaları, hanlar, hamamlar, dükkânlar ve diğer mahallerde araştırmalar ve incelemeler yapmışlardır. Bu çalışma sırasında esnaf zümresinin her birine kethüdaları ve yiğitbaşları kefil olmuş, kefil olmayanlar da kefile bağlanmışlardır. “Kefili olmayıp, başıboş dolaşan şahıslar, ne olduğu bilinmeyen kişiler, reziller, vilayetlerine gönderilenler” de kayıt altına alınmıştır.²

Kasımpaşa’da bulunan dükkânlarda ve hanlarda çalışan ve bekâr odalarında kalanların sayısı ise 1792 senesinde 913 olarak saptanmıştır³. 1794 tarihli bir Başmuhasebe Tersane-i Amire defterine göre Kasımpaşa havalisinde olan dükkân sahipleri ve bu dükkânlarda çalışanların isimleri listelenmiştir. Bu deftere göre kahveci, çörekçi, keresteci, debbağ, terzi esnafı yanında çalışanlara kefil olmuşlardır.⁴ Çıkarılan ferman üzerine Kasım Paşa’daki hamam, dükkân, bekâr odaları ve çarşı esnafının yazıldığı başka bir defterin içeriği Donanma-yı Hümayun Baş Ağası ile çavuş ve zabıtlar ile oluşturulmuştur. Araştırma sırasında kefil olanlar kayıt altına alınırken kefil olmayanlar ve mahali bilinmeyenler bir yere ayrılmıştır. Ayrıca “sokaklarda ve çarşılarda rezil, sefil, serseri gibi dolaşanlar” tespit edilip memleketlerine gönderilmişlerdir.⁵ Muhtemelen aynı incelemeye dayanan bir nüfus defterine göre “serseri makulesinde olduğu tespit edilen kişiler” Tersane-i Amire Kethüdası Çavuşu İsmail Ağa eliyle iki defada Gümrük Emini’ne gönderilmiştir.⁶ Kasımpaşa’daki bekâr nüfusu, kendilerini denetleyenlerin kimliklerinden de anlaşılacağı gibi tüm İstanbul’dakilerden farklı bir karakter sergilemektedir. Burası ticaretle bir ilgisi olmayan, büyük bir çarşısı olmayan bir semttir fakat burada bulunan tersane ciddi bir bekâr kitlesini buraya çekmektedir.

¹ D.BSM.TRE.15233, 1206/1792; D.BSM.TRE.15239, 1206/1792

² A.DVN.832, 1207/1793

³ A.DVN.833, 1206/1792

⁴ D.BSM.TRE.15257, 1208/1794

⁵ D.BSM.TRE.15257, 1208/1794

⁶ NFS.d.7, 1207/1793

Anadolu yakasında ise barındırdığı 900 kadar bekâr ile Üsküdar dikkat çekmektedir. Bunların büyük bir çoğunluğu iskelede çalışmakta ve kalmaktadır. Bu bölgede Ayazma'da 130 kadar, Kadıköy'de ise 100 kadar bekâr bulunmaktadır. 1793 tarihli bir Defterhane-i Amire defterine göre Kadıköy, Dolmabahçe, Üsküdar, Boğaziçi sahilinde iki taraflı Kavaklara kadar zikrolunan mahallerde mevcut dükkân, han, bekâr odaları, bahçe kiracıları ve iskelelerde olan hamal, kayıkçı taifesinin toplamı görevlendirilen kişiler vasıtasıyla kayıtlara geçirilmiştir ve bu bölgede çalışan ve bekâr odalarında kalan, dükkânlarda istihdam olunan kişilerin toplamı 10.790 kişi olarak belirlenmiştir.¹

5.3.3.2 Hanlar ve Bekâr Odaları

İstanbul'daki ticaret bölgelerinde pek çok han yapısı bulunduğu ve kent hanlarının bazılarının tüccarları ağırladığı bilinmektedir². Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla, kentin ticaret yapıları olarak anılan bu yapılar aynı zamanda geniş bir kentli kitlenin barınması için de kullanılmaktaydılar. İstanbul'da 300'den fazla hanın bu amaçla da kullanıldığı ve bunların Mahmudpaşa, Tahtakale ve Eminönü bölgesinde yoğunlaştığı görülmektedir. (EK-D, Çizelge D.2; EK-C, Grafik C.3) Bu hanların bir kısmı 19. yüzyıla ait haritalarda da tespit edilebilmektedir. (EK-A, Şekil A.17) Bazıları ise günümüze kadar gelmişse de ciddi yapısal bozulmalara maruz kalmışlardır³.

A.DVN.835'e göre⁴ Mahmudpaşa'daki hanlar, hamamlar ve bekâr odalarında yaşayan bekârların sayısı 1579'dir. Bu hanların kaç odalı oldukları bilinmese de hanların her birinde kalanların sayılarının çok yüksek oluşu odalarda 8-10 kişinin birlikte kaldığını düşündürmektedir. On Kiracılar Hanı ve On Kiracılar Hanı'nda 40 kişi kalırken Baltacı

¹ BOA A.DVN.881, 1207/1793. Ne yazık ki bu defterin yalnızca Üsküdar, Kadıköy ve Ayazma'ya dair verilerin olduğu sayfalar bulunmaktadır. Bu defterlerde Boğaz köylerine ilişkin bilgilere ulaşılamamıştır fakat bu bölgelere ait bekâr kayıtlarının olduğu bilinmektedir.

² 18. ve 19. yüzyılda İstanbul'daki hanların kullanımına ilişkin detaylı bilgi için bkz. Pinon Demirçivi, M., (2009). Le Grand Bazar d'Istanbul et ses environs: formes, fonctions et transformations des han construits entre le début du XVIIIe siècle et le milieu du XIXe siècle, Doktora tezi, Université Paris IV-Sorbonne.

³ Konu hakkında yakın zamanda yapılmış bir inceleme için bkz. Benli, G., (2007). İstanbul Tarihi Yarımada Bulunan Han Yapıları ve Avlulu Hanların Koruma Sorunları, Doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi.

⁴ BOA A.DVN.835, 1207/1793

Hanı'nda 42, Yarım Han'da 44, Umudcu Hanı'nda 53, Tahtalı Han'da 62, diğer Tahtalı Han'da 70, Cafer Ağa Hanı'nda 71, Sultan Odaları (EK-A, Şekil A.18) ve Hoca Hanı'nda 80 ve Kiracı Hanı'nda ise 82 kişi kalmaktadır. Mahmudpaşa'da bekâr nüfusu yoğunluğu açısından 190 kişiyle Yağcı Han, 233 kişiyle Sukçular Hanı ve 380 kişiyle Vezir Hanı (EK-A, Şekil A.19) dikkat çekmektedir. Bunlar tüm İstanbul genelinde rastlanan en yüksek rakamlardır.¹

Mahmudpaşa'da Kalpakçılarbaşı'ndaki han, bekâr odaları ve dükkânlarda kalan bekârlara ilişkin bilgi veren bir deftere göre ise Kalpakçılarbaşı'nda bekârların kaldığı 73 han bulunmaktadır ve bunların hepsinin toplam oda sayısı 3631'dir. Bu odalar tek kişilik olabildiği gibi bazen 7-8 kişiye kadar bekâr barındırdığı düşünülürse Mahmudpaşa'da bekârların yaşayabileceği oda stoğu oldukça kalabalık bir kitleye işaret etmektedir. Bu hanlardan oda sayısı 30 ile 40 arasında olanlar Yolgeçen Hanı, Takyeci Hanı, Baltacı Hanı, Sorgucu Hanı, Taş Han, Çadırcı Han, Kızlarağası Hanı, Kebabçı Hanı, Emir Hanı Şişeci Han, Saraç Hanı Leblebici Hanı ve Esirpazarı Hanı'dır. Şihlar Hanı, İskilip Hanı, Yolgeçen Hanı, Doğramacı Han, Han-ı Cedid-i Çukur, Mercan Hanı, Astarıcılar Hanı, İstanbul Ağası Hanı, Lonca Hanı, Sultan Odaları, Pertev Paşa Hanı, Tahta Han ve Sultan Odaları'nın oda sayısı 40 ile 50 arasındadır. Oda sayıları 50 ile 65 arasında olan hanlar ise Yolgeçen Hanı, Hokkacı Hanı Tahtalı Han, İmam Ali Hanı, Zincirli Hanı, Çukur Hanı (EK A, Şekil A.20), Cedid Sağır Han, Çorabçı Han, Sofu Han ve Kilit Hanı (EK-A, Şekil A.21)'dir. Yağcı Han ve Ali Paşa Hanı 70, Çatal Han, Kaliçeciler Hanı, Bodrum Hanı ve Çukacı Hanı 80, Piri Paşa Hanı ise 88 odalıdır. Bölgedeki en yüksek oda sayısına sahip hanlar ise 130 odalı Kebabçılar Hanı, 164 odalı Cedid Kebir Han, 320 odalı Valide Han ve 366 odalı Kürkçü Hanı'dır.² (EK-A, Şekil A.22, A.23)

Tahtakale'de Ketenciler tarafında ise bekârların kaldığı 34 han bulunmaktadır ve bunların toplam oda sayısı 721'dir. Bunların oda sayıları genelde 6 ile 24 arasında değişmektedir. Müftü Hanı 30, Sulu Hanı 32, Emir Mustafa Hanı 34, Rüstem Paşa Hanı

¹ BOA A.DVN.835, 1207/1793

² BOA A.DVN.836, 1207/1793

35, Pazaroğlu Hanı 37, Kutucu Hanı 38, Şehir Hanı 45, Kapan-ı Asel Hanı 51 ve Kadı Hanı 86 ise odalıdır.¹

Tavukpazarı'nda Baklacı Hanı'nda 35, Makçular Hanı'nda ise 141 kişi olmak üzere toplam 176 bekâr barınmaktadır. Hazine'da ise bu sayı 235'tir. Cebehane-i Amire çevresindeki hanların her birinde barınan sayısı 11 ile 42 arasındaki değişmekte ve bu bölgede toplam 192 bekâr yaşamaktadır.²

Atik Ali Paşa Camii civarında ise 412 bekâr barınmaktadır. Bunların 65'i Süleyman Paşa Hanı'nda, 108'i Elçi Hanı'nda ve 211'i Irgatpazarı'nda yaşamaktadır.³Kırkdört kapısı ve havalisindeki hanlarda ise en az 66 kişi barınmaktadır. Bu hanlardan Bozmacı hanı 38 kapılı oluşuyla dikkat çekmektedir. Atpazarı'nda destgahçı (tezgâhçı) dükkânları civarında 11 han ve bir bekâr odası bulunmaktadır. Bu hanlardan Nalçacı Hanı ve Mazlum Hanı 34, Hacı Mehmed Ağa Hanı 44 odalıdır.⁴

Fatih Camii çevresi ve hatta avlusu da pek çok bekârın ikamet ettiği bir yerdir. Fatih Camii civarındaki hanlarda yaklaşık 240 kişi kalmaktadır. Fatih Camii civarında 27 odalı Soğancıbaşi Hanı'nda çoğu dibekçi esnafı olmak üzere 50 kişi yatmaktadır. Büyük Karaman'daki 33 odalı Nalçacı Hanı'nda ise esnaf kalmaktadır. Fatih Camii civarında 58 odalı Şekerciler ve 90 odalı Taşçılar Hanı odalarının çoğu boş olsa da büyük hanlardandır.⁵ Büyük Karaman'daki 9 odalı Ömer Ağa Hanı'nda yolcular ve 13 odalı Hacı Salih Hanı'nda ise kiracı taifesi kalmaktadır.⁶ Cebehane hududunda ise 4929 kişi kalmaktadır ve denetim sonrasında 105 kişi semtten gönderilmiştir.⁷

1793 yılına ait nüfus defterinde Saraçhane, Haffafhane, Őehzadebaři ve Laleli'de gece muhafazası için bekleyenlerin 26 kişi olduğu belirtilirken, zikrolunan mahallerde

¹ BOA A.DVN.836, 1207/1793

² BOA A.DVN.835, 1207/1793

³ BOA A.DVN.835, 1207/1793

⁴ BOA A.DVN.837, 1207/1793

⁵ BOA NFS.d.3, 1207/1793

⁶ BOA A.DVN.837, 1207/1793

⁷ BOA A.DVN.852, 1220/1806

başıboş ve kefilsiz bulunanlar ve Ağa Kapısı'na gönderilenlerin ise 158 kişi olduğu ifade edilmiştir.¹

Bahçekapı, Zindankapı ve Kumkapısı'nın dışında ikamet eden bekârların listelendiği nüfus defterine göre bu üç kapının dışında toplam 852 kişi yaşamaktadır. Zindankapısı'ndaki dört handa 109 bekâr kalırken Balıkpazarı kapısındaki üç handa 30 bekâr yatmaktadır.² Balıkpazarı'nda bekârların barındığı toplam 19 han bulunmaktadır ve bunların oda sayıları 3 ile 14 arasındadır. Keresteciler başında ise bekârların kaldığı iki küçük han bulunmaktadır.³

Bahçekapı'da bekârların barındığı 10 han bulunmaktadır ve bunların kapı sayıları ise 3 ile 42 arasında değişmektedir.⁴ Büyük İskele'de 16 sırik hamalı bulunurken, Büyük İskele ve Vezir İskelesi'ndeki arka hamalları 56 kişidir. Han ve odalarla kalanlarla birlikte, Bahçekapı'da ikamet eden bekâr sayısı 266'dır.⁵

Ahırkapı'da bulunan dört odadan Kapı Ağası denilen odalar 10 kapılı, kayıkhane kahveleri üzerinde Atçıgan Ağası Mehmed Ağa Hanı ise 31 kapılıdır. Çatladıkapı'da ise kayıkhane üzerinde 26 kapılı hamallar kethüdası Seyyid Hüseyin Ağa Hanı bulunmaktadır.⁶ 1793 tarihli nüfus defterine göre Çatladıkapı'da kayıkhane ve dükkân üzerindeki handa 82 kişi kalmaktadır.⁷

Kumkapı da kayıkhane üzerindeki han ve odaları ile dikkat çekmektedir. Bunlar 3 odadan 45 odaya kadar çıkan boyutlara sahiptirler. 45 kapılı Arap Hanı, 26 kapılı Hamallar Kethüdası Seyyid Hüseyin Ağa Hanı ve Balkapanlı Süleyman Ağa odaları 21 kapısıyla dikkat çekmektedir. Aynı belgeden edinilen bilgiler doğrultusunda Kumkapı'da 1793 tarihinde en az 334 bekârın barındığı, en az 49 odanın da boş olduğu

¹ BOA NFS.d.3, 1207/1793

² BOA NFS.d.4, 1207/1793

³ BOA A.DVN.831, 1207/1793

⁴ BOA A.DVN.831, 1207/1793

⁵ BOA NFS.d.4, 1207/1793

⁶ BOA A.DVN.831, 1207/1793

⁷ BOA NFS.d.4, 1207/1793

bilinmektedir.¹ Kumkapı'daki 15 dükkân ve bekâr odasında ise 347 kişinin kaldığı bildirilmiştir.²

Samatya kapısının dışında da bekârların kaldığı pek çok han ve oda bulunmaktadır. 6-45 kapılı 9 handan en çok oda sayısına sahip olanlar 40 kapılı Bostancıbaşı Hanı ve kayıkhaneye üzerinde bulunan 45 kapılı Arab Hanı'dır. Sandalcı Hanı ise 75 odasıyla bölgenin en çok odalı handır.³

Galata'da dükkânlarında ve hanlarda kalan esnafın toplam sayısı ise 2320'dir.⁴ 1793 tarihli bir nüfus defterine göre bu bölgede 181 kayıkçı ve Karaköy'deki Mumhane iskelesinde ise 160 kişi bulunmaktadır. Bölgenin iskelelerinde ise 200'e yakın hamal vardır.⁵

Aynı tarihli başka bir nüfus defterine göre ise Kasımpaşa'daki han ve odalarda 232 kişi kalmaktadır ve 29 kişi de gönderilmiştir. Kemhacılar Çukur'daki odalarda 59, Kete Huriye'deki odalarda ise 13 kişi ikamet etmektedir.⁶ Başka bir belgeye göre Kasımpaşa'da Çukur nam mahalde esnaf odaları 37, bakkal civarında olduğu belirtilen bir han 21 ve Seyyid Mustafa Hanı ise 35 kapılıdır.⁷ Kasımpaşa'da ayrıca Büyük Hamam'da 26 ve Küçük Hamam'da 11 olmak üzere dört hamamda 43 bekâr kalmaktadır. Semtte çeşitli yerlerde kalan 40 saka bulunmaktadır.⁸

Piyalepaşa'da hamallara ait 3 kapılı bekâr odalarında 29 kişi kalırken⁹ baruthane odalarında 13 hamal kalmaktadır. Aynı semtte Humbarhane'de 38, demir dükkânlarında 25 ve demirhanede 11 kişi kalmaktadır. Kömür mahzeni üzerindeki odalarda ise 30 kişi yatmaktadır. Aynı belgede Kulaksız Külhani'nda 8 kişinin yattığı

¹ BOA A.DVN.834, 1207/1793

² BOA NFS.d.4, 1207/1793

³ BOA A.DVN.831, 1207/1793

⁴ BOA A.DVN.832, 1207/1793

⁵ BOA NFS.d.6, 1207/1793

⁶ BOA NFS.d.7, 1207/1793

⁷ BOA A.DVN.833, 1207/1793

⁸ BOA D.BSM.TRE.15257, 1208/1794

⁹ BOA NFS.d.7, 1207/1793

belirtilmiştir.¹ 1806 tarihli sayıma göre ise Rüstem Paşa, Galata ve etrafında vaki bekâr odaları ve hamam ve dükkân ve kahvehane ve diğer mahallerde 2954 kişi kalmaktadır ve 171 kişi ise memleketlerine gönderilmişlerdir.²

Sur dışındakine benzer bir biçimde İstanbul'un Anadolu yakasında kalan bekârların da büyük çoğunluğu iskelelerde ve kayıkhanelerdeki odalarda barınmaktadır. Üsküdar'da bekârların kaldığı 9 han vardır ve bunların her birinde kalanların sayısı 11 ile 41 arasında değişmektedir. En kalabalıkları Debbâğ Hacı Mehmed Hanı, İbrahim Efendi Hanı, Hacı Yusuf Hanı ve Papasoğlu Hanı'dır.³

Bekârların barındığı büyük hanların ticaret bölgelerinde yoğunlaşması, sur dışında ve Anadolu yakasında bulunmayışları tabi ki bunların esasında ticaret mekânları olmasından kaynaklanmaktadır. Ne kadar büyük sayılara işaret etse de, barınma burada enformel bir fonksiyondur. Dolayısıyla geniş bir alana yayılmış olan bekâr nüfusunun en yoğun olduğu bölgelerin büyük hanların bulunduğu semtler olması şaşırtıcı değildir. Bu mekânların işlemesi için ciddi bir iş gücüne ihtiyaç duydukları ortadadır. Özellikle Mahmudpaşa ve Tahtakale'nin, ardından da Fatih, Bahçekapı, Balıkpazarı'nın İstanbul'da bekârların hanlarda kaldığı semtler arasında göze çarpması doğaldır. Benzer bir biçimde, dükkân üzerinde olmayıp sadece barınma fonksiyonu içeren bekâr odalarının büyük hanların sayıca fazla olmadığı ama bekârların yoğun olduğu semtlerde görülmesi de buna bağlı gözükmektedir. (EK-D, Çizelge D.3) Samatya, Kumkapı, Kasımpaşa ve Edirnekapı bu tip odaların en çok görüldüğü yerlerdir. Bu semtlerde büyük çarşıların, dolayısıyla kalınacak dükkânların olmaması da bu tip bekâr odalarının varlığını zorunlu kılmış olmalıdır. Bunların bir kısmı bazı dükkânların üzerindeyseler de, bu dükkânların çalışanlarından farklı olarak başka bekârlara kiraya verildikleri ve çoğu zaman birkaç odadan oluştuğu görülmektedir. Dolayısıyla hanlar gibi bu odalar da bekârların kira ödeyerek kaldıkları barınma birimleridirler.

¹ BOA D.BSM.TRE.15257, 1208/1794

² BOA A.DVN.852, 1220/1806

³ BOA A.DVN.881, 1250/1835

5.3.3.3 Dükânlar ve İşlikler

Tüm defterler incelendiğinde İstanbul'daki bekâr nüfusunun büyük bir bölümünü kendi dükânlarında yatan dükân sahiplerinin ve çıraklarının oluşturduğu görülmektedir. Tüm İstanbul'da dükânlarda ve iş yerlerinde kalan bekârların sayısı 5 bin kadardır. Bu sayı tüm kentteki bekâr nüfusuna oranlandığında neredeyse bekârların üçte birinin dükânlarda geceledikleri görülmektedir. (EK-C, Grafik C.2) Bu nüfus doğal olarak büyük çarşıların bulunduğu ve üretimin yapıldığı semtlerde yoğunlaşmıştır. (EK-C, Grafik C.4) Bu semtlerden Tophane, Mahmutpaşa'da Kalpakçılar başı, Unkapanı, Bahçekapı, Balıkpazarı, Keresteciler başı, Samatya, Fatih, Zeyrek, Şehzadebaşı, Vezneciler, Kıztaşı, Yenibahçe, Edirnekapısı, Eğrikapı ve Balat bu tip barınmanın en yoğun olarak görüldüğü yerlerdir. (EK-D, Çizelge D.4)

İstanbul'da tüm sur içinde dükânlarda kalan bekârların toplamı 2270'in üzerine işaret etmektedir.¹ 1793 tarihli bir nüfus defterine göre ise Sur içinde dükânlarda kalanlar Vezneciler'de 72, Vefa'da 27, Şehzadebaşı'nda 56, Çukurçeşme'de 45, Saraçhanebaşı'nda 90, Fatih Camii civarında yaklaşık 310, Sultan Selim Camii civarında 70'in üzerinde, Zeyrek-Çırçır bölgesinde 83, Karagümrük-Balat-Eğrikapı bölgesinde 209 ve Unkapanı civarında 160 kadardır. Bu defter sur içinin her bölgesini kapsamasa da adı geçen mahallelerde dükânlarda kalan bekârların toplamının 1120 civarında olduğu görülmektedir.²

Bekâr sayısının en tüm İstanbul genelinde en yüksek olduğu Mahmutpaşa'da dükânlarda kalanların sayısı da yüksektir. Keresteciler başında 150'nin üzerinde³, Kalpakçılar başında ise 159 bekâr buradaki dükânlarda kalmaktadır⁴. Bu dükânların çoğu kahvehane, berber ve kebabçıdır ve her birinde barınanların sayısı 1 ile 5

¹ BOA A.DVN.837, 1207/1793

² BOA NFS.d.3, 1207/1793

³ BOA A.DVN.831, 1207/1793

⁴ BOA A.DVN.836, 1207/1793

arasındadır.¹ Keresteciler başında ise dikkat çeken sayıca çok olan yemenici dükkânlarında 2 ile 7 kişi arasında barınıldığıdır.²

Dükkânlarda ve iş yerlerinde barınmanın tüm İstanbul genelinde en yaygın olduğu yerlerden biri ise Fatih-Zeyrek bölgesidir. Fatih'te 310, Zeyrek'te ise 120 kadar bekâr dükkânlarda yatmaktadır.³ Fatih'te Atpazarı'nda destgahçı dükkânlarında 24, Saraçhane Kulluğu civarında 24, Kıztaşı havalisinde 80, Fatih Camii ve havalisinde 103, Kumrulu Mescid ve havalisinde 47, Fatih Camii Meyyit Kapısı dışındaki imaret önündeki salaşlarda 17 ve Fatih Camii'ndeki salaşlar ve avludaki dükkânlarda 78 kişi barınmaktadır.⁴ Burada Fatih Külliyesi'nin içinde pek çok dükkân bulunduğu ve buranın İstanbul'un en canlı yerlerinden biri olduğu görülmektedir. Zeyrek tarafında ise Çarşamba Pazarı havalisinde 166, Müftü Hamamı havalisinde 34, Çırçır havalisinde 82 ve Selimiye'de 70 bekâr dükkânlarda yatmaktadır.⁵ Aslında bu veriler, İstanbul sur içinde Mahmudpaşa-Tahtakale bölgesinden sonra kent hayatının en yoğun olarak yaşandığı yerin Fatih-Zeyrek bölgesi olduğunu da ortaya koymaktadır.

Şehzadebaşı 220, Vezneciler de 70 kadar dükkânlarda barınan bekâr sayısı ile⁶ bu bölgenin de kentin hareketli yerlerinden olduğunu ispatlar niteliktedir. Bozdoğan kemeri kurbunda 20'nin üzerinde, Acemoğlu Meydanı civarında 33, Kırkdört kapısı ve havalisi 21, Vefa Meydanı'nda 46, Kırkçeşme civarında 55, İbrahim Paşa Hamamı yakınlarında 22, Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı'nda 62, Vezneciler'de 19 ve Mürekkebciler Kapısı civarında 20 bekâr dükkânlarda yatmaktadır.⁷ Aksaray'da ise doku daha seyrek olsa da 270 gibi yüksek bir sayıda⁸ bu tarz bir barınma biçimine sahip

¹ BOA A.DVN.836, 1207/1793

² BOA A.DVN.831, 1207/1793

³ BOA NFS.d.3, 1207/1793

⁴ BOA A.DVN.837, 1207/1793

⁵ BOA A.DVN.837, 1207/1793

⁶ BOA NFS.d.3, 1207/1793

⁷ BOA A.DVN.837, 1207/1793

⁸ BOA NFS.d.3, 1207/1793

bekâr bulunmaktadır. Buradaki dağılım ise şöyledir: Hüsrev Paşa'da 15, Haseki Ali Paşa'da 71 ve Mustafa Paşa Çarşısı havalisinde 181 kişi¹.

Kentin kara surlarına komşu bazı iç bölgelerde de dükkân ve iş yerlerinde barınan bekâr nüfusu ticaret ve çarşı bölgelerine yakın görünmektedir: Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı'nda 147, Edirnekapısı civarında 146, Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisinde 57, Eğrikapı ve Yatağan Çeşmesi havalisinde 76 bekâr.² Edirnekapı ve Yenibahçe'deki bekâr sayısının yüksekliğinin burada bulunan bahçe, bostan ve konaklar ile ilgili olduğunu belirtmek gerekir. Belgelerde, tüm İstanbul'dakinden farklı olarak buradaki bekârların bir kısmını bahçıvanların oluşturduğu görülmektedir.

Sur içinin deniz kapılarına doğru geldiğimizde ise dükkânlarda barınan bekârların çoğunun Ayvansaray, Balat, Unkapısı, Balıkpazarı ve Samatya'da buldukları görülmektedir. Ayvansaray Kapısı ve havalisinde 78, Balat Kapısı ve havalisinde ise 204 kişi barınmaktadır.³

Unkapanı'nda ise dükkânda barınan bekâr sayısı Azablar Hamamı civarında 43 ve Unkapanı civarında ise 300'ün üzerindedir.⁴ Bu sayının Unkapanı civarında yüksek oluşu ekmekçilerin unlarını aldıkları kurşunlu kapanın varlığı nedeniyle çevrede pek çok değirmenin bulunmasına bağlıdır. Bu değirmenler en az 8 kişiyi barındırmaktadır. Balıkpazarı'ndaki bekârların ise 160'tan fazlasının manav, kebabçı, havıyarcı, bakkal ve berber dükkânlarında barındığı görülmektedir. Bahçekapı'da dükkânlarda kalan 185 kişi ise çoğunlukla bakkal, berber ve kahvelerde yatmaktadırlar.⁵

Samatya'da da 100'ün üzerinde dükkânlarda yatan kişi bulunmaktadır. Buradaki kahve ve bakkal dükkânları üzerinde olan odaların 5-7 kapılı olması bu mekânlarda pek çok

¹ BOA A.DVN.837, 1207/1793

² BOA A.DVN.837, 1207/1793

³ BOA A.DVN.837, 1207/1793

⁴ BOA A.DVN.837, 1207/1793

⁵ BOA A.DVN.831, 1207/1793

kişinin barındığına işaret etmektedir. Örneğin Samatya'daki bir boyacı dükkânında 18 kişi kalmaktadır.¹

Tophane bölgesinde ise Fındıklı'da çarşı ve pazarlar bulunmakta, Ayaspaşa'ya kadar olan yerde küçük esnafın dükkânları bulunmaktadır. [76] A.DVN.831'e göre Tophane-Amire civarında 185, Tophane Meydanı'nda çoğu fırınlarda olmak üzere 132 kişi dükkân ve iş yerlerinin içinde yatmaktadır. Yine aynı belgeye göre Tophane Boğazkesen çarşısı 79, Salıpazarı ve Fındıklı çarşısı 125, Fındıklı-Dereiçi çarşısı 27 adet bekâr barındırmaktadır. Beyoğlu tarafında Firuz Ağa Çarşısı'nda ise 57 bekâr yatmaktadır. Bu tablo, bölgedeki bekâr nüfusun büyük çoğunluğunun bu barınma biçimine sahip olduğunu göstermektedir.² Bunun en önemli nedeni, bu bölgede ülke dışı deniz ticaretine uygun biçimde özelleşmiş çarşılar bulunmasıdır. Örneğin Azapkapısı İskelesi'nde gemiler için gerekli yelken, halat gibi malzemelerin bulunduğu dükkânlar ve Balıkpazarı Kapısı'nda yirmi tane balıkçı dükkânı bulunmaktadır. Kurşunlu Mağaza'da ise Avrupa'ya gemilerle gönderilen süpürge, yün, davar derisi gibi mallar yığılıdır. Sadrazam, Yağkapanı alanı yandıktan sonra Karaköy'den Kurşunlu Mağaza'ya kadar olan yerlerde odalar, dükkânlar ve hanlar yaptırmış, gümrüğü de buraya naklettirmiştir. Daha sonra buraya Galata gümrüğü ya da Yeni Yağkapanı adı verilmiştir. Kireçkapısı'nda ise tabakhaneler bulunmaktadır. [76]

Galata'da dükkânlarında ve hanlarda kalan esnafın toplam sayısı ise 2320'dir. Bunun 243'ünü dikici esnafı, 200'ünü Balıkpazarı'nda kürekçiler, 193'ünü terziler, 159'unu kahveciler, 90'ünü taze balıkçı esnafı, 80'ini berberler, 69'unu fermenciler³ ve 58'ini makaracılar oluşturmaktadır.⁴ Bir nüfus defterine göre ise Galata'da toplam 2867 esnaf bekâr ikamet etmektedir. Bu defter esnafa göre gruplandırılmıştır. Burada sayıca en kalabalık esnaf grupları Tophane kapısı dâhilinde değirmen ve fırınlarda çalışanlar (276), Yağkapanı haricinde ve Tophanede Abacı terzileri (176), aşçılar (162), kahveci esnafı (135), Balıkpazarı esnafı (134), berber esnafı (112), dibekçi esnafı (77), balıkçı

¹ BOA A.DVN.831, 1207/1793

² BOA A.DVN.831, 1207/1793

³ Fermene: Esnaf tabakasına mahsus giysi

⁴ BOA A.DVN.832, 1207/1793

esnafı (74), oturakçı esnafı (70), çörekçi esnafı (67), varilci esnafı (57) ve makaracı ve duhancı esnafıdır (53).¹

Piyalepaşa'da Humbarhane'de 38, demir dükkânlarında 25 ve demirhanede 11 kişi kalmaktadır. Kömür mahzeni üzerindeki odalarda ise 30 kişi yatmaktadır.² Kömürciyan sahilde altlarında dükkânlar olan Yahudi evleri olduğundan ve bunların iki taraflarında odalar bulunduğundan söz etmiştir. [76]

Genel tabloya baktığımızda özellikle Aksaray, Edirnekapı, Eğrikapı, Ayvansaray ve Balat için dükkânlarda yatan bekâr sayılarının neredeyse semtte kalan tüm bekârlara denk geldiği görülmektedir. Bu sayıların içinde hanlardaki dükkânlar ve burada kalanların bulunmadığı göz önüne alınırsa, pek çok semtteki bekârların yarısından fazlasının dükkânların dışında ayrı bir barınma olanaklarının olmadığı da gözlemlenebilmektedir.

Bu defterlerin bekârların hayatı hakkında aydınlattığı bir diğer durum ise çamaşırcı dükkânlarıdır. Her ne kadar burada yalnızca içinde çalışanlarının yattığı çamaşırcılar görülebilse de, bekârların yoğun olduğu semtlerde bu çamaşırcıların varlığı bekârların yaşam standartları hakkında bir ipucu vermektedir. Elbette çamaşırcıların ne sıklıkla kimler tarafından kullanıldığı bir muamma olarak kalmaktadır. Tümü 1793 yılına ait defterlere göre Mahmudpaşa'da Kalpakçılarbaşı'nda bir³, Fatih'te Odalarbaşı'nda bir⁴ ve Kıztaşı'nda üç⁵, Şehzadepaşı'nda ve Çukurçeşme'de birer⁶ adet çamaşırcı dükkânı bulunmaktadır. Ayrıca Unkapı'nın sur içinde kalan bölgesinde iki⁷, Bahçekapı'nın sur dışında ise bir⁸ adet çamaşırcı dükkânı vardır. Yine pek çok bekârın bulunduğu

¹ BOA NFS.d.6, 1207/1793

² BOA D.BSM.TRE.15257, 1208/1794

³ BOA A.DVN.836, 1207/1793

⁴ BOA NFS.d. 3, 1207/1793

⁵ BOA A.DVN.837, 1207/1793

⁶ BOA NFS.d., 1207/1793

⁷ BOA A.DVN.837, 1207/1793

⁸ BOA A.DVN.831, 1207/1793

Yenibahçe'deki Gececiler Çarşısı'nda ve Edirnekapısı'nda da birer¹ çamaşırcı dükkânı hizmet etmektedir.

Tüm bu dükkânların içinde barındırdığı nüfus açısından en büyük sayılara sahip olanlar fırın ve değirmenlerdir². Buradaki yoğunluk, burada çalışanların sayıca çok olmasının yanı sıra, bu mekânların gece de çalışılan yerler olması ve iyi ısınmaları ile de ilişkilidir. İstanbul'da fırın ve değirmenlerde kalan bekârların sayıları 1600'den fazladır. Sadece Galata'da fırın ve değirmenlerde 297 kişi kalmaktadır.³ Tophane'de bulunan 9 fırının her birinde 4 ila 9 kişi arasında bekâr ikamet etmektedir.⁴

Bozdoğan kemeri kurbundaki ekmekçi fırınında 12, Vefa Meydanı'nda bir simitçi fırınında 9, Vefa Hamamı bitişiğindeki ekmekçi fırınında 13 kişi kalmaktadır. Saraçhane Kulluğu civarında Sepetçiler karşısında Saraçhane fırınında ve değirmeninde amele, tablakâr ve tezgâhtarlardan oluşan 10 kişilik bir grup yatmaktadır. Kıztaşı havalisinde ikinci kapısı yakınındaki ekmekçi fırınında 10 amele, Dört Yol ağzındaki ekmekçi fırını ve değirmende 23 amele ve tablakâr, Simitçi Nikola fırınında ise 10 amele ve tablakâr ikamet etmektedir. Fatih Camii ve havalisinde bir ekmekçi fırınında 13, simitçi fırını olmuş çörekçi fırınında 7, Fatih Camii avlusundaki ekmekçi fırınında ise 19 amele, tablakâr ve tezgâhtar kalmaktadır. Kumrulu Mescid ve havalisindeki Nişancı yakınında ekmekçi fırınında 12 ve Küçük Karaman civarında ekmekçi fırınında 15 tablakâr, amele ve tezgâhtar yatmaktadır. Hüsrev Paşa'daki ekmekçi fırınında 10, Haseki Ali Paşa'daki ekmekçi fırınında 11 tezgâhtar, amele ve tablakâr yaşamaktadır. Çarşamba Pazarı havalisinde bir ekmekçi fırını ve değirmeninde 21, Ekmekçi Madros fırını ve değirmeninde 24, çörekçi fırınında 8 amele, tablakâr, tezgâhtar; Mehmed Ağa Camii civarındaki ekmekçi Hasan fırını ve değirmeninde ise 19 bekâr yatmaktadır. Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisinde Ekmekçi Osman fırınında 9 amele ve tablakâr, Sultan Hamamı kurbundaki ekmekçi fırını ile değirmende ise 14 amele kalmaktadır. Müftü Hamamı havalisinde Kadı Çeşmesi'nde ekmekçi Mustafa fırınında 15 amele,

¹ BOA A.DVN.837, 1207/1793

² Osmanlı İstanbul'unda fırın ve değirmenler ile ilgili detaylı bilgi için: Aynural, S. (2001). İstanbul Değirmenleri ve Fırınları, Zahir Ticareti, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

³ BOA A.DVN.832, 1207/1793

⁴ BOA A.DVN.831, 1207/1793

tablakâr, tezgâhtar, Çırçır havalisinde Ekmekçi Kirkor fırını ve değirmeninde ise 15 amele ve tablakâr ikamet etmektedir.¹

Bir nüfus defterine göre ise Vezneciler'de Kemeraltı'nda ekmekçi fırınında 12, Vefa'da ekmekçi fırını içinde 8, Şehzadebaşı'nda Ekmekçi İslam fırınında 14, Çukurçeşme'de Ekmekçi fırını ustası Ali dükkânında 10, Saraçhanebaşı'nda simitçi 10, Kıztaşı'nda aşağı fırında 12, Fatih Camii civarında bir fırında 21, Sultan Selim Camii civarında bir ekmekçi fırını ve değirmeninde 15, Sultan Hamamı civarında çörekçi Osman dükkânında 8, Mahkeme altı fırınında 11, Çukurbostan başında ekmekçi fırınında 16 ve Karagümrük'te ekmekçi fırınında 14 kişi kalmaktadır. En dikkat çekici olanı ise içinde 31 kişinin yaşadığı Külahçılar'daki 12 bâb simitçi dükkânıdır.²

Başka bir belgeye göre Mustafa Paşa Çarşısı havalisinde Hacı Emin Ağa'nın iki bab dakik değirmenlerinde 12, Üsküplü Çinkıraklı un değirmeninde 7 amele; simitçi fırınında 11 amele ve tablakâr; İsmail fırını ve değirmeninde 20, Yenikapı fırını ve değirmeninde 30 amele, tablakâr ve tezgâhtar kalmaktadırlar.³

Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı'nda ekmekçi fırınında 21 tezgâhtar, amele ve tablakâr, simitçi fırınında 9, Karagümrük'te ekmekçi fırını ve değirmeninde 13 tezgâhtar, amele ve tablakâr, Dört Yol ağzında ekmekçi fırını ve değirmende 18 amele, Abacılar içinde ekmekçi fırını ve değirmende 16 tezgâhtar, amele ve tablakâr birlikte kalmaktadır. Edirnekapısı civarında ise Hamam karşısında Agob ustanın ekmekçi fırını ve değirmeninde 24, simitçi fırınında 8 amele, tablakâr, tezgâhtar; Dakik değirmeninde ise 8 amele yatmaktadır. Eğrikapı ve Yatağan Çeşmesi havalisinde şişeci esnafı fırınındaki 7 odada 19 kalfa, simitçi fırınında 7 amele ve Tekfur Sarayı bitişiğindeki un değirmeninde 8 amele ikamet etmektedir.⁴

Ayvansaray Kapısı ve havalisinde Oymakapı'da Kadioğlu fırını ve değirmeninde 29 ve Ekmekçi Halil fırını ve değirmeninde 19, simitçi fırınında 8 amele ve tablakâr, un değirmeninde ise 7 amele kalmaktadır. Balat Kapısı ve havalisi simitçi fırınlarında 5 ile 8

¹ BOA A.DVN.837, 1207/1793

² BOA NFS.d.3, 1207/1793

³ BOA A.DVN.837, 1207/1793

⁴ BOA A.DVN.837, 1207/1793

arasında amele ve tablakâr, Receb Beşe'nin ekmek fırınında 22, cami kapısında simitçi dükkânında 10 amele ve tablakâr, Tokmak fırın civarında ekmekçi fırını ve değirmende 22 ve Tahta minarede simitçi fırınında 6 amele ve Fener fırını ve değirmeninde ise 20 kişi yaşamaktadır.¹ Ketenciler'de ise bir ekmekçi fırınında ise 22 kişi yatmaktadır.²

Unkapısı havalisinde Simitçi Osman fırınında 7, Altınoğlu zimmînin değirmeninde 10, Hacı Mustafa'nın değirmeninde 9, Berber Yani değirmeninde 9, Yağhane karşısındaki değirmende 8, Eski değirmende 8, Kasabbaşı değirmeninde 8, Mihail değirmeninde 12, Kemeraltı değirmeninde 8, Aynalı değirmende 8, Hacı Kadri değirmeninde 7, Evani değirmeninde 7, Parmaklık değirmeninde 8 kişi kalmaktadır. Azablar Hamamı civarında Ekmekçi Ohan fırınında 17, değirmen dükkânında ise 13 amele yatmaktadır.³ Bahçekapı'da 22 kişinin kaldığı bir fırın bulunmakta ve bir ekmekçi fırını ve değirmeninde ise 24 kişi kalmaktadır. Samatya'daki bir ekmekçi fırını ve değirmende ise 36 kişi birlikte barınmaktadırlar.⁴

Üsküdar'da Eski Hamam fırını ve değirmen taşında ve Balaban İskelesi'ndeki değirmen ve taş fırında 21 kişi kalırken Ayazma'daki bir değirmen ve fırında 22 kişi kalmaktadır.⁵

Yukarıda verilen sayılara göre İstanbul'daki 119 fırında 1318 kişi barınmaktadır. Bu sayıların yüksekliği, fırınlardan dağıtım yapan kişilerin de burada kalmalarından dolayıdır, fakat yine de bazı durumlarda bu mekânlarda fırın çalışanları dışında da kalanlar olduğu sanılmaktadır. Belki de geniş ve sıcak olan fırınlar başka bekârlara barınma için kiraya verilmekteydi. Zeyrek'te Külahçılar'daki 12 odalı simitçi dükkânında 31 kişinin kalıyor olması bunu düşündürmektedir.⁶

Burada sunulan veriler ışığında İstanbul'daki bekârların üçte birinin dükkânlarda geceledikleri görülmektedir. Bunların da üçte birini fırınlarda çalışanlar oluşturmaktadır. Aslında bu tablodan kentte bekârların barınması dışında da pek çok

¹ BOA A.DVN.837, 1207/1793

² BOA A.DVN.836, 1207/1793

³ BOA A.DVN.837, 1207/1793

⁴ BOA A.DVN.831, 1207/1793

⁵ BOA A.DVN.881, 1250/1835

⁶ BOA NFS.d.3, 1207/1793

sonuç çıkarılabilir. Kentin bazı bölgelerinin alışverişin mekânı olduğunu belirlerken, burada gece kalanların sayısına bakarak bu bölgelerin aynı zamanda barınma yerleri olduğuna tespit etmek mümkündür. Bu sonuçlar, klasik Osmanlı İstanbul'u anlatılarındaki kent mekânına dair kategorizasyonların da gözden geçirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

5.3.3.4 İskeleler ve Kayıkhaneler

İstanbul'un bekâr nüfusunun yaşadığı yerlerin birçoğunu kentin deniz surlarındaki kapıların dış alanları ile Galata ve Üsküdar'daki önemli iskelelerin çevresi oluşturmaktadır. (EK-D, Çizelge D.5; EK-C, Grafik C.5) Ticaretin olduğu iskelelerde dükkân çalışanları dışındaki en büyük bekâr nüfusunu hamallar oluşturmaktadır. Kente gelen ve kentten gidecek malların kent içi nakliyesinin tümü bu grup tarafından yapılmaktadır. Aslında İstanbul'un işlemedeki en büyük rolün hamalların olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Burada bulunan bir diğer önemli grup ise kayıkçılardır. Birazdan incelenecek olan bölgelerin pek çoğunda İstanbul'u birbirine bağlayan kayık iskelelerinin var olması bunları kent içi iletişimin ana merkezlerinden yaparken bir yandan da önemli bir bekâr nüfusunu barındırmalarına da neden olmaktadır. Bu ulaşımı sağlayan kayıkçılar, kalabalık kitleler halinde kayıkhanelerde yaşamaktadırlar.

Burada incelenecek sayılar yalnızca iskelelerdeki kayıkhanelerde ve bunların üzerlerindeki odalarda kalan kayıkçıları ve hamalları içermektedir. Dolayısıyla iskelelerdeki dükkânlar ve hanlar daha önce incelendiği için buraya ilave edilmemiştir. Ayrıca başka yerlerde kalan kayıkçıların ve hamalların burada ele alınmadığı da belirtilmelidir.

İstanbul'un deniz surlarının dışlarında neredeyse hepsini kayıkçılar oluşturmak üzere bekârların kaldığı mekânların toplamı şöyledir: Ahırkapı'da 31, Çatladıkapı'da 26 (EK-A, Şekil A.24), Samatya'da 196¹, Kumkapı'da ise 60'ın üzerinde² oda bulunmaktadır. Sonuç olarak Ahırkapı'da 20-90 arasında, Çatladıkapı'daki handa 64³, Kumkapı'da 50-150

¹ BOA A.DVN.831, 1207/1793

² BOA A.DVN.834, 1207/1793

³ BOA NFS.d.4, 1207/1793

arasında ve Samatya'da ise 200-600 arasında bekârın iskelede barındığını söylemek mümkündür. Bu sayılar, bu semtlerdeki bekârların neredeyse hepsinin kayıkhanelerde yatan kayıkçılardan ve balıkçılardan oluştuğunu ortaya koymaktadır. Bunların içinde, kente mal ulaşımını sağlayan bir iskelesi bulunmayan Ahırkapı dikkat çekicidir. Bu bekârların burada bulunan saraya balık temin edilen dalyanlarda [76] çalıştığını düşünmek yanlış olmaz.

Samatya'da hepsi kayıkthane üzerinde bulunan Mekki Efendi odaları 9, Cincih Hacı Abdullah odaları 12 ve Nazif Efendi Hanı 14 odası ile kalabalık bir kayıkçı nüfusunu barındırıyor olmalıdır. Çatladıkapı'da 64 kişinin barındığı 26 odalı Seyyid Hüseyin Ağa Hanı'nın da bir kayıkthane üzerinde bulunuyor oluşu ilginçtir. Yine kayıkthane üzerinde bulunduğu belirtilen Kumkapı'daki Hamallar Kethüdası Seyyid Hüseyin Ağa Hanı'nın da 26 odası vardır. 16 kişinin mevcut olduğu tespit edilen Kumkapı'daki kayıkthane kahveleri üzerindeki Atçeken Ağası Mehmed Ağa Hanı'nda ise 15 boş oda olması, bu mekânının da en az 16 odası olduğunu düşündürmektedir. Ahırkapı'da ise kayıkthane kahveleri üzerinde bulunduğu belirtilen Atçıgan Ağası Mehmed Ağa Hanı'nın 31 odalı oluşu ise çok dikkat çekicidir.¹

İstanbul'un en büyük hamal ve kayıkçı nüfusu elbette ki şehir dışına ticaretin de yapıldığı Galata ve Eminönü bölgesindedir. Bahçekapısı, Balıkpazarı, Zindankapı ve Unkapısı'ndaki bekâr nüfusunun çoğunu hamallar oluşturmaktadır. Bunların büyük bir kısmı iç bölgelerdeki hanlarda kaldığı için, burada sadece kayıkhanelerde barınanlar ele alınacaktır. Bu durumda Bahçekapı'da yaşayan toplam 146 hamal ve kayıkçı bulunmaktadır.² Bahçekapısı daha önce bahsedildiği üzere II. Mahmud'un yıkımından önce salaş dükkânların oluşturduğu çarşısı, seyyar satıcıları, hamalları, kayıkçıları ve bunların kaldığı bekâr odaları ile kahvehaneleri ile karışık ve hareketli bir yer idi. [77] İstanbul'un en önemli ticaret merkezlerinden olan Bahçekapısı'nda en alt tabakadan insanlarla üst tabakadan tüccarların bir araya geldiğini belirten Koçu, iskelenin yakınında, sur ile deniz arasında kayıkhaneler, kahvehaneler ve bunların üzerlerinde ise bekâr odalarının bulunduğunu belirtmektedir. [78] Melekgirmez Sokağı olarak anılan

¹ BOA A.DVN.831, 1207/1793

² BOA NFS.d.4, 1207/1793

ve büyük bir yıkıma maruz kalan bu alandaki bazı mekânların adlarına belgelerde rastlamak mümkündür. Örneğin Soğanoğlu, Ali Reis ve İbrahim Reis Kayıkhanesi bunlardandır. Bu mekânlarda 14 ile 21 kişi arasında değişen bekâr nüfusunun¹ nasıl barındığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Buradaki bekâr nüfusunun yoğun olmasının en büyük nedeni Gümrük eminin burada oluşu ve mücevherat, kıymetli kumaşlar, boya, deri, pamuk ve kenevir gibi malların buraya gelmesidir. Ayrıca buradan Galata ve Tophane'ye kayıklar işlemektedir. [76]

19. yüzyıl başlarına ait bir Bostancıbaşı Defteri'nden aktarıldığına göre Eminönü'nde üst kotlarda çeşitli evler yer alırken, sahil kısmında ise kayıkhaneler bulunmaktadır. Bunlardan önemlileri İstanbul Kadısı'nın hanesinin önünde Sandalyıcı Sadr-ı Âli koğuşu, Selim Paşa Camii'nin ilerisinde ise Seyyid Mehmed, Seyyid Memiş ve Seyyid Emin'in üç oda kayıkhaneleridir. Ayrıca sahil boyunca birkaç kahve ve Bursa ve Mudanya kayıklarının iskeleleri ile Vezir İskelesi de sıralanmıştır. [79]

Balıkpazarı kapısının karşısında bulunan Mısır Çarşısı ise buranın en önemli ticaret alanlarından biridir. Kömürciyan 17. yüzyılda burada yüz kadar Yahudi kasap ve manavın bulunduğunu belirtmektedir. Aynı dönemde burada pabuççu ve kunduracı ile ibrik ve kâse satan dükkânlar da bulunmaktadır. Beylik arpa ambarı ve arpa emini makamının burada olmasının yanı sıra Kömürciyan iskelede mermer sütunların, ocak ve mezar taşlarının yığılı olduğunu ve Ulah memleketinden gelen tuzların buraya indirildiğini belirtmektedir. Hasköy'e ve Balat'a, Mihaliç, Bandırma ve İzmir'e giden kayıklar da buradan kalkmaktadır. Hasır iskele'de ise Mısır'dan gelen gemiler bulunmaktadır. Bahçekapısı'ndan Unkapısı'na kadar olan sahil adalardan, Akdeniz'den ve İzmit'ten gelen gemiler ile doludur. [76] (EK-A, Şekil A.25)

Zindankapı sahilinde ise balmumu, kahve, pirinç gibi erzak satan dükkânlar vardır. Buraya Yemiş İskelesi denmesinin nedeni de çeşitli kuru ve yaş yemişlerin satılmasıdır. Yukarıda bulunan çardakta Muhtesib Ağa oturmakta ve Çardak Çorbacısı ile gelen geçen insanları ve kayıkları denetlemektedir. [76] 19. yüzyıl başında yazılmış bir Bostancıbaşı defterine göre Yemiş İskelesi'ne doğru Silâhşor Süleyman Ağa'nın kayıkçı

¹ BOA NFS.d.4, 1207/1793

odaları, bir kahve, Ortaköy ve Beşiktaş iskelesi, Tophane ve Balıkpazarı İskelesi, Seyyid Mustafa'nın kahvesi, Karaköy İskelesi, Yaşyemiş Gümrüğü, Hasköy İskelesi, Başyasakçı Odası ve kayikhane, Duhan Gümrüğü ve önünde iskelesi, yine bir kahve, sıra sıra tütüncü dükkânları, Hasır İskelesi, sıra sıra limoncu dükkânları, Çardak Kolluğu ve iskelesi, sıra sıra yemişçi dükkânları ve Yemiş İskelesi bulunmaktadır. [79]

Odunkapısı ise 17. yüzyılda İzmit'ten gelen soğan, sarımsak, tavuk, yumurta ve meyve gibi erzakların ve inşaat malzemelerinin indirildiği yerdir. Kente gelen gidenlerin arasındaki anlaşmazlıkların görüldüğü mahkeme de burada bulunmaktaydı. [76]

Ekmekçilerin unlarını aldıkları kurşunlu kapan ise Unkapısı'nda bulunmaktaydı. Kuzeyden gelen buğday da buraya indirilirdi. Ekmekçiler kâhyası ve İstanbul efendisinin naibi de burada bulunurdu. Ekmekçi ustaları pazar ve cumadan başka her gün sabah erken loncaya gelirlerdi. Ayrıca iskelede değirmen taşı gibi aletler taşıyan pek çok kayık bulunurdu. Balkanlardan ve Kırım'dan gelen gemiler sahilde üç dört sıra halinde dizilmiş görülebilirlerdi. [76]

Yemiş İskelesi'nden Unkapanı'na doğru dikkat çekici dükkân ve odalar ise şöyledir: Sıra sıra zeytinyağı mağazaları, Tulumba İskelesi, kahve, Hatabkapusu Meydanı, sıra sıra keresteci dükkânları, Ayazmakapısı İskelesi, Tekirdağ iskelesi, çeşitli Yahudi evleri ve yahudhaneler, Hacı Veli'nin odaları, bakkalı, kahvesi ve yahudhanesi, sıra sıra kahve dükkânları ve Kapan-ı Dakik İskelesi. [79]

Aynı Bostancıbaşı defterine göre Unkapanı'ndan Cibali İskelesine doğru sıralanan mekânlar şöyledir: kahve, taşçı dükkânı ve bir oda, Eminağazade kayikhanesi ve odası, Ellialtı Ortasının yahudhanesi ve kayikhanesi, çeşitli Yahudi evleri, yahudhaneler ve kayikhaneleri, Balikhane iskelesi, Tüfenkhane ve iskelesi, Tomruk Meydanı, çeşitli Yahudi evleri ve yahudhaneler, Soğukçeşmeli Ebubekir Efendi ve Ömer Ağa'nın yahudhaneleri. Cibalikapı iskelesinden sonra ise kayıkçılar loncası, Mekkizade'nin yahudhanesi ve üç kahvesi, çeşitli Yahudi ve Rum evleri bulunmaktaydı. [79] Kömüricyan da Sultan Mehmed ve Sultan Selim sakinlerinin geldiği bu iskelede sandallar olduğundan söz etmektedir. [76]

Fener İskelesi'nden Balat'a doğru ise meydanda kahve dükkânları, üç oda kayikhane, Rumlara ait evler ve arsalar, Patrikhane yasakçısı İbiş'in kahvesi, yedi oda kayikhane,

Turi Sina Kilisesi'nin önünde üç oda kayıkthane, Bedestan dellalı Emin Ağa'nın bir oda yahudhanesi, İstanbullu lakaplı hanımın yahudhanesi, İsmail'in kahvesi, Balat İskelesi Ayakapı-Yenikapı iskeleleri arasında Rumların evleri bulunmaktadır. [79] Balat'ın iç tarafında Yahudilere ait bir çarşı varken iskelesinde pek çok eşya getiren gemiler ile Kağıthane ve İstanbul'a giden sandallar görülmektedir. [76]

Balat'tan Ayvansaray'a doğru giderken göze çarpanlar ise meydanda Hüseyin kahvesi, Yahudilere ait sığır salhanesi, sıra sıra keresteci dükkânlarına ait arsalar, İsmetli Esmâ Sultan'ın han ve kayıkthane arsası, Hasköy İskelesi, kayıkthane ve sığır salhanesi, Yahudilere ait arsa ve haneler, Arslan iskelesi, yine Yahudilere ait arsa ve haneler, kayıkhaneler ve kayık yapıcı dükkânlarıdır. [79] Ayvansaray İskelesi'nden Eyüp'e sandallar gitmekte ve şişe ve cam imalathaneleri mevcuttur. [76] Ayrıca Ayvansaray ile Defterdar İskelesi arasında Müslümanlara ait haneler ve yalılar ve Çamur iskelesi ile on altı göz kayıkthane bulunmaktadır. [79]

Her ne kadar incelenen belgelerde yer almasa da Sütlüce ve Halıcıoğlu'nda da çeşitli iskeleler ve kayıkhaneler vardır. Sütlüce'ye gelmeden on adet şalupa kayıkhanesi, Sütlüce'de çeşitli kahveler ve Kumbaracıyan Kışlası ve İskelesi [79] ve Yahudilere has pazar ve çarşuları mevcuttur. [76] Halıcıoğlu ile Piripaşa arasında çeşitli kayıkhaneler, yahudhaneler, Buzhane iskelesi ve Piripaşa İskelesi bulunurken Piripaşa'dan Hasköy'e Abdülbaki Efendinin kayıkhanesi, Miri kumbarahane, timurhane ve tophane, Hamam İskelesi, Sivasi Ali'nin kayıkhanesi, Salhane İskelesi, Beylerbeyi hamamcısının yahudhanesi ve kayıkhanesi, birkaç kahve ve Hasköy İskelesi vardır. Buradan Tersane-i Amire'ye doğru Ali Molla'nın kayıkhanesi, Tersane-i Amire kaptanının kayıkhanesi ve iki kahve, tersaneden Kasımpaşa İskelesi'ne kadar ise Hatab Meydanı, kahve, berber, fırın, kahve ve Kalyonciyan Kışlası bulunmaktadır. [79]

Kasımpaşa'da Tersane, Azapkapı ve Meyit iskelesi bulunmaktadır. Kömürciyan'a göre sahilde altlarında dükkânlar olan Yahudi evleri ve iki taraflarındaki odalar göze çarparken Yahudi kasapları ve misket arakın satıldığı koltuklar da buradadır. Ayrıca balık emini de burada bulunmaktadır ve ilerde ise tezgâh ve mağazaların yer aldığı tüfenkhane vardır. [76] Koçu'nun bildirdiğine göre Kasımpaşa'da kayıkhanelerin üzerinde bulunan sıra odalar Kalafatçı Odaları, Funda Odaları veya Zindanönü Odaları

diye anılırdı. Bu odalar 1864'te yıktırılmış olan Ceneviz surlarına dayanmaktaydı ve 1884'teki yangında yok olmuşlardır. [80] 19. yüzyılda Kasımpaşa ile Meyit İskelesi arasında kahve, camiye ait beş odalı kayıkhanesi, sıra sıra erzak ambarları, mühimmat mahzeni, tersane, timurhane ve meydanı, Cedid Kalyoncu kışlası ve buradan Azapkapı İskelesi'ne gelinceye kadar kahve, Osman Kaptan'ın kayıkhanesi, çeşitli Müslümanların dükkânları ve kayıkhaneleri ve sığır salhanesi vardı. [79]

Epey karışık bir nüfusu barındıran Galata ise iskeledeki bekâr nüfusunun en kalabalık olduğu semtlerdendir. Özellikle Avrupa ile ticaretin merkezi olan bu semtte Kürkçükapı'dan Tophane'ye kadar sıra sıra duran gemilerde pek çok Avrupa ülkesine ait bayrak göze çarpmaktadır. Galata'nın surları boyunca pek çok kapı ve bu kapıların önünde de iskeleler bulunmaktadır. (EK-A, Şekil A.26) Kasımpaşa tarafındaki ilk kapı Azapkapısıdır. Azapkapısı iskelesinde her türlü mal bulunurken gemiler için gerekli yelken, halat gibi malzemeler temin edilirdi. Daha sonra sırasıyla Kürkçükapı, Galata zindanının bulunduğu Yağkapanı Kapısı ve Balıkpazarı Kapısı bulunmaktadır. Balıkpazarı Kapısı'nda yirmi tane balıkçı dükkânı ve bunun ilerisinde meyhaneler yer almaktadır. Bunu Karaköy Kapısı ve Kurşunlu Mağaza Kapısı izlemektedir. Kurşunlu Mağaza'da Avrupa'ya gemilerle gönderilen süpürge, yün, davar derisi gibi mallar yığılıdır. Sadrazam, Yağkapanı alanı yandıktan sonra Karaköy'den Kurşunlu mağazaya kadar olan yerlerde odalar, dükkânlar ve hanlar yaptırmış, gümrüğü de buraya naklettirmiştir. Daha sonra buraya Galata Gümrüğü ya da Yeni Yağkapanı adı verilmiştir. Yedinci kapı olan Mumhane Kapısı'nı 8. kapı olan Eğri Kapı takip eder. Eğri Kapı'da tüfek barutu karhanesinin bulunmasının yanı sıra burada ve tabakhanelerin bulunduğu Kireçkapısı'nın iç tarafında meyhanelerle mevcuttu. [76]

Galata'da Azapkapısı'ndan Tophane'ye doğru kazıklar üzerinde yükselen bir sıra kayık iskelesi bulunmaktaydı¹:

"Funda İskelesi, Kürekcikapusu İskelesi, Eski Yağkapanı İskelesi, Galata Balıkpazarı İskelesi, Karaköy İskelesi, Gümrük İskelesi, Kurşunlumahzen İskelesi, İhtisab İskelesi, Mumhâne İskelesi, Eğrikapu İskelesi, Kireçhânekapusu İskelesi, Debbaghâne İskelesi, Sirkeci İskelesi (Galata Şarab İskelesi)" [81]

¹ Koçu'nun sıraladığı bu iskeleler II. Mahmud dönemi sonlarına ait olmalıdır.

Bu iskelelerin arasında ahşap dükkânlar, bekâr odaları ve birkaç mahzen de yer almaktaydı. Galata Zindanı da Yağkapanı ve Balıkpazarı İskeleleri arasındaydı. 1890'da Galata rıhtımı yapılırken tüm bu yapılar yıkılmıştır. [81]

19. yüzyıla ait Bostancıbaşı defterine göre Azapkapı-Kürekçikapısı arasında kahve, Bartınlı Elhac Ali'nin Taş Han, Funda İskelesi, Uzan Mustafa'nın, Şeyh Ali Efendi'nin, Uzoğlu Osman'ın, Mustafa Ağa'nın, Kaloğlu İsmail'in kayıkhaneleri, kalafat yeri, kahve ve terzi dükkânları vardır. Kürekçikapısı-Balıkpazarı arasında ise Kereste gümrüğü, berber, makaracı, halatçı dükkânları, Atik Yağ Kapanı İskelesi, sıra sıra balık tuzlayıcı dükkânları bulunmaktadır. Balıkpazarı'ndan Karaköy'e doğru kahveler, varilciler, sıra sıra balık tuzlayıcı ve bakkal dükkânları dizilmiştir. [79]

Karaköy İskelesi ile Tophane arasında sıralanan mekânlar yağcı dükkânları, Hammalbaşı Ahmed'in kahvesi, Kurşunlumahzen Kasrı Hümayunu ve İskelesi, Liman Ağası'nın odası, mahzenler, sıra sıra makaracı dükkânları, Galata naibine mahsus ihtisab odası, kahveciye ait yahudhane ve kayıkthane, kayıkhaneler, Mumhane İskelesi, Eğrikapı İskelesi, Kireçkapısı iskelesi, Debbağhane İskelesi, iskeleler arasında çeşitli Rumların evleri, kömürcü ve taşçı dükkânları, Sirkeci İskelesi, sıra sıra kahve ve kürekçi dükkânlarıdır. [79]

1793 tarihli bir belgeye göre Galata'da 500'e yakın hamal, kayıkçı ve balıkçı bulunmaktadır. Bunlardan 74'ü Karaköy'de, 49'u ise gümrükte hamaldırlar. Balıkpazarı'ndaki kayıkçılar 51, Yağ Kapanı kayıkçıları 43 kişiyken, Kurşunlu Mahzen ve Mumhane İskelelerindeki 157 kişidir. Ayrıca burada 90 adet taze balıkçı esnafı da göze çarpmaktadır.¹ Aynı tarihli başka bir belgeye göre ise Galata'daki kayıkçıların iskelelere göre dağılımı şöyledir: Balıkthane İskelesi'nde 16, Kabalcı kayıkçıları 36, Kürkçü Kapısı'nda 44, Ayazma Kapısı'nda 15, Azapkapısı'nda 59, Halep İskelesi'nde ise 11. Karaköy, Kurşunlu, Makara, Aralık ve Mumhane iskelelerinde toplam 160, Gürcü kapısı, Bağ kapısı ve Balıkpazarı'nda 58 ve Azapkapısı'nda 14 hamal kalmaktadır.²

¹ BOA A.DVN.832, 1207/1793

² BOA NFS.d.6, 1207/1793

Tophane ise iskeleler ile çarşının iç içe geçtiği, Galata'da olduğu gibi karışık bir nüfusa ev sahipliği yapan bir semttir. (EK-A, Şekil A.27, A.28) Kömürciyan burayı iskele civarında ağaçların altında dinlenen gemicilere ve maryollara¹, rezil ve çapkın levent dayılarına sıkça rastlanan bir yer olarak betimlemiştir. Fındıklı'daki çarşı ve pazarlardan başka Ayapaşa'ya kadar küçük esnafın dükkânları vardır. [76]

19. yüzyıla ait Bostancıbaşı defterine göre Tophane İskelesi'nden Salıpazarı İskelesi'ne kadar olan sahil şeridinde sıra sıra kahve dükkânları, Arabacıyanı Dergâhı Ali Kışlası, Çavuşbaşı İskelesi, kahve, Sohta limanı ve kayıkhanesi, Kazdani Ahmed Ağa'nın balıkçı odası ve çeşitli yalılar bulunmaktadır. Burayı takip eden bölgede yalılar, değirmen, Süleyman Ağa'nın kayıkhanesi, Hamallar İskelesi, kalafat yeri ve Fındıklı İskelesi yer almaktadır. Fındıklı'dan Beşiktaş İskelesi'ne kadar ise yalılar, Sandal-ı Hümayun Kayıkhanesi, Karabali İskelesi, sırayla kahve dükkânları, piyadeler kayıkhanesi, Dolmabahçe İskelesi ve Beşiktaş'a doğru iki kahve vardır. [79] Görüldüğü gibi Tophane'nin sahili boyunca kayıkhaneler ve kahveler göze çarpan mekânlardır ve muhtemelen bunların üzerlerinde de bekâr odaları bulunmaktadır.

Sahilde müftü ve kazaskerlerin evleri olan Beşiktaş'ta ise küçük bir iskele bulunmaktadır. [76] (EK-A, Şekil A.29) Bu iskeleden Ortaköy İskelesi'ne kadar bir kalafatçı, sıra sıra kahve dükkânları, yalılar ve kayıkhaneleri ve mumhane bulunmaktadır. Benzer biçimde bütün Boğaz'da yalılar ve kayıkhaneler mevcuttur. Özellikle Rumelikavağı'nda çok kayıkhanesi bulunmaktadır. [79] Dolayısıyla bütün boğaz köylerinde de kayıkhanelerde yatan bekârlar olmalıdır.

İstanbul'un Anadolu yakasında ise Üsküdar İskelesi 655 kayıkçı ve hamal ile İstanbul'un en kalabalık iskelelerinden biridir. (EK-A, Şekil A.30) Burada 395 kayıkçı-mavnacı, 116 arka hamalı, 20 at hamalı, 9 sırik hamalı ve Balıkçı Çardağı'nda 11 kişi bulunmaktadır. Ayrıca Balaban İskelesi'ndeki hamal odalarında da 19 kişi yatmaktadır. Salacak ile Şemsipaşa arasında yer alan Ayazma İskelesi'nde ise 30 arka hamalı ile 78 kayıkçı kalmaktadır.²

¹ hilekar, düzenbaz

² BOA A.DVN.881, 1250/1835

Üsküdar Mihrimah Cami çevresi üç tarafında at pazarı, çarşı-pazar, fırın ve hamam bulunan bir merkezdir. Şemsipaşa Camii civarında debbağlar çalışmaktadır. Buradaki iskele Tophane kadar olmasa da epey büyüktür ve Anadolu'dan gelen insanlarla doludur. Balaban denilen bu semtte pek çok iskele vardı. Üsküdar'ın sonunda, Ayazma bahçesi ve Valide sarayının karşısında Sarı Taş İskelesi, bunun yanında Taş Limanı, ileride ise Salacaköy İskelesi bulunmaktaydı. Ayrıca Kaya Sultan'ın bahçesinin bulunduğu iskele bugünkü adı Paşalimanı olan Öküz Limanı'ydı. Üsküdar'da civar köyler için cumaları büyük bir pazar kurulurdu. [76] Üsküdar'dan Salacak'a kadar sahilde yer alan yapılar 19. yüzyıl sonunda şöyledir: Beylik han, kahveler, Debbağ Mustafa Ağa'nın kayıkhanesi, Debbağ Mahmud Ağa'nın kayıkhanesi, sıra sıra on bir göz kayıkhanesi, Odabaşı Ömer'in kahvesi, Balaban İskelesi, Elhac Hafız'ın kayıkhanesi, dokuz göz kayıkhanesi, çeşitli yalılar, Bostancıyan Ocağı, Ayazma İskelesi, kahve, yalılar ve Salacak İskelesi. [79]

Kadıköy de iskelesindeki 85 kayıkçı ile bekârların yaşadığı semtlerdendir.¹ Her ne kadar buradaki defterlerde görünmese de Asya yakasının diğer Boğaz köylerinde ve özellikle Beykoz'da bekârlar olmalıdır. 17. yüzyılda Beykoz İskelesi'nin iki yanında dalyanlar bulunmaktadır. Göksu'da da pek çok değirmen bulunduğu ve burada öğütülen unların Unkapanı'na nakledildiği bilindiğinden [76] buradaki değirmenlerde epey bir bekâr nüfus barınıyor olmalıdır. 19. yüzyılda Anadolu Kavağı ile Beykoz arasında pek çok kayıkhanesi bulunmakta, Beykoz'da balıkçıların odası, İncirköyü civarında kireççilerin odaları ve fırınları, Kanlıca Meydanı'nda ve Çengelköy'de pek çok kahve, Kuzguncuk'taki kayıkhaneler, debbağhane, mumhane, balıkçı odası ve anbarlar, tüm bu semtlerdeki Bostancı Ocakları [79] buralarda da azımsanamayacak bir bekâr nüfusu olduğuna işaret etmektedirler.

5.3.3.5 Bekârların Barındığı Diğer Mekânlar

Söz konusu belgelerden elde edilen bilgilerde çok az sayıda bekârın yukarıda bahsedilen mekânların dışında kalan yerlerde yattıkları tespit edilmiştir. Bunlardan ilk

¹ BOA A.DVN.881, 1250/1835

göze çarpan hamamlardır¹. Özellikle Kasımpaşa'daki Küçük Hamam 11, Büyük Hamam 26² ve Galata'da Karaköy Hamamı 22³, Yenikapı haricindeki Hasan Ağa Hamamı barındırdığı 24 bekâr⁴ ile dikkat çekmektedir. Ayrıca Kulaksız Külhanı'nda da 8 kişi kalmaktadır.⁵ Bu sayıların yüksekliği, burada kalanların hamam çalışanları dışında kişiler olduğuna işaret etmektedir. Belgelerde göze çarpan bir diğer mekân ise Tekfur Sarayı'dır. Eğrikapı civarında yer alan bu eski Bizans sarayının içinde 2 mutaflar ustası, 8 çadır kolcusu ve 3 mumcu kalmaktadır.⁶ Bu, bir takım terk edilmiş yapılarda da bekârların barınıyor olabileceğine işaret etmektedir.

Bekârların barındıkları mekânların kentteki topoğrafik dağılımları ve mekânsallıkları, 18. yüzyıl İstanbul'unun pek de araştırılmamış bir yüzünü ortaya koymaktadır. Bu mekânların yaygınlığı, kentte yaşayan bekâr nüfusunun epey yüksek oluşu bekârların ve mekânlarının kent tarihinin göz ardı edilemez bir unsuru olduğuna işaret etmektedir⁷. Bekârların toplumsal konumlarındaki çeşitlilik kadar mekânlarındaki farklılaşma da konunun farklı açılardan ele alınabilmesine olanak sağlamakta ve daha fazla araştırmanın yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Öte yandan konu hakkındaki malzeme, bekârların kent içindeki dağılımlarını tespit etmeyi, bekârların ve mekânlarının iktidar ile ilişkisindeki gerilimlerini ve bunun sonucundaki kentsel müdahalelerini incelemeyi, ve en önemlisi marjinalite ve mekân ilişkisinin Geç Osmanlı bağlamında okuyabilmeyi olanaklı kılmıştır.

¹ 18. yüzyıl İstanbul'unda hamamlarda çalışanlar hakkında detaylı bir inceleme için bkz. Ergin, N., (2011). "Bathing Business in Istanbul: A Case Study of the Çemberlitaş Hamamı in the Seventeenth and Eighteenth Centuries", 142-168, ed. Ergin, N., Bathing Culture of Anatolian Civilizations: Architecture, History, and Imaginations, Ancient Near Eastern Studies, Peeters, Leuven.

² BOA D.BSM.TRE.15257, 1208/1794

³ BOA NFS.d.6, 1207/1793

⁴ BOA A.DVN.831, 1207/1793

⁵ BOA D.BSM.TRE.15257, 1208/1794

⁶ BOA A.DVN.837, 1207/1793

⁷ Her ne kadar bekârları geçici işçiler olarak ele almış, ve daha geç bir dönemi araştırmış olsa da İstanbul'da bekârlar ile marjinalitenin bağı kurması açısından Riedler'in çalışması tek örnektir: Riedler, F., (2008). "Wanderarbeiter (*bekar*) im Istanbul des 19. Jahrhunderts: Zwischen Marginalität und Normalität", Bettler, Prostituierte, Paria: Randgruppen in asiatischen Gesellschaften, ed. Pistor-Hatam, A., ve Richter, A., EB-Verlag, Hamburg, 143-158. Ayrıca bkz. Riedler, F., (2008). "Public People: Seasonal Work Migrants in Nineteenth Century Istanbul", Public Istanbul-Spaces and Spheres of the Urban, ed. Eckardt, F. ve Wildner, K., Transcript, Bielefeld, 233-253.

BÖLÜM 6

MEYHANELER

Alkol tüketimi 16. yüzyıldan itibaren iktidar tarafından bir sorunsal haline getirilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman Müslümanların içki içmesini yasaklarken İstanbul'a gelen şarap dolu gemilerin yakılmasını emretmiştir. Benzer bir tavır 17. yüzyılın başında I. Ahmed tarafından da benimsenmiş ve tüm meyhanelerin yıkılması emredilmiştir. IV. Murad'ın tüm kamusal mekânlara saldıran yasaklamaları ise içki ile sınırlı kalmamıştır. [82] Burada dikkat çekilmesi gereken nokta, yasaklamaların hedefinin içki tüketiminden çok kamusal alana yönelik olmasıdır. Dolayısıyla suçlu bulunan ve yasaklanan bir kez daha olayın kendisi değil, mekândır. Bu bakış açısının özellikle 18. yüzyıla gelindiğinde daha belirgin hale geldiği görülmektedir.

İstanbul'un kent tarihinde önemli bir sürekliliğe sahip mekânlardan olan meyhanelerin¹, çeşitli dönemlerde mekânsal formları değişmiş, zaman zaman da anlamsal değişimlere uğramışlardır. Bu değişimlerden en önemlisi 18. yüzyılda, yoğun bir kapatma çabası ile ifade bulmuştur. Toplumsal değişime ve kamusal alandaki açılıma bu dönemde duyulan korku meyhanelere de yansımıştır. Bu kapatma çabası, meyhanenin değişen toplumsal konumu ile ilgili olduğu kadar, iktidarın ona bakışı ile de bağlantılıdır. Meyhane artık bir tehdit unsuru, içine girenin bir suçluya dönüşebileceği bir marjinalite üretim merkezi, kentin tekinsiz odaklarından biri olmuştur.

¹ Tez içerisinde meyhane adı altında ele alınan içki içilen mekânların Osmanlı belgelerinde meygede olarak da anıldıkları görülmektedir. Ayrıca erken dönemde bazı bozahaneler, tezin ele aldığı dönemde bazı şerbethanelerin de bu işleyişe sahip olduğu bilinmektedir. Daha geç dönemde ise punççılar ile karşılaşmaktadır.

Osmanlı'da içki kültürü üzerine tarih yazımı¹ çok kısıtlıdır ve daha çok 19. yüzyılı ele aldığı görülmektedir. Öte yandan, bu yaygın pratik edebiyatta da ancak 19. yüzyılın ortalarında, Tanzimat döneminde kendine yer bulmuştur². Bunun en büyük nedeni, Tanzimat Fermanı ile toplumdaki farklı unsurların meşruluk kazanmasının meyhanelere de yansımış olmasıdır. Bu dönemden sonra meyhane ve içki tüketimi erken modern dönemdeki marjinalite üreten bir yer olma niteliğini yitirmiştir. Başka bir deyişle, iktidar bu mekânı sorunlu görmekten vazgeçmiştir. Bu dönemden sonraki tüm içki tartışmaları mekân üzerinden değil, din ve halk sağlığı çerçevesinde tartışılır olmuştur.

6.1 Tarihçe

Bir liman kenti olan İstanbul'da, Osmanlı Dönemi öncesinde de meyhaneler kent kültürünün önemli birer parçası olmuşlardır. Fatih Dönemi metinlerinden Lâtifi'nin³ "Risale-i Evsaf-ı İstanbul" adlı eserinde Bizans Dönemi'nden kalma meyhanelerin Galata bölgesinde toplandıkları belirtilmektedir. Bu metinde, Galata şöyle tarif edilmektedir:

"Sıfat-ı Belde-i Galata: Ve bu şehri âlâ vü vâlâya mukabil bir şehri pür timsâl ve temâsil ki işrethane-i dünyâ ve ismi elsine-i enâsda Kalata'dır. Mey ü mahubda bi-bedel ve mahall-i 'ayş ü 'işretde darb-ı meseldir. Her kûşesi Freng'in büt-i meh-rûlarıyla matlâ'-ı mihr gibi Ruşen ü vâzin ve her kûşesi bin mülk ü Frengistandan Bihter ü racihdir." [83]

Özetle metinde, Galata'nın bir uçtan bir uca meyhanelerle dolu ayrı bir dünya olduğu ve burasının içkili âlemlere örnek olabilecek, güzellerle dolu bir yer olduğu dile

¹Ortadoğu'da içki kültürü için bkz. Tapper, R., (1994). "Blood, Wine and Water: Social and Symbolic Aspects of Drinks and Drinking in the Islamic Middle East", 215-31, ed. Zubaida, S. ve Tapper, R., Culinary Culture of the Middle East, Londra.; Wensinck, A. J. ve Sadan, J., "Khamr", 994-998, Encyclopedia of Islam, Leiden.

Osmanlı'da içki kültürü için bkz. Ortaylı, İ., (1987). "İstanbul'un Meyhaneleri", 181-6, Ortaylı, İ., İstanbul'dan Sayfalar, Alkım, İstanbul.; And, M., (1994). "Wine, Other Drinks and Drugs", And, M., İstanbul in the 16th Century: the City, the Palace and Daily Life, Akbank, İstanbul.; Georgeon, F., (2002). "Ottomans and Drinkers", 7-30, ed. Rogan, E. L., Outside In: On the Margins of the Modern Middle East, Tauris, Londra.; Neumann, C. K., (2012). "A Contribution to the Social Geography of Alcohol in Mid-Nineteenth Century İstanbul", 173-184, ed. Köse, Y., Şehrâyîn: Die Welt der Osmanen, die Osmanen in der Welt: Wahrnehmungen, Begegnungen und Abgrenzungen, Harrassowitz, Weisbaden.

² Daha önceki dönemlerde elbette halk anlatılarında meyhanelere dair referanslar bulunmaktadır. Bunlar daha detaylı olarak bu bölüm içerisinde ele alınacaktır.

³ Abdüllatif Çelebi (1491-1582)

getirilmektedir. Aynı metinde Tahtakale'nin de bir meyhane merkezi olduğundan bahsedilmektedir. [83]

İstanbul meyhanelerinden söz eden bir diğer önemli metin ise Evliya Çelebi'nin "Seyahatnamesi"dir. Seyahatname'de Galata'daki Hamr Emaneti'ne bağlı olan ve çoğunlukla Galata'da yoğunlaşmış, İstanbul genelinde bine yakın sayıda meyhaneden ve altı bin kadar meyhane çalışanından bahsedilmektedir. Galata'da sahilde bulunan 200 kadar meyhanede beş-altı yüz müşterinin bulunduğunu, Hasköy'deki 600 dükkânın yüz kadarının, Ortaköy'deki 200 dükkânın çoğunun meyhane olduğu iddia edilmektedir. Gemilerin rahatça bırakıldığı bir yer olan Kara Pirî Paşa İskelesi civarındaki dükkânların çoğunun meyhane ve bozahane olduğu bildiren Evliya Çelebi bunların müşterilerinin de yine bu gemiciler olduğunu belirtmektedir. [63]

Evliya Çelebi İstanbul'da 800 kişinin çalıştığı 300 koltuk meyhanesi¹ olduğunu naklederken içki üretimlerini kendi yaptıklarını bildirdiği Yahudi meyhanecileri ayrı olarak ele almaktadır². Ona göre 600 kişinin çalıştığı 100 tane Yahudi meyhanesi bulunmaktadır. [63] Bu sayıların oldukça abartılı olduğu düşünülebilir, fakat yine de bu mekânların İstanbul'daki yaygın varlıklarına ve nerelerde yoğunlaştığına dair bir fikir vermektedir. Eremya Çelebi de İstanbul'a yaptığı ziyarette Samatya ve Kumkapı'da pek çok meyhane olduğunu, Mumhane³'nin iç bölgelerinin de meyhane dolu olduğunu bildirmiştir. [76]

Mehmet Tefik 19. yüzyılın sonunda yazmış olduğu "Meyhane yahut İstanbul Akşamcıları" adlı risalesinde dönemin ünlü meyhaneleri semtleri ve isimleri ile sıralamaktadır:

"Balıkpazarı: *Kafesli, Hançerli, Yahudi*

Zindankapısı: *Salebci*

Asmaaltı: *Çavuşbaşı*

¹ Ayaküstü içki içilen, tezgâhtan ibaret meyhaneler. Her ne kadar konuya ilişkin güncel kaynaklarda kaçak ve izinsiz meyhaneler olarak bahsedilseler de Zecriye Defterleri'nde koltuk olarak resmi kayıtları bulunduğundan bu görüşün doğru olmadığı tespit edilmiştir.

² Maliye Nezareti Varidat ve Zecriye Kalemî Defterleri'nde de aynı ayırım yapılmıştır. Bu ayırımın nedeni Yahudilerin sadece koşer ürünleri yiyip içebilmesi, dolayısıyla üretimde olduğu kadar müşteriye sundukları ürünlerde de farklılaşmış olmalarıdır.

³ Bugün Galata ile Tophane arasında kalmaktadır.

Ketenciler: *Sabuncu*
Mahmudpaşa: *Çorapçı hanı, Kürkçü hanı, Valide hanı, Mercan'da Ali Paşa hanı*
Tavukpazarı: *Meşhur ve hâlen ma'mûr Saraç hanı, Bakla hanı, Yağlıkçı hanı, Vezir hanı*
İskenderboğazı: *Taş han*
Gedikpaşa: *Küçük Müsellim, Büyük Müsellim*
Kumkapı: *Düzoğlu, Yeni Meyhane, Karabıçak, Küçük Samsun*
Yenikapı: *Kafesli*
Langa: *Tandırılı*
Kolluk karşı: *Sarayodaları, Uzunodalar*
Samatya: *Büyük Kuleli, Küçük Kuleli, Altın oluk, Gümüş halkalı, Kel Serkis, Zafiri, Ormanos, Kelepçe, Hacı Manol, Süngerli, Servili*
Yedikule: *Mağaza*
Altımermer: *Sünbüllü*
Karagümrük: *Takkeci*
Topkapı: *Karagöz, Yeni Meyhâne, Hacı Mardiros, Kaledibi, Sarafin*
Tekfursaray: *Karagöz, Ekserci Mişon, Kürkçü, Orak, Çubukçu Nesim*
Balat: *Karanlık, Koça Kalfa, Köroğlu, Bahçeli, Yarın Balat, Karanfil, Yasef, Ekserci Nesim, Balta Yasef*
Lonca: *Ayvalı, Yavaşko*
Balat hârici: *Dülgeroğlu, Tümbet, Hacı Mişon, Hacı Avram, Gümüş Endaze, Bayrakdar, Çingene Müslim*
Fener: *Sukiyas, Gümüş Halkalı, Kamburoğlu, Tanaşaki*
Kiremit Mahallesi: *Sakızlı, Kafesli*
Cibali: *Haleblioğlu, Laşko, Kasavet, Anastas, Yahudi Ayoda*
Unkapanı: *Yenidünya, Baklacioğlu*
Keresteciler: *Kandilli*" [84]

Buna göre, bu bölümde ele alınacak defterlerde adı geçen bazı meyhanelerin 19. yüzyılın ikinci yarısında da varlıklarını sürdürdükleri görülmektedir¹. Mehmet Tevfik ayrıca Galata, Beyoğlu, Hasköy, Kadıköy, Üsküdar, Kuzguncuk ve Boğaziçi'nin pek çok mahallesinde "meyhaneci ustalarının" işlettiği gedikli meyhaneler² olduğunu bildirmektedir. [84]

Meyhanelerin kapılarında, mekânın meyhane olduğuna dair gemi, deve yumurtası, büyük bir fener veya Süleyman mührü gibi semboller bulunmaktadır. Genelde kapının yanında bulunan servis tezgâhında "tezgâh müşterileri" için mezeler bulunmakta, içki

¹ Bu defterlerin dökümü ve meyhane adları için bkz. EK-D, Çizelge D.6

² İzinli ve vergiye tabii meyhaneler. Meyhane gedikleri bir semtten diğerine nakledilebilmekteydiler. Buradaki kullanımda kelimenin anlamının değiştiği, meyhane ustası olan meyhaneler için kullanıldığı düşünülmektedir.

ibrikleri de bunun üzerine asılı durmaktadırlar. Geri kalanı tahta sofralar ve bunların çevrelerine dizilmiş hasır taburelerden oluşan meyhanelerin bazılarında müdavimlere tahsis edilen küçük odacıklar bulunmaktadır. Alaturka saatle onbir¹ gibi dolmaya başlayan meyhanenin 12 gibi orta kandili yanar ve meyhaneci masaları gezerek sofralardaki mumları yakar. Bir zabıt geçtiğinde kapatmak üzere, büyük meyhanelerin kapısında elinde çingirak bulunan bir miço nöbet tutmaktadır. Zabıt geçene kadar sessizliğe bürünen meyhanenin kapısı ardından açılır. [84] Bu mekânsal tanımı birçok dönem metninde ve görselinde rastlamak mümkündür. (EK-A, Şekil A.31)

Osmanlı Dönemi'nde her ne kadar Müslümanların içki içmesi yasak idiyse de gayrimüslimler için aynı şey geçerli değildi. Bu nedenle meyhanelerin büyük çoğunluğu da gayrimüslim mahallelerinde bulunmaktaydı. Müslüman mahallelerinde ise içki satışı yasaktı. Fakat mevcut belgelerden ve çeşitli hatıratlardan bu yasakların delindiği ve meyhane müdavimleri arasında Müslümanların da olduğu bilinmektedir. 18. yüzyılda yaygınlaşan âb âlemleri², mehtap seyirleri³ ile mesire ve konaklarda düzenlenen içkili eğlenceler de meyhane kültürü ile yakından ilişkili olup, özellikle Müslüman üst sınıflar tarafından oldukça benimsenmişlerdir⁴.

Meyhane işletmecileri de lonca sistemine tabiydi ve gedik adı verilen işletme ruhsatına sahiptiler. Gedikli meyhaneler Hamr Emaneti tarafından denetlenmekteydiler. [63] Abdülaziz döneminde (1861-1876) yapılan yeni düzenlemelerle birlikte bunlar, selâtin meyhaneleri adını almışlardır. II. Meşrutiyet'ten sonra ise loncaların kaldırılması ile bu sistem de ortadan kalkmıştır. [85]

Diğer bir meyhane türü ise han meyhanesidir. Bunların çok büyük olanlarına kebir meyhanesi denmekteydi. Genelde yoksullara hitap edenler ise koltuk meyhaneleriydi. Evliya Çelebi'nin 'piyade meyhaneci' olarak adlandırdığı, gizlice içki satan seyyar

¹ Alaturka saat sisteminde güneşin batışı 12'yi göstermektedir.

² Bezm-i işret (içkili toplantı) ve bezm-i âlem (eğlenti toplantısı) da denilen âb âlemleri çalgılı içki toplantılarıdır.

³ 18. ve 19. yüzyılda popüler hale gelen mehtap seyirleri, genellikle Boğaziçi köylerinde yaz geceleri kayıklarla denize açılarak yapılan bir eğlence biçimidir.

⁴ 18. yüzyılın başlarında İstanbul'da bulunmuş olan Lady Mary Wortley Montague da üst sınıftan Müslümanların rahatça şarap ve içki içmelerine ne kadar şaşırıldığını itiraf eder. Ayrıntılı bilgi için bkz. Lady Montagu, (2009). Şark Mektupları, Antik Yayınları, İstanbul.

satıcılar ise İstanbul'a özgüydü. Bunlar çoğunlukla Bahçekapı, Yemiş İskelesi ve Galata civarında gezinirlerdi. [86] Bazı gedikliler, argoda küplü denilen, işsiz ayyaş takımına hizmet ettikleri için küplü meyhaneler ya da humhane¹ olarak anılmışlardır. [87] Bunların büyük bir çoğunluğu Galata'da bulunmaktaydı. Harabathaneler ve çakaloz meyhaneler olarak da anılan bu mekânların bir kısmı 19. yüzyılın sonunda "konsomatris" kadınlar çalıştırmaya başlamıştır. Bu bölgede pek çok gemici ve kaptan meyhanelerinin de bulunduğu bilinmektedir. [88]

Aslında bir meyhane türü olan balozlar ise 19. yüzyılın sonlarında Galata'da ortaya çıkmışlardır. Genellikle yoksulların ve denizcilerin gittiği bu meyhanelerde kadınlar çalışırken, çalgılı ve danslı bir eğlence sunan bu mekânlar dönemin elit kesiminin popüler eğlencesi olan baloların yer altı taklitleri niteliğindediler. Cumhuriyet döneminin pavyonlarının birer öncüsü sayılabilecek bu mekânların müşterilerini Koçu şöyle tanımlamaktadır:

"Müdavimleri ayak takımının haşarat ve erâzil gürûhu olmuş; kötü arkadaşların, refâhate meyyal bendegânın yanında buralara dadanan kibar evladları, bilhassa genç ve toy mirasyediler de olmuş ve ekseriya başlarına türlü felâketler gelmiştir." [89]

Balozların ortaya çıkışı ile toplumun değişen cinsiyet rolleri ile yakından ilişkisi bulunmaktadır. Balozlar, artık meşru hale gelmiş olan meyhanelerin, marjinal kimliklerini yeniden kazandıkları yerlerdir.

Tanzimat sonrasında İstanbul'un eğlence hayatında yoğun olarak hissedilen modernleşme süreci meyhanelere de yansımıştır. Bu mekânlar sini ve taburelerden oluşan oturma düzenlerinden masa ve sandalyeye geçmişler, müzikle olan ilişkilerini kuvvetlendirmişlerdir. [85] (EK-A, Şekil A.32) Bu düzenlemeler, meyhanenin toplumsal konumunun değiştiğine dair birer işaret olarak görülebilirler. Bu eğlence kültürü, üst sınıflar tarafından da benimsenmeye başlamıştır. Bu aralık, meyhanenin marjinal bir mekândan olağan bir eğlence mekânına evrimine işaret etmektedir. Geç dönem anlatılarının hemen hepsinde detaylı meyhane tasvirlerine rastlamak, bu anlamda

¹ Hum Farsça küp anlamına gelmektedir.

tesadüf değildir. Bu dönemde meyhane ile müzik ve edebiyat ilişkisinin kuvvetlenmesi de mekânın kullanıcılarına ve bağlamına ilişkin bir değişikliğe dikkat çekmektedir¹.

Meyhaneleri ‘çakıntı yerleri’ olarak adlandıran Sadri Sema ise 20. yüzyılın başında İstanbul’daki meyhaneler hakkında şunları söylemektedir:

“O devirde insanlara dünyanın varlığını yokluğunu unutturan: *‘İç bâde güzel sev var ise akl u şuurun!’* masalıyla, halis Sakız, enfes Martel, üzümkızı, yıllanmış şarap, kazan ortası Frenk, Marmara şartozu, süzme menta mavalıyla, zehir gibi ispirto yutturan meyhanelerden, meygedelerden beş on isim:

Sirkeci’de Paket postahanesinin yerinde iki bacağı karada, dört bacağı denizde salaş meyhaneler, Babiâli Caddesi’nde Steinbruch, Kafkas birahaneleri, Tavukpazarı, İskender boğazı, Balıkpazarı meygedeleri. Kumkapı’nın, Yenikapı’nın, Sandıkburnu’nun selâtin işret-âdâbları. Yedikule demgedeleri, sur dışında Mazaros’un çarmakçurhanesi, Bakırköy, Sakızağacı, Zeytinlik gazinoları, Arnavutköyü’nün Akıntıburnu takıntıgedeleri, Kalamış, Dil, Fener gazinoları, yine Balıkpazarı Karabıçak, Altınoluk, Asmalı, İncirli, Uzunoluk, Yani, Büyük Aynalı, Küçük Aynalı, Mürefte, Viktorya, Cenyö; Boğaziçi’nde Yenimahalle, Pazarbaşı, Büyükdere, Kalender, Yeniköy, Beykoz, Paşabahçe, Kandilli, Çengelköy, Kuzguncuk; Üsküdar’da Pazarbaşı, Bağlarbaşı, Yenimahalle demgedeleri; Haydarpaşa istasyon, rıhtım gazinoları, çayırdı demiryolu üzerinde seldi gazinolar ve Artaki’nin gazinosu, yel değirmeni meyhaneleri; Beyoğlu’nda Londra, Strazburg, Kristal, Aftaloyos, Santral, cem ve dem-âbâdları...

Çalgı ve çakıntı ile karışık ve karmaşık takıntı yerleri...” [90]

Tanzimat sonrasındaki durumun 20. yüzyılın başlarında da devam ettiği, içkili mekânların çeşitlenerek kent geneline ve elit bir kitleye yayıldığı burada izlenebilmektedir². Öte yandan, meyhanenin kozmopolit yapısı da bu metinde net olarak görülebilmektedir. Kozmopolitzmin kendisinin de uzun süre marjinal olarak algılanması ile meyhanenin marjinalitenin sınırında olması hali her zaman örtüşmüştür.

¹ Meyhane kültürü ile halk ozanlarının ve çeşitli müzisyenlerin yakın ilişkisini ve bu ortamları Kaygılı detaylı olarak anlatmaktadır. Bkz. Kaygılı, O. C., (2003). Eski Bir Akşamcının Defterinden, Arma Yayınları, İstanbul.

² Hedef kitlesi üst sınıf Müslüman kadınlar olan Ev Kadını dergisinin 1882'deki bir sayısında içki içimi ve servisine ilişkin detaylı bilgiler, belli bir Müslüman kesim için alkol kullanımının normalleşmiş olduğuna işaret etmektedir: Fahriye Hanım, (1882). Ev Kadını. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Samancı, Ö., (1998). Continuity and Change in the Culinary Culture of the Ottoman Empire in the 19th Century, Master tezi, Boğaziçi Üniversitesi.

Dolayısıyla meyhanenin sadece İstanbul'da bu yasaklama döneminde değil, her zaman her yerde marjinal bir mekân olarak algılandığını hatırlatmakta fayda vardır.

Avrupa'da da meyhane gibi içkili mekânlar, kente gelen yabancıların, tüccarların yoğun olarak buldukları yerlerde varlıklarını sürdürmüşlerdir. 16.-17. yüzyıla ait tipik bir Londra birahanesi sıkışık, gürültülü, küçük bir mekândır. Alt tabakaya hizmet eden bu mekânın devamlı müşterileri arasında yolcular, işçiler, fakir zanaatkârlar ve hizmetçiler bulunmaktadır. [91] 18. yüzyılda İstanbul'daki meyhaneler de ticaretin ve bekârlar gibi toplumsal hayatın dışına itilmiş kişilerin yoğunlaştığı bölgelerde hizmet eden ve çoğu zaman bu hizmeti de içki vermekle sınırlı mekânlardır. Dolayısıyla, meyhane her yerde marjinalin yeri olmuştur. 18. yüzyılda İstanbul'da meyhaneler, toplumun farklı gruplarını bir araya getirirken bir yandan da suçun, ahlaksızlığın ve politik eleştirinin mekânlarından biri olarak görülmüşlerdir. Onlar da kahvehaneler ile Karagöz ve ortaoyunu gösterileri gibi sürekli bir denetim altında tutulmaya çalışılmıştır. Fakat bunlardan farklı olarak, her zaman tekinsizlik atfedilen mekânlar olmuşlardır.

6.2 Meyhanelerin İktidar ve Toplum ile İlişkisi

Meyhane ve diğer içki üretilen ve satılan mekânların iktidarla ilişkisi her zaman problemlili olmuştur. Özellikle Osmanlı bağlamında bakıldığında, içkinin dinen yasak olmasına ve Osmanlı hukukunun Şer'i kurallar üzerine kurulu olmasına rağmen gerek belgelerdeki meyhane sayıları gerekse alkol üretimi ve tüketimi için ayrı bir vergi sisteminin kurulmuş olması meyhanenin meşruluğunun karmaşıklığına işaret etmektedir. Neredeyse Osmanlı'nın İstanbul'a yerleşmesinden itibaren sayılarının fazlalığından yakınılan meyhaneler, her zaman kötülüğün ve suçun merkezi olarak görülmüştür. Meyhanelere dair pek çok belge bu ahlakçı bakış açısıyla kaleme alınmış, bu mekânlar sürekli kapatılmaya ve kentin merkezlerinden sürülmeye çalışılmışsa da bu çabalar pek de başarılı olamamıştır.

Osmanlı dönemi meyhanelerine dair sadece gayrimüslimlerin gittiği, sıkı denetlenen az sayıdaki yerler oldukları görüşü ise arşiv belgeleri değerlendirildiğinde pek gerçekçi görünmemektedir. Bu önyargıların en büyük nedeni meyhanelerin ekonomik sistem içindeki rolünün göz ardı edilmesidir. Oysaki meyhaneler yüklü zecriye vergileri vermekte ve bunlar da sürekli olarak kayıt altına alınmaktadır. Öte yandan,

İstanbul'daki meyhanelerin belgelerde genellikle yalnızca buldukları semt, vergi miktarı ve sahiplerinin adları dışında bir bilginin bulunmaması sanılanın aksine aslında bu mekânların nerede ve hangi koşullarla açılacaklarına pek de önem verilmediğini göstermektedir. Dini öneme sahip mekânlardan belirli bir uzaklıkta olmalarına dair düzenlemelerin büyük çoğunluğu da 19. yüzyılın ikinci yarısında denk gelmektedir. Erken dönemde bu duruma dair genelde mahalle halkının şikâyeti üzerine oluşturulmuş tekil emirlere de rastlanmaktadır.

İstanbul'da fuhuş ve içki mekânları belirli mahallelerden konut alanlarına doğru yayıldıkça, erken modern dönemde meyhaneler hakkında Müslümanlar ve gayrimüslimler sıkça karşı karşıya gelmeye başlamıştır. Galata gibi oldukça karışık bir nüfusa sahip bir mahallede bile, semtin Müslüman sakinleri meyhane sahiplerini şikâyet etmişler ve bazen kapatılmaları için başvuruda bulunmuşlardır. İstanbul ve Galata Kadısı'na gönderilen 1568 tarihli bir hükümde İstanbul ve Galata'daki meyhane, kahvehane ve Tatar bozası¹ üreticilerinin kapatılmasının defalarca buyrulduğu fakat buna rağmen bu tür işletmelerin halen mevcut olduğu nakledilmektedir. Bunların derhal kapatılması, mevcut içkilere tuz katılıp sirkeye dönüştürülmesi emredilmiştir. Bu emre muhalefet edenlerin ise isimleriyle bildirilmeleri istenmektedir. Müslümanlar, cami ve hamamların yakınlarında meyhane açılması ve şarap üretimi yapılması ve sarhoşların Müslümanlara laf atması konusunda şikâyetlerde bulunmuşlardır. Hatta sarhoşlardan birinin kadınlar hamamına girip birine tecavüz etmeye kalkıştığı bile iddia edilmiştir. 1575'teki bu iddia, kargaşaya neden olmuş ve bunun üzerine camilere ve hamamlara açılan caddelerdeki ve Müslüman mahallelerindeki tüm meyhanelerin kapatılması emredilmiştir. [14]

¹ Tatar bozası içine afyon katılarak mayalanmaktadır. Öte yandan boza, mayalı bir içecek olduğu için her zaman dinen tartışmalı görülmüştür. Erken dönem belgelerinde içki satışı yapılan yerler arasında bozahanelerden de bahsedildiği görülmektedir. 1670-71 yıllarında IV. Mehmed Bozahaneler Vakası ile içkiyi yasaklamış ve meyhanelerin ve bozahanelerin hepsini kapattırılmıştır. Tüm bu yasaklar sonucunda alkol içeren boza üretimi azalmış ve üreticiler tatlı boza imal etmeyi tercih eder olmuşlardır. Özellikle 18. yüzyılın sonlarına gelindiğinde artık yasaklar bağlamında bozahanelerin sorun teşkil etmediği görülmektedir. Boza hakkında detaylı bilgi için bkz. Turan, A. N., ed., (2007). Acısıyla Tatlısıyla Boza: Bir İmparatorluk Meşrûbatının Tarihi, Coğrafyası, Kimyası, Edebiyatı, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

İstanbul Kadısı'na gönderilen başka bir hükümde ise Langa'daki İnebeği, Kâtib Kâsım ve Şeyh Ferhâd mahallelerinin halkının şikâyetine göre "kâfirler" mahalle aralarındaki evlerinde meyhane işletmektedirler. Sarhoşlar hamama giden namuslu kadınlara sataşmakta, akşam ve yatsı namazına giden Müslümanlara küfür etmekte ve cemaatin sevabını engellemektedirler. Bazı günahkârların meyhanelerden çıkıp kadın hamamına girip kadınlara sarkıntılık ettiği belirtilirken bir defasında bir sarhoş bir kadını halvette sıkıştırmış, buradaki kadınların olaya karışması üzerine cemaat gidip kadını kurtarmıştır. Ayrıca Sefer adlı müezzin gece mescitten evine giderken zorla meyhaneye götürülüp üzerine içki saçılmış ve hakaret edilmiştir. Halkın bu meyhanelerin kapatılması talebine karşılık Müslüman mahallesinde, mescid ve hamam yakınında ve Müslümanların geçtikleri yollarda olan meyhanelerin kapatılması ve diğerlerinin başka yerlere naklolunması kararlaştırılmıştır. İstanbul Subaşı'na verilen 1576 tarihli bu emirde, bu uygulamadan memnun olmayanların isimlerinin yazılıp Bâb-ı Âli'ye teslim edilmesi ve bunların "haklarından gelinmesi" gerektiği de belirtilmiştir. [14]

1606'da ise ahlaki durum ve yangın tehlikesi nedeni ile rakı ve şarap damıtımı yasaklanmıştır. [92] 1689'da İstanbul kadısına gönderilen bir Hatt-ı Hümayun'da Müslümanlara şarap satışının yasaklandığı ve buna karşı gelenlerin cezalandırılması gerektiği bildirilmektedir. [93] Bu emirler, 16. ve 17. yüzyılda Müslümanların şikâyetleri üzerine içki mekânlarını belirli bölgelerde tutma çabasını göstermektedir. [20]

18. yüzyılda her ne kadar ahlaki sınırlar daha esnek bir karakter kazanmış olsalar ve bazı bölgelerin karışık dini karakterlere sahip olmaya başladıkları görülse de meyhaneler ve Müslümanların içki içmeleri halen bir sorun teşkil etmektedir. Örneğin 1721'de Yeniçeri Ağası pazardaki dükkân sahiplerinin şikâyeti üzerine handaki odalarında içki içen dokuz gayrimüslim ve bir Müslüman'ı tutuklamıştır¹. Ahırkapı'da rakı satan gayrimüslim seyyar satıcılar da benzer bir biçimde tutuklanmış ve birkaç aylığına İstanbul kalyonlarına gönderilmişlerdir². 1744'te Tophane'nin Müslüman sakinleri imam ve müezzinin önderliğinde caminin yakınında meyhane işleten sekiz Hıristiyan'dan şikâyetçi olmuşlar, konu hakkında bahsi geçen kişilerin mahalleden

¹ BOA, MM 729:38

² BOA, MM 729:118, 234. yıl: 1725

atılmalarını ve mülklerinin Müslümanlara satılmasını buyuran bir emir çıkarttırmışlardır. [51] Bu şikâyetlerin ardındaki motivasyonun Müslüman mahallelerine yerleşen gayrimüslimleri mahalleden atmak olduğu düşünülebilir. [20]

Yukarıda örnekleri verilen olayların böylesine itinayla kayıt altına alınması ve üzerine gidilmesi ilginçtir. Bu olayların gündelik hayat akışının içinde sürekli yer almadığı, normal şartlar altında 16. yüzyılda İstanbul'da bir gayrimüslimin etraftaki Müslümanlara sataşım kadınlar hamamına girmesinin [14] söz konusu bile olamadığı sanılmaktadır. Burada aslında muhtemelen bazıları da akli başında olmayan toplum dışı kişilerin yol açtığı münferit olaylardan bahsedilmektedir. Müslümanların gayrimüslimlere yönelik her türlü şikâyetinin ciddiyetle incelendiği, meyhanenin ise gayrimüslimlere yönelik suçlamalarda suçun kanıtı gibi kullanıldığı açıktır.

Öte yandan bu belgelerden anlaşılacağı gibi, meyhanelerin müşterileri sadece gayrimüslimler değildir. 1755'teki bir şikâyete göre Üsküdar'da, Müslümanların oturdukları yerlerde içkinin yasak olmasına rağmen meyhaneler "eşkiyaya hizmet etmekte" ve hatta Yeni Mahalle'ye arabalarla içki taşımaktadırlar. [51] Fakat Müslümanlar için yasak olan bu yerlerde bulunmuş olmanın bedeli onlar için daha ağırdır:

“Şarabın en geniş ölçüde istihlâk edildiği yerler, Hıristiyan mahallelerinde Hıristiyanlara mahsus meyhanelerdir. Aşağı tabakadan olan Müslümanlar buralara gidip içebilir. Ama, sokakta sızmış halde bulmadıkça hristiyanlar'a karışmayan polis, nefesi şarap kokan bir Müslüman'a rastlarsa derhal tevkif eder.” [94]

Devletin tüm dikkatine rağmen bazı meyhanelerde erkeklerin ve kadınların fuhuş için pazarlanması da söz konusu olmuştur. Bazı meyhanelerin, bitişik bahçelerde veya evlerde fuhuş için ayrılmış odaları bulunmaktaydı. Bir erkek mekânı olduğu için erkek erkeğe fuhşun daha sık görüldüğü meyhanelerin yanı sıra Boğaz'daki dış mahallelerde ve Beşiktaş'ta kadın fahişelerin yer aldığı mekânlar bulunmaktaydı. Örneğin 1725'te tutuklanan Abdullah adındaki birinin İstanbul'da meyhane işletmek, oğlan pazarlamak,

ayak takımını meyhanesinde toplamak ve çırağını dövmek ve öldürmekten sorumlu tutulduğu görülmektedir.¹ [20]

Tüm denetleme, yasaklama ve kapatma çabalarının meyhaneler üzerinde pek de etkili olduğu söylenemez. Örneğin, 1731'de Trakya'daki Şarap satıcılarına yalnızca yabancı elçiliklere ve bunların personeline Şarap satabileceği, Hıristiyan, Yahudi ve Müslümanlara satıŐın yasak olduğuna dair bir emir yollanmıştır. [93] Fakat te yandan birçok Müslüman evinde Şarap yapmakta, Ege Adalarından İstanbul'a gelen Şarap kontrol edilmeye çalışırken içki kaçakçılığı da devam etmekteydi.

Meyhanelerin kapatılmalarına dair talep ve emirlerin tezin ele aldığı dönemde yoğunlaştığı görülmektedir. Özellikle III. Selim halk arasında ahlaksızlığın yayıldığına ve buna müdahale etmek gerektiğine inanmaktaydı. Bu dönemde kentte sayıları giderek çoğalan Avrupalı tüccarlar ve Müslümanlarla gayrimüslimlerin artan ilişkisi bu bağlamda 18. yüzyılda kentsel kodların rahatlamasını sağlamış olmalıdır. Özellikle Galata'da ve İstanbul'da meyhaneye giden Müslümanların sayısının artması bazı Müslümanları rahatsız etmiş ve içki satışının yasaklanması ve meyhanelerin kapanması için mücadele etmeye itmiştir. [6] Bu dönemde Tekirdağ'dan gelecek Őaraba miktar olarak bir kısıtlama getirilmiş ve yalnızca yabancı elçiliklere ve bunların tebaalarına satışa izin verilmiştir. Bu emre uymayan Galata'da meyhane sahibi Araboğlu Yanaki tutuklamıŐ ve ailesiyle birlikte Sisam Adasına srlmŐtr². Tüm bu yasaklamalara rağmen İstanbul'daki meyhanelere Şarap satışı sürmüştür. [20]

III. Selim 1791'de içki satışını yasaklamış, kitlesel hareketlerin organize edildiği ve uygunsuz davranışların sergilendiği yerler olarak grdğu meyhanelerin ve kahvehanelerin kapatılmasını istemiştir. Burada, tüm erken modern Osmanlı anlatılarına yayılmış olan kamusal hayatın tehlikeli bir unsur olarak ele alınması ve sürekli denetim altında tutulup mümkün olduğunca kısıtlanması düŐüncesi görülmektedir. Özellikle III. Selim'in kent yaŐantısının pek çok unsurunu kısıtlamaya dair emirlerinde bu tedirginlik hissedilebilmektedir.

¹ BOA, MM 729:250, 1725

² BOA CZ 642, 1791

III. Selim dönemine ait bir dizi Hatt-ı Hümayun meyhanelerin kapatılması konusunun ciddiyetle ele alınmasını talep etmektedir. Bu belgelerde bazı memurların kapatma ve yasaklama emirlerini uygulamadaki isteksiz tavırlarına ilişkin uyarılar dikkat çekmektedir. Bunların bir kısmının da sadece bu nedenle görevden alınıp sürüldükleri görülmektedir. Örneğin III. Selim tarafından Kaymakam'a yazılmış bir Hatt-ı Hümayun'da Bostancıbaşı'nın bu emirlere uymadığından şikâyet edilmektedir:

“Hak-ı Teâlâ hazretlerinin ehl-i İslam'a devam eylediği şarabın men'i ve bundan sonra İstanbul'da ve Galata'da ve Boğaziçi'nde ve Adalar ve sair mahallerde cümle meyhanelerin def'i ve bendi için hatt-ı hümayunum ile emr etmişken Bostancıbaşı mel'unu Boğaziçi'nde bazı meyhanelere ruhsat verdiğinden gayri kayıklar ile dahi şarap götürmeye izin verdiği ve her kayıktan akçe aldığı nezd-i hümayunumda malum oldu.”¹

Kaymakam'dan adı geçen Bostancıbaşı'nın azledilip diğerlerine ibret için Rodos adasına sürgün edilmesi ve yerine Haseki Ağa'nın getirilmesi istenmiştir. Bundan sonra İstanbul'da, Galata'da ve Boğaziçi'nde meyhane bulunmaması, Müslümanlara şarap satılmaması ve satanların da cezalandırılması buyrulmaktadır. İçkinin ve fuhşun önlenmesi konusunda Kaymakam'ın kendisinin de dikkatli olması gerektiği ifade edildikten sonra “Eğer gevşeklik edip ihtimam eylemez isen günahı boynunuza olsun. Allahın rızası olmayan işe benim dahi rızam yoktur” uyarısında bulunmaktadır.²

1789 tarihli bir Hatt-ı Hümayun'a göre ise bir ferman çıkarılmış ve meyhaneler mühürlenmiştir. Önceki gün Sekbanbaşı Ağa, Cebecibaşı Ağa, Topçubaşı Ağa ve Galata Voyvodası'na Hatt-ı Hümayun'un içeriği detaylı bir biçimde anlatılmış ve gerekli tenbihler yapılmıştır. Meyhanelerin kapatılması, karhanelerin araştırılarak haber verilmesi ve bunların sahiplerinin cezalandırılması kararlaştırılmıştır. Hamamlarda kötülük yapmaları muhtemel olanların araştırılarak bunların hamamlardan çıkartılmaları, fahişe kadınların bu gibi yerlerden def edilmeleri emredilmiştir. Sekbanbaşı içki hususunda ehl-i zimmet reayaya durumları açıklanarak meyhanelerin mühürlendiğini söylemiştir. Belgede gizli ve açık bir şekilde bunların açılmasının mümkün olmadığı belirtilmektedir. Ancak bu mekânların içleri içki ile dolu olduğuna

¹ BOA HAT 192/9417, 1203/1788

² BOA HAT 192/9417, 1203/1788

fakat içkiye muhtaç olanların bundan sonra meyhanelerden içki alamayacağına değinilmiştir. Gayrimüslim zenginler içkiyi evlerinde imal edebilecekken fukaralar ise bu imkâna sahip olmadığından belgede belirtildiğine göre hem reayayı korumak hem de meyhanelerden şüphenin kaldırılması için hâlâ meyhanelerin içinde ve buralara gelmiş kayıklarda bulunan içkiler zabitler eşliğinde on gün içinde reayaya satılacaktır. On günden sonra reayaya bile nakil için ruhsat verilmeyeceği ifade edilmektedir. Meyhaneler boşaldıktan sonra mühürleri açılrsa dahi sadece kömür mağazası ve diğer eşya konulacak yerler olarak kullanılabilirlerdir. Belgenin sonundaki “Bu surette meyhane namı dahi ber- taraf olmuş olur” sözü, iktidarın meyhaneye dair her şeyi ortadan kaldırma istediğini ortaya koymaktadır.¹

Kaymakam Paşa’ya yazılmış bir Hatt-ı Hümayun’da daha önceki bir emirde gizli ve açık bir biçimde meyhane olarak işletilen dükkânların kapatılması ve Müslümanlara içki satışının yasaklanması buyurulmuşken bu emirleri uygulamayan Bostancıbaşı’nın sürüldüğü bildirilmektedir. Ancak İstanbul’da bazı mahallerde gizli şarap satıldığı ve ayaklılar² ile bazı yerlere içki götürüldüğü konusunda da uyarıda bulunulmuştur. Ancak Sekbanbaşının açgözlülüğü ve düzen sağlama konusundaki yetersizliği nedeniyle azledilmesi ve yerine Başyazıcı vekili olan Said Efendi’nin getirilip gerekli cezalandırmaları yapması, İstanbul’da şarap satışını engellemesi, meyhaneleri kapatması ve fahişeleri şehirden uzaklaştırması gerektiğinin kendisine anlatılması istenmiştir.³

İktidarla meyhaneler arasındaki çekişme sürekli. Pek çok durumda halk kendine özgü yöntemlerle bu yasağı delmeyi başarmıştır. Örneğin Câbî, III. Selim’in koyduğu içki yasağına rağmen bazılarının bir yolunu bulup içki temin ettiğini, bakırcılarda imbik kalmadığını, bazı borucuların boruların altlarını lehimleyip bunlarla içki sattıklarını bildirmektedir. [16] Bir şikâyet doğrultusunda belirli bir bölgede bazı meyhanelerin kapatıldığı fakat bir süre sonra tekrar açıldıkları da pek çok belgede görülmektedir. Örneğin 1796 yılında Hekimoğlu Ali Paşa ve Hacı Timur Cami yakınlarındaki Yeni

¹ BOA HAT 195/9720, 1204/1789

² Seyyar içki satıcıları, ayaklı meyhane.

³ BOA HAT 192/9402, 1204/1789

Mahalle'de 5 meyhanenin kapatılması için mahalle ahalisine çeşitli ilamlar verilmiştir. Kanuna aykırı bir şekilde bu esnada alenen şarap ve rakı satan dükkânların açılmasının mahalle sakinlerinde sıkıntı ve hoşnutsuzluk yarattığı bildirilmektedir. "Akıl ve şuuru ortadan kaldıran" çeşitli içkilerin üretimine devletin kesinlikle rızası olmadığı vurgulanmıştır. Bu nedenle zikrolunan mahallede eski ve yeni ne kadar meyhane var ise bir daha açılmamak üzere kapatılması, içlerinde mevcut olan fıçılardan şarap ve rakıların dökülmesi emr olunmuştur. İçkinin tamamen yasaklanması için İstanbul'daki Yeniçeri Ağası'na ferman yazılmıştır fakat kapatılan meyhaneler, zamanla fermana aykırı olarak yeniden açılmışlardır. Meyhanelerin ve içki, şarap ve rakı satan yerlerin hemen kapatılması buyurulmuş, bu karara uymayanların ise cezalandırılacağı belirtilmiştir.¹

Bazı durumlarda ise içki satışı evlerde gerçekleşmekte, bu mekânların meyhane olarak kullanıldığı görülmektedir. Ebubekir Paşa, Davud Paşa, Hekimzade Ali Paşa, Katib Muslihiddin ve Hacı Timur mahalleleri ahalsinin Divan-ı Hümayun'a sundukları arzuhallerinde Yenimahalle'de bir zimmînin kendi evinde içki yapıp sattığından şikâyet edilmektedir. Meyhanelerin bir daha açılmamak üzere kapatılması emredilmişken gayrimüslim mahallesi ahalsinden Mebto ve Vasil'in mahallede meyhane açmaya ve içki satmaya cesaret ettikleri belirtilmiştir. Bu meyhanenin derhal kapatılması emrolunurken bu husus için Hazine'de bulunan Başmuhasebe defterleri çıkarılmış ve incelenmiştir. Buna göre İstanbul içinde ve dışında bulunan Rum ve Ermeni milletlerine mahsus olan 79 aded şerbethane² ve koltuk bir bir Başmuhasebe defterlerine kaydolunmuştur. Bundan böyle yeni bir mahalde şerbethane açmaya ruhsat verilmeyeceği ve zikrolunan meyhanelerden başka, mahalle aralarında ve reaya hanelerinde içki satmaya cüret edenlerin hanelerinin kapatılacağı ve bu işi yapan gayrimüslimlerin küreğe konulacağı bildirilmiştir. Esnafın bir hatası veya bir davası olursa suçlu görüldüğü takdirde ilgili kanun gereği cezaya çarptırılacaktır. Ayrıca yasal

¹ BOA Cevdet Zaptiye 16/772, 1211/1796

² Şerbethanelerin de içki imal edilen ve satılan yerler arasında sıkça adının geçmesi, bazılarının bilinen şerbet imalatının dışına çıktığına ve bunun da yasal olarak kayıt altına alınıp tanınır olduğuna işaret etmektedir. Öte yandan, bu dönemde şerbeti tatlandırmak için üzüm suyu kullanıldığı düşünülürse, bu dükkânlarda şarap satılıyor olmasının da olağan olduğu görülmektedir.

olarak içki ile uğraşan reayanın Yeniçerilere, Bostaniyan-ı Hassa'ya ve diğer görevlilere vermekle mükellef oldukları vergileri zamanında ve eksiksiz ödedikleri takdirde bu esnaflardan başka vergi talep edilmeyecektir. Bu hususa uymayan görevlilerin ise cezalandırılacağı belirtilmektedir.¹

II. Mahmud döneminde Bektaşî tekkelerinin yıkılmasına dair ferman ile birlikte şerbethaneler ile meyhanelerin kapatılması kararı da çıkmıştır. Meyhanelerin, şerbethane ve koltukların kapatılması hususunda Tersane-i Amire Emîni, Bostancıbaşı Ağa ve Galata voyvodasına emriler verilmiştir.² II. Mahmud döneminde ve onu takip eden dönemlerde de bir kapatma çabası görülmektedir. Fakat meyhaneler kapatılsa dahi içki üretmek ve tüketmek için alternatifler her zaman geliştirilmektedir.

Meyhanelerin kapatılması tabii ki halkın bir kesimini ekonomik olarak da etkilemiştir. Serasker Paşa'nın tezkeresine göre dükkânı kapatılan meyhaneciler fakir ve ihtiyaç sahibi olduklarından ve Zecriye Emîni Nuri Beyefendi'nin takdim ettiği bir kıta deftere göre meyhanelerden alınan aylık beşer bin iki yüz otuz beşer kuruşdan 41 bin kuruşu ödeyemeyeceklerinden meyhane ve koltuklarının açılmasını ve ruhsat verilmesini talep etmektedirler.³ Bazı durumlarda bu ekonomik çıkmazın aşılabilmesi için meyhanelerin tekrar açılmasına veya taşınmalarına izin verildiği görülmektedir. Örneğin mahallelinin şikâyetine rağmen sadece bu yüzden kapatılmayan meyhaneler bulunmaktadır. Buna örnek olarak Sarı Demirci Mahallesi ahalisi'nin şikâyetine göre caminin yakınındaki Kanbu Hanı'nda bir şerbethane açılmış ve alenen içki satışı başlamıştır. Ahaliye göre:

“Akşama yakın bir vakitte burada oyun, çalgı ve içki âlemleri olmaktadır. Bu durum camiimizde rahat bir şekilde ibadetimizi engellemektedir. Yine bu bölgede içki içenler çocuklarımıza kötü misal olmaktadır. Biz islam kurallarına göre kötülük yuvası olan bu şerbethanenin önce kapatılmasını ardından da yıkılmasını talep ediyoruz. Bundan sonra da mahalle aralarına ve cami yakınlarına bu tür şerbethane ve benzeri yerlerin açılmasını istemiyoruz efendim.”⁴

¹ BOA Cevdet Belediye 57/2819, 1224/1809

² BOA HAT 669/32648, 1242/1826

³ BOA HAT 639/31486, 1242/1826

⁴ BOA Cevdet Belediye 39/1944, 1233/1817

Belgede bu şerbethanenin koltuk sınıfında olduğu¹ ve bu gibi yerler mukataa² olarak verildiğinden devlete pek çok vergi borçları bulunduğu belirtilmiş ve kapatılmasının doğru olmayacağı yönünde ilgili maliye kaleminin görüşüne yer verilmiştir.³

Kapatmalar mekânın yıkılması ile sonuçlansa bile pek çok kez meyhane sahibinin başvurusu ile tekrar açılabilir. Bab-ı Âli'ye sundulan bir arzuhale göre Beyoğlu'nda Çukur'da bulunan Karo meyhanesi de diğer meyhaneler gibi kapatılmış, Karo'nun hanesine ek olarak yaptığı bu meyhane yıkılmıştır. Bu kişi evinin bitişiğindeki bahçesine yeniden bir meyhane inşa etmek istemekte ve ruhsat talep etmektedir. Bunun için kayıtlara müracaat olunmuş ve içki muhassılı Nuri Bey'e danışılmıştır. Alınan cevapta dilekçe sahibinin başvurusunun kabul edildiği ve tarif ettiği bahçeye bir meyhane inşa edebileceği söylenmiştir.⁴

Yorgi, Dimitraki, Estefan ve Ulemina'nın arzuhaline göre ise Yedikule dışında işlettikleri Ormanoz adındaki şerbethaneleri burada mahallede inşa olunan mirî debbağhaneye katılmıştır. Gediğin başka bir mahale naklolunmadığını belirten bu kişiler zecriye muhassılına sorulduktan sonra şerbethane gediğinin Yenikapı dışına alınması ve burada bir şerbethane açılmasına izin verilmesi için izin istemektedirler. Belgede gediğin Yenikapı dışına naklinin uygun görüldüğü ve eski aylığı olan 200 kuruşun 300 kuruşa çıkarıldığı görülmüştür.⁵

Salma Tomruk yakınlarında Kariye-i Ali Paşa-i Atik Mahallesi sakinlerinin şikâyetine göre ise bazı kişiler sahabelerin mezarına yakın yerde reaya taifesi şerbethane tesis etmişlerdir. Bundan ötürü "bir takım sefih kimseler mahalle aralarında edepsizce hareketlerde" bulunmaktadır. Bu şikâyet üzerine kayıtlara bakılmış ve sur içinde Edirnekapı civarında meyhane bulunmadığı tespit edilmiştir. İstavrakî'nin oğlunun yardımıyla iki adet meyhane açtığı, "rezil ve eşkıyalar"ın burada toplandığı, "Kıpti taifesinin bile" burada toplanıp sarhoş oldukları görülmüştür. Adı geçen mahallelerde

¹ Bu durum bu mekânda içki satışının yasal olduğuna ve meyhane gibi işletildiğine işaret etmektedir.

² Kira karşılığında

³ BOA Cevdet Belediye 39/1944, 1233/1817

⁴ BOA Cevdet Belediye 37/1838, 1233/1817

⁵ BOA Cevdet Belediye 101/5042, 1233/1817

"edepsizce ve sarhoşça dolaşanların" Müslümanları camilere gitmekten alıkoydukları ve başka kötülükler de yaptıkları iddia edilmektedir. Bu meyhanelerin kapatılması İstanbul kadısına bir ilam ile bildirmiştir. Yine Fatih bölgesindeki Karaman civarında yeniden inşa olunan türbe ve imaret çevresinde bulunan bir şerbethane kapatılmıştır ve sahibi Dimitri mağdur olduğunu bir arzuhal ile bildirmiştir. Sözkonusu şerbethanenin Salma Tomruk civarında olan hanesine nakl olunmasını isteyen Dimitri'ye şerbetçi esnafının oluru ve Yeniçeri Ağası'nın izni ile olumlu cevap verilmiştir. Dimitri'nin Başmuhasebe'ye kayıt ve sureti yenilenmiş ve Yeniçeri Ağası tarafından bir yazıcı ve Mimar Ağa tarafında da bir vekil keşif için görevlendirilmiştir. Fakat bu heyet sözkonusu şerbethaneye varamadan kadın erkek 200 kadar mahalleli buraya hücum etmiş ve içerisindeki eşyaları sokağa atmışlardır. Bu olaydan sonra mahalleli bir de arzuhal takdim etmiştir. Her ne kadar burada bir meyhane açılmasının sakıncalı olmadığı tespit edilmiş olsa da mahallenin bu tavrı ve ısrarı sonucu Dimitri'nin gediğinin başka bir mahalleye nakledilmesine karar verilmiştir.¹ Burada olduğu gibi halk istemezken, devletin meyhaneye izin verdiği durumlara da rastlanmaktadır.

Kapatılan meyhanelerin veya içki satan dükkânların tekrar açılması ancak kayıt altında ve yasal konumda olanlar için mümkündür. Maria isimli bir şerbethane sahibinin arzuhaline göre kendisi, Büyük Ayasofya vakfından Balıkpazarı kapısı dışında Yahudiler sokağında malik ve mutasarrıf olduğu bir kapılı bozahanesinde Arnavut şerbeti² satmaktadır ve asla içki ve buna benzer içecekler satmamaktadır. Buna rağmen çevredeki zimmî şerbethane ustaları "yalnız garaz için arak ve hamr satımına mani olduğu iddiası ile" kendisini rahatsız etmiştir. Yirmi iki aydan beri dükkânı kapalı olduğundan perişan olduğunu ifade eden Maria başka bir geçim kaynağı olmadığını belirtmekte ve bozahanesinin açılması için merhamet dilenmektedir. Defalarca benzer dilekçeler veren Maria'nın şerbethanesini kanunlara aykırı bir şekilde işlettiği tespit edilmiş ve kendisine bir yardım yapılmasının uygun olmadığı kararlaştırılmıştır.³

¹ BOA HAT 278/16369, 1230/1814

² Arnavut şerbetinin nasıl bir içecek olduğu bulunamamıştır.

³ BOA Cevdet Belediye 70/3491, 1233/1817

Her ne kadar kapatmalar başarılı olmasa da meyhaneler ciddiyetle kayıt altına alınmıştır. Bu kayıtların tutulmasına ve kapatmalara ilişkin II. Mahmud'a ait bir Hatt-ı Hümayun şöyle başlamaktadır:

“Benim vezirim,

İşbu takririn ve defterler manzur-ı ve malum-ı hümayunum olmuştur. Vakıa bu meyhanelere hasbe'l-vakt ve'l-hal bi'z-zarure bakılamadan ifrat çoğaldı. Bu cihetten dahi enva-i fık ve fesatlar eksik olmadığı bahirdir. Ancak semt semt mevkiine göre taife-i reaya kifaye edecek mikdarı terk olunacakların kimlerin olduğu bilindikten sonra icrasına bakılması lazım gelir. Ana göre takirinde beyan olunduğu üzere bu hususa ale'd-devam memurlar tarafından ihtimam ve sen dahi tahkik ve tetkikine gayret edesin. Gevşeklik olursa derhal cezalandırasın.”¹

Hatt-ı Hümayun'un devamında İslam kanunları gereği şarap, rakı gibi içkilerin gayrimüslimlere ait rızk olmasından dolayı İstanbul'da onlara yetecek kadar meyhane olması gerekirken ocak ağalarının ve diğer zabitlerinin buralardan gelir elde ettikleri için işin din tarafına düşünmediklerinden yakınılmaktadır. Dolayısıyla bunlara ruhsat verildiği ve sayılarının çoğaldığı, bayramlar dışında tamamen açık oldukları ve “reaya taifesinin pervasızca ve edepsizce gidip” içki içtikleri, hatta Müslümanların bazılarının da buralarda içki içtikleri bildirilmektedir. İçki içen Müslümanların engellenmesi ve sürgün edilmesi mümkün olmadığı gibi sokakta içkili olarak yakalandıkları takdirde tutuklanıp cezalandırılmalarının da mümkün olmadığından yakınılmış ve bu cihetle İstanbul'un her tarafında içki tüketimi yayıldığı iddia edilmiştir.²

Meyhanelerin diğer dükkânlar statüsüne geldiği, hatta bazılarının gediklerinin 15'er bin 20'şer bin kuruşa kadar alınıp satıldığı ve bu suretlerin halka ruhsat gibi gösterildiğinden bahsedilmiştir. Mülki ve dini sakıncalar doğuran bu durumun ortaya çıkmasına neden olanların Yeniçeriler olduğu iddia edilmiştir. Bektaşî tekkeleri ve kahvehanelerin yıkıldığı, “kötülük yuvası olan içki mahalleri”nin de bundan sonra kendi haline terk olunmasının caiz ve uygun olmayacağı belirtilmiştir. Bunların kapatılması için reaya taifesine yetecek mikdar verilmeli ve “hilafet merkezi” bu “kabahatler”den temizlenmelidir. Şarap ve rakı zecriyeleri mahallerde tahsil edildiği ve meyhaneler

¹ BOA HAT 488/23958, 1240/1824

² BOA HAT 488/23958, 1240/1824

azalacağı için zecriye hâsılatında zarara uğransa dahi “Şeriatın namusunu korumak” gerekmektedir. Bunun için Tersane-i Amire Emine Efendi, Bostancıbaşı Ağa ve Galata voyvodası ile müzakere edilmiştir. İstanbul surlarının içinde ve dışında, Üsküdar, Boğaziçi, Galata, Beyoğlu taraflarında sayısı 500’ü geçmiş etmiş olan meyhanelerden semt ve mevkiine göre bir iki tanesini bırakılmış, diğerlerinin ve özellikle de han içerisinde bulunan meyhanelerin hepsinin ocakları yıkılmış, imalat aletlerini ortadan kaldırmak üzere Serasker Paşa ve İzzet Mehmed Paşa tarafından memurlar tayin edilmiştir. Yıkılacak meyhanelerin sahiplerine merhametsizlik edilmemesi için Başmuhasabe’de kayıtlı ve kayıtsız toplam gediklerden kalanların gediklerine nakil ve ilave ettirilmesi sağlanacaktır. Bostancıbaşı ve Galata voyvodasına hitaben yazılacak buyruğularla ocakları yıkılan meyhanelerin bundan sonra sahipleri tarafından başka bir şey olarak kullanması, asla bir daha meyhane olarak işletilmemesi ve içki satılmaması tenbihlenecektir. Bırakılan meyhane sayısından fazlası bulunmayacak, “bunlara dahi reaya taifesi edepsizce girip eğlenmeyerek ırz ve edepleriyle gireceklerdir, bakkal dükkânından şey alır gibi alacaklarını alıp derhal çıkacaklardır.” Bir Müslümanın meyhanelere girip çıktığı görülür ise bu kişi zabıt tarafından derhal cezalandırılacak, bu işte gevşeklik gösteren memurlar da cezalandırılacaktır.¹

Sorun elbette ki meyhaneler ile sınırlı değildir, meyhane statüsünde olmayan bazı dükkânlar da el altından içki satmaktadırlar. Galata ve civarında Frenk işi şekerleme yapan dükkânların birkaç seneden beri denetimsizlik nedeniyle içlerine odalar yaparak içki türü olan anberiyeye, ark, boniç ve rom denilen şeker ruhu gibi şeyler sattıklarından şikâyet edilmektedir. “Bu bahane ile dükkânlarına reziller ve misafirler toplanmaktadır.” Yapılan araştırmalar sonucunda bu mekânlarda çeşitli kavgalara sebebiyet verecek kumar oynayan ve fuhşa cüret eden kişiler bulunduğu da görülmüştür. Durumun İslam’a aykırılığı göz önüne alınarak bu dükkânlarda bu tür içkilerin bulunmaması ve satılmaması hususunda irade çıkarılmıştır.²

¹ BOA HAT 488/23958, 1240/1824

² BOA Cevdet Zaptiye 1173, 1237/1821

Meyhanelerin sürekli bir kapatılma tehdidi ile karşı karşıya kalmaları meyhane sahiplerinin bir sermayeye sahip olmalarına engel olmuş, kolayca açılıp kapatılan bu mekânlar sermayesiz, küçük yerler olarak kalmış olmalıdırlar. Dolayısıyla alışıldık anlatıların bahsettiği gibi bir meyhane kültürünün oluşması da madii olarak ancak Tanzimat Dönemi'nde mümkün olduğu sanılmaktadır. Büyük bir çoğunluğu birkaç tabure ve masa ile içki fıçılarında ibaret dışa kapalı küçük dükkânlar olan meyhaneler uzun bir dönem çoğunlukla toplumun alt kesimine hizmet eden mekânlar olarak kaldıkları düşünülmektedir.

İçki içmenin dinen yasak oluşuna rağmen meyhanelerin önemli bir üretim ve vergilendirme sistemi içinde bulunuşu her dönem bir gerilim yaratmıştır. Meyhanelerin ve diğer içki üretilen ve satılan mekânların bu ikili durumu bu gerilimi beslemiş ve konuyu hep bir açmaza sokmuştur. Meyhanelerin kapatılması üzüm üreticileri ve içkiyi nakleden kayıkçılardan bu vergiler üzerinden maaşını alan Yeniçerilere kadar geniş bir ağı ilgilendirmiştir. Yıllar boyunca konu sürekli gündeme gelmiş ve bir türlü çözülememiştir. Meyhane ve benzeri mekânların kapatılmasına ilişkin pek çok belgenin III. Selim ve II. Mahmud döneminde yer alması bu padişahların büyük ıslahat hareketlerini gerçekleştirirken Müslümanlığın ve Hilafetin göz önünde olması istekleri ile ilişkili olmalıdır. Büyük ıslahat hareketlerini meşrulaştırma çabası kentsel mekânı Şer'i kurallar çerçevesinde dize getirme girişimini de beraberinde getirmiştir.

6.3 Topoğrafik Dağılım

Geç 18. ve erken 19. yüzyıl meyhanelerine dair verilerin büyük çoğunluğunu Zecriye Defterleri oluşturmaktadır. (EK-D, Çizelge D.6) Her ne kadar zecriye kayıtları düzenli tutulmuş ve pek çok defterden oluşsa da, kayıtların yapısı nedeniyle bunların hepsinden meyhaneleri tespit etmek mümkün değildir. Pek çok defterde semt, kişi adı ve ay ay tahsil edilen müskirat ve zecriye vergilerinin miktarı bulunmakta, fakat sadece bazılarında meyhane veya meygede tabiri geçmektedir. Yine de çeşitli defterlere bakarak, İstanbul'un hangi bölgelerinden zecriye vergisi alındığını tespit etmek mümkündür. Bunlar Galata, Beyoğlu, Tatavla, Beşiktaş, Ortaköy, Kuruçeşme, Arnavutköy, Bebek, Hisar, İstinye, Emirgan, Yeniköy, Tarabya, Büyükdere, Sarıyer, Beykoz, Çengelköy, Kuzguncuk, Üsküdar-Selamsız, Üsküdar-Yeni Mahalle, Kadıköy,

Hasköy, Fener, Balat, Balıkpazarı, Langa, Samatya, Kumkapı ve Topkapı'dır¹. (EK-B, Harita B.2)

Maliyeden Müdevver tasnifindeki belgelerde ise İstanbul'a gelen içki miktarları ve bunları alanların isimlerine ulaşmak mümkündür. Fakat bunların meyhanelere mi yoksa evlere mi alındığı, bu mekânların nerede olduğu bu belgelerden çıkarılamamaktadır.² 19 no.'lu nüfus defterinde ise Samatya ve Yedikule civarında meyhane sahiplerinin isimleri ve bu kişilerin fiziki olarak tarifleri vardır.³ Ne yazık ki buradan da meyhanelerin kent içindeki dağılımlarını çıkarmak mümkün olmamıştır. Bu bağlamda, meyhanelerin İstanbul'daki dağılımını tespit etmek için semtlerine göre meyhane sahiplerinin sıralandığı Maliye Nezareti Varidat Defterleri ile Başmuhasebe Zecriye Kalem Defterleri kullanılmıştır.

1794 tarihli bir zecriye defterinde Beşiktaş, Çengel, Fener, Üsküdar, Kuzguncuk, Hasköy, Yeniköy, Balat ve Büyükdere'deki meyhaneler sıralanmıştır. Buna göre Beşiktaş'ta 6, Çengel'de 12, Fener'de 46, Üsküdar'a bağlı Selamsız'da 4 ve Yenimahalle'de 12, Kadıköy'de 7, Kuzguncuk'ta 8, Hasköy'de 4, Yeniköy'de 41, Balat'ta 5, Büyükdere'de 10 meyhane bulunmaktadır. Bu defterde Ortaköy Yahudilerinin imal ettikleri içkiden alınan vergilerin de listelendiğinden bahsedilmektedir, fakat bu sayfalar bulunmamaktadır.⁴

19. yüzyılın başında İstanbul'da, sayısı 500'ün üzerindeki meyhanelerin üçte birinin Galata-Beyoğlu-Tatavla bölgesinde yer aldığını tespit etmek mümkündür. Yaklaşık üçte biri ise Beşiktaş-Sarıyer arasındaki sahil bölgesinde bulunmaktadır. Bu bölgeleri ise sur içi, Haliç ve Kadıköy-Beykoz sahil şeridi izlemektedir.⁵ (EK-C, Grafik C.6) Bu döneme ait

¹ BOA D.BŞM.ZCR.20469, 1245/1829; BOA D.BŞM.ZCR.20503, t.y.; BOA D.BŞM.ZCR.20485, t.y.; BOA D.BŞM.ZCR.20524, 1253/1837; BOA D.BŞM.ZCR.20555, t.y.; BOA D.BŞM.ZCR.20446, 1241/1826; BOA D.BŞM.ZCR.20472, 1246/1830; BOA D.BŞM.ZCR.20289, 1209/1794; BOA KK.d. 5490/009, t.y.

² İstanbul'daki iskelelerdeki içki teslimatı için bkz. MAD.D.6846, 1234; MAD.D.6854, 1239; MAD.D.6855, 1238; MAD.D.15744, 1228; MAD.D.22851, 1261; MAD.D.22929, 1247.

³ BOA NFS.d. 00019, 1247

⁴ BOA D.BŞM.ZCR.20289, 1209/1794

⁵ BOA D.BŞM.ZCR.20485, t.y.

belgelerde, mevcut meyhaneler kadar kapatılmış olanlar da görülmektedir. Belgeler bir arada değerlendirildiğinde bu sayıların sürekli değiştiği izlenebilmektedir.

İstanbul kapılarının içinde ve dışında bulunan büyük küçük şaraphanelerin dükkâna dönüştürülmesine ilişkin Başmuhasebe Zecriye Kalemi Defteri'nde Samatya, Yedikule, Hacı Kadın Mahallesi, Topkapı, Bayezid Ağa Mahallesi, Langa Beyi Mahallesi, Kumkapı, Unkapanı, Fener Kapısı, Balat Kapısı ve bazı hanlardaki 62 adet dönüşecek şaraphane listelenmiştir. Bunlardan başka, halkın ambarlardındaki içki ve benzeri maddelerin yalnız halka satılması için izin verilen şaraphaneler de bahsi geçen mahallerdedir ve 27 adettir.¹

Aynı belgede Galata bölgesindeki şaraphanelerin buldukları yerler ve adetleri detaylı olarak verilmektedir. Galatasaray'ndan Taksim'e kadar 23 şaraphane bulunurken yine Galata ve civarında mevcut olan küçük ve büyük meyhanelerden ferman gereği dükkâna dönüştürülecek olanların sayısı 7'dir. Beyoğlu voyvodası konağı önünden Papas köprüsüne varıncaya kadar İngiliz Sarayı sırasının sol tarafında 24, Beyoğlu'nda Çukur'da 9, Tatavla'da 29, Sakız Ağacı'nda 5, Taksim arkasında Tarlabası'nda 4 adet şaraphane vardır. Bu belgeye göre Galata civarındaki toplam şaraphane ve meyhane sayısı 135'ken, şaraphane sayısı ise 33'tür. Dönüştürülecek sözkonusu şaraphanelerden başka 27 adet şaraphaneye halkın ambarlarındaki içkinin satışı için izin verilmiştir.²

Ayrıca Beşiktaş'ta 10, Ortaköy'de 16, Kuruçeşme'de 5, Bebek'te 2, Arnavutköy'de 29, Rumelihisarı'nda 15, İstinye'de 22, Tarabya'da 20, Büyükdere'de 18, Sarıyer'de ise 9 şaraphane bulunmaktadır. Hasköy'de 28, Karaağaç'ta 18, Balatkapısı dışında 5, Cibali'de 2, Unkapanı'nda 1, Balıkpazarı'nda 2 olmak üzere Haliç'te ise 56 adet dönüştürülecek şaraphane vardır. Anadolu yakasında ise Beykoz'da 3, Kadıköy'de 8, Üsküdar Yeni Mahalle'de 19, Üsküdar Selamsız'da 6, Kuzguncuk'ta 11 ve Çengelköy'de 8 olmak üzere 55 adet şaraphane olduğu belirtilmiştir. Beşiktaş'tan Sarıyer'e, Beykoz'dan Üsküdar ve Kadıköy'e ve Hasköy ile Karaağaç arasındaki dükkâna dönüştürülecek olan şaraphanelerin sayısı toplam 257'dir. Beşiktaş'ta ve diğer adı

¹ BOA D.BŞM.ZCR.20446, 1242/1826

² BOA D.BŞM.ZCR.20446, 1242/1826

geçen semtlerde dönüştürülecek bu şaraphanelerden başka ambarındaki içkinin halka satılması için izin verilen şaraphanelerin sayısı 61'dir.¹

1829 tarihli bir zecriye defterine göre ise İstanbul suriçinde gedik olarak Rum ve Ermeni meyhaneleri 89 tanedir ve daha önce 2 tanesinin de kaydı silinmiştir. Kapalı olan meyhanelerin sayısı ise 43'tür ve bunlardan 37'sinin açılması düşünülmektedir. Bu deftere göre padişah iradesiyle toplam 44 meyhane açılmasına izin verilmiştir. Balat, Tekfur Sarayı, Mahkeme Altı, Balıkpazarı ve Cibali'deki meyhaneler 31 tanedir ve 1 tanesinin kaydı daha önceden silinmiştir. Yahudilere ait bu meyhanelerden kalan 30 meyhanenin ise şimdilik 13 tanesinin açık kalması uygun görülmüştür. Hasköy, Piripaşa ve Galata'da yine Yahudilerin işlettiği 25 adet meyhane bulunmaktadır fakat bunlardan 8 tanesinin açık kalmasına karar verilmiştir. Hasköy'de Halıcioğlu sınırında Rum ve Ermenilere ait 24 adet meyhane bulunmaktadır ve bunların da 11'i açıktır. Beşiktaş'tan Sarıyer'e kadar olan bölgede Rum, Ermeni ve Yahudilere ait 170 adet meyhanenin yalnızca 40'ı açıktır. Kadıköy'den Beykoz'a kadar 57 adet Rum, Ermeni ve Yahudilere ait meyhane bulunmaktadır ve bunların 18 tanesinin açık kalması uygun görülmüştür. Beyoğlu ve Tatavla'da Rum ve Ermenilere ait olan meyhaneler 118 adetken, bunların 91'inin açık kalması uygun bulunmamıştır. Galata'da ise yine Rum ve Ermenilere ait toplam 40 meyhanenin 17'si açıktır. Bu deftere göre 1829'ta tüm İstanbul'da toplam 554 meyhane bulunmaktadır. Bunlardan 3'ünün kaydı silinmiş, 336'sının ise şimdilik açık kalması münasip görülmemiştir.²

1830 tarihli bir Başmuhasebe Zecriye Kalemi defterine göre İstanbul'da gedik olarak bulunan Ermeni ve Rum meygedeleri³ 87 adettir ve bunlardan 6 tanesi kapalı kalacaktır. O an açık olanların sayısı 81'ken kapalı kalması ve kayıtlarının silinmesi gereken şerbethane sayısı 11'dir. Açılması için müracaat olunan şerbethane sayısı ise 11'dir.⁴

¹ BOA D.BŞM.ZCR.20446, 1242/1826; Bu defter ile aynı içeriğe sahip BOA Cevdet Belediye 4431 için bkz. Hazerfen, A., (1994). "H. 1245'te (1829) Başmuhasebeye Gedik Olarak Kayıtlı İstanbul Meyhaneleri", 36-9, Tarih ve Toplum, cilt 22 sayı 129.

² BOA D.BŞM.ZCR.20469, 1245/1829

³ İçki satılan ve içilen yer.

⁴ BOA D.BŞM.ZCR.20472, 1246/1830

Bu deftere göre Galata'da mevcut Rum ve Ermeni meyhanelerinin sayısı ise 44'tür. Bunlardan 5 tanesinin kaydının silinmesine karar verilmiştir ve Galata'da açılması için müracaat edilen şerbethane ve koltukların sayısı 21 tanedir. Beyoğlu ve Tatavla'da mevcut Rum ve Ermeni meyhanelerinin sayısı ise 118'dir. 17 tanesinin kayıtlarının silinmesine karar verilmiştir. Yine aynı yerde açılması talebinde bulunulan şerbethane ve koltuk sayısı ise 74'tür.¹

Aynı defter Hasköy'de ve Galata'da 37 Yahudi meyhanesi bulunduğunu bildirmektedir. Burada kayıtlarının silinmesi gereken meyhane sayısı 20, kapalı kalan sayısı 1, açılması istenilen meyhane sayısı ise 8'dir. Hasköy'de Halıcıoğlu sınırında 21 adet Rum ve Ermeni meyhanesi vardır. Halıcıoğlu'nda ve Hasköy'de birer meyhanenin kaydının silinmesi gerekmektedir. Burada yeniden açılması için talepte bulunulan şerbethane ve koltukların sayısı 9'dur.²

Beşiktaş'tan Sarıyer'e varıncaya kadar olan alanda ise Ermeni, Rum ve Yahudilere ait meyhanelerinin sayısı 177 olarak verilmiştir. Bunun 10 tanesinin kayıtlarının silinmesi uygun görülmüştür. Kapalı olarak kalan meyhane sayısı ise 27'dir. Yine aynı yerde açılması istenilen şerbethane ve koltukların sayısı ise 101'dir.³

Kadıköy'den Beykoz'a kadar Ermeni, Rum ve Yahudi meyhanelerinin sayısı 70, kayıtları silinen meyhane sayısı ise 11'dir. Üsküdar Yeni Mahallesinde mevcut ve kayıtları silinecek olan şerbethane ve meyhanelerin sayısı da 11'dir. Aynı yerde açılması talep edilen şerbethane ve koltukların miktarı da 41'dir. Bu deftere göre İstanbul'daki toplam meyhane sayısı 589, kayıtları silinmesi gereken 67 ve kapalı kalması gereken meyhane sayısı 42'dir.⁴

Ayrıca meyhane veya şaraphane olmayan bazı dükkânlarda da içki satıldığı görülmektedir. Bir belgeye göre Galata'da bu tip altı adet dükkân bulunmaktadır. Bunlar Karaköy kapısı dışında, Mumhane kapısı bitişiğinde, Eğrikapı içinde, Yüksek Kule'de köşe başında ve francala fırını karşısında şerbethane bitişiğinde ve Tahtalı

¹ BOA D.BŞM.ZCR.20472, 1246/1830

² BOA D.BŞM.ZCR.20472, 1246/1830

³ BOA D.BŞM.ZCR.20472, 1246/1830

⁴ BOA D.BŞM.ZCR.20472, 1246/1830

şerbethane karşısındadır. Ayrıca Galata dışında Kalkancıbaşı Yunus Ağa Mahallesi'nde Nitali'nin dükkânı, mahalle kapısında İstinyeli Yorgi'nin dükkânı, Matyo'nun dükkânı, Kavalcı odaları karşısında Yako'nun dükkânı, Esteryon'un dükkânı, Beyoğlu Voyvodası Konağı karşısında Cevaili'nin dükkânı, Vatbane'nin dükkânı, Tomtom Mahallesi'nde Çuzeponik'in dükkânı, Beyoğlu karşısında Ermeni Mezarlığı civarında Cevanili'nin dükkânı olmak üzere toplam 9 adet şekerlemeci dükkânında da içki satıldığı tespit edilmiştir.¹

Tarihsiz bir Başmuhasebe Zecriye Kalemi defterinde ise İstanbul'da meyhane işletme ruhsatı olan Hıristiyan ve Yahudi meyhanecilerin isimleri belirtilmiştir. Bu belgeye göre İstanbul'da Hristiyanlara ait 119, Yahudilere ait 77, toplam'da 196 adet meyhane vardır.² 1838 tarihli başka bir belge bu sayıları doğrulamakta ve bunların 35'inin sur dışında, 113'ünün ise suriçinde olduğunu bildirmektedir.³ Ayrıca 1844 ile 1848 yılları arasında Hasköy, Tatavla, Beyoğlu'ndaki meyhaneler ve burada kalanları semt semt listeleyen Maliye Nezareti Varidat Defterine göre Hasköy'de 30, Tatavla'da 23 ve Beyoğlu'nda ise 50 meyhane bulunmaktadır.⁴ Bu dönemde İstanbul'da işlemekte olan meyhane sayısının yarının altına indiği görülmektedir. Zaten sayının sürekli değişmesi, meyhanelerin maruz kaldığı açma-kapatma gerilimini de net bir biçimde ortaya koymaktadır.

Bu belgelerde kapalı kalması gereken ve kayıtlarının silinmesi gereken mekânların ayrı ayrı ele alındığı da görülmektedir. Bu ayrım, bir meyhane veya şerbethanenin gediğinin taşınabilir olmasından kaynaklanmaktadır. Bir semtte mekânı kapatılan biri bu mekânın gediğini başka bir semte taşıyarak burada bir meyhane açabilmektedir, fakat kaydı silindiği takdirde bu hakkını da kaybetmiş olmaktadır.

Belgelerdeki vergi miktarından yola çıkılarak hangi bölgelerde daha çok içki satışı yapıldığını da tespit etmek mümkün olabilir. Fakat maalesef burada meyhaneleri ayrı olarak tespit etmek ve mekânı kullananların sayısının belirlemek açısından bir veri

¹ BOA Cevdet Zaptiye 1173, 1237/1821

² BOA D.BŞM.ZCR.9557, t.y.

³ BOA ML.VRD.66, 1254/1838

⁴ BOA ML.VRD.4984, 1260-65 /1844-48

oluşturamamaktadır. Bir belgede ise Hasköy, Tatavla, Beyoğlu'ndaki meyhanelerin içinde yatan çalışanların da tasvir edildikleri, haklarında çok detaylı bilgiler verildiği görülmektedir.¹ Burada kalanların meyhanede çalışanların tümü olduğu düşünüldüğü takdirde meyhanelerin hizmet yoğunluğuna dair bir fikir yürütmek de mümkün olabilmektedir, fakat yine de bunun kesin bir bilgi olarak değerlendirilmesi mümkün değildir.

Ayrıca ne yazık ki müşteriler hakkında da bir bilgi edinmek mümkün gözükmemektedir. Bu konuda elimizde sadece bazı geç dönem anlatıları bulunmaktadır:

"Meyhanelerin "müdevim" yapısını, daha çok buldukları semtler ortaya koyardı. Yeniçeriler, kalyoncular, topçular ve esnaf çevre meyhanelerin müşterileriydi. "Dayı" denilen yeniçeri akşamcıları en itibarlı müdevimlerden sayılırdı. Onlar gel geç değil, sürekli olarak beklenen akşamcıları. Kasımpaşa'dan Fındıklı ve Salıpazarı'na uzanan meyhaneler, tersaneliler ve topçuların, Haliç'in üst kesimi ise kayıkçılarındı... Museviler, Ermeniler, Rumlar, Hristiyan Arap uşakları ile keferenin cümlesi Galataya çöreklenmişti. Ama çöreklenmenin de bir biçimi, adabı var. Öyle şekli semali bozuk, hamal dellak makulesi ile baldırı çıplak pırpır küllhaniler için "Gedikli meyhaneler" kolay kapak atılacak mekânlardan değil... Belki, akşamcıların henüz gelmediği zamanlarda kapıdan şöyle bir baktıktan sonra, ayakta hemen bir tek atıp, toz olmaları mümkün... Çünkü ayak takımının uğrayacağı yer "ayaklı meyhane"dir." [95]

Galata'nın dışında Balıkpazarı da kayıkçı, mavnacı, arabacı, beygir sürücüsü, hamal ve tellaklara ve daha geç dönemlerde de bahriyelilere de hizmet eden meyhaneleri ile ünlü bir semttir. 1950'li yılların sonlarında kaldırılmış olan Balıkpazarı'nın Fatih döneminden beri aynı işlevi sürdürdüğü bilinmektedir. Burada pek çok balıkçı dükkânının bulunmasının yanı sıra gedikli meyhaneler de bulunmaktaydı. Balıkpazarı meyhanelerinin parlak dönemi 1908 meşrutiyetinde sönmüş, Koçu'nun ansiklopedisini hazırladığı 1927-30 aralığında ise burada yalnızca 9 meyhane kalmıştır². [96] Balıkpazarı Fatih Dönemi'nin Şair Melihi gibi ünlü ayyaşlarına da ev sahipliği yapmıştır. Her tabakadan müşterisi olan bu mekânlar Rum, Ermeni, Musevi ve Kıpti saz takımları ve

¹ BOA ML.VRD.4984, 1260-65 /1844-48

² İstanbul'da Osmanlı döneminden önce de hizmet etmiş meyhanelerin sonuncusu olan Lavirentos meyhanesi ise 1943'te yıkılmıştır. [80]

kimi zaman cinayetle sonuçlanan olayları ile ünlüdür. [97] Çaylak Tefvik Bey'in "Meyhane yahut İstanbul Akşamcıları" eserinde isimlerini verdiği üç Balıkpazarı meyhanesinin (Kafesli, Hançerli, Yahudi), kendisinin devrine kadar kalabilmiş son büyük gedikli selâtin meyhaneleri olduğu anlaşılmaktadır. Abdülaziz Dönemi'nde (1861-1876) yaşadığı tahmin edilen Âşık İbrahim Balıkpazarı destanında on sekiz meyhane saymaktadır: Taşmerdiven, Topuklu, Altınoluk, Hançerli, Zindan, Cellâd, Kafesli, Camekân, Yahudi, Folluk, Mecnun, Ferhad, Şadırvan, Çadır, Bağçeli, Nesim, Tandır ve Dalyan¹. [97] Âşık İbrahim Balıkpazarı Destanı'nda burayı şöyle betimlemektedir:

"İstanbulda attım bahtıma zarı
Çıkdı karşımıza Balıkpazarı
Değmesin üstüne kem göz nazarı
Minelkadim cihan üzre adı var

Bu benderi tekfur kurdu kuralı
Her sokak meyhâne iki sıralı
Görse pesend ider frenk kıralı
Her birinin bir isimle yâdı var

Biri *Taşmerdiven* biri *Topuklu*
Birinin adı *Altınoluklu*
Lonca sokağıdır *Hançerli* yolu
Ardında *Zindan*'ı hem *Cellâd*'ı var

Kafesli, *Câmekân*, *Yahudi*, *Folluk*
Balıkpazarına mahsus bu bolluk
Onbeşden fazladır gedikli koltuk
Mecnun'u var hem dahi *Ferhâd*'ı var

Şadırvan yanında kurulmuş *Çadır*
Bağçeli denilen vakfı sultandır
Anın karşısında *Nesim*'le *Tandır*
Dalyan'ın cümleden üstün tadı var

Meyhâne lâfında vardır letâfet
Her birin içinde kaç çeşmi âfet
Göz göze muhabbet diz dize ülfet
İzin vermiş koskoca bir kadı var" [97]

¹ İlginç bir biçimde Tefvik Bey, bu meyhanelerin bir kısmını başka semtlerde vermiştir. [84]

Bu belgelerden ortaya çıkan tablo, meyhane ve şaraphanelerin başta Galata ve Hasköy olmak üzere Haliç'te, iskelesi olan Boğaz köylerinde ve İstanbul'un deniz kapılarında yoğunlaştığı görülmektedir. Fakat özellikle şikâyet belgelerinin işaret ettiğine göre İstanbul'un sur içinde ve hatta Müslüman mahallelerinde bile içki satılan, meyhane gibi işletilen yerler olduğu bilinmektedir. Örneğin "Yedikule dışında salhane¹, debbağhane, mumhane ve 30 aded çeşitli dükkânlar ile 2 aded cami, 1 aded türbe ve karakolhaneden ibaret" Fatih Sultan Mehmed Mahallesi kasab, debbağ, mumcu ve diğer esnaf ve fukaraların arzuhaline göre çeşitli dükkânların aralarındaki ahırlar ve gediksiz mahaller İngiliz ve Fransızlara kiraya verilmekte ve buralarda içki satılmaktadır. Bu durumun günden güne arttığı ve mahalleye zarar verdiği belirtilirken bunların mahalleden çıkarılması istenmektedir.² Bu tip durumların, toplumun farklı gruplarına pek çok hak tanındığı Tanzimat sonrasında arttığını iddia etmek yanlış olmaz.

Ayrıca özellikle Mahmudpaşa'da han meyhanelerinin bulunduğu da görülmektedir. Bazı meyhanelerin özellikle Tanzimat sonrasında ünlendikleri ve uzun süre de bu ünü korudukları anlaşılmaktadır. Tavukpazarı'ndaki Saraç Hanı içerisindeki meyhane ve Çemberlitaş'taki Vezir Hanı meyhanesi bunlardandır³. Ayrıca Galata'daki Arapoğlu (Arap Todori) Meyhanesi, özellikle III. Selim döneminde denizcilerin barınağı olarak ünlenmiştir. Her türlü kavga ve kapışmanın mekânı olan meyhane aynı zamanda bir soygun yatağı olarak da anılmaktaydı. Kalyoncu neferlerinin de müşterileri arasında olması ile Arapoğlu Akdeniz'de ticarete başlayacak kadar para kazanmıştır. Gemilerindeki soygun ve cinayetler sonucunda Arapoğlu ve adamları Tersane Meydanı'nda asılmış ve meyhane de kapanmıştır. 1880-90 tarihlerinde Samatya'nın ünlü meyhanesi ise Büyük Kuleli'dir. Yenikapı'dan, Langa'ya, Kumkapı'dan Narlıkapı'ya kadar müşterisi vardır. [95]

¹ Et kesim yeri

² BOA A.DVN. 37/6, 1264/1847

³ Koçu Çemberlitaş'ta Vezir Hanı Meyhanesi'nden, yine Çemberlitaş'ta Vezir Hanı'nın karşısındaki Tavukpazarı'nda Saraç Hanı içindeki meyhaneden, Beyazıt'ta Karakulak Hanı'nın zeminde 200 kişilik bir meyhaneden bahsetmektedir. [87] Mehmet Tevfik de Mahmudpaşa'daki Çorapçı hanı, Kürkçü hanı, Valide hanı, Mercan'da Ali Paşa hanı ile Tavukpazarı'ndaki Saraç hanı, Bakla hanı, Yağlıkçı hanı, Vezir hanı meyhanelerine değinmiştir. Ayrıca Ahmet Rasim de Muharrir, Şair, Edip adlı eserinde Tavukpazarı'ndaki Saraç Hanı meyhanesinden söz etmektedir. (Rasim, A. (1980). Muharrir, Şair, Edip, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.)

Burada incelenmiş olan belgelerden muhtemelen 18. yüzyılın sonlarında sayıca artmış olan meyhanelerin 19. yüzyıl başında sınırlandırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Muhtemelen Paris ve Londra'da olduğu gibi kentte ticaretin artması bu tip mekânların çoğalmasını da beraberinde getirmiştir¹. Bu mekânların sadece içki içilen değil, aynı zamanda bir grup için ticaretin ve iletişimin yeri de olduğunu unutmamak gerekir. Bu nedenle meyhanelerin ağırlıklı olarak Galata'da ve kentin ticari iskelelerinin çevrelerinde olması doğaldır.

Meyhaneler, kahvehanelerden sonra heterojen bir erkek grubunun toplandığı ikinci mekânlardı. Aslında yöneticiler tarafından uzun bir süre bu iki mekânın yakından ilişkili olarak görüldüğü açıktır. Örneğin II. Selim, III. Murat ve IV. Murat dönemlerinde kahvehaneler kapatıldığında meyhaneler de kapatılmıştır. [5] Bunda pek çok meyhanenin müşterilerinin Yeniçeriler ve Yeniçeriler ile yakın ilişkide oldukları bilinen bekârlar olmasının da etkisi olmalıdır. Kahvehaneler gibi meyhaneler de iktidarın uygunsuz bulduğu grupların toplanma yeri olarak hizmet etmiştir. Fakat 18. yüzyıla gelindiğinde kapatma girişimlerinin yalnızca meyhanelere yöneldiği görülmektedir. Bu dönemde meyhaneye farklı bir anlam yüklendiği, yalnızca politik bir marjinalitenin değil kentsel bir tekinsizliğin merkezi olarak görüldükleri açıktır.

Alkol tüketiminin özellikle İstanbul'da yaygın bir pratik olduğu, tüm İslami yasaklara rağmen kentin pek çok bölgesine yayıldığı görülmektedir. Her zaman problemlili olan Müslüman-gayrimüslim ilişkilerinde alkol tüketiminin başka diğer durumlardan daha çok kimlik ve sınır problemlerine neden olarak kullanıldığı düşünülebilir. [82] Pek çok durumda meyhaneler gayrimüslimlerin mahallelerdeki konumlarını değiştirmek için koz olarak kullanılmışlardır.

Öte yandan sosyal kaynaşma ve etno-dinsel karışıklığın yeri oluşu meyhaneyi marjinal kılarken tüm belgelerde ve anlatılarda kötülünen bir yer olmuştur. Meyhane her

¹ Avrupa'da 18. yüzyıl taverna işletmecilerinin yüzyılı olmuştur. 18. yüzyılın ortalarında Paris'te yaklaşık 3000 içki mekânı, Londra'da ise 8000 kadar birahane bulunmaktaydı ve tüccarlar aynı zamanda bu hanlarda/tavernalarda yatmaktaydılar. Bunların İngiliz inn'leri, Fransız hotel'leri ya da Alman Gasthof'ları gibi daha elit bir gruba hizmet edenleri de vardı. Bu tip mekânlar kentlerde ana ticaret akslarının üzerinde bulunurlardı. Ayrıca Londra birahaneleri iş ve işçi bulmak için ideal yerlerdi. [91]

durumda "suçlu"dur ve buraya giden bir kişi de anında bir ahlaksıza, marjinale, suçluya dönüşeceğini bilmelidir. Tüm halk hikâyelerinde namusuyla tanınan kişilerin bu dönüşümü geçirdikleri yerin meyhane olması elbette tesadüf değildir. Tüm anlatılar, bu mekânı bir fitne yuvası olarak tanımlamak üzerine kurulmuştur. Örneğin Hançerli Hanım hikâyesinde saflığı ve temizliği ile övülen Süleyman Çelebi'nin parasını mirasını zevk ü sefa için tüketen, en sonunda annesini bile evden atan birine dönüşmesi meyhaneye götürülmesi ile başlamıştır. Bu hikâyedeki meyhane sahnelerinde, meyhaneye gidenlerin ya dolandırıcılar ya da Süleyman Çelebi gibi mirasyediler olduğu görülmektedir. Meyhaneye sıradan insanların gitmeyeceği vurgusu bu hikâyelerde çok kuvvetlidir. Benzer bir biçimde Sansar Mustafa hikâyesindeki adam kaçırma, cinayet vs gibi adi suçların hepsini işleyebilen Sansar Mustafa'nın yaşadığı ve saklandığı yer Mumhane Kapısı'ndaki bir meyhanenin üst katıdır. [98] Meyhanenin böylesine karanlık ve tekinsiz bir yer olarak tanıtılması, buraya gidenlerin ya mirasyediler ya da kopuklar olduğuna dair anlatılar aslında meşru olan bu mekânla Şer'i hukuka dayanan bir yönetimin hesaplama biçimi gibi gözükmemektedir.

BÖLÜM 7

SONUÇ

İstanbul'a ait geleneksel kent tarihi yazını iktidar odaklı bir anlatımı tercih etmiş, kente dair pek çok unsuru göz ardı etmiştir. Özellikle erken modern dönemi ele alan mimarlık tarihi araştırmalarının çoğu Osmanlı'nın merkezileşme çabası ve modern bürokrasi inşasını devlet yapıları üzerinden okumak üzerine kurgulanmıştır. Bu tez kapsamında ise erken modern dönemde İstanbul, suç/marjinalite/tekinsizlik/denetim kavramları üzerinden farklı toplumsal mekânlar aracılığıyla irdelenmeye çalışılmıştır.

Tezin ele aldığı 1789-1839 aralığı İstanbul'da geleneksel toplumsal katmanlaşma normlarının çözülmeye başladığı, kamusal alanın sancılı inşasının yoğun olarak hissedildiği bir dönemdir. Toplumsal grupların bir mekânda bulunmasının meşruiyetin sınırları ile oynadığı bu aralık, kentsel mekânda çatışmanın da en yoğun olduğu zamandır. Dolayısıyla iktidarın ve toplumun neyi ne zaman marjinal olarak gördüğünü sorgulamak yalnızca dönemin zihniyetini anlamak açısından değil, kentsel dinamikleri tanımlamak açısından da önemlidir. Bu bağlamda tez kapsamında Geç Osmanlı İstanbul'una dair geleneksel kent anlatılarının dışında kalmış olan marjinalite ve onun mekânsallıkları ele alınmıştır.

Foucault suçluluğun modernlik ile eşanlı ve eşzamanlı oluşumunu anlatır. İstanbul'da ise suçlu, marjinal ve tekinsiz gibi kavramların net sınırlarının oluşmadığı erken modern dönemde marjinalitenin de mekânın kullanıcıları üzerinden değil, mekân üzerinden tanımlandığı anlaşılmaktadır. Tez boyunca ele alınan pek çok belgede görüldüğü gibi, erken modern Osmanlı'da suç ve suçlunun tanımlanmasından çok,

"mekânın suçluluğu" denebilecek bir gündelik pratik oluşmuştur. İktidar kentte hissettiği dönüşümleri, "marjinal" olarak nitelendirdiği unsurların mekânları üzerinden tanımlamış ve adeta mekânı cezalandırma yoluna gitmiştir. Suçun mekândan özerk, yani kendisi olarak tanımlanamadığı, ancak "suçlu" bir mekânda varlık kazanabildiğine inanıldığı, her hangi bir suç eylemi yaşanmasa da sadece o mekânda bulunmanın suçlu/marjinal olmaya yettiği bir zaman aralığıdır bu. Bireylerin bu mekânların problemlili olduğunu ve oralarda asla bulunmamaları gerektiğini bilmeleri gerekmektedir, zira oraya girdikleri anda marjinaldirler.

Geç Osmanlı bağlamında mekân bürokratik pratikler üzerinden okunmakta, fiziksel şartları ile değil içinde bulunanlara atfedilen toplumsal statü ile tanımlanmaktadır. Kent mekânının böyle bir tarif çerçevesinde değerlendirilmesi ve denetlenmesi zaten problemlili olan bazı mekânların sürekli bir hedef haline gelmesine neden olmuştur. Bu mekânlar başlı başına birer suç unsuru, kentteki var olan (veya meydana gelebilecek) sorunların kaynağı olarak görülmektedirler. Mekânın niteliğine ve kullanıcılarına bakılmaksızın marjinal ve tekinsiz olduğu söylenebilir. Örneğin meyhane, en ahlaklı, en dindar kişinin içine girdiği anda topluma karşı bir tehdite dönüştüğü yerdir. Yalnızca iktidarın ürettiği belgeler değil, halk hikayeleri ve diğer anlatılar da aynı dili paylaşmaktadırlar. Konuya dair her anlatı, "mekânın suçluluğu"nu yeniden üretmekte, her kentsel huzursuzlukta mekân suçlu bulunmaktadır.

Modern bürokrasinin Osmanlı'daki inşası da öyle gözükür ki, marjinalite ve tekinsizlik kavramları ile yakından ilişkilidir. Tüm kentsel denetim sistemini değiştiren ise bu kavramların tezde ele alınan aralıkta tanımlanmaya başlanmasıdır. Dolayısıyla, İstanbul'da yeni kamusal düzeni sağlama çabası, aynı zamanda, modern devletin temellerini de oluşturmuştur. Bu çalışma, modern devlet inşasının erken evresine odaklanmakta ve kentin en tekinsiz ve en "suçlu" yerleri olarak görülen bekâr odaları ile meyhaneler üzerinden iktidar ve toplum ilişkilerini sorgulamaktadır.

Tezin ele almış olduğu 1789-1839 aralığını özel kılan da bu modern kavramların henüz yeterince tanımlanamadığı, dolayısıyla modern bir disiplin rejiminin kent mekânına hakim olmadığı, farklılıkların sabit mekânsal ifadelerinin henüz rahatlıkla ayırt edilebildiği bir aralık olmasıdır. Bu dönemde İstanbul, çeşitli toplumsal katmanların

kent sahnesinde varlığına şahit olurken, bir yandan da kentte bu çeşitliliğe karşı tedirginliğin de artmış olduğu görülmektedir. Kent artık bütünüyle tekinsiz bir coğrafyadır ve neredeyse tüm bireylerin bağlamsal olarak zaman zaman bir suçluya, bir marjinaliteye dönüşebilmesi (sanki) an meselesidir. Bekâr odaları ve meyhaneler gibi mekânlar her dönem problemliler olarak görülmüş olabilirler, fakat 18. yüzyılın özellikle ikinci yarısında iktidarın kentten mekânlarıyla uğraşmaya başladığı görülmektedir. Bu dönemde kentsel mekâna müdahale bir devlet politikası haline dönüşmüştür.

Osmanlı İstanbulu'nun geç 18. ve erken 19. yüzyıllarına marjinalite kavramı direkt olarak dışlanmış, "serseri" veya sınırlı bir bölgede baskın olan bir alt-kültür grubuna mensup olmak anlamına gelmez. Tez çerçevesinde ele alınmış olan marjinaliteye ilişkin örneklerde dikkati çeken, mekânların iktidarla olan sorunlu ilişkisidir. Toplumsal olarak onaylanmış, iktidar ve toplum tarafından ahlaki normlara uygunluğu düzenli bir biçimde gözlemlenebilir bir mekânda bulunmamak marjinaliteye işaret etmektedir. Bu mekânlar tarihleri boyunca sürekli bir denetime ve kapatma çabasına maruz kalmışlardır. Marjinalite ve marjinaliteyi bir tarihyografik sorunsal yapan da bu denetime tabi olmasıdır.

İstanbul için 19. yüzyılın başları, her ne kadar genel tarih anlatılarında yoğun bir yapılaşma faaliyeti ile anılsa da bu dönem sosyal huzursuzlukların ve iktidarın kentsel mekânı disiplin altına almasının bir devlet politikasına dönüştüğü dönem olmuştur. 20. yüzyıla gelindiğinde neredeyse aynılaşan kent denetim sistemlerinin Geç Osmanlı bağlamındaki farklı dinamikler içinde nasıl şekillendiklerini kavramayı çalışmak, kentsel denetim mekânizmalarının mekâna olan yaklaşımındaki farklılıkları ile iktidarın ve toplumun mekânla ilişkisini sorgulamak için de iyi bir fırsat sağlamıştır. 18. yüzyılda kent ve kentsel unsurların denetimindeki artış, iktidarın politik şiddete olduğu kadar kamusal alandaki açılıma karşı hissettiği korkuyu da gözler önüne sermektedir.

Bu tez özellikle şuna işaret etmek amacındadır: Osmanlı'da erken kentsel disiplin çabaları, Avrupa'da sık sık görüldüğü gibi hijyen gibi kantitatif olarak tanımlı kavramlardan yola çıkılarak değil, karmaşık bir toplumsal korku halinden temellenmiştir. Her ne kadar bu dönemde yöneticilerin kenti kantitatif okuma

isteğinden¹ bahsetmek mümkünse de buradaki çabanın denetimle sınırlı kaldığı düşünülmektedir. Tez boyunca ele alınmış tüm metinlerde sadece mekânın, yerin tanımlandığı görülmekte, orasının marjinalliğine, tekinsizliğine ilişkin hiç bir niceliksel ve niteliksel bilgi bulunmamaktadır. Tüm bu metinlerde mekânların ölçülebilir verilerle problematize edilmesinin denenmesi söz konusu olmaz. Hemen hepsi, disiplin altına alınması veya ortadan kaldırılması istenen mekânları sadece suça yataklık etme hali bağlamında listelemek üzere oluşturulmuştur. Sayısal veriler yalnızca mekân saymakla sınırlıdır². Bu bağlamda da kentin "suçlu mekânları"ni saymaya ve olası bir huzursuzlukta hedef alınacak yerleri belirlemeye yararlar.

Öte yandan, bu dönemde iktidarın toplumun bazı unsurlarını da potansiyel suçlu olarak yaftaladığı anlaşılmaktadır³. Kentsel nüfusu her zaman hareketli olan İstanbul'da 18. yüzyıla gelindiğinde göç kentteki sorunların ana kaynağı gibi görülmeye başlanmış, göçle gelen farklı unsurların kentten uzaklaştırılmaları için pek çok çaba sarf edilmiştir. Kent içindeki mobilitenin artması ve dolayısıyla kişilerin konumlarının denetlenemez hale gelmiş olması kentli nüfusa karşı tedirginlik duyulmasına neden olmuştur. Bu durum özellikle III. Selim ve II. Mahmud dönemlerindeki iktidarın kentin her unsurunu sürekli disipline etme çabalarında kendini hissettirmektedir. Toplumsal rollerdeki değişim ve nüfus artışı kadar bir "güruh" (*mob*) korkusu da kentin asayişine dair düzenlemeleri şekillendiren birincil etmenlerden olmuştur. Özellikle esnaf ve bekârların, kentin hemen her dönemde istenmeyen unsurları oldukları kadar, tezin ele aldığı dönemde kentin denetiminden de sorumlu olan Yeniçeriler ile pek çok durumda örtüşmesi, dolayısıyla yeni bir belirsizlik halinin ortaya çıkışı, toplumsal huzursuzluğu ve güruh davranışını tetiklemiş, iktidarı bunları disipline etmek için harekete geçirmiştir.

¹ Osmanlı'nın kent haritaları yaptırmak vs gibi girişimleri de bu döneme denk gelmektedir. Bu aralıkta fiziksel gerçekliklerin sayısal verilere dökülmesi için bir çaba sarfedildiği, kente dair bilgi edinilmek istendiği görülmektedir.

² Pek çok belgede hanlara dair sadece oda sayılarının yer alması, içlerinde kaç kişinin barındığının bilinmemesi bununla ilişkili görünmektedir. Belgelerin hiç birinde zaten mekânların niteliğine dair bir bilgi bulunmamaktadır.

³ Bu Arnavutlar gibi etnik bir grup olabildiği gibi bekârlar gibi homojen olduğu varsayılan daha tanımsız bir grup da olabilmektedir.

Bekârlar, özellikle kentli unsurlara dair tedirginliğin arttığı III. Selim döneminde sıkı denetime tabi olmuş, her zaman suçun ve ahlaksızlığın merkezi olarak görülen mekânları ise II. Mahmud döneminde seri yıkımlara sahne olmuştur. Aslında kenti ayakta tutan esnaf, hamal, kayıkçı gibi mesleklere sahip kişilerin, "bekâr" adı altında sürekli kuşkulu özne ve/veya potansiyel suçlu muamelesine maruz kalması ilginçtir. Aynı kişiler, esnafa veya kent işleyişine dair hikâyelerde olağan bireyler olarak tanımlanmakta ve hatta övülmektedirler. Bu durum, Osmanlı yönetiminin ve yakın döneme kadarki alışılmış Osmanlı tarih yazınının toplumsallığa bakışını ortaya koymaktadır.

Döneme ait belgelerde "bekâr" tabir edilen kişilerin kimliğinin muğlâklığı iktidarın kentlilere bakışını da gözler önüne sermektedir. Osmanlı toplumunda öznenin tanımı geniş bir ailenin, mahalli bir topluluğun, bir "*gemeinschaft*"ın üyesi oluşu doğrultusunda yapıldığından, kent içinde ailevi bağları olmayan ve bu nedenle de mahalle dokusu içinde yaşamasına izin verilmeyen bekârlar geleneksel toplumsal yapının dışına itilmişlerdir. Fakat bekâr olarak tanımlanan bir kişi, doğal olarak sermaye sahibi bir esnaf da olabilmektedir. Bazı hanlarda kalan kadıların bile bekâr adı altında listelere alınması "bekârlığın" tüm statülerin üzerinde bir durum olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla Osmanlı bağlamında "bekârlık" bazen bir toplumsal statüden çok, barınma durumunu tanımlamakta, dolayısıyla zaman zaman kadı ile hamal aynı bürokratik dilin terimleriyle anlatılabilmektedir.

Yapılan incelemelerde dikkati çeken bir diğer unsur ise, belgelerin kentin bu geniş kitlesini ve barındığı mekânları yalnızca asayiş sorunları çerçevesinde görüyor olmasıdır. İktidar, bu ahlakçı bakış açısıyla, bu geniş kitleyi kentin her türlü sorunlarından sorumlu tutmuştur. Belgeler kentin ekonomik ve toplumsal işleyişinin büyük oranda bu bekâr grubu sayesinde gerçekleştiğini görememektedir.

Öte yandan belgelerin yüz yılı aşkın bir süre boyunca aynı bakış açısını yansıtması iktidarın gözünde bekârların statüsünün çok zor değiştiğinin de kanıtıdır. Bu belgelerin ve yine aynı ahlakçı bakış açısı ile yazılmış olan tarih metinlerinin konu hakkındaki yegane kaynaklar oluşu, tarih yazınına da etkilemiştir. Ayrıca bekârlara ilişkin dilin, bu grubun Yeniçeriler ile yakın ilişkilerinden de kaynaklandığı görülmektedir. Dolayısıyla

bu metinlerin ileride gerçekleşecek olan politik hamleleri hem öncesinde gerekçelendiren, hem de sonrasında destekler nitelikte olduğunu unutmamak gerekir. Öte yandan her kentsel huzursuzluk durumunda bekârların mekânlarının denetlenmesi, asıl önemlisi kentten kolayca sürülmeleri onların iktidarın gözünde en kolay feda edilen grup olduklarını ortaya koymaktadır. Erken modern Osmanlı iktidarının korkutmaya, "terhîb"e yönelik kentsel politikasının odağında her zaman bekârlar olmuştur. Devlet kentin en büyük asayiş sorunu olarak gördüğü bu kitlenin varlığını mekânlarını yıkarak çözmeye çalışmış, örneğin yıktığı Melekgirmez Sokağı'ndaki odaların yerine Hidayet Cami'ni yaptırarak bir kez daha kenti onlardan kurtarışını belgelemiştir. Bu durum erken modern Osmanlı iktidarının "suçlu mekân" üretme politikasını da gözler önüne sermektedir.

Bekâr-esnaf-Yeniçeri kavramlarının Geç Osmanlı bağlamında ne kadar tanımsız olduğu da bu belgeler sayesinde anlaşılabilir. Oysa bu dönemin ve toplumsal olaylarının tartışılması için bu tanımsız ilişkilerin incelenmesi birincil derecede öneme sahiptir. Öte yandan, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının kent üzerindeki toplumsal etkileri de tartışılmaya muhtaçtır. Zaten 18. yüzyılda İstanbul'da gerçekleşmiş isyanların Avrupa'daki benzerleri demokratikleşme yolunda atılmış adımlar olarak tarihselleştirilirken, Osmanlı bağlamında yalnızca asayiş ve huzursuzluk konusu olarak görülmeleri de hem Yeniçerilere, hem kentsel toplumdaki olağan çoğunluklara yaklaşmayı bile denemeyen bir historiyoğrafik tıkanmaya işaret etmektedir. Bu tezin bu karmaşık durumu aydınlatması ise elbette mümkün değildir, bu konuda pek çok çalışma yapılması gerekmektedir.

Tüm belgelerde iktidarın bekârları, sefil ve ahlaksız homojen bir kitle olarak tanımladığı, içlerindeki farklı grupları ve toplumsal ayrışmaları göz ardı ederek teftiş ve sürgün eylemlerini monolitik bir grupla karşı karşıymışçasına hepsine birden yönlendirdiği görülmektedir. Hâlbuki 5. bölümde değerlendirilmiş olan veriler doğrultusunda bu grubun tümüne atfedilecek bir sosyo-ekonomik konum veya mekânsallıktan söz etmenin mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Hanlar, kayıkhaneler ve bekâr odalarındaki kolektif yaşam, dükkân üstlerinde yatan çırakların konumu ve Balaban ile Melekgirmez'deki farklı barınma ve varoluş formları ayrı olarak değerlendirilmesi gereken toplumsallıklara ve mekânsallıklara işaret etmektedir.

Ne yazık ki, bekârlar gibi geniş bir kentsel kitlenin yaşamına dair elimizdeki veriler sınırlıdır. Kahvehaneler gibi üzerinde pek çok araştırma yapılmış mekânların bile bu dönemdeki biçimlenişleri, kullanımları ve işlevleri konusunda çok az bilgimiz bulunmaktadır. Bekârların barındığı dükkân ve hanların mekânsal kullanımları hakkında yalnızca fikir yürütmek mümkünken, kayikhanelerin üzerindeki bekâr odaları ise tahayyül bile edilemeyecek mekânlar olarak gizemini korumaktadır. Bu kadar geniş bir kentli kitlenin barınma koşullarına dair bu kadar az veriye sahip olmamız ise kent tarihi açısından önemli bir boşluğa işaret etmektedir.

Bekâr odalarının 18. yüzyılda sürekli denetlenmesi bu mekânlar hakkında pek çok veriye sahip olmamızı sağlamış ve böylece bekâr odalarının geç 18. yüzyılda İstanbul'daki dağılımları ile bekârların semtlere göre nüfus yoğunluklarını belirlemek mümkün olmuştur. Bu defterlerden elde edilen sayısal verilere dayanılarak, 18. yüzyıl sonunda İstanbul'da bekâr nüfusunun özellikle ticari bölgelerde ve iskelelerde yoğunlaştığı görülmüştür. Kentteki bekârların dörtte biri Mahmudpaşa-Tahtakale-Vezneciler bölgesinde, beşte biri ise Tophane-Galata bölgesinde yaşamaktadır. Geleneksel kent tarihi anlatılarında İstanbul'un en önemli ticari bölgeleri olarak söz edilen bu semtlerin, aynı zamanda geniş bir kentli kitleye ev sahipliği yaptığı, dolayısıyla barınma bölgesi olarak da değerlendirilebileceği görülmüştür. Bu sonuçlar, klasik Osmanlı İstanbul'u anlatılarındaki kent mekânına dair kategorizasyonların gözden geçirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır¹.

Bekârlara dair dönem belgelerinden elbette çok farklı çıkarımlar yapmak mümkündür. Öncelikli olarak bunlar, bekârların kim olduğuna dair bilgiler vermektedir. Bu bilgiler, konu hakkında pek çok anlatıda iddia edilen aksine bekârların geçici göçmenler olarak değil, geniş bir kentli kitle olarak ele alınmaları gerekliliğini ortaya koymuştur. Kent nüfusunun geniş bir kitlesini oluşturmalarının yanı sıra, kentin yaşamsal ve ulaşım işleyişini de bu grubun sağladığı her zaman göz ardı edilmiştir. Dolayısıyla kent tarihindeki rolleri ve kullandıkları mekânların kentin biçimlenişindeki etkileri hiç bir

¹ Örneğin Doğan Kuban'ın Osmanlı kentinde dükkân ve barınma fonksiyonlarının bir arada olmayışına dair görüşünün gerçeği yansıtmadığı ortadadır. Osmanlı'da ve İstanbul'da mahremiyet gibi kavramların da tekrar sorgulanması gerekmektedir. (bkz. Kuban, D., (2004). İstanbul, Bir Kent Tarihi: Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.)

zaman bir araştırma konusu olmamıştır. Aslında İstanbul'daki bekâr kitlesini göz ardı ederek yazılmış kent tarihi metinlerinin ve yapılmış mahalle tanımlarının Osmanlı toplumunu görmeyen metinler olduğunu söylemek pek de yanlış olmaz.

Bekârların elbette yalnızca vasıfsız iş gücünü oluşturmadığını da unutmamak gerekir. Bekâr tanımının içinde esnaf ve bir kısım Yeniçeriler de bulunmaktadır. Bekârlık, bugünkü toplumbilim literatüründeki statü kavramları ile tanımlanabilecek bir durum değildir. Her ne kadar kent yaşamının ana unsurlarını oluştursa da bir tür toplumdışılığı temsil eder. Bekâr olma durumunun bildik Osmanlı toplum kodlarının üstünde olduğu da açıktır. Toplumsal olarak kabul gören esnaflık ve Yeniçerilik, bekârlık söz konusu olduğunda etkisiz kalmaktadır. Benzer biçimde Müslüman-gayrimüslim ayrımı da bekârlar için söz konusu değildir. Pek çok belgede, bunların aynı mekânlarda ve hatta odalarda kaldıkları görülmektedir. Örneğin, Fatih Camii civarında 15 odalı Bahçeli Han'da 4 çizmeci Müslüman'ın kaldığı, diğerlerinin ise zimmî olduğu belirtilmiştir. 33 odalı Büyük Karaman'da Mazlum Hanı'nda ise 1 hasta Müslüman'ın kaldığı, diğerlerinin zimmî olduğu tespit edilmiştir. Yine Fatih Camii civarında bir değirmen ve bir ekmek fırınında Müslümanlar ile zimmîlerin birlikte kaldığı görülmektedir¹. Cebehane'deki hanlarda da Müslüman ve gayrimüslimlerin karışık olarak barındıkları görülmektedir². Hatta yönetim bile hanlarda birlikte kalmalarını buyurmuştur³. Bu durum, Osmanlı İstanbul'undaki kent hayatına dair bugüne kadar benimsenen pek çok görüşün revize edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. İstanbul'da Müslüman ve gayrimüslimlerin ayrı yerlerde yaşadığına dair inancın bekârların yaşadığı yerlere ait haritaya bakılarak bir daha düşünülmesi gerekir. Alışlagelmiş anlatılarda İstanbul'da farklı toplumsal grupların ayrı mekânları birbirlerinden yalıtılmış olarak kullandıkları ve bunca yıl birlikte yaşamalarının sırlarının bu olduğu belirtilmektedir. Bu betimleme, İstanbul halkının ne kadar mobil bir yapılanmaya ve esnekliğe sahip olduğunu göz ardı etmektedir.

Bu tablonun düşündürmesi gereken bir diğer nokta ise, Osmanlı toplumunda dini bir iş bölümü olduğuna dair görüştür. Tüm defterlere bakıldığında mekân ve iş yeri

¹ BOA NFS.d.3, 1207/1793

² BOA A.DVN.835, 1207/1793

³ BOA HAT 491/24051, 1242/1827

sahiplerinin etno-dinsel dağılımı demografik oranlarla orantılı gözükmemektedir. Müslümanların çiftçi olduğuna, ticaret ve zanaatların sadece gayrimüslimlerin tekelinde olduğuna, dolayısıyla zengin kentlileri de bunların oluşturduğuna dair inanışın terk edilmesi gerektiği açıktır. Özellikle Yeniçeri ve esnaf kimliğini bir arada taşıyan geniş bir Müslüman kesimin kentin "orta sınıfını" oluşturduğunu, kentte pek çok mekânın ve işletmenin sahibi olduklarını görmek gerekmektedir. En azından tezin ele aldığı dönemde durum budur. Öte yandan, II. Mahmud'un gerek burada ele alınmış olan kentsel müdahaleleri, gerekse Yeniçeri Ocağı'nı ortadan kaldırışı ve bunu izleyen süreçteki yıkım ve sürgünler, bu Yeniçeri-esnaf örtüşmesi nedeniyle İstanbul'daki Müslüman tüccar grubunun o sırada radikal biçimde hırpalandığını da düşündürmektedir. Özellikle 19. yüzyılın sonlarında ticaret alanında Müslümanların iş yapamaz hale gelişinin önünü açtığı sanılan bu süreç kentin tarihini etkileyen önemli olaylardan biri olarak kapsamlı bir araştırmanın konusu olmaya muhtaçtır.

İstanbul'da mahalle dokusu içinde yer alması uygun görülmeyen, meşruluğu her dönem sorgulanmış olan meyhaneler 18. yüzyıl'da kent dokusunun farklı bir vechesini ortaya koyar. Her ne kadar bu mekânların organizasyonları hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktaysa da, bunların kentsel topoğrafyadaki konumlarının ve yoğunluklarının belirlenmesi İstanbul'un kent tarihi açısından kent mekânının örgütlenişine dair ciddi veriler üretebilme potansiyeli taşımaktadır. Tez çalışmasında elde edilen veriler Osmanlı İstanbul'unda kent mekânının kullanımı ve "zoning" hakkında sahip olunan bir takım önyargıların yeniden sorgulanmasını sağlayacak niteliktedir.

Erken modern dönemde İstanbul'da meyhanelerin geniş bir coğrafyaya yayıldığı görülmektedir. Meyhanelerin yoğunluklu olarak bulunduğu semtler, kentin ticaret bölgeleri ile iskeleleridir, dolayısıyla bekârların yoğun olduğu bölgelerle büyük oranda örtüşmektedir. Fakat burada han meyhaneleri dışında bekârlar ve meyhaneler arasında bir bağlantı kurulmasını sağlayacak bir veri bulunamamıştır. Bekârların yaşamadığı semtlerde de meyhanelerin bulunması, meyhaneye yalnızca "toplumdışı" kişilerin gitmediklerini açıkça ortaya koymaktadır.

Meyhanelerin yoğun olarak bulunduğu semtlerin başında Galata ve Balıkpazarı gibi şehir ve ülke dışından gelen gemilerin yanaştığı iskelelerin bulunduğu yerler olması da

doğaldır. Avrupa'da olduğu gibi İstanbul'da da meyhaneler ticaretle uğraşanların ve yabancıların yoğun kullandıkları mekânlardandır. Bu bağlamda meyhanelerin salt içki içilen yerler değil, karşılaşmaların ve hatta ticaretin de mekânı olduğunu, kozmopolit bir karaktere sahip olduğunu söylemekte yarar vardır. Ne var ki, eldeki veriler bu konuda çok fazla konuşabilmeye imkân vermemektedir.

18. yüzyıldaki toplumsal dönüşümden duyulan korku, tüm kamusal kent mekânları gibi meyhanelere de sürekli müdahale ile ifade bulmuştur. Dolayısıyla bu dönemde meyhanelerin kapatılmasına ilişkin pek çok girişim gerçekleşmiştir. Bu girişimlerden kesin sonuçlar elde edilememesinin en büyük nedeni ise meyhanelerin kentin vergi gelirine ciddi katkıda bulunuyor olmalarıdır. Meyhanelerden toplanan yüksek vergiler İstanbul'da her dönem ciddi bir içki tüketimi olduğuna işaret etmektedir. Belgelerden elde edilen verilerin sonucunda, 19. yüzyıl başında sayıları neredeyse yarıya inen meyhanelerin sürekli bir açma-kapama gerilimine maruz kaldıkları görülmüştür. Suçun, ahlaksızlığın, politik eleştirinin¹ ve gayrimüslimlerin mekânı olarak görülen meyhaneler sürekli olarak tacize uğramışlardır. Bu iddiaların bir dizi meşruiyeti kuşku hale getirme politikalarına işaret ettiğini söylemek zor değildir.

Meyhanelere dair anlatıların, bekârlara ilişkin olanlara benzer bir biçimde, kötileyici bir nitelikte kurgulanmış olması dikkat çekicidir. Tanzimat dönemine kadar meyhane, dolandırıcıların ve serserilerin mekânı olarak tariflenmiş, zaten marjinal olmayan bir kişinin buraya gitmeyeceği intibası yaratılmaya çalışılmıştır. Meyhanelerin bu "daimi müşterileri" her türlü kötülüğü yapabilecek kişiler olduklarından, iyi niyetli insanları kandırır, zorla meyhaneye götürür, buraya bağımlı hale getirerek tüm servetlerini tüketmelerine, ailelerini hiçe saymalarına neden olurlar. Bu hikâyelerdeki anlatı kalıpları çerçevesinde, meyhaneye giden kişiler olağan kentliler olmadıkları gibi meyhane de hiç bir zaman kentin olağan mekânlarından biri değildir, aksine her türlü kötülüğün merkezi olan tekinsiz bir yerdir.

İktidarın kente, kamusal alana ve kamusal mekândaki hemen her varoluşa dair her türlü unsurdan tedirginlik duyması ve bu tedirginliği kentsel mekâna dair sürekli bir

¹ Hâlbuki bu dönemde geniş kitlelerin sürekli bir araya geldiği camilerin politik konuşmaların merkezi olması muhtemeldir, fakat tabii ki camiye kötileyici bir metin üretimi gerçekleşmemiştir.

denetim ve kapatma tehdidi ile ifade etmesi geç 18. ve erken 19. yüzyılda İstanbul'un farklılıkları bir arada bünyesinde barındıran dokusunda hasarlara neden olmuştur. III. Selim'le başlayan ve II. Mahmud'la doruğa ulaşan bir iktidar kullanma hali, kente dair her konuya müdahale etme tutkusuna dönüşmüştür. Bu süreçte, kentin kamusal alanları kadar kentlilerin yaşadıkları mekânlar da kısıtlamalara maruz kalmıştır. Bekâr odaları ve meyhaneler gibi mekânların mütemadiyen ahlaksızlık ve suç söylemleri ile birlikte dile getirilmesi, kentin bu olağan mekânlarının birer marjinalite kaynağı gibi sunulması yönetimin kente bakışını özetler niteliktedir. Özellikle II. Mahmud döneminde kamusal alanı kısıtlamaya yönelik çabalar ve Yeniçeri Ocakları feshedilirken geniş bir kentli kesimin ve mekânlarının da ortadan kaldırılması İstanbul'un kendine özgü toplumsal unsurlarını temizleme etkinliğine dönüşmüştür. Bu dönem alışlageldik kent tarihi anlatılarında pek çok yeni düzenlemenin ve anıtsal yapıların meydana getirildiği parlak bir "modernleşme" aralığı olarak ele alınsa da, onlara alternatif bir okumada, kendine özgü pek çok çeşitliliği bünyesinde barındıran bir erken modern metropolünün disipline edilerek zapturapt altına alındığı bir dönem olarak da değerlendirilmesi mümkündür.

Ne yazık ki döneme ait bugüne kadar yazılmış pek çok kent tarihi metni, kenti kentsel toplumun karmaşıklığını görmezden gelerek tarif etmek üzerine kurgulanmıştır. Bu araştırma, erken modern İstanbul'un kent mekânını ve bunun nasıl değişime uğradığının bugüne kadar yapılagelenden farklı biçimlerde de yazılması zorunluluğuna işaret etmektedir. Bu zorunluluğun burada çok küçük bir kesimi üzerinde çalışılabilmektedir.

KAYNAKLAR

- [1] Cronin, S., (2008). "Introduction", ed. Cronin, S., *Subalterns and Social Protest: History from Below in the Middle East and North Africa*, Routledge, Londra, 1-23.
- [2] Kuru, S., (2011). Yaşanan, Söylenen ve Yazılan: Erkekler Arasında Tutkusal İlişkiler, *Cogito*, 65-66: 263-277.
- [3] Ze'evi, D., (2008). *Müslüman Toplumunda Arzu ve Aşk, 1500-1900*, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- [4] Hamadeh, S., (2010). *Şehr-i Sefa: 18. Yüzyılda İstanbul*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- [5] Kırılı, C., (2000). *The Struggle Over Space: Coffeehouses of Ottoman Istanbul, 1780-1845*, Doktora Tezi, The State University of New York at Binghamton.
- [6] Shaw (1971). *Between Old and New, the Ottoman Empire under Sultan Selim III, 1789-1807*. Harvard University Press, Cambridge.
- [7] Özkaya, Y., (1981). "Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. yüzyılda Göç Sorunu", *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 171-208.
- [8] Başaran, B., (2007). *Remaking the Gate of Felicity: Policing, Social Control, and Migration in Istanbul at the End of Eighteenth Century, 1789-1793*, Doktora Tezi, The University of Chicago, Illinois.
- [9] Eton, W., (2009). *19. Yüzyılın Başında Osmanlı İmparatorluğu*, Kitabevi, İstanbul.
- [10] McGowan, B., (1997). "The Age of the Ayans, 1699-1812", 678-758, *A Social and Economic History of the Ottoman Empire, Vol. 2 1600-1914*, ed. İnalcık, H. & Quataert, D., Cambridge University Press.
- [11] Karpat, H. K., (2010). *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- [12] Behar. C., (2003). *A Neighborhood in Ottoman Istanbul*, Albany: State University of New York Press.
- [13] Mantran, R., (1990). *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul: Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi, I. Cilt*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

- [14] Altınay, R. A., (1987). Onuncu Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.
- [15] Cevdet Paşa, A., (1983). Tarih-i Cevdet, Üçdal Neşriyat, İstanbul.
- [16] Câbî Ömer Efendi, (2003). Câbî Târîhi: Târîh-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-i Sâni: tahlîl ve tenkidli metin, TürkTarih Kurumu, Ankara.
- [17] Tanyeli, U., (2011). "18. Yüzyıl Osmanlı Halk Anlatılarında Tekinsiz Kent İstanbul", ed. Ö. Erdoğan Erkarlan, Ö. Arıtan, D. Akyol Altun, Prof. Dr. Gürhan Tümer'e Armağan: Mimarlığın Çerçevesinde Mekânın İçinde Kuram, Eylem, Söylem, Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayınları, İzmir, 317-330.
- [18] Olson, R. W., (1977). "The Janissaries, Esnaf and the Revolt of 1740 in Istanbul: Social Upheaval and Political Realignments in the Ottoman Empire", The Journal of Economic and Social History of the Orient, BRILL, Leiden, 20 (2): 185-207.
- [19] Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, (2008). Şânî-zâde târîhi (1223-1237/1808-1821), Çamlıca Basım Yayın Kitapları, İstanbul.
- [20] Zarinebaf, F., (2010). Crime and Punishment in Istanbul 1700-1800, California University Press, Berkeley.
- [21] Hanawalt B. A., ve Wallace, D., (1999). Medieval Crime and Social Control, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- [22] Weisser, M. R., (1982). Crime and Punishment in Early Modern Europe, Harvester Press, Sussex.
- [23] Foucault, M., (2000). Power, The New Press, New York.
- [24] Sharpe, J. A., (1984). Crime in Early Modern England 1550-1715, Longman, Londra.
- [25] Foucault, M., (1995). Discipline and Punish: The Birth of the Prison, Vintage Boks, New York.
- [26] Beattie, J. M., (2001). Policing and Punishment in London 1660-1750, Oxford University Press, New York.
- [27] Gökçen, A., (1989). Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri, İstanbul.
- [28] Fahmy, K., (2002). "Prostitution in Egypt in the Nineteenth Century", ed. Rogan, E., Outside In: On the Margins of the Modern Middle East, I.B. Tauris, Londra, 77-104.
- [29] Dean, T., (2001). Crime in Medieval Europe, Longman, New York.
- [30] Dionne, C., ve Mentz, S., (2006). Rogues and Early Modern English Culture, University of Michigan Press, Ann Arbor.
- [31] Reynold, B., (2002). Becoming Criminal: Transversal Performance and Cultural Dissidence in Early Modern England, Johns Hopkins University Press, Londra.

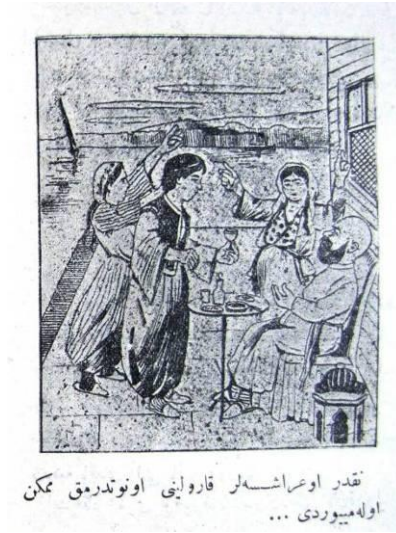
- [32] Hansen, A., (2006). "Sin City and the 'Urban Condom': Rogues, Writing, and the Early Modern Urban Environment", ed: Dionne, C., ve Mentz, S., Rogues and Early Modern English Culture, University of Michigan Press, Ann Arbor, 213-232.
- [33] Dalton, P., ve Appleby, J. C., (2009). Outlaws in Medieval and Early Modern England Crime, Government and Society, c. 1066-c. 1600, Ashgate, Burlington.
- [34] Emecen, F., haz. (2003). İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789): Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul.
- [35] Freud, S., (2003). The Uncanny, Penguin Books, Londra.
- [36] Vidler, A., (1992). The Architectural Uncanny: Essays in the Modern Homely, The MIT Press, Cambridge.
- [37] Shoemaker, R. B., (2007). The London Mob: Violence and Disorder in Eighteenth Century England, Hambledon & London, Londra.
- [38] Hanawalt, B. A., (1999). "The Host, the Law, and the Ambiguous Space of Medieval London Taverns", ed. Hanawalt B. A., ve Wallace, D., Medieval Crime and Social Control, University of Minnesota Press, Minneapolis, 204-223.
- [39] Mantran, R., (1991). XVI.-XVII. Yüzyıl'da İstanbul'da Gündelik Hayat, Eren Yayınları, İstanbul.
- [40] Kafadar, C., (1981). Yeniçeri-Esnaf Relations: Solidarity and Conflict, Master tezi, McGill University.
- [41] Ergin, O. N., (1995). Mecelle-i Umûr-ı Belediye, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Dire Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- [42] Duben, A. ve Behar, C., (1991). İstanbul Haneleri: Evlilik, Aile ve Doğurganlık, 1880-1940, İletişim Yayınları, İstanbul.
- [43] Ortaylı, İ., (1985). Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği, Hil Yayınları, İstanbul.
- [44] Shaw S. J. ve Shaw E. K. (1977). History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, Volume II: Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey 1808-1975, Cambridge University Press, Cambridge.
- [45] Faroqi, S., (2011). Osmanlı Zanaatkârları, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- [46] Ergenç, Ö., (1984). "Osmanlı Şehrindeki Mahalle'nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", The Journal of Ottoman Studies, 4: 69-78.
- [47] Raymond, A., (1995). The Great Arab Cities in the 16th and 18th Centuries: an Introduction, New York University Press, New York.
- [48] Baer, G., (1970). "The Administrative, Economic and Social Functions of Turkish Guilds", International Journal of Middle East Studies, 1:28-50.
- [49] Faroqi, S., (1994). "Social Life in Cities", An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300-1914, ed. İnalçık, H., Quataert, D., Cambridge University Press, Cambridge, 576-608.

- [50] Yi, E., (2005). "Guild Membership in Seventeenth Century Istanbul: Fluidity in Organisation", Deguilhem, Crafts and Craftmen of the Middle East, R. ve Faroqhi, S. ed., Tauris, Londra, 55-83.
- [51] Kala, A., (1997). İstanbul Ahkâm Defterleri: İstanbul'da Sosyal Hayat, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- [52] Ertuğ, N., (2008). Osmanlı Döneminde İstanbul Hamalları, Timaş y., İst.
- [53] Ortaylı, İ., (1986). İstanbul'dan Sayfalar, Alkım, İstanbul.
- [54] Tanyeli, U., (1996). "Klasik Dönem Osmanlı Metropolünde Konutun 'Reel' Tarihi", hzl.: Ahunbay, Z., Mazlum, D., Eyüpgiller, K., Doğan Kuban'a Armağan, Eren Yayınları, İstanbul, 57-71.
- [55] Halil Nuri, Tarih-i Nûri, İstanbul Üniversitesi yazmaları, İ.Ü.T.Y. 5996, 89-90.
- [56] Esad Efendi, 1790?-1848, Üss-i Zafer: Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair, haz. Arslan, M., 2005, Kitabevi, İstanbul.
- [57] Panzac, D., (2011). Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- [58] Yıldırım, N., (2010). İstanbul'un Sağlık Tarihi, İstanbul Avrupa Kültür Başkenti Ajansı, İstanbul.
- [59] Ertuğ, N., (2001). Osmanlı Döneminde İstanbul Deniz Ulaşımı ve Kayıkçılar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- [60] Koçu, R. E., (1959a). "Bekâr, Bekâr Uşağı, Bekâr Uşağı Nizamı", İstanbul Ansiklopedisi cilt 5, Koçu Yayınları, İstanbul, 2393-2404.
- [61] Koçu, R. E., (1965). "Fırın, Fırıncı Uşakları", İstanbul Ansiklopedisi cilt 10, Koçu Yayınları, İstanbul, 5761-5764.
- [62] Koçu, R. E., (1959a). "Balaban İskelesi, Balaban İskelesi Hanları, Bekâr Odaları, Kahvehaneleri, Kayıkhaneleri", İstanbul Ansiklopedisi cilt 4, Koçu Yayınları, İstanbul, 1949-1955.
- [63] Evliya Çelebi, (2003). Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi I. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- [64] "Mercan", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi Cilt 5, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 393.
- [65] Sakaoğlu, N., (1994). "Cebehane", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi Cilt 2, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 390-391.
- [66] Hür, A., (1994). "Gedikpaşa", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi Cilt 3, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 388-389.
- [67] İncicyan, Ğ., (1976). XVIII. Asırda İstanbul, Baha Matbaası, İstanbul.
- [68] Andreyan, H. D., (1976). XVIII. Asırda İstanbul, *notlar*, Baha Matbaası, İstanbul.
- [69] Koçu, R. E., (1964). Yeniçeriler, Koçu Yayınları, İstanbul.

- [70] Abdulaziz Bey, (1995). Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- [71] Yerasimos, S., (2006.) "16. Yüzyıl'da İstanbul Evleri", Soframız Nur Hanemiz Mamur, Faroqi, S. ve Neumann, C. K. derl., Kitap Yayınevi, İstanbul.
- [72] Koçu, R. E., (1959b). "Bekâr Hanları, Bekâr Odaları", İstanbul Ansiklopedisi cilt 5, Koçu Yayınları, İstanbul, 2406-2408.
- [73] Türkcan, E., (1984). "Osmanlı Toplum Yaşayışıyla İlgili Belgeler-Bilgiler:İngiliz Konsolosluk Raporlarına Göre: 110 Yıl Önce İstanbul'da Çalışma Hayatı", Tarih ve Toplum İletişim Yayınları, İstanbul, 11: 35-41.
- [74] Koçu, R. E., (1959c). "Bekâr Çamaşırcıları", İstanbul Ansiklopedisi cilt 5, Koçu Yayınları, İstanbul, 2405-2406.
- [75] Koçu, R. E., (1968). "Dükkân", İstanbul Ansiklopedisi cilt 9, Koçu Yayınları, İstanbul, 4807-4810.
- [76] Kömürçüyan, E., (1988). İstanbul Tarihi, 17. Asırda İstanbul, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- [77] Koçu, R. E., (1959d). "Bağçekapusu", İstanbul Ansiklopedisi cilt 4, Koçu Yayınları, İstanbul, 1791-1792.
- [78] Koçu, R. E., (1959e). "Bağçekapusu İskelesi, Kayıkhaneleri ve Bekâr Odaları", İstanbul Ansiklopedisi cilt 4, Koçu Yayınları, İstanbul, 1793-1794.
- [79] Koçu, R. E., (1958). Bostancıbaşı Defteri, , İstanbul Enstitüsü Mecmuası IV, İstanbul.
- [80] Koçu, R. E., (1975a). "Galata Bekâr Odaları", İstanbul Ansiklopedisi cilt 11, Koçu Yayınları, İstanbul, 5887-5888.
- [81] Koçu, R. E., (1975b). "Galata Rıhtımı", İstanbul Ansiklopedisi cilt 11, Koçu Yayınları, İstanbul, 5920-5921.
- [82] Georgeon, F., (2002). "Ottomans and Drinkers", ed. Rogan, E. L., Outside In: On the Margins of the Modern Middle East, Tauris, Londra, 7-30.
- [83] Latifi, (1977). Esvaf-ı İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.
- [84] Tefvik, M., (1987). İstanbul'da Bir Sene, İletişim Yayınları, İstanbul.
- [85] Sakaoğlu, N. ve Akbayar, N., (1999). Binbir Gün Binbir Gece, Osmanlı'dan Günümüze İstanbul'da Eğlence Yaşamı, Denizbank Yayınları, İstanbul.
- [86] Zat, V., (2010). "Efsanevi Galata Meyhaneleri'nin Bir Dönemi", <http://www.buyukkeyif.com/readArticle.jsp?objectID=7000000000063993> (son erişim: Şubat 2013)
- [87] Koçu, R. E., (t.y.). Eski İstanbul'da Meyhaneler-Meyhane Köçekleri, İstanbul Ansiklopedisi Bürosu Notları:1, İstanbul.
- [88] Rakı Ansiklopedisi, (2010). "Meyhane", Overtteam Yayınları, İstanbul, 378-381.
- [89] Koçu, R. E., (1995). "Baloz", Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

- [90] Sema, S., (2008). Eski İstanbul Hatıraları, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- [91] Melton, J. H, (2001). The Rise of the Public in Enlightenment Europe, Cambridge Univesity Press, Cambridge.
- [92] Altınay, R. A., (1988). Onbirinci Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı 1592-1688, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- [93] Altınay, R. A., (1930). Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı: 1100-1200, Türk Tarih Encümeni, İstanbul.
- [94] D'Ohsson, M., (t.y.). XVIII. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Âdetler, Tercüman 1001 Temel Eser.
- [95] Hiçyılmaz, E., (1992). Eski İstanbul Meyhaneleri ve Alemleri, Pera Orient, İstanbul.
- [96] Koçu, R. E., (1959f). "Balıkpazarı", İstanbul Ansiklopedisi cilt 4, Koçu Yayınları, İstanbul, 2022-2024.
- [97] Koçu, R. E., (1959g). "Balıkpazarı Meyhâneleri", İstanbul Ansiklopedisi cilt 4, Koçu Yayınları, İstanbul, 2029-2030.
- [98] Sayers, D. S., (2013). Tıflî Hikâyeleri, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- [99] Ali Sami, (t.y.). Karagöz Beyoğlu'nda, Asır Matbaası, İstanbul.
- [100] Pervitich, J., (2003). Sigorta Haritalarında İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- [101] Ayverdi, E. H., (1958). 19. Asırda İstanbul Haritası, İstanbul Fetih Derneği, İstanbul.

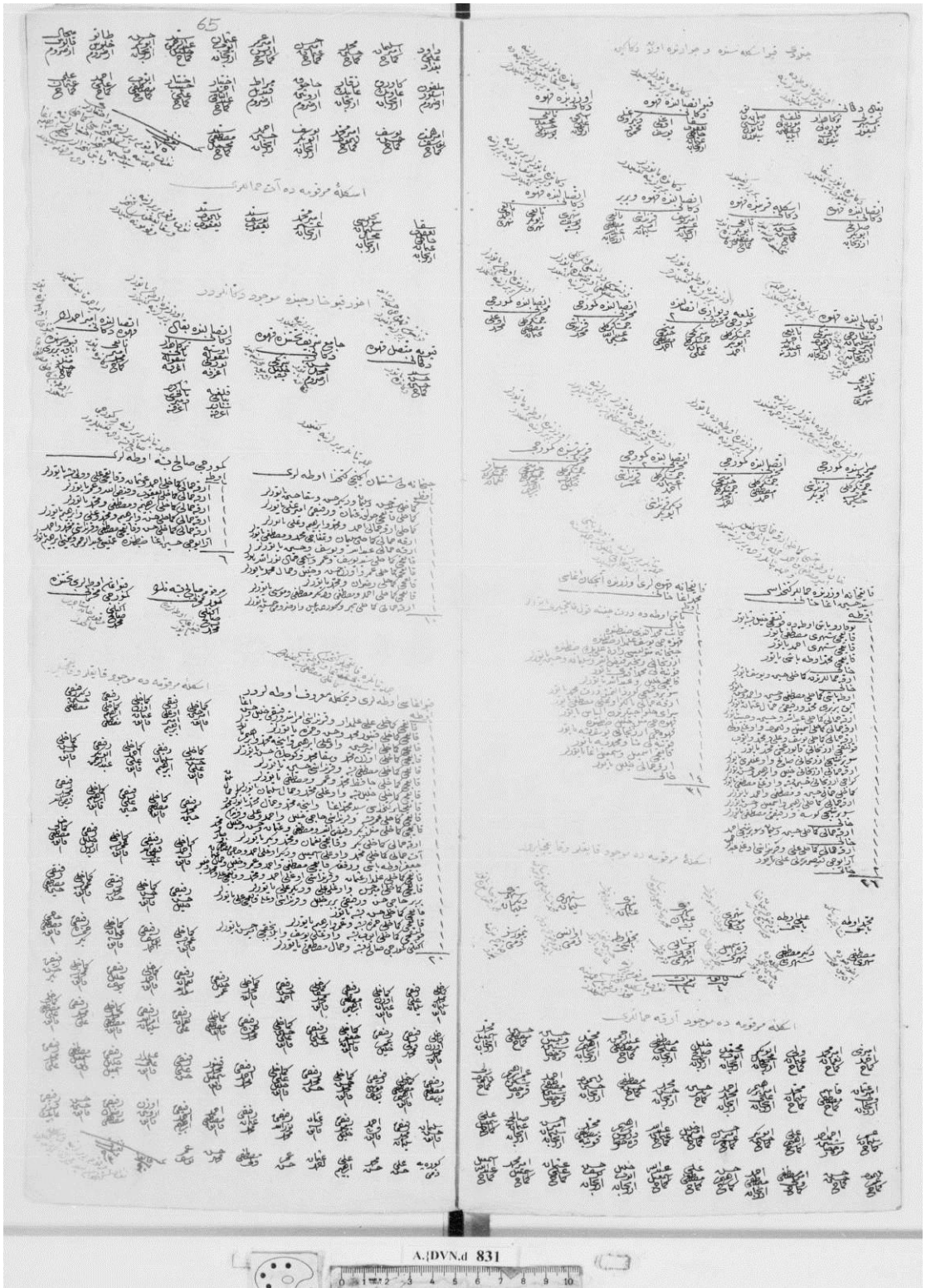
GÖRSELLER

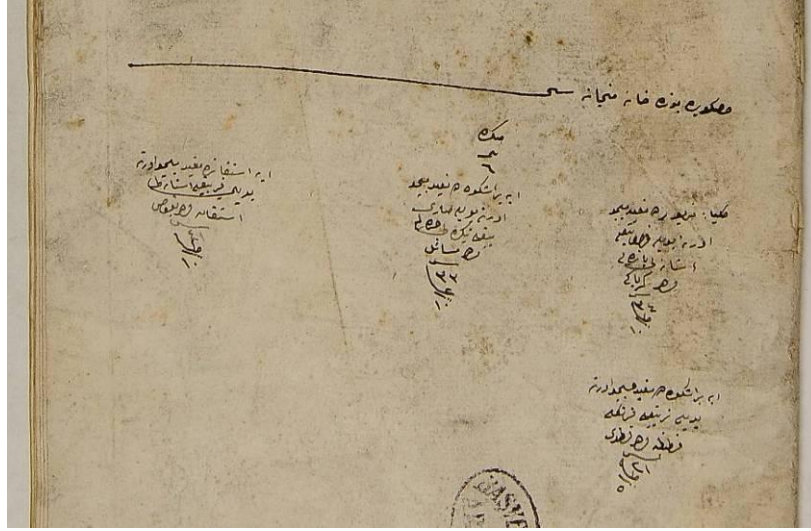
Şekil A.1 Karagöz Beyoğlu'nda, Karagöz "fuhşa" teşvik ediliyor. [99]

Şekil A.2 William Hogarth - Industry and Idleness, Plate 6; The Industrious 'Prentice out of his Time, & Married to his Master's Daughter – 1747 [37]

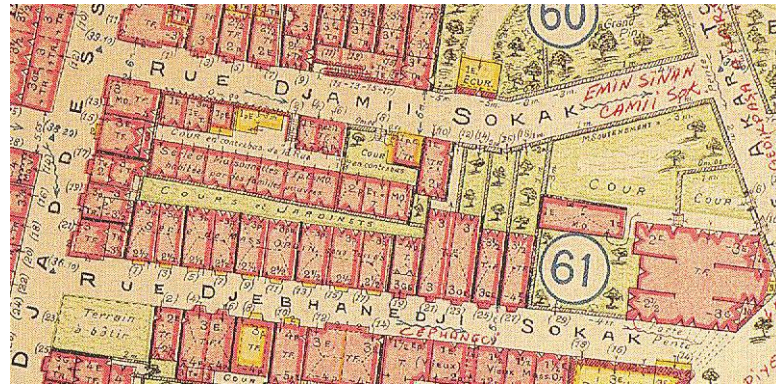
Şekil A.3 BOA A.DVN.831, yaprak 61 ve 62

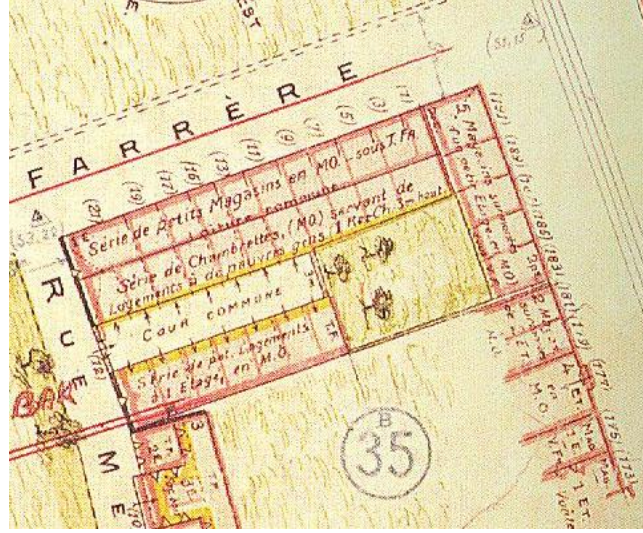
Şekil A.5 BOA ML. VRD. 4984, yaprak 1'den detay

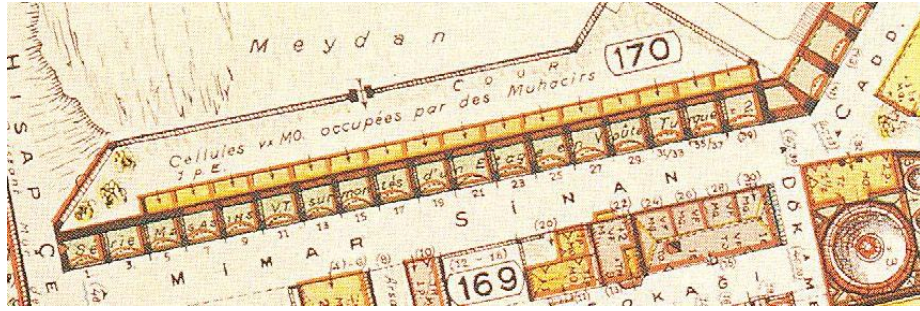
Şekil A.6 Bursa Çarşısı'nda dükkânlar, 19. yüzyıl (Sebah & Joaillier, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü)

Şekil A.7 Gedikpaşa'daki düşük gelirliilere ait oda dizileri. [100] (Pafta Stamboul 5, Emin Sinan Katırğa, 1927)

Şekil A.8 Gedikpaşa'da fakirlere ait hücreler [100] (Pafta Stamboul 3, Gedikpaşa, 1927)

Şekil A.9 Süleymaniye'de muhacirlere ait hücreler. [100] (Pafta Eminönü 68, Süleymaniye, 1927)

Şekil A.10 Süleymaniye bekâr odaları sırası (Çokuğraş, 2013)

Şekil A.11 Bir birimin cephesi (Çokuğraş, 2013)

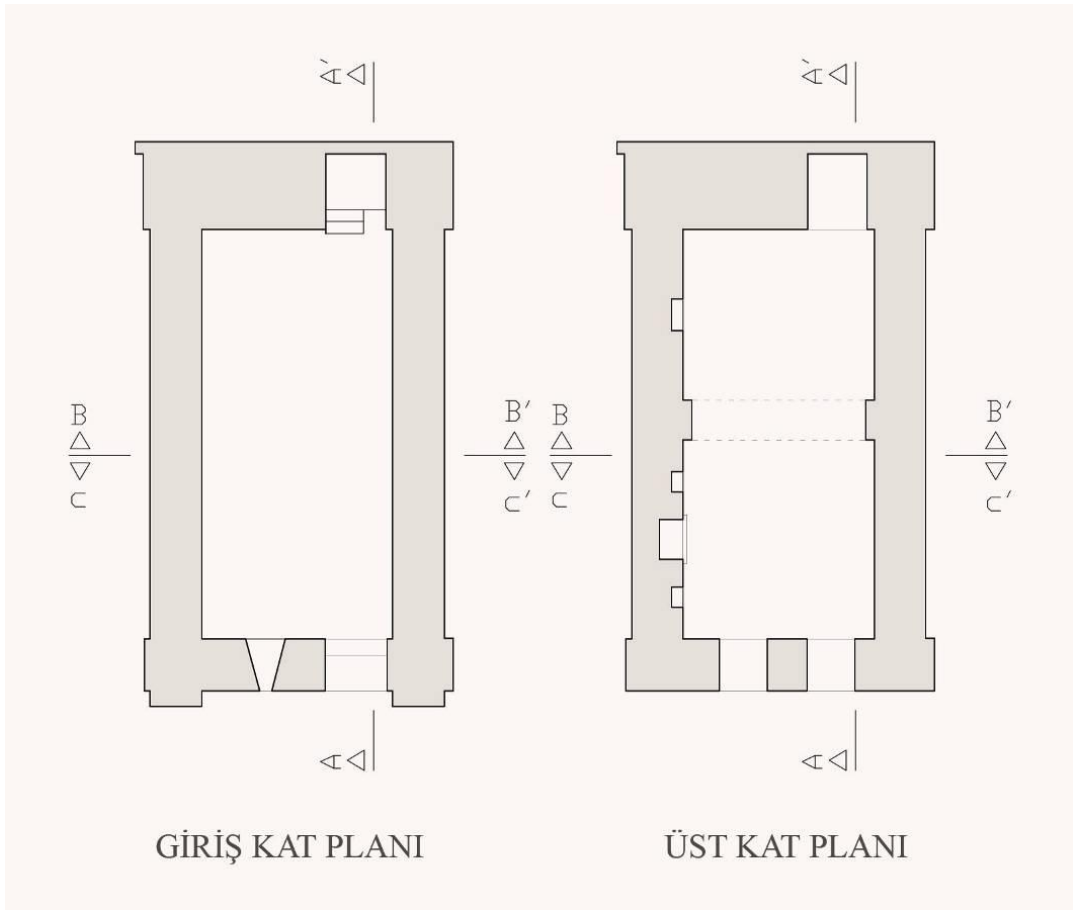
Şekil A.12 Bir birimin iç mekânı (Çokuğraş, 2013)

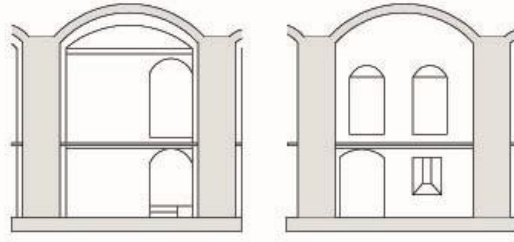
Şekil A.13 Ocak (Çokuğraş, 2013)

Şekil A.14 Tuvaletin bulunduğu nişler (Çokuğraş, 2013)

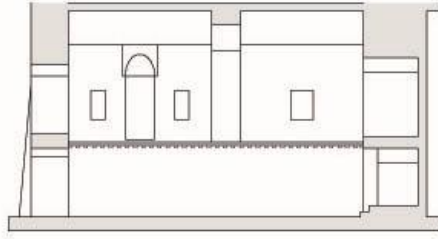

Şekil A.15 Bir birimin planları (Çokuğraş, 2013)

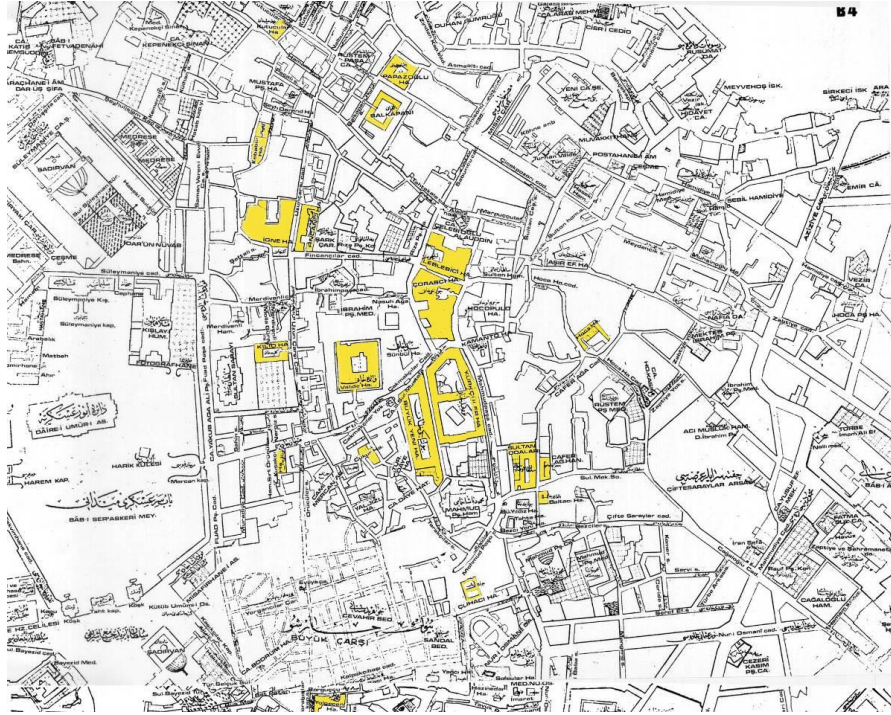
B-B' KESİTİ

C-C' KESİTİ

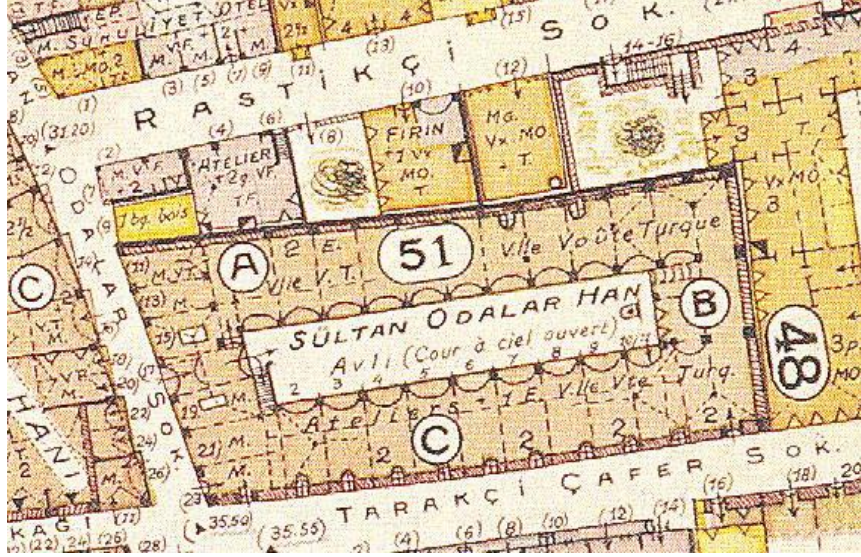

A-A' KESİTİ

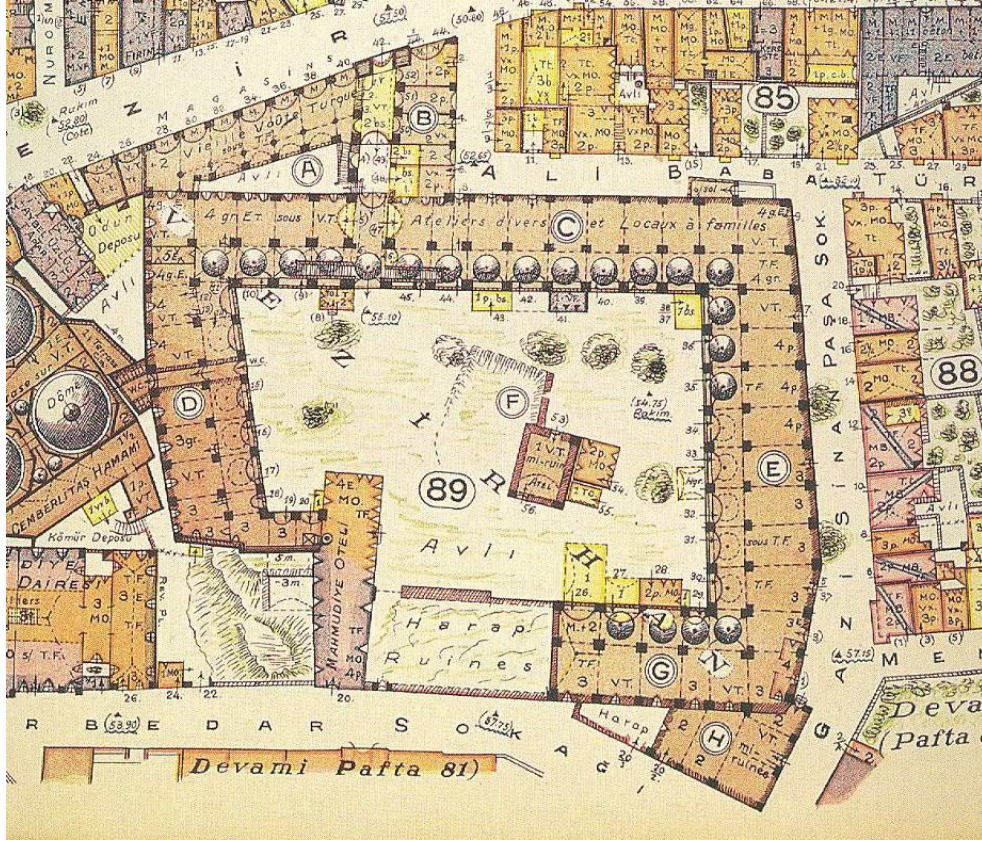
Şekil A.16 Bir birimin kesitleri (Çokuğraş, 2013)

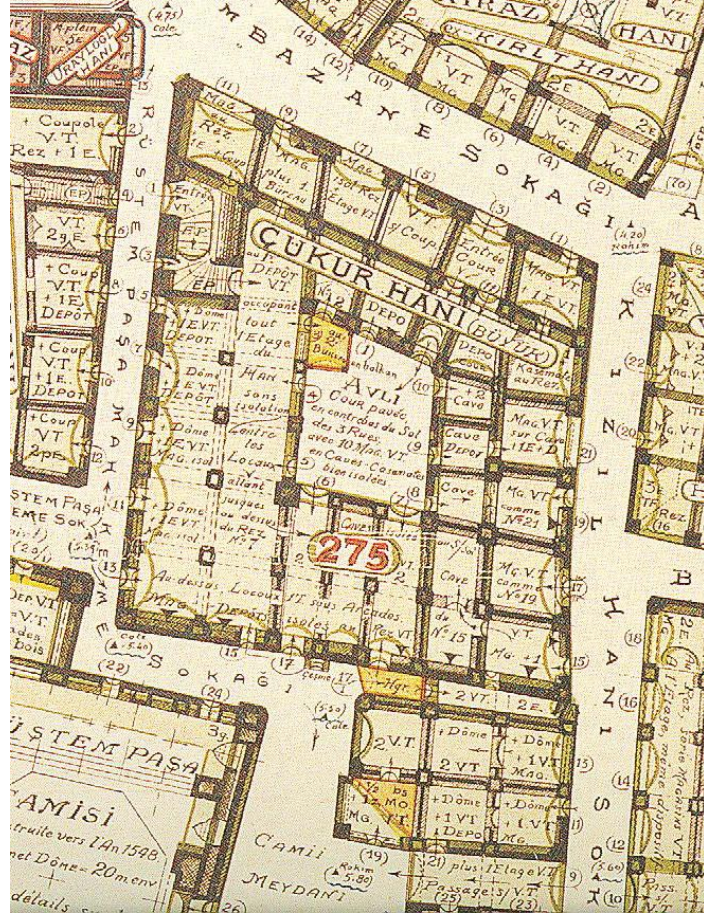
Şekil A.17 1875-1882 yıllarındaki durumu gösterir Ayverdi haritalarında söz konusu defterlerde adı geçen hanlar: Kutucu Hanı, Kebabçı Hanı, Papazoğlu Hanı, Balkapanı Hanı, İğne Hanı, Leblebici Hanı, Çorbacı Hanı, Kilit Han, Valide Han, Çukur Han, Büyük Yeni Han, Kürkçü Hanı, Sultan Odaları, Cafer Ağa Hanı, Çuhacı Hanı, Hoca Hanı, Baltacı Hanı, Yolgeçen Hanı. [101] (pafta B4)

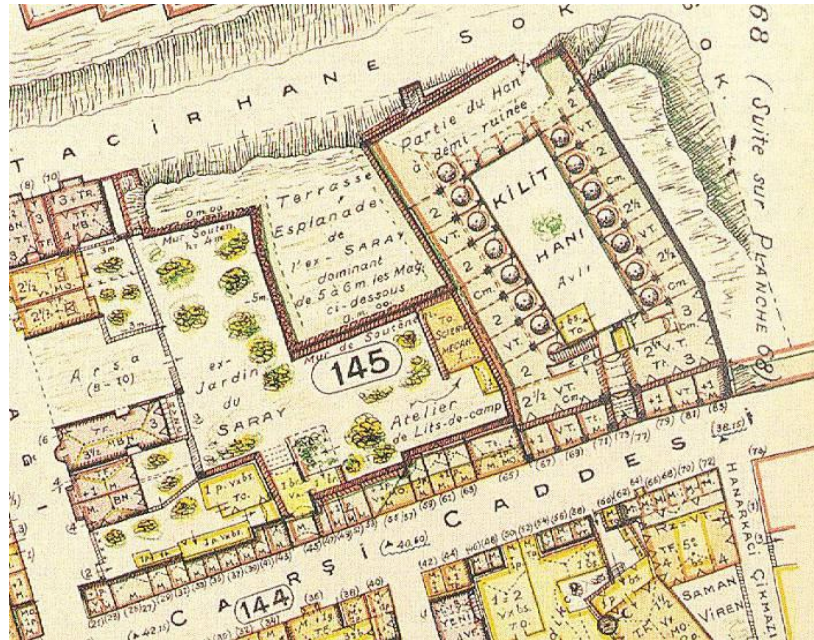
Şekil A.18 Sultan Odaları [100] (Pafta Eminönü 63, Mahmudpaşa, 1927)

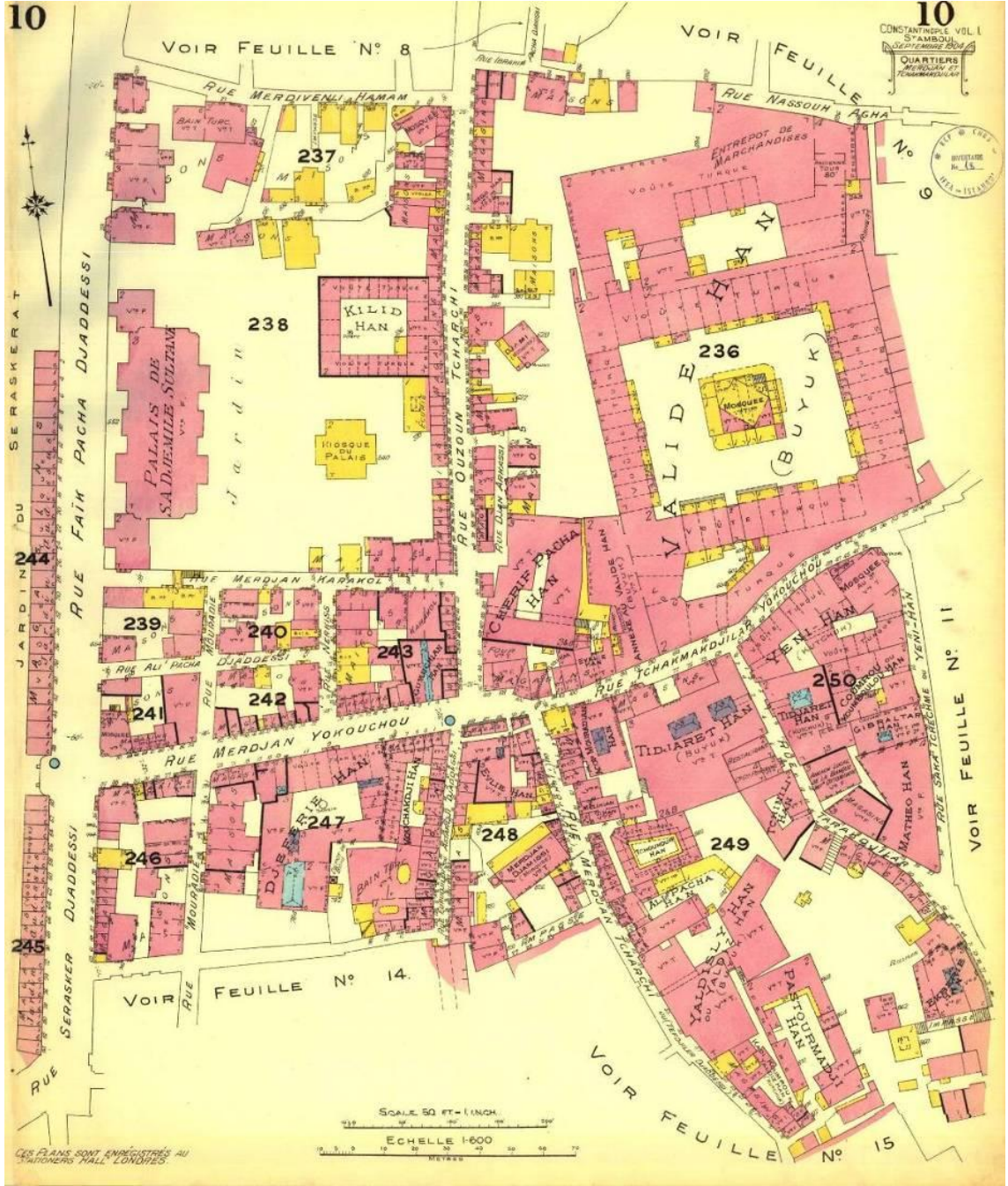
Şekil A.19 Vezir Han [100] (Pafta Eminönü 60, Alemdar, 1927)

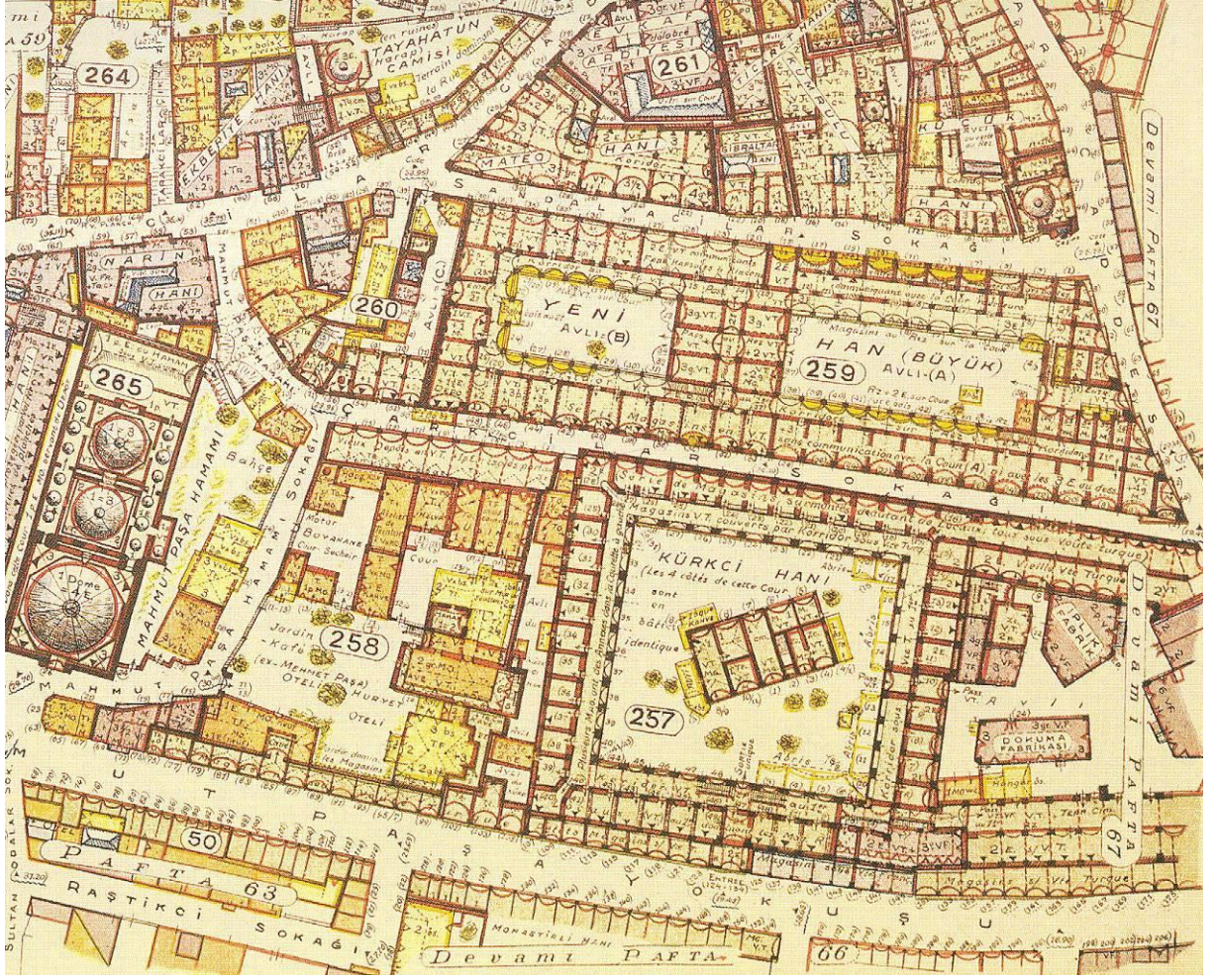
Şekil A.20 Çukur Han [100] (Pafta Eminönü 76c, Rüstempaşa, 1927)

Şekil A.21 Kilit Hanı [100] (Pafta Eminönü 61, Mercan, 1927)

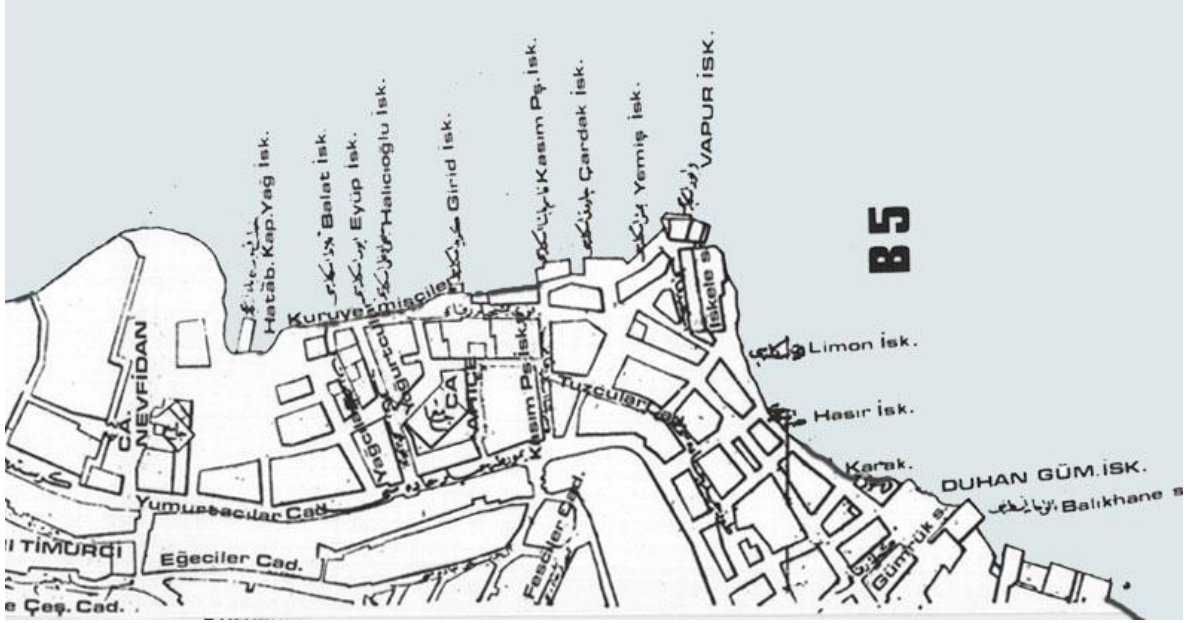
Şekil A.22 1904 tarihli Goad haritasında Mahmudpaşa. Valide Han, Kilit Han ve Yeni Han görülmektedir. (Goad, 1904. pafta 10)

Şekil A.23 Yenihan ve Kürkçü Han. [100] (Pafta Eminönü 62, Tayahatun, 1927)

Şekil A.24 Çatladıkapı, 19. yüzyıl (Sebah & Joallier, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü)

Şekil A.25 Eminönü'ndeki iskeleler [101] (pafta B5'ten alınmıştır)

Şekil A.26 Galata Surları ve kapıları

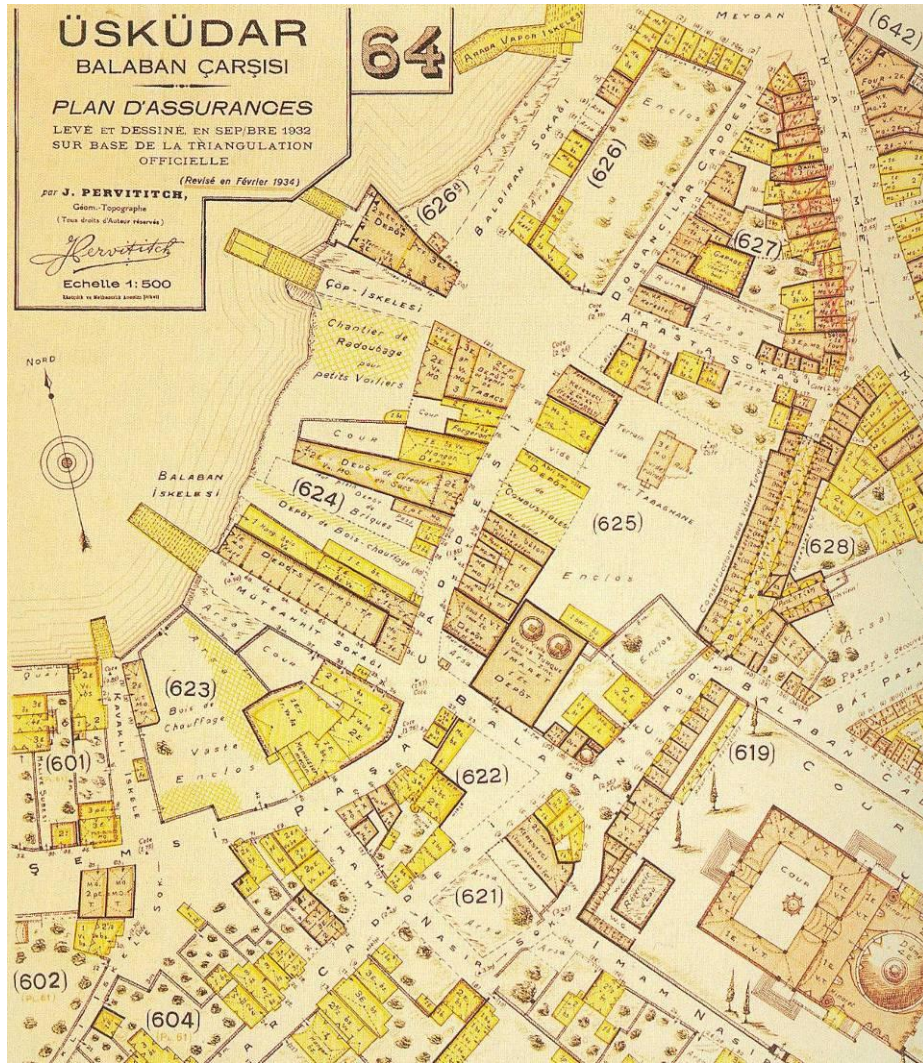
Şekil A.27 Galata Kulesi'nden Tophane (Abdullah Freres, 1867, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü)

Şekil A.28 Tophane İskelesi (Robertson, 1853-4, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü)

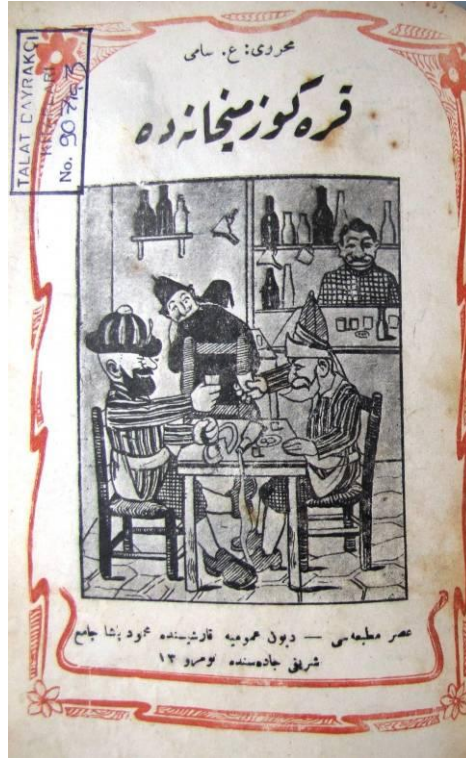
Şekil A.29 Beşiktaş Kireç İskelesi (1900, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü)

Şekil A.30 Balaban İskelesi ve çevresi [100] (Pafta Üsküdar 64, Balaban, 1927)

Şekil A.31 İstanbul'da bir meyhane sahnesi: lavta ve kemençe eşliğinde şarkı söyleyen veya raks eden bir tavşan. 1793-94. (Hubannâme-Zenannâme, IU Kütüphanesi, 5502, y.41a.)

Şekil A.32 Karagöz meyhane. [99] 19. yüzyılın ikinci yarısında meyhanelerin mekânsal olarak da değişime uğradığı görülmektedir.

HARİTALAR

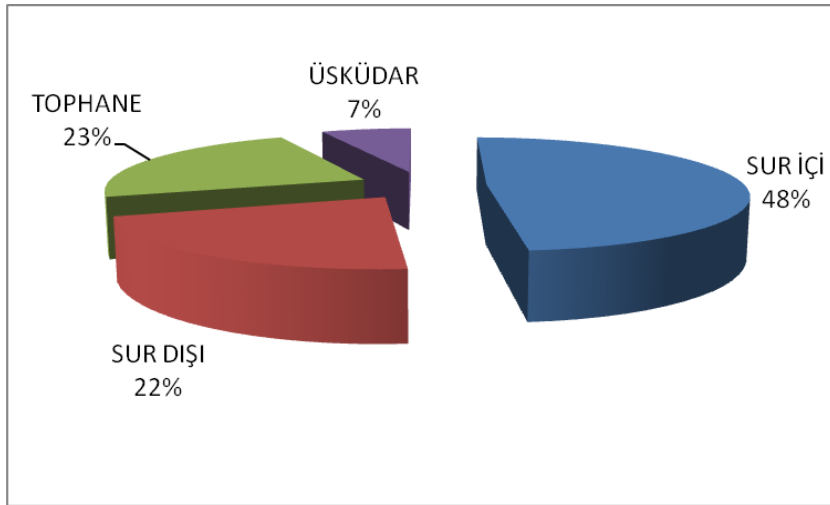

Harita B.1 İstanbul'da 18. yüzyıl sonunda bekârların barındıkları semtler ve sayıları (Kaufer'in 1819 tarihli haritası üzerine hazırlanmıştır.)

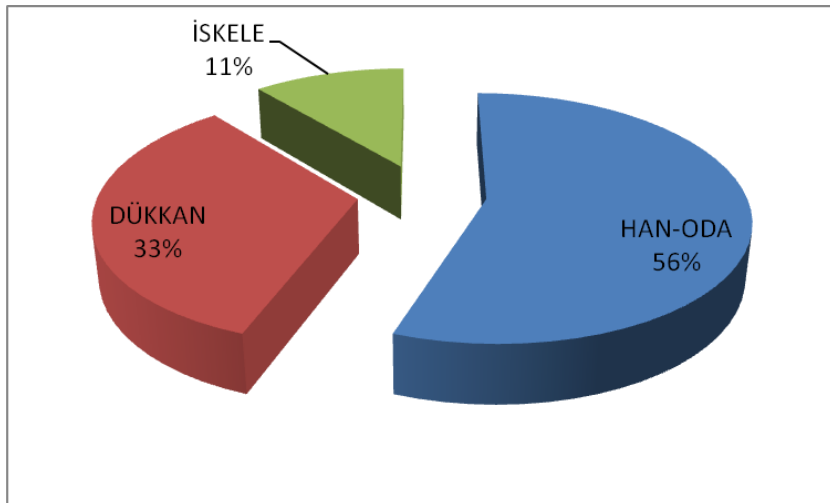

Harita B.2 İstanbul'da 18. yüzyıl sonunda meyhanelerin bulunduğu semtler (Kaufer'in 1819 tarihli haritası üzerine hazırlanmıştır.)

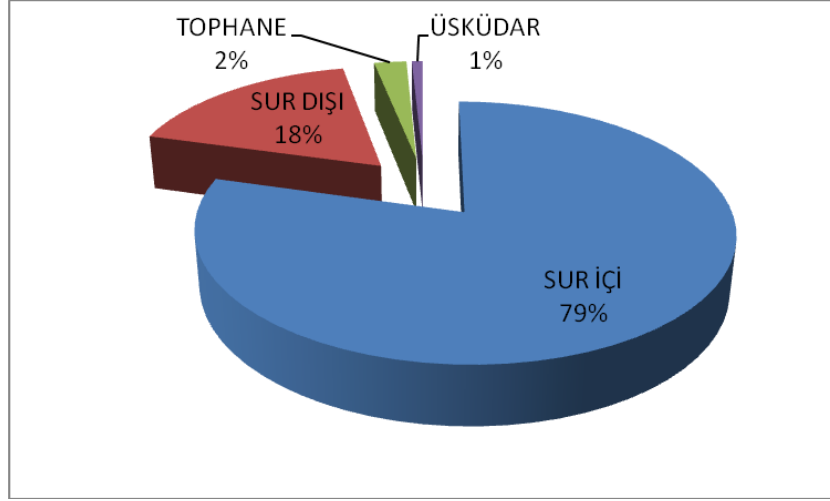
GRAFİKLER

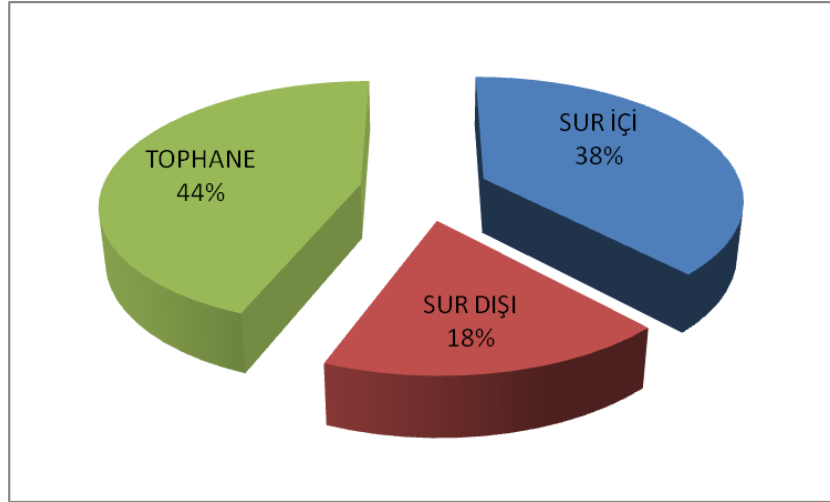
Grafik C.1 Bekârların İstanbul içinde barındıkları semtlere göre dağılımları

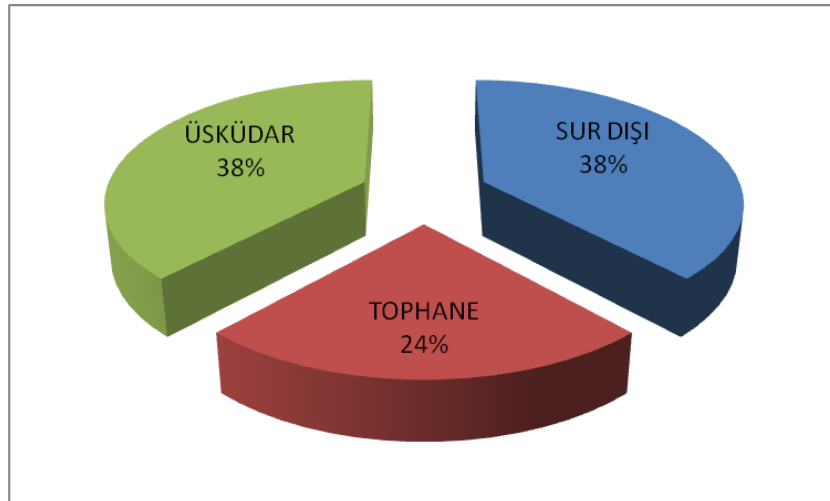
Grafik C.2 İstanbul'da bekârların barındıkları mekân tiplerine göre dağılımları

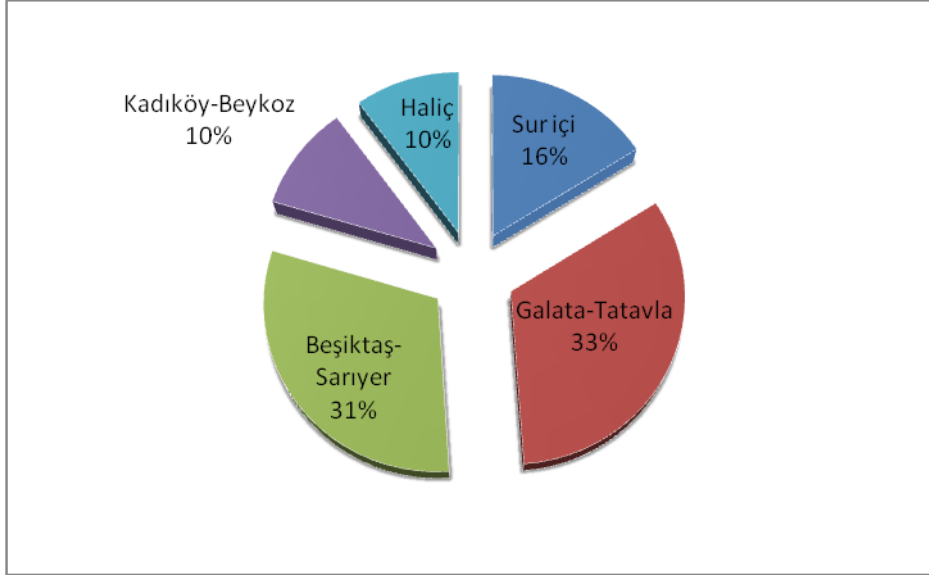
Grafik C.3 Han ve odalarda barınan bekârların semtlere göre dağılımları

Grafik C.4 Dükkanlarda barınan bekârların semtlere göre dağılımları

Grafik C.5 İskelelerde barınan bekârların semtlere göre dağılımları

Grafik C.6 İstanbul'da bulunan meyhanelerin dağılımı, 19. yüzyıl başı. (BOA D.BŞM.ZCR. 20485 temel alınarak hazırlanmıştır.)

ÇİZELGELER

Çizelge D.1 Araştırmada kullanılan defterler ve içerikleri

Belge Adı	Belge No	Tarihi	İçerik
Defterhane-i Amire	A.DVN.830	1206/1792	Tophane'deki esnaf ve bekârlar
Defterhane-i Amire	A.DVN.831	1207/1793	Suriçindeki dükkân, han ve bekâr odaları
Defterhane-i Amire	A.DVN.832	1207/1793	Galata'daki dükkân, han ve bekâr odaları
Defterhane-i Amire	A.DVN.833	1207/1793	Kasımpaşa'daki dükkân, han ve bekâr odaları
Defterhane-i Amire	A.DVN.834	1207/1793	Bahçekapı-Ahırkapı arasındaki dükkân, han ve bekâr odaları
Defterhane-i Amire	A.DVN.835	1207/1793	Cebehane civarındaki dükkân, han ve bekâr odaları
Defterhane-i Amire	A.DVN.836	1207/1793	Beyazıd-Süleymaniye arasındaki dükkân, han ve bekâr odaları
Defterhane-i Amire	A.DVN.837	1207/1793	Beyazıd, Çukur Çeşme, Atik Ali, Keçeciler, Karagümrük, Sultan Selim, Salma Tomruk, Unkapanı, Edirnekapı civarındaki dükkân, han ve bekâr odaları
Defterhane-i Amire	A.DVN.852	1220/1806	İstanbul'daki dükkân, han ve bekâr odaları
Defterhane-i Amire	A.DVN.881	1250 /1835	Boğaziçinin iki yanındaki dükkân, han ve bekâr odaları
Nüfus Defteri	NFS.d. 3	1207/1793	İstanbul'daki Müslüman talebe ve bekârlar
Nüfus Defteri	NFS.d. 4	1207/1793	Eyüp, Haliç iskeleleri, sur haricindeki hamal, kayıkçı, Müslim ve gayrimüslimler
Nüfus Defteri	NFS.d. 6	1207/1793	Galata'daki müslim ve gayrimüslim bekâr, esnaf ve talebeler
Nüfus Defteri	NFS.d. 7	1207/1793	Kasımpaşa'daki müslim ve gayrimüslim bekâr, esnaf ve talebeler
Başmuhasebe Tersane Emiri Defteri	D.BSM.TRE. 15257	1208/1794	Kasımpaşa'daki dükkân, han ve bekâr odaları
Başmuhasebe Tersane Emiri Defteri	D.BSM.TRE. 15745c	1253/1838	Kasımpaşa'daki dükkân, han ve bekâr odaları

Çizelge D.2 Defterlerde adı geçen hanlar, oda ve burada kalan kişi sayıları

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
DefterHane-i Amire	A.DVN.831	1207/1793	
Sur Dışı - Bahçekapı	Çorapçı Hanı	14	
Sur Dışı - Bahçekapı	Kaptan Hüseyin Paşa Hanı	11	
Sur Dışı - Bahçekapı	Taş Han	22	
Sur Dışı - Bahçekapı	Yeni Han	42	
Sur Dışı - Bahçekapı	Teşrifati Hanı	13	
Sur Dışı - Bahçekapı	Bakkal Hanı	16	
Sur Dışı - Bahçekapı	Yarım Han	13	
Sur Dışı - Bahçekapı	Yarım Han	3	
Sur Dışı - Bahçekapı	Kereste Hanı	28	
Sur Dışı - Bahçekapı	Zileli Hanı	6	
Sur Dışı - Balıkpazarı	Helvacı Sokağı'nda Tahta Han	12	
Sur Dışı - Balıkpazarı	Tahir Ağa Hanı	3	
Sur Dışı - Balıkpazarı	Taş Han	10	
Sur Dışı - Balıkpazarı	Deli Ömer Ağa Hanı	14	
Sur Dışı - Balıkpazarı	Bornaz Bey Hanı	11	
Sur Dışı - Balıkpazarı	Yazıcı Efendi Hanı	4	
Sur Dışı - Balıkpazarı	Tuz Kiblesi Hanı		7
Sur Dışı - Balıkpazarı	Yusuf Efendizadeler Hanı	6	
Sur Dışı - Balıkpazarı	Süngerci Hanı	11	
Sur Dışı - Balıkpazarı	Taşçı Hanı	11	
Sur Dışı - Balıkpazarı	Limoncular Hanı	10	
Sur Dışı - Balıkpazarı	Çiçekçi Hanı	6	
Sur Dışı - Balıkpazarı	Taş Han	6	
Sur Dışı - Balıkpazarı	Tevfik Efendi Hanı	6	
Sur Dışı - Balıkpazarı	Kazaskerzade Ali Molla Hanı	4	
Sur Dışı - Balıkpazarı	Kule Hanı	4	
Sur Dışı - Balıkpazarı	Beylik Uncu Ermeni Hanı	2	
Sur Dışı - Balıkpazarı	Kandilli Han	9	
Sur Dışı - Balıkpazarı	Kadı Hanı	10	
Sur Dışı - Balıkpazarı	Nakib Hanı	6	
Sur Dışı Keresteciler karşısı	Taş Han	5	
Sur Dışı - Keresteciler başı	Mehmed Eminzade Hanı		10
Sur Dışı - Keresteciler başı	Valide Han	11	
Sur Dışı - Ayvansaray	Ayvansaray Hanı	6	
Sur Dışı - Yedikule	Soğancı Hanı	10	
Sur Dışı - DebbâğHane yakını	Tahta Handa	10	
Sur Dışı - DebbâğHane yakını	Bakkal Hanı	8	
Sur Dışı - DebbâğHane yakını	Taş Han	24	
Samatya kapısı dışı	Uncu Ömer Ağa Hanı	6	

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Samatya kapısı dışı	Tarakçıbaşı Hanı	10	
Samatya kapısı dışı	Naili Abdullah Paşa Hanı	24	
Samatya kapısı dışı	Aşçıbaşı Hasan Ağazadeler Hanı	15	
Samatya kapısı dışı	Kulaksız Hanı	40, 14 boş	
Samatya kapısı dışı	KayıkHane üzerinde Nazif Efendi Hanı	14	
Samatya kapısı dışı	Sandalcı Hanı	75	
Samatya kapısı dışı	zimmet halifesi Osman Efendi Hanı	21	
Samatya kapısı dışı	KayıkHane üzerinde bulunan Arab Hanı	45	
Samatya kapısı dışı	Bostancıbaşı Hanı	40	
Samatya kapısı dışı	Taşçılar İçinde Yeni Han	16	
Samatya kapısı dışı	Taşçılar içinde Fincancı Hanı	17	
Sur Dışı - Çatladıkapı	KayıkHane üzerinde hamallar kethüdası Seyyid Hüseyin Ağa Hanı	26	
Sur Dışı - Ahırkapı	KayıkHane kahveleri üzerinde Atçıgan Ağası Mehmed Ağa Hanı	31	
DefterHane-i Amire	A.DVN.833	1207/1793	
Kasımpaşa	Bakkal civarındaki han	21	
Kasımpaşa	Seyyid Mustafa Hanı	35	
DefterHane-i Amire	A.DVN.834	1207/1793	
Kumkapı	Mehmed Eminzade Hanı	10	28
Kumkapı	Kulaksız Han	21	18
Kumkapı	Yorgancı Hacı Mahmud Hanı	74 dolu, 1 boş	
Kumkapı	Osman Efendi Hanı	13 dolu, 8 boş	13
Kumkapı	KayıkHane üzerindeki Arab Hanı	44 dolu, 1 boş	
Kumkapı	Bostancıbaşı Hanı	29 dolu, 11 boş	29
Kumkapı	Taşçılar içinde Yeni Han	15 dolu, 1 boş	15
Kumkapı	Taşçılar içinde Fincanlar Han	16 dolu, 1 boş	16
Kumkapı	KayıkHane üzerinde Hamallar Kethüdası Seyyid Hüseyin Ağa Hanı	26	22
Kumkapı	KayıkHane kahveleri üzerinde Atçeken Ağası Mehmed Ağa Hanı	15 boş	16
DefterHane-i Amire	A.DVN.835	1207/1793	
Tavukpazarı	Baklacı Hanı		35
Tavukpazarı	Makçular Hanı		141
CebeHane-i Amire	Hurda Sebenci Hanı		23
CebeHane-i Amire	Çadırcı Hanı		26
CebeHane-i Amire	Horoz Ötmez Hanı		38
CebeHane-i Amire	Saraç Hanı		42
CebeHane-i Amire	Baltacı Hanı		11
CebeHane-i Amire	Tavuk Hanı		24
CebeHane-i Amire	Yarım Han		28
Mahmud Paşa	Yarım Han		44

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Mahmud Paşa	Tahtalı Han		70
Mahmud Paşa	Tahtalı Han		62
Mahmud Paşa	Cafer Ağa Hanı		71
Mahmud Paşa	Baltacı Hanı		42
Mahmud Paşa	Umudcu Hanı		53
Mahmud Paşa	Badem Hanı		20
Mahmud Paşa	Hoca Hanı		80
Mahmud Paşa	Hoca Hanı		32
Mahmud Paşa	On Kiracılar Hanı		40
Mahmud Paşa	Yağcı Han		190
Mahmud Paşa	Sukçular Hanı		233
Mahmud Paşa	Vezir Hanı		380
Mahmud Paşa	On Kiracılar Hanı		40
Mahmud Paşa	Kiracı Hanı		26
Mahmud Paşa	Kiracı Hanı		82
Mahmud Paşa	Parmakkapıda Araboğlu Hanı		11
Atik Ali Paşa Camii civarı	Küçük Han odaları		28
Atik Ali Paşa Camii civarı	Süleyman Paşa Hanı		65
Atik Ali Paşa Camii civarı	Elçi Hanı		108
DefterHane-i Amire	A.DVN.836	1207/1793	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Şihlar Han		48
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Yarım Han		16
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Yolgeçen Hanı		35
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Takyeci Han		33
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Baltacı Hanı		30
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Yarım Han		13
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Makrascılar Hanı		15
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Yarım Kavukçular Hanı		13
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında İskilip Hanı		97
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Kadı Hanı		20
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Yolgeçen Hanı		44
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Sorgucu Hanı		36
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Taş Han		32
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Doğramacı Han		42
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Yolgeçen Hanı		60
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Çadırcı Han		32
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Yağcı Hanı		70
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Hokkacı Hanı		64
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Tahtalı Han		54
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Çatal Han		80
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Han-ı Cedid-i Çukur		42

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında Evliya Hanı	24	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında Kızlarağası Hanı	32	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında Piri Paşa Hanı	88	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında İmam Ali Hanı	51	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında Zincirli Hanı	58	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında Kameri Kadın Hanı	18	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında Han-ı Cedid-i Çukur	16	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında diğeri Evliya Hanı	22	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında Mercan Hanı	48	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında Kaliçeciler Hanı	80	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında Kaşıkçı Hanı	24	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında Kebabçı Hanı	33	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında Perdahtçılar Hanı	28	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında Emir Hanı	33	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında Boncukçu Hanı	10	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında Çukur Hanı	56	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında Astarçılar Hanı	50	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında Kebabcılar Hanı	130	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında Kuşakçılar Hanı	25	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında Zaferancı Küçük Han	25	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında Hacı Halil Hanı	25	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında İstanbul Ağası Hanı	45	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında Ali Paşa Hanı	70	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında Bodrum Hanı	80	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında Baltacı Hanı	12	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında İğneci Hanı	11	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında Kileci Hanı	11	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında Lonca Hanı	43	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında Göllekes Hanı	17	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında Altuncu Hanı	14	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında Nalbur Hanı	24	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında Pertev Paşa Hanı	42	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında Yusuf Paşa Hanı	22	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında Yanyalı Hanı	16	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında Çukacı Hanı	80	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında Cedid Kebir Han	164	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında Cedid sağır Han	56	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında Tahta Han	50	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında Valide Han	320	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında İmam Hanı	14	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında Şişeci Han	32	

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Çorabçı Han	55	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Sofu Han	53	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Badem Hanı	12	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Saraç Hanı	30	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Kilit Hanı	54	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Leblebici Hanı	36	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Kürkçü Hanı	366	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında İmam Hanı	14	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında Esirpazarı Hanı	38	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Cizyedar Hanı	11	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Sepetçi Hanı	9	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Bostancı Hanı	12	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Laz Hanı	15	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Gürcü Hanı	10	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Hud Hanı	9	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Göz Hanı	11	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Pazaroğlu Hanı	37	
Tahtakale	Ketenciler tarafında diğer Badem Hanı	6	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Bostancı Hanı	10	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Değirmen Hanı	24	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Kasab Hanı	20	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Emir Mustafa Hanı	34	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Kanbur Hanı	8	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Kadı Hanı	86	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Kömür Hanı	6	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Yama Hanı	10	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Yarma Hanı	10	
Tahtakale	Ketenciler tarafında diğer Yarım Han	16	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Uncu Hanı	18	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Saleb Hanı	14	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Serkuşu Hanı	6	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Halil Efendi Hanı	18	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Mehmed Eminoğlu Hanı	22	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Rüstem Paşa Hanı	35	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Kutucu Hanı	38	
Tahtakale	Ketenciler tarafında diğer Han	12	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Baltacı Hanı	22	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Şehir Hanı	45	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Hadşası Hanı	20	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Müftü Hanı	30	
Tahtakale	Ketenciler tarafında Sulu Hanı	32	

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
DefterHane-i Amire	A.DVN.837	1207/1793	
Kırkdört kapısı ve havalisi	Tahta Han	3	3
Kırkdört kapısı ve havalisi	Kahve dükkânı		1
Kırkdört kapısı ve havalisi	Kahve dükkânı		1
Kırkdört kapısı ve havalisi	Sorael Hanı	3	20
Kırkdört kapısı ve havalisi	Kahvecibaşı Hanı	25	
Kırkdört kapısı ve havalisi	Bozmacı Hanı	38	
Kırkdört kapısı ve havalisi	Kargir Han	17	15
Kırkdört kapısı ve havalisi	Peştamal Hanı	7	17
Atpazarı	Osman Efendi Hanı	20	45
Atpazarı	Soğancıbaşı Hanı	32	60
Atpazarı	Abdi Bey Hanı	25	
Atpazarı	Hacı Mehmed Ağa Hanı	44	
Atpazarı	Bursalı Hanı	6	
Atpazarı	İsmail Efendi Hanı	17	
Atpazarı	Mazlum Hanı	34	
Atpazarı	Bahçeli Han	15	
Atpazarı	Nalçacı Hanı	34	
Atpazarı	Arabacılar Hanı	15	
Atpazarı	Sultan Çırağı Hanı	12	17
Büyük Karaman	Ömer Ağa Hanı	9	
Büyük Karaman	Hacı Salih Hanı	13	
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Simitçi Hanı	12	4
Fatih Camii ve havalisi	Tevfik Hanı demekle maruf Han	45	48
Fatih Camii ve havalisi	Yer Hanı	28	32
Fatih Camii ve havalisi	Şekerciler Hanı	58	43
Fatih Camii ve havalisi	Sultan Mehmed kurbu Taşçılar Hanı	91	95
Fatih Camii ve havalisi	Şekerciler Hanı karşısında Kiracıbaşı Hanı	14	17
Fatih Camii ve havalisi	Nalbant Hanı	21	15
Fatih Camii ve havalisi	Boyaacılar kapısı yakınında Taş Han	9	
Fatih Camii ve havalisi	Emirler Hanı	10	
Fatih Camii ve havalisi	Nakib Hanı	37	28
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Süleyman Ağa Hanı	6	
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Süleyman Efendi Hanı	4	
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Canbaz Emir Hüseyin Hanı	8	
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Ayıntabloğlu Hanı	6	4
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Beytölmacı Hanı	7	
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Haseki Mustafa Ağa Hanı ahır		
Edirnekapısı civarı	Yedekçibaşı Hanı	16	2

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Çarşamba Pazarı havalisi	Sultan Selim Hanı		8
Eğrikapı ve Yatağan Çeşmesi havalisi	Şah Sultan Hanı		10
Eğrikapı ve Yatağan Çeşmesi havalisi	Şah Sultan Hanı		4
Eğrikapı ve Yatağan Çeşmesi havalisi	Peldecı Hanı	4	
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Gülsucu Hanı		6
Çırçır havalisi	Halil Paşa Hanı	12	33
Zeyrek Yokuşu	Nuri Efendi Hanı		6
Zeyrek Yokuşu	Şam Mollası Efendi Hanı	6	16
DefterHane-i Amire	A.DVN.881	1250/1835	
Kadıköy	Kadri Efendi Hanı		16
Üsküdar	Debbağ Hacı Mehmed Hanı		41
Üsküdar	Hacı Yusuf Han		34
Üsküdar	İbrahim Efendi Hanı		39
Üsküdar	Haseki Borozanzade Hanı		27
Üsküdar	Denebaşoğlu Hanı		16
Üsküdar	Papasoğlu Hanı		35
Üsküdar	Can Şeşban Hanı		19
Üsküdar	Çavuş Deresi Hanı		11
Üsküdar	Tavuk Hanı		17
Başmuhasebe Tersane Emiri Defteri	D.BSM.TRE.15257	1208/1794	
Kulaksız	Han odaları		19
Nüfus Defteri	NFS.d. 3	1207/1793	
Çukurçeşme	Kargir Han	15	Birkaç
Çukurçeşme	Nişancılar Hanı		24
Çukurçeşme	Tahta Han	13	8
Çukurçeşme	Kazasker Hamamı civarında Kerestecizade Hanı	14	2
Fatih Camii civarı	Kırkçeşme'de Peştamalciler Hanı	12	12
Fatih Camii civarı	Büyük Karaman civarında Deve Hanı		0
Fatih Camii civarı	Deve Hanı ittisalinde		5
Fatih Camii civarı	Deve Hanı kurbunda Bursalı Hanı	6	2
Fatih Camii civarı	Deve Hanı civarında Hacı İbrahim Hanı	5	6
Fatih Camii civarı	Deve Hanı civarında el-Hac Salih Hanı	13	5
Fatih Camii civarı	Soğancıbaşı Hanı	27	50
Fatih Camii civarı	Bahçeli Han	15	4 +
Fatih Camii civarı	Büyük Karaman'da Nalçacı Hanı	33	
Fatih Camii civarı	Büyük Karamanda Mazlum Hanında	30	1 +
Fatih Camii civarı	Deve Hanı civarında mütevellisi el-Hac Mehmed Hanı	4	6
Fatih Camii civarı	Boyacı kapısında kain Nalbant Hanı	20	10

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Fatih Camii civarı	Taşçılar Hanı	90	15
Fatih Camii civarı	Şekerciler Hanı karşısındaki Han	28	13
Fatih Camii civarı	Şekerciler Hanı	58	30
Fatih Camii civarı	Kireççibaşı Hanı	14	13
Fatih Camii civarı	Nakib Hanı	37	25
Fatih Camii civarı	Taş Han	9	5
Fatih Camii civarı	Emirler Hanı	8	5
Sultan Selim Camii civarı	Camii şerif kurbunda Sultan Selim Hanı		3
Sultan Selim Camii civarı	Çubukçular Hanı	35	
Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Küçük Mustafa Paşa'da Gülsuyu Hanı		7
Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Karagümrük nam mahalde Elmacı Hanı	7	
Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Canbaz Emir Hüseyin Süleyman Ağa Hanı	12	
Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Süleyman Efendi Hanı	4	3
Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Ayniyatlıoğlu Hanı	4	
Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Haseki Mustafa Ağa Hanı		
Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Bahçeli Han	19	
Unkapısı civarı	Kapan-ı dakik kapısı dahilinde vaki Emirler Hanı	32	
Unkapısı civarı	Arabacılar nam mahalde Mahmudoğlu Hanı	24	
Unkapısı civarı	Arıcılar nam mahalde vaki Taş Han	21	47
Unkapısı civarı	Ahmed Efendi Hanı		5
Unkapısı civarı	Taşçılar Hanı		20
Zeyrek-Çırçır	Yeni Hamam'da Çırçır Hanı		22
Zeyrek-Çırçır	Külâhçılar'da Halil Paşa Hanı	12	12
Nüfus Defteri	NFS.d. 4	1207/1793	
Bahçekapı	Kör Usta Hanı		13
Bahçekapı	Haraççı Hanı		14
Bahçekapı	Taş Han		22
Bahçekapı	Yeni Han		39
Bahçekapı	Teşrifatı Han		6
Bahçekapı	Soğanoğlu odaları		10
Bahçekapı	Yarım Han		9
Balıkpazarı kapısı	Taş Han		5
Balıkpazarı kapısı	Helvacı Sokağı'nda Tahta Han		10
Balıkpazarı kapısı	Taş Yeni Han		15
Zindankapısı	Tekneciler içinde Limoncu Hanı		44
Zindankapısı	Bostancıbaşı Hanı		14
Zindankapısı	Kadı Hanı		32
Zindankapısı	Kandilli Hanı		19
Topçular	Kapı Ağası Hanı		18
Çatladıkapı	KayıkHane üzerindeki Han		64

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Çatladıkapı	Dükkân üzerindeki Han		18
Kumkapı dışında	Arab Han		57
Kumkapı	Masdariyecı Han		31
Kumkapı	Meksi Efendi Hanı		7
Kumkapı	Sandalcılar Hanı		75
Kumkapı	Bostancıbaşı Hanı		40
Kumkapı	Nazif Efendi Hanı		14
Kumkapı	Osman Efendi Hanı		21
Kumkapı	Kanca Beyi Hanı		16
Kumkapı	Hamlacı Hanı		16
Kumkapı	Sakabaşı Hanı		15
Kumkapı	Naili Paşa Hanı		9
Kumkapı	İsmail Hanı		10
Nüfus Defteri	NFS.d. 7	1207/1793	
Kasımpaşa	Bakkal yanındaki Han		21
Kasımpaşa	Seyyid Mustafa Hanı		33
Başmuhasebe Tersane Emiri Defteri	D.BSM.TRE.15745c	1253/1838	
Kasımpaşa	Lonca Sokağındaki Han		6
Kasımpaşa	Rumelilerin Han odaları		37
Kasımpaşa	Bakkal yanındaki Han		21
Kasımpaşa	Seyyid Mustafa Hanı		33

Çizelge D.3 Defterlerde adı geçen bekâr odaları, oda ve burada kalan kişi sayıları

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
DefterHane-i Amire	A.DVN.831	1207/1793	
Sur Dışı - Ayvansaray	Muradzade'nin bekâr odaları	6	
Samatya kapısı dışı	Bakkal dükkânı civarında Kuyumcu Ohannes odaları	3	
Samatya kapısı dışı	Halifezade İbiş Efendi odaları	4	
Samatya kapısı dışı	Bakkal dükkânı üzerinde keresteci Hacı İbrahim odaları	5	
Samatya kapısı dışı	Sırmakeş Çubukçuoğlu odaları	2	
Samatya kapısı dışı	Kahve dükkânı üzerinde bekâr odaları	7	
Samatya kapısı dışı	Karhane üzerindeki odalar	7	
Samatya kapısı dışı	Kalafat yerinde kayıkhane üzerinde Özen Bey odaları	4	
Samatya kapısı dışı	Kayıkhane üzerinde Halil Efendi kerimesi odaları	4	
Samatya kapısı dışı	Kayıkhane üzerinde Mekki Efendi odaları	9	
Samatya kapısı dışı	Kayıkhane üzerinde Süleyman Ağa odaları	3	
Samatya kapısı dışı	Kantarıcı Odaları	6	
Samatya kapısı dışı	Moğoldevani mühürdarı Ahmed Ağa odaları	8	

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Samatya kapısı dışı	Kale kapısına bitişik Hacı Hüseyin Odaları	9	
Sur Dışı - Ahırkapı	Kapı Ağası denilen odalar	20	
Sur Dışı - Ahırkapı	Cencaneli Şişan ikinci kethüda odaları	10	
Sur Dışı - Ahırkapı	Kömürcü Salih Beşe odaları	6	
Defterhane-i Amire	A.DVN.833	1207/1793	
Kasımpaşa	Sakız Ağacında kain odalar	8	
Kasımpaşa	Çukur nam mahalde esnaf odaları	37	
Defterhane-i Amire	A.DVN.834	1207/1793	
Kumkapı	Kayıkhane üzerindeki Meki Efendi Odaları		7
Kumkapı	Kayıkhane üzerindeki Nazif Efendi boş oda	13 kapılı	3
Kumkapı	Kayıkhane üzerindeki Balkapanlı Süleyman Ağa odaları	3 kapılı	3
Kumkapı	Kantarıcı odaları	5 dolu, 1 boş	
Kumkapı	Ahmed Ağa odaları	8	8
Kumkapı	Kale kapısına bitişik Hacı Hüseyin odaları		9
Kumkapı	Cephaneli Şişman Ekmekçi Kethüda odaları	10	24
Defterhane-i Amire	A.DVN.835	1207/1793	
Atik Ali Paşa Camii civarı	Küçük han odaları		28
Atik Ali Paşa Camii civarı	Irgatpazarı		211
Defterhane-i Amire	A.DVN.836	1207/1793	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında Sultan Odaları	48	
Mahmud Paşa	Kalpakistan başında Sultan Odaları	50	
Defterhane-i Amire	A.DVN.837	1207/1793	
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Vezir odaları (terzi esnafı)	11	10
Haseki Ali Paşa	Koltuk karşısında beş bab bekâr odaları (esnaf, kadı)		4
Edirnekapısı civarı	Anderiya oğlu Doro odası		8
Edirnekapısı civarı	Eski Saray ve Süleymaniye su yolcuları odası		22
Edirnekapısı civarı	Pavlov oğlu Kosta odası		7
Defterhane-i Amire	A.DVN.881	1250/1835	
Üsküdar	Balaban İskelesi'ndeki hamal odaları		19
Piyalepaşa	Baruthane odaları (hamallar)		13
Kulaksız	Han odaları		19
Kulaksız	Kömür mahzeni üstündeki odalar		30
Nüfus Defteri	NFS.d. 3	1207/1793	
Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Düğüncüler nam mahald e kuşakçı odaları demekle maruf bekâr odası (su yolcusu)		3
Unkapısı civarı	Kule yolu tahtında ve karşısındaki kargir odalar (arpacı esnafı)	6	
Nüfus Defteri	NFS.d. 4	1207/1793	
Bahçekapı	Soğan oğlu odaları		10
Kumkapı	Kale kapısına bitişik Hacı Hüseyin odaları		7

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Kumkapı	Uncu Ömer Ağa odaları		10
Nüfus Defteri	NFS.d. 7	1207/1793	
Piyale Paşa	Hamallara ait bekâr odaları	3 kapılı	19
Kasımpaşa	Lonca Sokağı'nda han ve odalar		44
Kasımpaşa	Çukur'daki kemhacı odaları		36
Kasımpaşa	Kete Huriye'deki kemhacı odaları		13
Kasımpaşa	Çukur'daki kemhacı odaları		23
Başmuhasebe Tersane Emiri Defteri	D.BSM.TRE.15745c	1253/1838	
Kasımpaşa	Lonca Sokağındaki odalar	21	21
Kasımpaşa	Çukur'daki kemhacı odaları		37
Kasımpaşa	Kene Huriye'deki kemhacı odaları		27
Kasımpaşa	Çukur'daki kemhacı odaları		23
Kasımpaşa	Sakızağacı'ndaki odalar		19

Çizelge D.4 Semtlere göre dükkânlarda kalan bekârlar

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Defterhane-i Amire	A.DVN.830	1206	
Tophane-i Amire	Tophane'deki esnaf ve bekârlar		2159
Defterhane-i Amire	A.DVN.831	1207	
Beyoğlu	Firuz Ağa Sûku (çarşısı)		57
Beyoğlu	Sur Mekir? Sûku (çarşısı)		3
Taksim	Kazgancı Sûku		8
Tophane	Tophane Boğazkesen Suku		79
Tophane-i Amire	Salıpazarı ve Fındıklı Sûku		125
Tophane-i Amire	Fındıklı-Dereiçi Sûku		27
Tophane-i Amire	Tophane-i Amire karhanesi		185
Tophane-i Amire	Tophane Meydanı karhanesi		132
Tophane-i Amire	Kapıyanı fırını		8
Tophane-i Amire	Hendekbaşı fırını		8
Tophane-i Amire	Boğazkesen fırını		7
Tophane-i Amire	Firuz Ağa fırını		5
Tophane-i Amire	Ağa Camii fırını		9
Tophane-i Amire	Tekke Önü fırını		4
Tophane-i Amire	Kulekapı fırını		7
Tophane-i Amire	Çavuşbaşı fırını		9
Tophane-i Amire	Fındıklı fırını		8
Sur Dışı - Bahçekapı	Bakkal dükkânı		3
Sur Dışı - Bahçekapı	Berber dükkânı		3
Sur Dışı - Bahçekapı	Şerbetçi dükkânı		4

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Sur Dışı - Bahçekapı	Mahzen dükkânı		3
Sur Dışı - Bahçekapı	Manav dükkânı		2
Sur Dışı - Bahçekapı	Ekmekçi fırını ve değirmeni		22
Sur Dışı - Bahçekapı	Çörekçi dükkânı		7
Sur Dışı - Bahçekapı	Kasab dükkânı		2
Sur Dışı - Bahçekapı	Kebab dükkânı		5
Sur Dışı - Bahçekapı	Bakkal dükkânı		3
Sur Dışı - Bahçekapı	Keresteci dükkânı		6
Sur Dışı - Bahçekapı	Kömürcü mahzeni		2
Sur Dışı - Bahçekapı	Kömür mahzeni		4
Sur Dışı - Bahçekapı	Çamaşır dükkânı		3
Sur Dışı - Bahçekapı	Fıçıcı dükkânı		7
Sur Dışı - Bahçekapı	Gözlemeci dükkânı		5
Sur Dışı - Bahçekapı	Kahve dükkânı		3
Sur Dışı - Bahçekapı	Kahve dükkânı		1
Sur Dışı - Bahçekapı	Kahve dükkânı		2
Sur Dışı - Bahçekapı	Berber dükkânı		2
Sur Dışı - Bahçekapı	Kahve dükkânı		1
Sur Dışı - Bahçekapı	Berber dükkânı	1	2
Sur Dışı - Bahçekapı	Kahve dükkânı		2
Sur Dışı - Bahçekapı	Arabacı dükkânı		3
Sur Dışı - Bahçekapı	Bakkal dükkânı		3
Sur Dışı - Bahçekapı	Bakkal dükkânı		3
Sur Dışı - Bahçekapı	Kahve dükkânı		4
Sur Dışı - Bahçekapı	Kahve dükkânı		2
Sur Dışı - Bahçekapı	Sebze dükkânı		3
Sur Dışı - Bahçekapı	Meyve dükkânı		4
Sur Dışı - Bahçekapı	Çiçekçi dükkânı		3
Sur Dışı - Bahçekapı	Kahve dükkânı		3
Sur Dışı - Bahçekapı	Kebabcı dükkânı		7
Sur Dışı - Bahçekapı	Bakkal dükkânı		3
Sur Dışı - Bahçekapı	Kuruyemişçi dükkânı		4
Sur Dışı - Bahçekapı	Sığır kasabı		1
Sur Dışı - Bahçekapı	Kuruyemişçi dükkânı		2
Sur Dışı - Bahçekapı	Pirinççi dükkânı		2
Sur Dışı - Bahçekapı	Aşçı dükkânı		2
Sur Dışı - Bahçekapı	Gözlemeci dükkânı		3
Sur Dışı - Bahçekapı	Manav dükkânı		2
Sur Dışı - Bahçekapı	Zahireci dükkânı		3
Sur Dışı - Bahçekapı	Berber dükkânı		3
Sur Dışı - Bahçekapı	Berber dükkânı		3

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Sur Dışı - Bahçekapı	Yemenici dükkânı		4
Sur Dışı - Bahçekapı	Ekmekçi fırını ve değirmeni		24
Sur Dışı - Balıkpazarı	Duhani dükkânı		3
Sur Dışı - Balıkpazarı	Bakkal dükkânı		3
Sur Dışı - Balıkpazarı	Kahve dükkânı		2
Sur Dışı - Balıkpazarı	Yağcı Mahzeni		3
Sur Dışı - Balıkpazarı	Balık mahzeni		6
Sur Dışı - Balıkpazarı	Duhani dükkânı		2
Sur Dışı - Balıkpazarı	Kahve dükkânı		2
Sur Dışı - Balıkpazarı	Berber dükkânı		4
Sur Dışı - Balıkpazarı	Bakkal dükkânı		4
Sur Dışı - Balıkpazarı	Manav dükkânı		1
Sur Dışı - Balıkpazarı	Bakkal dükkânı		2
Sur Dışı - Balıkpazarı	Kebabçı dükkânı		2
Sur Dışı - Balıkpazarı	Bakkal dükkânı		5
Sur Dışı - Balıkpazarı	Sığır kasabı		2
Sur Dışı - Balıkpazarı	Sabuncu dükkânı		3
Sur Dışı - Balıkpazarı	Bakkal dükkânı		3
Sur Dışı - Balıkpazarı	Bakkal dükkânı		4
Sur Dışı - Balıkpazarı	Yemenici dükkânı		5
Sur Dışı - Balıkpazarı	Berber dükkânı		3
Sur Dışı - Balıkpazarı	Duhani dükkânı		3
Sur Dışı - Balıkpazarı	Yemenici dükkânı		3
Sur Dışı - Balıkpazarı	Yemenici dükkânı		3
Sur Dışı - Balıkpazarı	Yemenici dükkânı		5
Sur Dışı - Balıkpazarı	Varilci dükkânı		6
Sur Dışı - Balıkpazarı	Havyarcı dükkânı		5
Sur Dışı - Balıkpazarı	Havyarcı dükkânı		4
Sur Dışı - Balıkpazarı	Havyarcı dükkânı		4
Sur Dışı - Balıkpazarı	Havyarcı dükkânı		4
Sur Dışı - Balıkpazarı	Kuşçu dükkânı		4
Sur Dışı - Balıkpazarı	Abacı dükkânı		4
Sur Dışı - Balıkpazarı	Kara Bapuççu dükkânı		3
Sur Dışı - Balıkpazarı	Varilci dükkânı		6
Sur Dışı - Balıkpazarı	Yemenici dükkânı		3
Sur Dışı - Balıkpazarı	Duhani dükkânı		3
Sur Dışı - Balıkpazarı	Duhani mahzeni		2
Sur Dışı - Balıkpazarı	Abacı dükkânı		4
Sur Dışı - Balıkpazarı	Yemenici dükkânı		1
Sur Dışı - Balıkpazarı	Yemenici dükkânı		2
Sur Dışı - Balıkpazarı	Yemenici dükkânı		2

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Sur Dışı - Balıkpazarı	Sandıkçı dükkânı		5
Sur Dışı - Balıkpazarı	Berber dükkânı		3
Sur Dışı - Balıkpazarı	Bakkal dükkânı		3
Sur Dışı - Balıkpazarı	Bakkal dükkânı		3
Sur Dışı - Balıkpazarı	Kebabcı dükkânı	3	
Sur Dışı - Balıkpazarı	Kebabcı dükkânı		4
Sur Dışı - Balıkpazarı	Kebabcı dükkânı		2
Sur Dışı - Balıkpazarı	Abacı dükkânı		3
Sur Dışı - Balıkpazarı	Aşçı dükkânı		4
Sur Dışı - Keresteciler başı	Bakkal dükkânı		4
Sur Dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		2
Sur Dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		7
Sur Dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		4
Sur Dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		3
Sur Dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		3
Sur Dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		5
Sur Dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		4
Sur Dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		4
Sur Dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		5
Sur Dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		6
Sur Dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		4
Sur Dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		6
Sur Dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		3
Sur Dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		3
Sur Dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		3
Sur Dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		5
Sur Dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		3
Sur Dışı - Keresteciler başı	Nalçacı dükkânı		1
Sur Dışı - Keresteciler başı	Aynacı dükkânı		5
Sur Dışı - Keresteciler başı	Aşçı dükkânı		3
Sur Dışı - Keresteciler başı	Eskici dükkânı		3
Sur Dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		3
Sur Dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		3
Sur Dışı - Keresteciler başı	Çizmeci dükkânı		5
Sur Dışı - Keresteciler başı	Yemenici dükkânı		5
Sur Dışı - Keresteciler başı	Kömür mahzeni üzerinde	4	
Sur Dışı - Keresteciler başı	Manav dükkânı		2
Sur Dışı - Keresteciler başı	Kebabcı dükkânı		4
Sur Dışı - Keresteciler başı	Sığır kasabı		2
Sur Dışı - Keresteciler başı	Boyacı dükkânı		5
Sur Dışı - Keresteciler başı	Çorbacı dükkânı		5

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Sur Dışı - Keresteciler başı	Berber dükkânı		3
Sur Dışı - Keresteciler başı	Kömürcü mahzeni		2
Sur Dışı - Keresteciler başı	Havyarcı dükkânı		4
Sur Dışı - Keresteciler başı	Duhan dükkânı		2
Sur Dışı - Keresteciler başı	Bakkal dükkânı		3
Sur Dışı - Keresteciler başı	Bakkal dükkânı		5
Sur Dışı - Keresteciler başı	Kasab dükkânı		3
Sur Dışı - Keresteciler başı	Sebze dükkânı		1
Sur Dışı - Keresteciler başı	Berber dükkânı		2
Sur Dışı - Keresteciler başı	Kuşçu dükkânı		2
Sur Dışı - Keresteciler başı	Aşçı dükkânı		4
Sur Dışı - Debbaghane yakını	Ekmekçi fırını ve taş değirmen		10
Sur Dışı - Debbaghane yakını	Yemenici dükkânı		4
Sur Dışı - Debbaghane yakını	Mumhane		3
Sur Dışı - Samatya kapısı dışı	Doğramacı dükkânı üzerinde	3	
Sur Dışı - Samatya kapısı dışı	Bakkal dükkânı üzerinde keresteci Hacı İbrahim odaları	5	
Sur Dışı - Samatya kapısı dışı	Kahve dükkânı üzerinde bekâr odaları	7	
Sur Dışı - Samatya kapısı dışı	Karhane üzerindeki odalar	7	
Sur Dışı - Samatya kapısı dışı	Ekmekçi fırını ve değirmen		36
Sur Dışı - Samatya kapısı dışı	Simitçi dükkânı		8
Sur Dışı - Samatya kapısı dışı	İmameci dükkânı		6
Sur Dışı - Samatya kapısı dışı	İmameci dükkânı		6
Sur Dışı - Samatya kapısı dışı	İmameci dükkânı		9
Sur Dışı - Samatya kapısı dışı	İmameci dükkânı		3
Sur Dışı - Samatya kapısı dışı	İmameci dükkânı		3
Sur Dışı - Samatya kapısı dışı	Kara Boyacı dükkânı		6
Sur Dışı - Samatya kapısı dışı	Al boyacı dükkânı		18
Sur Dışı - Samatya kapısı dışı	Parmakkapı yakınında doğramacı dükkânı		5
Sur Dışı - Samatya kapısı dışı	Hacı Mehmed'in manav mahzeni		3
Sur Dışı - Samatya kapısı dışı	Aşçı dükkânı		4
Defterhane-i Amire	A.DVN.836	1207	
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kahveci dükkânı		2
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kahveci dükkânı		1
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kahveci dükkânı		1
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kahveci dükkânı		1
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kahveci dükkânı		1
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında manav		2
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında duhan dükkânı		1
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kahveci dükkânı		1
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kebapçı dükkânı		3
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kahve dükkânı		2

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında çamaşır dükkânı		2
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında berber dükkânı		3
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında berber dükkânı		2
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında berber dükkânı		2
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında çubukçu dükkânı		2
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kebapçı dükkânı		4
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında bıçakçı dükkânı		4
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında çörekçi dükkânı		5
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında aşçı dükkânı		5
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında ekmekçi fırını		18
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında berber dükkânı		2
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kebapçı dükkânı		4
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında berber dükkânı		2
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında çörekçi fırını		5
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kahveci dükkânı		4
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kebapçı dükkânı		3
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında berber dükkânı		3
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında çamaşır dükkânı		2
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kalaycı dükkânı		3
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında helvacı dükkânı		3
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında manav dükkânı		2
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kahveci dükkânı		2
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kebapçı dükkânı		4
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında aşçı dükkânı		5
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında çubukçu dükkânı		2
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında manav dükkânı		2
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında gözlemeci dükkânı		4
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında manav dükkânı		3
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında turşucu dükkânı		2
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında işkenbeci dükkanı		2
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kebapçı dükkanı		4
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında gözlemeci dükkânı		5
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kebapçı dükkanı		5
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında çörekçi fırını		8
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kahveci dükkânı		3
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kasab dükkânı		2
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında manav dükkânı		3
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında kasab dükkânı		3
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında berber dükkânı		3
Mahmud Paşa	Kalpakçılar başında berber dükkanı		2
Tahtakale	Ketenciler tarafında ekmekçi fırını		22

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Defterhane-i Amire	A.DVN.837	1207	
Vezneciler	Berber Ali dükkânı		1
Vezneciler	Simitçi fırını		3
Vezneciler	Helvacı Ahmed dükkânı		2
Vezneciler	Pabuççu dükkânı		2
Vezneciler	Bıçakçı dükkânı		1
Vezneciler	Muhallebici dükkânı		2
Vezneciler	Kuyumcu dükkânı		3
Vezneciler	Mismarcı dükkânı		2
Vezneciler	Kahveci dükkânı		1
Vezneciler	Kahveci dükkânı		1
Vezneciler	Kahveci dükkânı		1
Mürekkebciler Kapısı civarı	Kocaş dükkânları		9
Mürekkebciler Kapısı civarı	Kebabcı dükkânı		3
Mürekkebciler Kapısı civarı	Kasab dükkânı		2
Mürekkebciler Kapısı civarı	Kahveci dükkânı		1
Mürekkebciler Kapısı civarı	Kuyumcu dükkânı		2
Mürekkebciler Kapısı civarı	Leblebici dükkânı		3
Bozdoğan Kemerli kurbu	Manav dükkânı		3
Bozdoğan Kemerli kurbu	Manav dükkânı		
Bozdoğan Kemerli kurbu	Kalaycı dükkânı		2
Bozdoğan Kemerli kurbu	Ekmekçi fırınında		12
Bozdoğan Kemerli kurbu	Manav dükkânı		
Bozdoğan Kemerli kurbu	Manav dükkânı		2
Bozdoğan Kemerli kurbu	Kasab dükkânı		2
Bozdoğan Kemerli kurbu	Berber dükkânı		1
Bozdoğan Kemerli kurbu	Kürkçü dükkânı		1
Garabiyeciler	Çubukçu dükkânı		2
Acemoğlu Meydanı civarı	Çörekçi Ahmed fırını		5
Acemoğlu Meydanı civarı	Manav dükkânı		4
Acemoğlu Meydanı civarı	Hoşafçı dükkânı		1
Acemoğlu Meydanı civarı	Sarraf dükkânı		2
Acemoğlu Meydanı civarı	Eskici dükkânı		1
Acemoğlu Meydanı civarı	Duhancı dükkânı		1
Acemoğlu Meydanı civarı	Duhancı dükkânı		1
Acemoğlu Meydanı civarı	Duhancı dükkânı		1
Acemoğlu Meydanı civarı	Pabuççu dükkânı		2
Acemoğlu Meydanı civarı	Kahveci dükkânı		1
Acemoğlu Meydanı civarı	Pabuççu dükkânı		2
Acemoğlu Meydanı civarı	Kahveci dükkânı		1
Acemoğlu Meydanı civarı	Kahveci dükkânı		1

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Acemoğlu Meydanı civarı	Dibekçi dükkânı		1
Acemoğlu Meydanı civarı	Kahve dükkânı		2
Acemoğlu Meydanı civarı	Aşçı dükkânı		2
Acemoğlu Meydanı civarı	Çizmeci dükkânı		1
Acemoğlu Meydanı civarı	Haffaf dükkânı		3
Acemoğlu Meydanı civarı	Pabuççu dükkânı		1
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Çukurçeşme'de menuyuk dükkânı		2
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Sütçü dükkânı		2
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Bıçakçı dükkânı		1
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Yeni yapılan han	20	8
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Çamaşurcu dükkânı		1
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Kalaycı dükkânı		1
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Kahve dükkânı		1
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Çörekçi dükkânı		3
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Kahveci dükkânı		1
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Kahveci dükkânı		1
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Aşçı dükkânı		1
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Manav dükkânı		1
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Helvacı dükkânı		1
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Kasab dükkânı		2
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Kahve dükkânı		2
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Kahveci dükkânı		1
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Berber Agob dükkânı üstünde bekâr odası	4	3
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Kahve dükkânı		1
Kırkdört Kapısı ve havalisi	Kahve dükkânı		1
Vefa Meydanı	Nalbant dükkânı		1
Vefa Meydanı	Çörekçi dükkânı		5
Vefa Meydanı	Kasab dükkânı		2
Vefa Meydanı	Manav dükkânı		3
Vefa Meydanı	Camcı dükkânı		1
Vefa Meydanı	Berber dükkânı		1
Vefa Meydanı	Terzi dükkânı		2
Vefa Meydanı	Manav dükkânı		4
Vefa Meydanı	Vefa Hamamı bitişiğindeki ekmekçi fırını		13
Vefa Meydanı	Kahve dükkânındaki bekâr odası		2
Vefa Meydanı	Kalaycı dükkânı		1
Vefa Meydanı	Turşucu dükkânı		1
Vefa Meydanı	Simitçi fırını		9
Vefa Meydanı	Berber dükkânı		1
Kırkçeşme civarı	Kovacı dükkânı		1
Kırkçeşme civarı	Kasab dükkânı		2

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Kırkçeşme civarı	Duhancı dükkânı		1
Kırkçeşme civarı	Manav dükkânı		3
Kırkçeşme civarı	Leblebici dükkânı		2
Kırkçeşme civarı	Kahve		1
Kırkçeşme civarı	Kasab dükkânı bekâr odası	3	2
Kırkçeşme civarı	Berber dükkânı		1
Kırkçeşme civarı	Berber dükkânı		1
Kırkçeşme civarı	Manav dükkânı		2
Kırkçeşme civarı	Bıçakçı dükkânı		1
Kırkçeşme civarı	Manav dükkânı		3
Kırkçeşme civarı	Peştemalciler karhanesi	12	32
Kırkçeşme civarı	İmam Efendi kahvesi		1
Kırkçeşme civarı	Turşucu dükkânı		2
Atpazarı'nda destgahçı dükkânları	Kahveci dükkânı		2
Atpazarı'nda destgahçı dükkânları	Kahve dükkânı		1
Atpazarı'nda destgahçı dükkânları	Berber dükkânı		1
Atpazarı'nda destgahçı dükkânları	Yeni inşa olunan çörekçi fırını		6
Atpazarı'nda destgahçı dükkânları	Semerciler dükkânları		5
Atpazarı'nda destgahçı dükkânları	Çörekçi fırını üstünde bekâr odası	4	2
Atpazarı'nda destgahçı dükkânları	Sarraf dükkânı üstünde bekâr odası	1	2
Atpazarı'nda destgahçı dükkânları	Duhancı dükkânı		1
Atpazarı'nda destgahçı dükkânları	Demirci dükkânı		4
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Kadayıfçı dükkânı		2
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Leblebici dükkânı		2
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Kahveci dükkânı		1
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Şekerci dükkânı		3
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Kahveci dükkânı		1
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Kurukahveci dükkânı		1
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Kahveci dükkânı		1
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Çörekçi dükkânı		5
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Helvacı bitişiğinde kahve dükkânı		2
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Kasab dükkânı bitişiğinde Manav dükkânı		2
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Çamaşır dükkânı		2
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Ekmekçi fırınında		16
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Paçacı dükkânı		4
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Kahveci dükkânı		2

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Mesdud kürkçü dükkânı		1
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Helvacı bitişiğinde manav dükkânı		2
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Helvacı dükkânı		2
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Kalaycı dükkânı		2
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Kahveci Hüseyin dükkânı		1
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Kahveci dükkânı		1
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Şekerci dükkânı (ihtiyar)		2
Şehzadebaşı ve Doksanbeş Kapısı	Halaç dükkânı		4
İbrahim Paşa Hamamı yakınları	Kahveci Abdullah dükkânı		1
İbrahim Paşa Hamamı yakınları	Şekerci dükkânı		4
İbrahim Paşa Hamamı yakınları	Leblebici dükkânı		3
İbrahim Paşa Hamamı yakınları	Kasab Bekir dükkânı		2
İbrahim Paşa Hamamı yakınları	Kahveci Cafer dükkânı		1
İbrahim Paşa Hamamı yakınları	Bıçakçı hasan dükkânı		2
İbrahim Paşa Hamamı yakınları	Kahveci dükkânı		2
İbrahim Paşa Hamamı yakınları	Berber dükkânı		1
İbrahim Paşa Hamamı yakınları	Sepetçiler içinde kahveci dükkânı		1
İbrahim Paşa Hamamı yakınları	Hamam karşısında meyveci dükkânı		5
Saraçhane Kulluğu civarı	Sepetçiler karşısında kahve		1
Saraçhane Kulluğu civarı	Haşim Ağa dükkânı		1
Saraçhane Kulluğu civarı	Muhallebici dükkânı		2
Saraçhane Kulluğu civarı	Kahveci dükkânı		1
Saraçhane Kulluğu civarı	Kahveci dükkânı		1
Saraçhane Kulluğu civarı	Kulluk karşısında kebapçı dükkânı		2
Saraçhane Kulluğu civarı	Manav dükkânı		1
Saraçhane Kulluğu civarı	Gözlemeci Hüseyin dükkânı		2
Saraçhane Kulluğu civarı	Duhancı dükkânı		2
Saraçhane Kulluğu civarı	Sepetçiler karşısında Saraçhane fırınında ve değirmeni		10
Saraçhane Kulluğu civarı	Duhancı dükkânı		1
Kıztaşı havalisi	Turşucu dükkânı		2
Kıztaşı havalisi	Manav dükkânı		2
Kıztaşı havalisi	Kahve		1
Kıztaşı havalisi	Helvacı Mustafa beşe dükkânı		1
Kıztaşı havalisi	Kahveci dükkânı		1
Kıztaşı havalisi	Kalaycı Abdullah dükkânı		2
Kıztaşı havalisi	Kahveci Ömer dükkânı		2
Kıztaşı havalisi	İkinci kapısı yakınında ekmekçi fırını		10
Kıztaşı havalisi	Kahveci hasan dükkânı		1
Kıztaşı havalisi	Kahveci ismail beşe dükkânı		2
Kıztaşı havalisi	Çamaşırçı dükkânı		2
Kıztaşı havalisi	Dörtüol ağzında ekmekçi fırını ve değirmen		23

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Kıztaşı havalisi	Çamaşırıcı dükkânı		1
Kıztaşı havalisi	Simitçi Nikola fırını		10
Kıztaşı havalisi	Kahve dükkânı		1
Kıztaşı havalisi	Ahmed Odabaşı dükkânı		1
Kıztaşı havalisi	Hacı dede kahvesi		2
Kıztaşı havalisi	Kahveci odabaşı dükkânı		2
Kıztaşı havalisi	Berber Hüseyin dükkânı		1
Kıztaşı havalisi	Çamaşırıcı dükkânı		2
Kıztaşı havalisi	Gözlemeci dükkânı		3
Kıztaşı havalisi	Kasab dükkânı		1
Kıztaşı havalisi	Aşçı dükkânı		2
Kıztaşı havalisi	Kahveci dükkânı		1
Kıztaşı havalisi	Berber dükkânı		1
Kıztaşı havalisi	Manav dükkânı		2
Kıztaşı havalisi	Terzi dükkânı		1
Fatih Camii ve havalisi	Cami kurbunda Malta çarşısında kahveci Ahmed dükkânı		2
Fatih Camii ve havalisi	Boyacı dükkânı		1
Fatih Camii ve havalisi	Kahveci dükkânı		1
Fatih Camii ve havalisi	Sebil bitişiğinde duhancı Marko dükkânı		2
Fatih Camii ve havalisi	Duhancı Kiyork zımminin dükkânı		2
Fatih Camii ve havalisi	Berber dükkânı		1
Fatih Camii ve havalisi	Kalaycı Mustafa dükkânı		1
Fatih Camii ve havalisi	Kahveci dükkânı		1
Fatih Camii ve havalisi	Çorapçı Ahmed dükkânı		2
Fatih Camii ve havalisi	Hallaç Ahmed dükkânı		1
Fatih Camii ve havalisi	Ekmekçi fırını		13
Fatih Camii ve havalisi	Çörekçi kapısı bitişiğinde manav dükkânı		3
Fatih Camii ve havalisi	Küçük Karaman'da helvacı Ahmed dükkânı		2
Fatih Camii ve havalisi	Aşçı Abdi Ağa dükkânı		3
Fatih Camii ve havalisi	Çörekçi kapısında Hacı Abdullah fırını		4
Fatih Camii ve havalisi	Manav Yusuf dükkânı		3
Fatih Camii ve havalisi	Manav Memiş dükkânı		2
Fatih Camii ve havalisi	Kasab Ali dükkânı		2
Fatih Camii ve havalisi	Kasab Abdullah dükkânı		1
Fatih Camii ve havalisi	Kasab Mehmed dükkânı		3
Fatih Camii ve havalisi	Kasab Mustafa dükkânı		2
Fatih Camii ve havalisi	Aşçı Molla Ali dükkânı		4
Fatih Camii ve havalisi	Kadayıfçı Ali dükkânı		3
Fatih Camii ve havalisi	Muhallebici Osman dükkânı		1
Fatih Camii ve havalisi	Leblebici Süleyman dükkânı		2
Fatih Camii ve havalisi	Kasab Kavun Mustafa dükkânı		4

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Fatih Camii ve havalisi	Çörekçi fırını (simitçi fırını olmuş)		7
Fatih Camii ve havalisi	Boyacı kapısı karşısında kahveci Osman dükkânı		1
Fatih Camii ve havalisi	Kasab bitişiğinde İbrahim Beşe kahvesi		1
Fatih Camii ve havalisi	Kasab bitişiğinde Ağa kahvesi		2
Fatih Camii ve havalisi	Boyacılar karşısında Şekerci Osman dükkânı		1
Fatih Camii ve havalisi	Kapı kethüdası İbrahim Ağa kahvesi		1
Fatih Camii ve havalisi	Kasab Emir Salih dükkânı		2
Fatih Camii ve havalisi	Sultan Mehmed Camii içinde şerkeriler kethüdası Hacı Mustafa Ağa dükkânı		3
Fatih Camii ve havalisi	Borucu Ali dükkânı		2
Fatih Camii ve havalisi	İbrahim odabaşı kahvesi		2
Fatih Camii ve havalisi	Muvakkit bitişiğinde kahveci Hüseyin Ağa dükkânı (hasta ihtiyar)		1
Fatih Camii ve havalisi	Muvakkit bitişiğinde kahveci Mustafa dükkânı		1
Fatih Camii ve havalisi	Muvakkit bitişiğinde kahveci Ali Ağa dükkânı		1
Fatih Camii ve havalisi	Muvakkit bitişiğinde berber Hacı Abdullah dükkânı		2
Fatih Camii ve havalisi	Kanlı fırında nalbantçı Mehmed dükkânı		1
Fatih Camii ve havalisi	Kanlı fırında leblebici Mustafa dükkânı		3
Fatih Camii ve havalisi	Kanlı fırında kalaycı Ahmed Beşe dükkânı		3
Fatih Camii ve havalisi	Otluku yokuşu başında kahveci Mehmed		2
Fatih Camii ve havalisi	Duhancı Ali Beşe dükkânı		1
Kumrulu Mescid ve havalisi	Kahveci Mehmed Efendi dükkânı		1
Kumrulu Mescid ve havalisi	Didekçi dükkânı		1
Kumrulu Mescid ve havalisi	Kalaycı dükkânı		2
Kumrulu Mescid ve havalisi	Hafız Paşa civarında kafesçi dükkânı		1
Kumrulu Mescid ve havalisi	Duhancı Salih dükkânı		2
Kumrulu Mescid ve havalisi	Doğramacı Mehmed dükkânı		3
Kumrulu Mescid ve havalisi	Kafesçi Abdi Ağa dükkânı		1
Kumrulu Mescid ve havalisi	Gözlemeci Mehmed Beşe dükkânı		3
Kumrulu Mescid ve havalisi	Nişancı yakınında ekmekçi fırını		12
Kumrulu Mescid ve havalisi	Manav Mehmed dükkânı		2
Kumrulu Mescid ve havalisi	Taşçı hanı civarında kahveci Hüseyin Beşe dükkânı		2
Kumrulu Mescid ve havalisi	Kahveci Yeğen Osman Ağa dükkânı		1
Kumrulu Mescid ve havalisi	Küçük Karaman civarında ekmekçi fırını		15
Kumrulu Mescid ve havalisi	Sebil civarında kahveci Hacı Mustafa dükkânı		1
Fatih Camii Meyyit Kapısı dışı	İmaret önündeki salaşlarda kuruyemişçi		2
Fatih Camii Meyyit Kapısı dışı	İmaret önündeki salaşlarda kuruyemişçi Hüseyin		1
Fatih Camii Meyyit Kapısı dışı	İmaret önündeki salaşlarda kuruyemişçi Ahmed		1
Fatih Camii Meyyit Kapısı dışı	İmaret önündeki salaşlarda manav Mehmed		2
Fatih Camii Meyyit Kapısı dışı	İmaret önündeki salaşlarda manav İbrahim		2
Fatih Camii Meyyit Kapısı dışı	İmaret önündeki salaşlarda manav Ali		2
Fatih Camii Meyyit Kapısı dışı	İmaret önündeki salaşlarda manav Osman		2

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Fatih Camii Meyyit Kapısı dışı	İmaret önündeki salaşlarda manav Seyyid İbrahim		2
Fatih Camii Meyyit Kapısı dışı	İmaret önündeki salaşlarda manav Seyyid Mehmed		2
Fatih Camii Meyyit Kapısı dışı	İmaret önündeki salaşlarda manav Seyyid Mustafa		1
Fatih Camii	Salaşlar (İsmail Beşe)		1
Fatih Camii	Salaşlar (Seyyid Salih Beşe)		1
Fatih Camii	Salaşlar (Mehmed)		1
Fatih Camii	Salaşlar (Hüseyin Beşe)		1
Fatih Camii	Salaşlar (Mehmed)		1
Fatih Camii	Salaşlar (berber Hasan)		1
Fatih Camii	Salaşlar (Ahushalı berber Hasan)		1
Fatih Camii	Avlusunda olan birinci bölük yoldaşlarından		5
Fatih Camii	Avlusunda beşinci bölük yoldaşlarından salaşlarda	11	23
Fatih Camii	Avlusunda olan kafesçi Mehmed dükkânı		2
Fatih Camii	Avlusunda manav Hamza dükkânı		1
Fatih Camii	Avlusunda çörekçi Hacı Abdurrahman dükkânı		3
Fatih Camii	Avlusunda kahveci Mehmed		2
Fatih Camii	Avlusunda olan şekerci ismail dükkânı		2
Fatih Camii	Avlusunda kahveci Mustafa Beşe dükkânı		1
Fatih Camii	Avlusunda kalaycı dükkânı		1
Fatih Camii	Avlusunda berber Osman Ağa dükkânı		1
Fatih Camii	Avlusunda kasab Seyyid Ahmed dükkânı Ömer Beşe		2
Fatih Camii	Avlusunda ekmekçi fırını		19
Fatih Camii	Avlusunda turşucu Hacı Mehmed dükkânı		2
Fatih Camii	Avlusunda hallaç dükkânı		2
Fatih Camii	Avlusunda uncu Mehmed odabaşı dükkânı		1
Fatih Camii	Avlusunda Seyyid Beşe kahvesi		1
Fatih Camii	Avlusunda mismarcı dükkânı üstünde bekâr odası (hasta)	1	1
Fatih Camii	Avlusunda berber Seyyid İsmail dükkânı		2
Hüsrev Paşa	Kahveci sekbanbaşılardan Mehmed Odabaşı dükkânı		1
Hüsrev Paşa	Kahveci Mustafa dükkânı		1
Hüsrev Paşa	Manav Mustafa		1
Hüsrev Paşa	Kahveci Hüseyin Beşe dükânında		1
Hüsrev Paşa	Kahveci Ahmed dükkânı		1
Hüsrev Paşa	Ekmekçi fırını		10
Haseki Ali Paşa	Kahveci Seyyid Hasan Beşe		1
Haseki Ali Paşa	Aşureci İbrahim dükkânı		1
Haseki Ali Paşa	Berber ismail dükkânı		1
Haseki Ali Paşa	Kasab Asori dükkânı		1
Haseki Ali Paşa	Kahveci Seyyid Nurullah dükkânı		1
Haseki Ali Paşa	Ekmekçi fırını		11
Haseki Ali Paşa	Turşucu Mehmed dükkânı		1

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Haseki Ali Paşa	Kalaycı Ahmed Beşe dükkânı		1
Haseki Ali Paşa	Manav Mehmed dükkânı		2
Haseki Ali Paşa	Manav Hasan dükkânı		2
Haseki Ali Paşa	Fesçi Ali dükkânı		2
Haseki Ali Paşa	Doğramacı gümüšoğlu dükkânı		1
Haseki Ali Paşa	Halaç Seyyid Hasan dükkânı		1
Haseki Ali Paşa	Berber Paşalı dükkânı		1
Haseki Ali Paşa	Kahveci İsmail dükkânı		1
Haseki Ali Paşa	Camcı Mustafa dükkânı		1
Haseki Ali Paşa	Çörekçi dükkânı		3
Haseki Ali Paşa	Çıkırcı Derviş Hasan dükkânı		1
Haseki Ali Paşa	Çulha dükkânı		9
Haseki Ali Paşa	Dibekçi dükkânı		24
Haseki Ali Paşa	Duhancı Emin Ağa dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Ekmekçi fırını		21
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Çörekçi fırını		3
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Turşucu bostancı Mustafa dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Külahçı dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Zincirli kuyu'da kadıllardan Abdullah Efendizade bahçesi		3
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Kahveci Hacı Mustafa dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Turşucu İsmail dükkânı		2
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Berber İsmail dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Kadayıfçı Hacı Ali dükkânı		2
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Helvacı Ahmed dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Nalbantçı Ahmed Ağa dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Manav Hüseyin dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Berber Hüseyin dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Karagümrük'te sebzezi Süleyman dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Adı geçen dükkânın üstünde 3 bekâr odası		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Çamaşırçı Ali dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Kahveci Ahmed Beşe dükkânı		1

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Duhancı dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Kahveci Veli dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Kahveci Aşık Ali dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Çifte yağhane		5
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Dört yol ağzında kalaycı Mustafa dükkânı		2
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Hallaç Mehmed dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Simitçi fırınında		9
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Karagümrük'te ekmekçi fırını ve değirmeni		13
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Dört yol ağzında paçacı Mehmed Beşe dükkânı		5
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Dört yol ağzında ekmekçi fırını ve değirmen		18
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Kürkçü Yuvan dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Kaymakçı Ömer Ağa dükkânı		8
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Hallaç Halil Beşe dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Papuşçu dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Duhancı Paskal dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Abacılar içinde ekmekçi fırını ve değirmen		16
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Dolmacı Mehmed dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Papuşçu Hasan dükkânı		2
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Papuşçu Abdi dükkânı		2
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Papuşçu Osman Ağa dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Papuşçu Mehmed dükkânı		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Haseki Mustafa Ağa Hanı ahır (Öküz arabacıları)		
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Kulluk borucusu İsmail Beşe kahvesi		1
Yenibahçe civarında Gececiler Çarşısı	Karagümrük'te duhancı dükkânı üstünde bekâr odaları (esnaf ve rençber)	3	6
Edirnekapısı civarı	Hamam karşısında Agob ustanın ekmekçi fırını ve değirmeni		24
Edirnekapısı civarı	Helvacı Mehmed dükkânı		1

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Edirnekapısı civarı	Kasab Bekir Beşe dükkânı		2
Edirnekapısı civarı	Kasab Seyyid Mehmed dükkânı		2
Edirnekapısı civarı	Çörekçi Mehmed Beşe fırını		3
Edirnekapısı civarı	Çamaşırıcı dükkânı		1
Edirnekapısı civarı	Hamam karşısında kahveci Abdullah Beşe dükkânı		1
Edirnekapısı civarı	Berber Estefan dükkânı		1
Edirnekapısı civarı	Ekmekçi fırını bitişiğinde un değirmeni		6
Edirnekapısı civarı	Berber Ahmed Beşe dükkânı		1
Edirnekapısı civarı	Hasan Ağa Çavuş kahvesi üstünde bekâr odası (demirci amelesi)	1	3
Edirnekapısı civarı	Simitçi fırını		8
Edirnekapısı civarı	Helvacılar kethüdası Ali dükkânı		2
Edirnekapısı civarı	Berber dükkânı		1
Edirnekapısı civarı	İşkenbeci dükkânı		3
Edirnekapısı civarı	Nalbant İbrahim beşe dükkânı		1
Edirnekapısı civarı	Kalaycı Ali dükkânı		1
Edirnekapısı civarı	Acı çeşme civarında Mustafa Ağa kahvesi		1
Edirnekapısı civarı	Dakik değirmeni		8
Edirnekapısı civarı	Acı çeşme kurbunda nalcı dükkânı		1
Edirnekapısı civarı	Acı çeşme civarında sebze, etçi, turşucu dükkânı		2
Edirnekapısı civarı	Berber dükkânı		1
Edirnekapısı civarı	Kulluk karşısında bostancı manav dükkânı		1
Edirnekapısı civarı	Kebabçı Hüseyin Beşe dükkânı		3
Edirnekapısı civarı	Berber Yani dükkânı		1
Edirnekapısı civarı	Nalbant Mustafa dükkânı		1
Edirnekapısı civarı	Turşucu, sebze, etçi dükkânı		1
Edirnekapısı civarı	Sandalcı dükkânları		8
Edirnekapısı civarı	Kuşakçı dükkânları		7
Edirnekapısı civarı	Anderiya oğlu Doro odası		8
Edirnekapısı civarı	Abacıyan dükkânları		9
Edirnekapısı civarı	Halil Beşe bahçesi		2
Çarşamba Pazarı havalisi	Manav Hamza dükkânı		2
Çarşamba Pazarı havalisi	Çörekçi Seyyid Ali fırını		3
Çarşamba Pazarı havalisi	Kasab dükkânı		2
Çarşamba Pazarı havalisi	Kurşunlu kahve		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Aşçı Lazıko dükkânı		4
Çarşamba Pazarı havalisi	Terzi Kırkor dükkânı		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Ekmekçi fırını ve değirmeni		21
Çarşamba Pazarı havalisi	Zerzevatçı Aneke dükkânı		3
Çarşamba Pazarı havalisi	Kasab Mustafa sipahi dükkânı		3
Çarşamba Pazarı havalisi	Aşçı dükkânı bitişiğindeki kahve		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Zikrolunan dükkân üzerinde bulunan bekâr odaları		6

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
	(arka hamalı)		
Çarşamba Pazarı havalisi	Helvacı Hacı Mehmed dükkânı		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Kaymakçı Aneke karhanesi		16
Çarşamba Pazarı havalisi	Duhancı dükkânı		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Duhancı Mihail dükkânı		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Duhancı Estefan dükkânı		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Ekmekçi Madros fırını ve değirmeni		24
Çarşamba Pazarı havalisi	Paçacı Yahya Beşe		4
Çarşamba Pazarı havalisi	Duhancı Bağos dükkânı		2
Çarşamba Pazarı havalisi	Manav İbrahim Beşe dükkânı		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Kalaycı Mehmed dükkânı		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Kalaycı Seyyid Osman dükkânı		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Yanaki dükkânı		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Bıçakçı Mustafa dükkânı		2
Çarşamba Pazarı havalisi	Kalaycı Abdi dükkânı		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Kürkçü dükkânı		2
Çarşamba Pazarı havalisi	Turşucu İbrahim dükkânı		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Kulluk civarında Ahmed odabaşı kahvesi		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Kasab dükkânı üzerinde bir bab bekâr odası (arka hamalı)		3
Çarşamba Pazarı havalisi	Bakkal Hacı Osman dükkânı (çırak)		3
Çarşamba Pazarı havalisi	Mehmed Beşe kahvesi		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Burcunun kahvesi (silyaneci)		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Duhancı dükkânı		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Kasab dükkânı		2
Çarşamba Pazarı havalisi	Berber Yakub dükkânı		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Doğramacı Memiş dükkânı		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Berber Hacı İbrahim dükkânı		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Çörekçi fırını		8
Çarşamba Pazarı havalisi	Turşucu bitişiğinde Arnavud Hasan kahvesi		1
Çarşamba Pazarı havalisi	Mehmed Ağa Camii civarında ekmekçi Hasan fırını ve değirmeni		19
Çarşamba Pazarı havalisi	Çubukçu Hanı karşısında çanakçı esnafı		8
Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisi	Çörekçi Osman fırını		4
Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisi	Turşucu ve helvacı Mehmed usta dükkânı		2
Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisi	Dıraman nam mahalde kalaycı Ali dükkânı		1
Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisi	Berber Mehmed Beşe dükkânı		1
Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisi	Dıraman'da kahveci Kara Ali dükkânı		1
Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisi	Dıraman'da kahveci Haşim Ağa dükkânı		2

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisi	Manav İbrahim Beşe dükkânı		1
Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisi	İbrahim Çavuş Ağa kahvesi		1
Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisi	Hasan Ağa'nın un değirmeni		6
Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisi	Ekmekçi Osman fırını		9
Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisi	Sultan Hamamı kurbunda ekmekçi fırını ile değirmen (amele)		14
Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisi	Kılış İsmail Ağa kahvesi		1
Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisi	Dıraman yokuşunda Hüseyin kahvesi		1
Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisi	Berber ismail Ağa dükkânı		1
Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisi	Yağcı Yusuf Ağa Yağhanesi		1
Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisi	Kulluk civarında borucu Ali Beşe kahvesi		1
Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisi	Manav dükkânı üstünde bekâr odaları (börencekçi kalfaları)	3	6
Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisi	Yağcı Avadin yağhanesi		3
Salma Tomruk ve Sultan Hamamı havalisi	Sultan Hamamı havalisinde Fethiye Camii civarında Cerrah Mustafa Ağa dükkânı		1
Eğrikapı ve Yatağan Çeşmesi havalisi	Kahveci Mustafa Alemdar dükkânı		1
Eğrikapı ve Yatağan Çeşmesi havalisi	Şah Sultan Hanı		4
Eğrikapı ve Yatağan Çeşmesi havalisi	Muhallebici Hüseyin dükkânı		1
Eğrikapı ve Yatağan Çeşmesi havalisi	Kazancı esnafı		12
Eğrikapı ve Yatağan Çeşmesi havalisi	Aşçı Hüseyin dükkânı		4
Eğrikapı ve Yatağan Çeşmesi havalisi	Tekfur sarayı bitişiğinde un değirmeni		8
Eğrikapı ve Yatağan Çeşmesi havalisi	Horasancı Artin dükkânı		3
Eğrikapı ve Yatağan Çeşmesi havalisi	Şişeci esnafı fırını	7	19
Eğrikapı ve Yatağan Çeşmesi havalisi	Halil Beşe yağhanesi		4
Eğrikapı ve Yatağan Çeşmesi havalisi	Manav Salih Beşe dükkânı		2
Eğrikapı ve Yatağan Çeşmesi havalisi	Yastıkçı Mustafa		1
Eğrikapı ve Yatağan Çeşmesi havalisi	Ali kahvesi		1
Eğrikapı ve Yatağan Çeşmesi havalisi	Simitçi fırını		7

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Suriçi - Ayvansaray Kapısı ve havalisi	Oymakapıda Kadioğlu fırını ve değirmeni		29
Suriçi - Ayvansaray Kapısı ve havalisi	Ekmekçi Halil fırını ve değirmen		19
Suriçi - Ayvansaray Kapısı ve havalisi	Hallaç Yani dükânı		2
Suriçi - Ayvansaray Kapısı ve havalisi	Doğramacı dükânı		1
Suriçi - Ayvansaray Kapısı ve havalisi	Çilingir dükânı		1
Suriçi - Ayvansaray Kapısı ve havalisi	Simitçi fırını		8
Suriçi - Ayvansaray Kapısı ve havalisi	Un değirmeni		4
Suriçi - Ayvansaray Kapısı ve havalisi	Attar dükânı		1
Suriçi - Ayvansaray Kapısı ve havalisi	Kömürcü Seyyid Abbas dükânı		1
Suriçi - Ayvansaray Kapısı ve havalisi	Un değirmeni		7
Suriçi - Ayvansaray Kapısı ve havalisi	Tekke yağhanesi		2
Suriçi - Ayvansaray Kapısı ve havalisi	Helvacı Seyyid İsmail dükânı		2
Suriçi - Ayvansaray Kapısı ve havalisi	Lonca nam mahalde Emir Ahmed kahvesi		1
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Kasab Ali sipahi dükânı		1
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Kasab Mehmed dükânı		1
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Aşçı dükânı		6
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Simitçi fırını		8
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Paçacı Hüseyin dükânı		6
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Kasab dükânı		2
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Helvacı Osman beşe dükânı		2
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Kalaycı Mustafa usta dükânı		2
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Receb Beşe'nin ekme fırını		22
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Berber Ahmed Ağa dükânı		2
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Kazancı dükânı	6	6
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Hallaç dükânı		2
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Subaşı Osman Ağa kahvesi		1
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Cami kapısında simitçi dükânı		10
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Başhaseki kulluğu civarında yağhane		2
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Leblebici Seyyid Emin dükânı		2
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Leblebici Memiş dükânı		2
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Leblebici İsmail dükânı		2
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Boyacı Yani dükânı		6
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Kasab Mustafa dükânı		1
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Yağcı Mustafa yağhanesi		4

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Tokmak fırın civarında ekmekçi fırını ve değirmen		22
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Hallaç dükkânı		1
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Yağhane		2
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Dört yol ağzında helvacı Mehmed dükkânı		2
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Berber Salih Ağa dükkânı		2
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Berber kapı kethüdası Seyyid Hüseyin Ağa dükkânı		1
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Duhancı dükkânı		1
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Berber Ali Beşe dükkânı		1
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Eşkinci Tanaş dükkânı		1
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Fıçı dükkânı		3
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Hüseyin Beşe değirmeni		5
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Kasab Mustafa Beşe dükkânı		1
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Duhancı dükkânın üstünde bekâr odaları	2	4
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Kahveci Cebeci Ahmed dükkânı		1
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Mahkeme altında yağhane		1
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Hamam kurbunda berber Abdullah Beşe dükkânı		1
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Kürkçü çeşmesi kurbunda doğramacı dükkânı		1
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Kkürkçü çeşmesinde Emir kahvesi		1
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Kürkçü çeşmesinde kalaycı Mehmed Beşe dükkânı		2
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Çeşme ittisinde berber Seyyid Mehmed dükkânı		1
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Kürkçü çeşmesinde kahveci Abdullah dükkânı		1
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Tahta minarede kasab Duka dükkânı		1
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Tahta minarede uncu dükkânı		1
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Tahta minarede kazancı dükkânı		4
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Tahta minarede simitçi fırını		6
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Tahta minarede duhancı dükkânı		1
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Babı-ı Fener ve havalisi helvacı Mustafa Beşe dükkânı		1
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Manav Mehmed Beşe dükkânı		1
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Yağcı yağhanesi		1
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Fener fırını ve değirmeni		20
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Kömürcü Mehmed dükkânı		1
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Kasab Hüseyin dükkânı		1
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Kasab dükkânı bitişiğinde berber Abdülkadir dükkânı		1
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Kahveci Mehmed dükkânı		1
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Kalaycı Mehmed dükkânı		1
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Terzi dükkânı		2
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Simitçi fırınında		4
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Doğramacı Sergiz dükkânı		1
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Simitçi fırını		5
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Doğramacı Ferit dükkânı fevkinde bekâr odası		3
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Zerzevatçı dükkânı		2

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Suriçi - Balat Kapısı ve havalisi	Hasan Beşe kahvesi		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Kalaycı Hacı Mustafa dükkânı		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Merkumun kalaycı dükkânı		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Kasab İbrahim Beşe dükkânı		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Zerzevatçı dükkânı		4
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Simitçi fırını		7
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Berber Seyyid Ali dükkânı		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Aşçı Emin dükkânı		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Hacı Mehmed Emin Ağa kahvesi		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Turşucu Musa dükkânı		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Turşucu Ahmed dükkânı		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Cerrah Seyyid Ali Ağa dükkânı		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Manav Hüseyin dükkânı (Arap kölesi)		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Çörekçi Seyyid İsmail fırını		3
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Helvacı Ahmed dükkânı		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Pabuşçu Mehmed dükkânı		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Kasab Seyyid Osman dükkânı		2
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Hacı Emin Ağa'nın iki bab dakik değirmenleri		12
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Arabacıyandan kalaycı Seyyid Salih dükkânı		2
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Kazgancı Osman dükkânı		2
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Kahveci Mustafa dükkânı		2
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Kahveci Hüseyin dükkânı (Arap)		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Leblebici Hüseyin dükkânı		2
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Doğramacı dükkânı		3
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Kabakçı dükkânı		5
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Mismarcı		3
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Kazancı dükkânı		3
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Doğramacı dükkânı		4
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Nalçacı dükkânı		3
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Kürkçü dükkânı		2
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Mismarcı dükkânı		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Kadayıfçı Hacı Yusuf dükkânı		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	İsmail fırını ve değirmeni		20
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Yenikapı fırını ve değirmeni		30
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Horasancı dükkânı		2
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Simitçi fırını		11
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Zerzevatçı dükkânı		3
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Üsküplü çarşısında kasab Mehmed dükkânı		2
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Ömer Ağa kahvesi		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Yenikapı dâhilinde İsmail usta kahvesi		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Zerzevatçı dükkânı		3

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Manav dükkânı		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Berber Mustafa dükkânı		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Ayakapısı nam mahalde kömürcü esnafı		7
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Üsküplü çörekçi Ahmed fırını		4
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Yenikapı civarında Terzi Panayot dükkânı		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Duhancı Dimitri dükkânı		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Üsküplü Çinkıraklı un değirmeni		7
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Sekbanların kahveci Mehmed kahvesi		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Kahveci Abdurrahman odabaşı dükkânı		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Üsküblü yağcı Vasil yağhanesi		2
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Yağcı İbrahim yağhanesi		1
Mustafa Paşa Çarşısı havalisi	Hamamcı Salih dükkânı		1
Müftü Hamamı havalisi	Turşucu İsmail dükkânı		1
Müftü Hamamı havalisi	Sadık Beşe kahvesi		1
Müftü Hamamı havalisi	Mismarcı Ohan dükkânı		2
Müftü Hamamı havalisi	Kasab Hüseyin dükkânı fevkinde bekâr odası	1	1
Müftü Hamamı havalisi	Kalaycı İbrahim dükkânı		1
Müftü Hamamı havalisi	Kadı Çeşmesi'nde ekmekçi Mustafa fırını		15
Müftü Hamamı havalisi	Börücü Mehmed Beşe kahvesi		2
Müftü Hamamı havalisi	Çörekçi Hüseyin fırını		4
Müftü Hamamı havalisi	Kalaycı mehmed Emin dükkânı		3
Müftü Hamamı havalisi	Hallaç Dimitri dükkânı		1
Müftü Hamamı havalisi	Manav Hasan dükkânı		1
Müftü Hamamı havalisi	Bozacı Seyyid Osman dükkânı		2
Çırçır havalisi	Turşucu dükkânı		2
Çırçır havalisi	Sekbanlarından Mustafa dükkânı		2
Çırçır havalisi	Duhancı Bekir Beşe		1
Çırçır havalisi	Simitçi Nikola fırını		7
Çırçır havalisi	Kafesçi Mustafa dükkânı		1
Çırçır havalisi	Kasab Ali dükkânı		1
Çırçır havalisi	Kadayıfçı dolmacısı Hasan dükkânı		1
Çırçır havalisi	Kahveci Mustafa		2
Çırçır havalisi	Doğramacı İbrahim dükkânı		2
Çırçır havalisi	Zerzevatçı dükkânı		1
Çırçır havalisi	Doğramacı Agob dükkânı		1
Çırçır havalisi	Sepetçi dükkânları	15	38
Çırçır havalisi	Doğramacı dükkânı		6
Çırçır havalisi	Ekmekçi Kirkor fırını ve değirmeni		15
Çırçır havalisi	Mismarcı dükkânı		2
Azablar Hamamı civarı	Aşçı Mustafa dükkânı		2
Azablar Hamamı civarı	Garabiyeci Ali dükkânı		1

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Azablar Hamamı civarı	Kalaycı Mustafa dükkânı		2
Azablar Hamamı civarı	Turşucu Hacı Ahmed dükkânı		2
Azablar Hamamı civarı	Manav Mehmed dükkânı		1
Azablar Hamamı civarı	Duhancı Süleyman dükkânı		1
Azablar Hamamı civarı	Kahveci Said Mehmed dükkânı		1
Azablar Hamamı civarı	Berber Ali dükkânı		1
Azablar Hamamı civarı	Doğramacı Agob dükkânı		1
Azablar Hamamı civarı	Attar Seyid Ahmed dükkânı		1
Azablar Hamamı civarı	Ekmekçi Ohan fırını		17
Azablar Hamamı civarı	Değirmen dükkânı		13
Zeyrek Yokuşu	Çörekçi Ahmed fırını		4
Zeyrek Yokuşu	Yağcı Kostantin yağhanesi		3
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Kebabcı Mehmed usta dükkânı		2
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Helvacı Hasan dükkânı		1
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Kalaycı Osman dükkânı		2
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Terzi yani dükkânı		2
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Nalband Mustafa beşe dükkânı		7
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Nalbant Seyyid Halil dükkânı		6
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Kahveci İsmail Alemdar dükkânı		2
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Çamaşır Hüseyin dükkânı		2
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Kasab dükkânları		4
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Duhancı dükkânı		2
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Manav Ahmed dükkânı		3
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Paçacı Mustafa dükkânı		4
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Kasab dükkânı (arka hamalı)		4
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Berber Ahmed usta dükkânı		1
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Duhancı dükkânı		2
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Çörekçi Hasan dükkânı		5
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Simitçi Osman fırını		7
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Kadayıfçı Hacı Mehmed dükkânı		3
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Leblebici İsmail dükkânı		2
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Leblebici Süleyman dükkânı		2
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Kahveci dükkânı		2
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Duhancı dükkânı		2
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Berber dükkânı		2
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Kaymakçı Estefan dükkânı		7
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Duhancı dükkânı		2
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Yağcı Karakaş yağhanesi		2
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Hisar dibinde çamaşırçı Seyyid Mehmed dükkânı		1
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Aşçı Estefan dükkânı		4
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Altınoğlu zımmının değirmeni		10

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Hacı Mustafa'nın dakik değirmeni		9
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Değirmen		8
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Ahmed usta dükkânı		1
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Arabacılar'da nalbant dükkânı (bargir hamalları)		3
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Değirmen bitişiğinde dakik değirmeni		3
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Arabacılar'da kahveci Süleyman dükkânı		1
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Leblebici Seyyid Ali dükkânı		3
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Saka Alemdar kahvesi		2
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Arabacılar'da nalband Uzun Mehmed Ağa dükkânı		3
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Kahveci İsa Beşe dükkânı		1
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Berber Yani değirmeni		9
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Yağhane karşısındaki değirmen		8
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Eski değirmen		8
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Doğramacı Simon zımmi dükkânı		2
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Mismarcı Simon dükkânı		3
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Kasabbaşı değirmeni		9
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Sarı kethüda değirmeni		5
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Mihail değirmeni		12
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Kemeraltı değirmeni		8
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Aynalı değirmen		8
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Doğramacı karşısında berber dükkânı		1
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Hacı Kadri değirmeni		7
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Evani değirmeni		7
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Merdivan taşrası değirmeni		6
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Parmaklık değirmeni		8
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Hacı İsmail değirmeni		6
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Gülhan sokağında değirmen		5
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Kahveci Ohan dükkânı		1
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Berber Mustafa Beşe dükkânı		4
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Derviş Ali değirmeni		6
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Arabacılar Taş Han yanmış olup bitişiğinde manav dükkânı		1
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Şıracı dükkânı fevkinde bekâr odası	1	4
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Kahveci dükkânı		2
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Kahveci Mehmed dükkânı		1
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Kahveci Halil Beşe dükkânı		1
Suriçi -Kapan-ı Dakik havalisi	Kahveler üstünde vaki bekâr odaları (Tophane körükçü esnafı)	10	
Defterhane-i Amire	A.DVN.881	1250	
Üsküdar	Taşçı dükkânı		8
Üsküdar	Çörekçi fırını		4
Üsküdar	Balaban İskelesi'ndeki değirmen ve taş fırın		21

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Üsküdar	Eski Hamam fırını ve değirmen taşı		21
Ayazma	Değirmen ve fırın		22
Başmuhasebe Tersane Emiri Defteri D.BSM.TRE.15257		1208	
Kasimpaşa	Mumhane		6
Kulaksız	Şem-i Asele Mumhanesi		6
Kulaksız	Demirhane		11
Kulaksız	Demir dükkânı		25
Kulaksız	Mismarcılar		21
Kulaksız	Kömür mahzeni üstündeki odalar		30
Kulaksız	Hacı Fazlı Kahvesi üstündeki odalar		9
Kulaksız	Humbarhane		38
Nüfus Defteri	NFS.d. 3	1207	
Vezneciler	Berber Ali dükkânı		1
Vezneciler	Kurabiyeciler içinde Çubukçu Ali dükkânı		1
Vezneciler	Çubukçu Abdurrahman dükkânı		2
Vezneciler	Eskici dükkânı		1
Vezneciler	İsmail Beşe dükkânı		5
Vezneciler	Kasab Hüseyin dükkânı		1
Vezneciler	Yamakçı dükkânı		1
Vezneciler	Kahveci Mehmed Odabaşı dükkânı		1
Vezneciler	Kemeraltında kalaycı Osman dükkânı		1
Vezneciler	Kemeraltında ekmekçi fırını		12
Vezneciler	Fındıkçı Seyyid Muhammed dükkânı		1
Vezneciler	Manav Yusuf dükkânı		3
Vezneciler	Acemoğlanı miyanında çörekçi Ahmed dükkânı		5
Vezneciler	Manav dükkânı		4
Vezneciler	Mürekkebciler kapısı civarı		9
Vezneciler	Acemoğlanı kahveci Mehmed dükkânı		1
Vezneciler	Bölükbaşı Mustafa kahvesi		2
Vezneciler	Divancı dükkânı bekâr odası		1
Vezneciler	Acemoğlanı meydanında Feyzullah dükkânı		1
Vezneciler	Altmışbir kapısında Alemdar dükkânı		1
Vezneciler	Kalemtraş Hakkı dükkânı		2
Vezneciler	Yazıcı Mehmed Efendi dükkânı		1
Vezneciler	Çizmecî Hafız Mustafa dükkânı		1
Vezneciler	Kahveci Feyzullah dükkânı		1
Vezneciler	Dibekçi İbrahim dükkânı		
Vezneciler	kebabçı Ahmed dükkânı		4
Vezneciler	Kurabiyeci ve sucukçu Mehmed'in dükkânı	2	4
Vezneciler	Leblebici Hasan dükkânı		4

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Vezneciler	Kahveci kalyoncu İbrahim dükkânı		1
Vefa	Berber Mustafa dükkânı		2
Vefa	Nalbant Ahmed dükkânı		1
Vefa	Vefa meydanında manav Ahmed dükkânı		4
Vefa	Berber mehmed dükkânı		1
Vefa	Ekmekçi fırını derunu		8
Vefa	Çörekçi Hüseyin dükkânı		5
Vefa	Yirmi beş bölük Hüseyin dükkânı		2
Vefa	Manav Hüseyin Alemdar dükkânı		4
Şehzadebaşı	Kasab		3
Şehzadebaşı	Ali'nin dükkânı		2
Şehzadebaşı	Leblebici Mustafa dükkânı		3
Şehzadebaşı	Mahal-i mezburda leblebici Salih dükkânı		3
Şehzadebaşı	Ali dükkânı		1
Şehzadebaşı	Çörekçi İbrahim dükkânı		4
Şehzadebaşı	Kasab ittisalinde manav doksanbeş cemaatinin Musa dükkânı		1
Şehzadebaşı	Helvacı sırasında kahveci Altmış bölük Mehmed usta dükkânı		2
Şehzadebaşı	Çamaşırcı dükkânı		2
Şehzadebaşı	Ekmekçi İslam fırını		14
Şehzadebaşı	Kahveci otuz bir bölük Seyyid Mehmed dükkânı		2
Şehzadebaşı	Kürkçü Mehmed dükkânı		1
Şehzadebaşı	Paçacı Abdullah dükkânı		1
Şehzadebaşı	Seyyid Ahmed dükkânı		1
Şehzadebaşı	Ekmekçi bitişiğinde kasab Mehmed		1
Şehzadebaşı	Kalaycı Edhem dükkânı		1
Şehzadebaşı	Ali'nin dükkânı		1
Şehzadebaşı	Berber Mehmed dükkânı		1
Şehzadebaşı	Helvacı Hüseyin dükkânı		2
Şehzadebaşı	Doksanbeş kapısında şekerçi İbrahim dükkânı		2
Şehzadebaşı	Doksanbeş kapısında Halil usta kahvesi		2
Şehzadebaşı	Doksanbeş kapısında Odabaşısı kahvesi derunu		1
Şehzadebaşı	Doksanbeş kapısında helvacı Ali Alemdar dükkânı		3
Şehzadebaşı	Doksanbeş kapısında berber İsmail dükkânı		1
Şehzadebaşı	Doksanbeş kapısında kahveci dükkânı		1
Çukurçeşme	Çukurçeşme başında manav dükkânı		1
Çukurçeşme	Bıçakçı Salih dükkânı		1
Çukurçeşme	Sürücü dükkânı fırınında bekâr odası	2	2
Çukurçeşme	Çamaşırcı Hüseyin dükkânı		1
Çukurçeşme	Kalaycılar kethüdası Seyyid Hüseyin dükkânı		3
Çukurçeşme	Berber Seyyid Mehmed dükkânı		1

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Çukurçeşme	Kahveci Mustafa dükkânı		1
Çukurçeşme	Turşucu Seyyid Hüseyin dükkânı		2
Çukurçeşme	Berber Arnavud Süleyman dükkânı		1
Çukurçeşme	Duhancı ve kahveci Seyyid Bekir dükkânı		1
Çukurçeşme	Aşçı dükkânı üzerinde bekâr odası	1	2
Çukurçeşme	Yağcı Hüseyin dükkânı		2
Çukurçeşme	Kahveci Molla Abdullah'ın dükkânı		2
Çukurçeşme	Suyolcu dükkânı kurbunda bir bab oda derununda		1
Çukurçeşme	Suyolcu dükkânı kurbunda bir bab odada		1
Çukurçeşme	Manav Mustafa dükkânı		2
Çukurçeşme	Kasab Mehmed dükkânı		2
Çukurçeşme	Çörekçi otuzüç bölük dükkânı		2
Çukurçeşme	Camcı kırk dört bölük Mustafa dükkânı		1
Çukurçeşme	Kahveci Süleyman dükkânı		1
Çukurçeşme	Fesçiler kethüdası Ali dükkânı		2
Çukurçeşme	Manav İbrahim dükkânı		2
Çukurçeşme	Ekmekçi fırını ustası Ali dükkânı		10
Saraçhanebaşı	Kalaycı Mustafa dükkânı		3
Saraçhanebaşı	Çörekçi İbrahim dükkânı		5
Saraçhanebaşı	Küçük Saraçhane (simitçi)		10
Saraçhanebaşı	Muhallebici ittisalinde kahveci doksan sekiz cemaatinin Mustafa Odabaşı dükkânı		1
Saraçhanebaşı	İbrahim Paşa hamamı karşısında turşucu İbrahim dükkânı		1
Saraçhanebaşı	Kürkçü Seyyid Ali dükkânı		1
Saraçhanebaşı	Kahveci Abdullah		1
Saraçhanebaşı	Kasab Bekir dükkânı		2
Saraçhanebaşı	Şekerci yirmi dört bölük Süleyman dükkânı		3
Saraçhanebaşı	Camcı Mehmed dükkânı		1
Saraçhanebaşı	Kahveci Ali usta dükkânı		5
Saraçhanebaşı	İbrahim Paşa Hamamı ittisalinde gözlemeci Ali dükkânı		5
Saraçhanebaşı	Bıçakçı altmış üç cemaatinden Hüseyin dükkânı		2
Saraçhanebaşı	Kalemtraşçı Muslu dükkânı		2
Saraçhanebaşı	Bıçakçı Numan dükkânı		2
Saraçhanebaşı	Berber Hüseyin dükkânı		1
Saraçhanebaşı	Berber ikinci bölük Ali dükkânı		1
Saraçhanebaşı	Kahveci Bekir dükkânı		1
Saraçhanebaşı	Kahveci Ali Alemdar dükkânı		2
Saraçhanebaşı	Bıçakçı Hasan dükkânı		1
Saraçhanebaşı	Şeyhler civarında yağcı Osman Beşe yağhanesi		5
Saraçhanebaşı	Saraçhanebaşında kasab Emin Mehmed dükkânı		1
Saraçhanebaşı	Duhancı karşısında doğramacı üzerinde bekâr	5	4

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
	odasında (dibekçi ustaları)		
Saraçhanebaşı	Saraçhanebaşında sepetçi Salih dükkânı		1
Saraçhanebaşı	Saraçhane karşısında gözlemeci Hüseyin dükkânı		3
Fatih Camii civarı	Çörekçi Mehmed		4
Fatih Camii civarı	Berber İbrahim		1
Fatih Camii civarı	Menemencilerbaşında kahveci Mustafa		1
Fatih Camii civarı	At pazarında yüksek kahveci Abdullah		1
Fatih Camii civarı	Kahveci Mehmed		1
Fatih Camii civarı	Kahveci Mustafa Alemdar dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Sofularda deftertaşında turşucu Hacı Ahmed'in dükkânı	2	1
Fatih Camii civarı	Kıztaşında Kahveci Mehmed		1
Fatih Camii civarı	Büyük Karamanlı kahveci Süleyman Çavuş		1
Fatih Camii civarı	Bıçakçı Osman dükkânı		1
Fatih Camii civarı	At pazarında kahveci Hüseyin usta		1
Fatih Camii civarı	Büyük Karaman'da işkebenci		3
Fatih Camii civarı	Helvacı Salih dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Atpazarında kahveci Hüseyin dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Kahveci çorbacı Mehmed Ağa dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Duhani Emir Ahmed		1
Fatih Camii civarı	Atpazarı ve Yenibahçe		15
Fatih Camii civarı	Kırkçeşme'de berber Bekir dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Suyolcu kahvesinde		1
Fatih Camii civarı	Bıçakçı Ali dükkânı		3
Fatih Camii civarı	Atpazarında vaki canbaz ahurlarında ekseriya zimmi (hizmetkâr)		60
Fatih Camii civarı	Malta Camii-i Şerifinde kalaycı Halil dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Kahveci İbrahim dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Berber Seyyid Mehmed dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Abacı dükkânı derununda (ihtiyar)		1
Fatih Camii civarı	Kıztaşında kahveci Abdullah		1
Fatih Camii civarı	Haffafhane karşısında kahveci Ali dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Büyük Karamanda bakkal üstünde		2
Fatih Camii civarı	Kıztaşında manavın Bekir dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Kahveci sekban Veli dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Kıztaşında helvacı Mustafa dükkânı		2
Fatih Camii civarı	İkinci kapısı karşısında berber seyyid Mehmed dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Kıztaşı'nda gözlemeci Salih dükkânı		4
Fatih Camii civarı	Kalaycı Abdullah dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Kıztaşı'nda aşağı fırında		12
Fatih Camii civarı	İkinci kapısında kahveci İbrahim Alemdar dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Haffafhane karşısında kahveci		2

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Fatih Camii civarı	Kıztaşı'nda kahveci Hüseyin Usta dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Simitçi ustası Nikola		4
Fatih Camii civarı	Yukarı fırın		3 +
Fatih Camii civarı	Sarıkcı dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Odalarbaşında çamaşırcı Ali dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Büyük Karamanda aşçı üzerinde bekâr odası		4
Fatih Camii civarı	Kebabçı Hasan dükkânı		3
Fatih Camii civarı	Şerbetçi dükkânı		3
Fatih Camii civarı	Kıztaşı'nda çamaşırcı dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Büyük Karaman'da yemişçi üzerinde bekâr odaları (zimmîler)	4	
Fatih Camii civarı	Kebabçı Hasan dükkânı		3
Fatih Camii civarı	Şerbetçi dükkânı		3
Fatih Camii civarı	İkinci kapısında kahveci Mustafa Alemdar dükkânı		2
Fatih Camii civarı	İslam odabaşı kahvesi		1
Fatih Camii civarı	Deve Hanı civarında kahveci Hüseyin dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Kahveci Arif dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Kasab dükkânı Yazıcı Mustafa		1
Fatih Camii civarı	Kız Taşında manav İbrahim dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Büyük Karaman'da kasab Mehmed dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Büyük Karaman'da kasab Emir Osman dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Berber Salih dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Boyacı kapısında kahveci Osman dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Cami-i şerif havalisinde kasab bitişğinde kahveci Hüseyin dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Şekerci ittisalinde kahveci Ali dükkânı		3
Fatih Camii civarı	Yine kasab ittisalinde kahveci İbrahim dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Kapı kethüdası kahveci İbrahim dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Hasan odabaşı kahvesi		1
Fatih Camii civarı	Muvakkat ittisalinde kahveci Mustafa dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Boyacı kapısında dâhilinde kahveci Ali dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Çörekçi kapısı haricinde kahveci Kantarcıoğlu Ahmed dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Ali'nin dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Çörekçiler kethüdası el-Hac Abdullah dükkânı		5
Fatih Camii civarı	İttisalinde kebabçı İsmail dükkânı		3
Fatih Camii civarı	Kumrulu Mescid civarında kafesçi Abdi		1
Fatih Camii civarı	Kahveci Mehmed Efendi dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Kalaycı Mehmed dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Kanalıcı fırınında nalbant Mehmed dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Kahveci Mustafa odabaşı		1
Fatih Camii civarı	Kumrulu Mescid havalisinde doğramacı Mehmed		1
Fatih Camii civarı	Taşçılar Hanı civarında hallaç Ahmed dükkânı		1

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Fatih Camii civarı	Kasab Mustafa dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Leblebici Emir Süleyman		1
Fatih Camii civarı	Kasab Ali		1
Fatih Camii civarı	Diğer kasab Abdullah		4
Fatih Camii civarı	Helvacı Emir Ahmed		3
Fatih Camii civarı	Ekmekçi fırınında		4
Fatih Camii civarı	Nişancı'da ekmek fırını		6
Fatih Camii civarı	Çörekçi kapısında manav dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Manav İsmail dükkânı		3
Fatih Camii civarı	Manav Mustafa dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Otlukçu Yokuşu'nda duhani Hacı Mehmed dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Nişancı'da gözlemeci Mehmed dükkânı		3
Fatih Camii civarı	Küçük Karaman'da Mustafa dükkânı		3
Fatih Camii civarı	Şekerciler hanı civarında kahveci Ahmed		2
Fatih Camii civarı	Kahveci Mehmed Alemdar dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Taşçılar Hanı civarında kafesçi dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Hafız Paşa civarında camcılar kethühası Ali dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Duhancı Mustafa dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Turşucu Ali dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Mari Çarşısında kahveci Mehmed Odabaşı dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Kafesçi Mehmed Alemdar dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Manav Hamza dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Kasab Seyyid Ahmed dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Şekerci Sekban İsmail dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Çörekçi el-Hac Ali dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Camcı dükkânı üstünde bekâr odası (mahalle sakası)	1	3
Fatih Camii civarı	Değirmen		2 +
Fatih Camii civarı	Ekmekçi fırını		2 +
Fatih Camii civarı	Turşucu Hüseyin dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Helvacı Bekir dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Hüsrev Paşa çarşısında kahveci dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Kahveci Bekir dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Manav Abdi dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Kahveci Sadık Çavuş dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Atik Ali Paşa çarşısında berber Hacı Mehmed dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Çıkrıkçı Derviş Hasan		1
Fatih Camii civarı	Berber İsmail		1
Fatih Camii civarı	Berber Mustafa		1
Fatih Camii civarı	Manav İbrahim		1
Fatih Camii civarı	Çubukçu Derviş Ahmed		1
Fatih Camii civarı	Turşucu Mehmed'in dükkânı		1

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Fatih Camii civarı	Helvacı Mustafa dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Manav ve helvacı Hasan dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Kahveci İbrahim dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Yorgalı Mehmed dükkânı		1
Fatih Camii civarı	İbrahim dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Çörekçi Mustafa dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Dibekçi dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Dibekçi Ali dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Dibekçi Otuzbir Hüseyin dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Kahveci Nuri ve Berber Mehmed dükkânları		3
Fatih Camii civarı	Kalaycı Hacı Mustafa dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Ekmekçi fırını		21
Fatih Camii civarı	Manav Mehmed dükkânı		2
Fatih Camii civarı	Dörtüyl ağzında helvacı Osman dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Helvacı bitişiğinde voyvoda biraderi kahvesi		1
Fatih Camii civarı	Bıçakçılar mahallesinde bir bab uncu değirmeni		4
Fatih Camii civarı	Pabuşçu Osman		3
Fatih Camii civarı	Dörtüyl ağzında çıkırıkçı Hüseyin ve simitçi zimmi dükkânlarında		12
Fatih Camii civarı	Attar dükkânı fevkinde bekâr odası	1	4
Fatih Camii civarı	Camii karşısında kalaycı Mehmed dükkânı		1
Fatih Camii civarı	Çırçır nam mahalde turşucu dükkânı		1
Sultan Selim Camii civarı	Çarşamba Pazarı nam mahalde kalaycı Mustafa dükkânı		2
Sultan Selim Camii civarı	Ekmekçi fırını ve değirmeni		15
Sultan Selim Camii civarı	Astarıcı dükkânı	3	6
Sultan Selim Camii civarı	Helvacı Mehmed dükkânı		4
Sultan Selim Camii civarı	Kasab Hüseyin dükkânı		5
Sultan Selim Camii civarı	Camii-i şerif kurbunda kahveci Mustafa ve çırağı		2
Sultan Selim Camii civarı	Kahveci Molla Ömer ve çırağı ile dükkânda		2
Sultan Selim Camii civarı	Manav İbrahim ve oğlu kahveci Osman ve çırağı ile dükkânda		3
Sultan Selim Camii civarı	Bozacı Seyyid Mahmud ve çırağı dükkânlarında		2
Sultan Selim Camii civarı	Kalaycı Abdi Bey iki bab dükkânda	2	5
Sultan Selim Camii civarı	Kulluk civarında kahveci Ahmed Odabaşı ve çörekçi Ali		5
Sultan Selim Camii civarı	Berber Yakup		1
Sultan Selim Camii civarı	Paçacı Süleyman		1
Sultan Selim Camii civarı	Kahveci Mustafa		1
Sultan Selim Camii civarı	Odabaşı ve kahveci Mehmed		1
Sultan Selim Camii civarı	Hafız Mehmed		1
Sultan Selim Camii civarı	Fethiye camii şerifi cerrah Mustafa dükkânı		1
Sultan Selim Camii civarı	Dibekçi Mustafa dükkânı		2

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Sultan Selim Camii civarı	Çarşambapazarı kurbunda		3 +
Sultan Selim Camii civarı	Manav Hamza odabaşı dükkânı		1
Sultan Selim Camii civarı	Yemişçi dükkânı, kahveci ve bekâr odaları (arka hamalları)		8
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Draman nam mahalde kalaycı Ali dükkânı		2
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Sultan Hamamı civarında çörekçi Osman dükkânı		8
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Tenbab Hamamı'nda Attar Hüseyin dükkânı		1
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Salma Tomruk'ta ekmekçi fırını		4
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Sultan Hamamında helvacı Mehmed dükkânı		2
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Berber İsmail dükkânı		1
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Eğrikapı'da simitçi fırını		1
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Yağcı Hasan yağhanesi		4
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Yahya odabaşı dükkânı		1
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Boyacı İshak dükkânı		1
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Şişehane derunu		5
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Aşçı sekban Hüseyin dükkânı		1
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Tinab hamamında manav dükkânı bekâr odası	2	4
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Kolluk civarında bekâr odası (mahalle sakası)	1	2
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Tekfur Sarayı'nda değirmen		1
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Sultan Hamamı fırını		3
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Lonca nam mahalde helvacı İsmail dükkânı		3
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Bab-ı Ensari dâhilinde kömürcü Seyyid Hasan dükkânı		2
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Kömürcü esnaflarından Seyyid Abbas dükkânı		1
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Ekmekçi fırını		5
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Balat kapısı dahilinde vaki kapı kethüdalığından çıkma berber Hüseyin dükkânı		2
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Mahkeme altı fırını		11
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Berber Ömer dükkânı		2
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Kürkçü çeşmesinde kömürcü Mahmud		1

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Eğrikapı			
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Kürkçü çeşmesinde sığır kasabı dükkânı		4
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Tahta Minare'de berber Hasan		1
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Tokmak kurbunda kömürcü Ahmed ve karındaşı kömürcü diğer Ahmed		2
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Leblebiciler kethüdası Mehmed'in dükkânı		2
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Babı mezkûr civarında sığır kasabı Mehmed		1
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Tahta Minarede bıçakçı Ali dükkânı		2
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Tokmak fırınında bağcı Mustafa bağhanesinde		3
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Paçacı Hasan ve şeriki Hüseyin dükkânı		3
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Tahtaminarede bağcı Ahmed dükkânı		3
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Fenerkapısında kahveci Mehmed Alemdar dükkânı		2
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Manav Mahmud dükkânı		2
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Kalaycı Hüseyin dükkânı		2
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Ekmekçi fırını		6
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Helvacı Mustafa dükkânı		1
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Küçük Mustafa Paşa çarşısında kahveci İbrahim dükkânı		1
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Ayakapısı dahilinde kömürcü esnafından Ali		1
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Ayakapısı dahilinde helvacı Ahmed		1
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Müftü Hamamında turşucu İsmail dükkânı		1
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Kalaycı Süleyman kahvesi		1
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Leblebici Hüseyin dükkânı		2
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Üsküplü çarşısında berber Ali dükkânı		2
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Karagümrük meydanında kahveci Ahmed dükkânı		1
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Çukurbostan başında ekmekçi fırını		16
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Karagümrük Koloğlanı Hasan kahvesi üstünde bekâr odası	2	1
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Karagümrük derununda		3

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Edirnekapısı civarında kahveci sekban Abdullah dükkânı üstünde bekâr odası	2	1
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Kahveci Yusuf dükkânı		3
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Berber Ali dükkânı		1
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Kalaycı Ali dükkânı		1
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Nalbant İbrahim dükkânı		2
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Kasab Bekir dükkânı		6
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Helvacı Mehmed dükkânı		2
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Yenibahçe civarında Bekçeciler çarşısı nam mahalde turşucu Mustafa dükkânı		1
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Manav Mustafa dükkânı		1
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Kahveci otuz bir bölük İbrahim dükkânı		1
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Çörekçi Ahmed dükkânı		3
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Keçeciler değirmeni		6
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Ekmekçi fırınındaki değirmen		9
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Külahçı İbrahim dükkânı		1
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Zincirlikuyu nam mahalde kudattan Abdullah Efendizade bostanı		3
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Kahveci Ahmed Ağa dükkânı bekâr odası	3	1
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	el-Hac Mustafa kahvesinde bekâr odaları	6	5
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Berber Hüseyin dükkânı		3
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Ekmekçi fırını		11
Suriçi - Karagümrük-Balat-Eğrikapı	Ekmekçi fırını		14
Suriçi - Unkapısı civarı	Emirler Han'ın altında kahveci Mustafa dükkânı (yeğeni)		1
Suriçi - Unkapısı civarı	Emirler Han'ın altında manav Mehmedin dükkânı (yeğeni)		1
Suriçi - Unkapısı civarı	Emirler Han'ın altındaki manav Mehmedin dükkânın fevkindeki bekâr odaları (leblebiciler ve arka hamalları)	3	14
Suriçi - Unkapısı civarı	Kuleyolu'nda simitçi Osman dükkânı		6
Suriçi - Unkapısı civarı	Kalaycı ittisinde kahveci İsmail Alemdar		1
Suriçi - Unkapısı civarı	Sütçü karhanesi üzerinde oda (arpacı)	1	4
Suriçi - Unkapısı civarı	Arıcılar Çeşmesi civarında bıçakçı Emir Mehmed		2

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
	dükkânı		
Suriçi - Unkapısı civarı	Azellerde kahveci el-Hac İbrahim dükkânı		1
Suriçi - Unkapısı civarı	Kahveci Said dükkânı		1
Suriçi - Unkapısı civarı	Kapan-ı Dakik civarında kahveci Osman dükkânı		1
Suriçi - Unkapısı civarı	Leblebici Hasan dükkânı		3
Suriçi - Unkapısı civarı	Ketencizade değirmeni		1
Suriçi - Unkapısı civarı	Yemişçi Mustafa dükkânı		2
Suriçi - Unkapısı civarı	Nalbant dükkânı fevkinde bekâr odasında (bargir hamalı)	1	5
Suriçi - Unkapısı civarı	Pişgahında nalbant dükkânı (bargir hamalı)		6
Suriçi - Unkapısı civarı	Araplarda hamam karşısında berber İsmail dükkânı		1
Suriçi - Unkapısı civarı	Kadayıfçı Mehmed dükkânı		3
Suriçi - Unkapısı civarı	Leblebici İsmail dükkânı		2
Suriçi - Unkapısı civarı	Bir bab zimmi dükkânı		1
Suriçi - Unkapısı civarı	Leblebici İsmail dükkânı		2
Suriçi - Unkapısı civarı	Azeblarda turşucu el-Hac Hasan dükkânı		1
Suriçi - Unkapısı civarı	Azeblarda Odacı hanında tahta ahır (bargir hamalı)	2	8
Suriçi - Unkapısı civarı	Azablarda berber Ali dükkânı		1
Suriçi - Unkapısı civarı	Müftü Hanında kasab Hüseyin dükkânı fevkinde bir oda	1	2
Suriçi - Unkapısı civarı	Arpacı dükkânı fevkinde bir bab oda	1	5
Zeyrek-Çırçır	Kafesçi Mustafa dükkânı		1
Zeyrek-Çırçır	Lokumcu dükkânı		1
Zeyrek-Çırçır	Zeyrekbaşında berber Tahir dükkânı		1
Zeyrek-Çırçır	Zeyrekbaşında ekmekçi fırını		2
Zeyrek-Çırçır	Zeyrekbaşında nalbant Hüseyin dükkânı		2
Zeyrek-Çırçır	Çekili Hamamda kalaycı Emin dükkânı		2
Zeyrek-Çırçır	Haydarpaşa nam mahalde kahveci Mehmed dükkânı		1
Zeyrek-Çırçır	Haydarpaşa'da kahveci el-Hac Ahmed dükkânı		1
Zeyrek-Çırçır	Yeni Hamam nam mahalde berber Ali dükkânı		1
Zeyrek-Çırçır	Yeni Hamam'da kalaycı Emin dükkânı		3
Zeyrek-Çırçır	Yeni Hamam'da manav Hasan dükkânı		1
Zeyrek-Çırçır	Yeni Hamam'a yakın Külahçılar dükkânı		5
Zeyrek-Çırçır	Haydarpaşa nam mahalde kahveci Seyyid Emin dükkânı		1
Zeyrek-Çırçır	Çekmeli Hamamı'nda turşucu Hasan dükkânı		1
Zeyrek-Çırçır	Çırçır nam mahalde simitçi dükkânı		2
Zeyrek-Çırçır	Çırçır'da berber Hasan dükkânı		1
Zeyrek-Çırçır	Külahçılar'da 12 bab simitçi dükkânı	12	31
Zeyrek-Çırçır	Deve Hanı'na karib bir bab bostan derununda (bahçıvan)	1	2

Çizelge D.5 İskelelerdeki oda ve kalan kişi sayıları

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Defterhane-i Amire	A.DVN.831	1207/1793	
Sur Dışı - Bahçekapı	İskelelerden Soğanoğlu Kayıkhanesi	10	
Sur Dışı - Bahçekapı	Seyyid Reis Kayıkhanesi	11	
Sur Dışı - Bahçekapı	İbrahim Reis Kayıkhanesi	9	
Sur Dışı - Samatya	Kalafat yerinde kayıkhanesi üzerinde Özen Bey odaları	4	
Sur Dışı - Samatya	Kayıkhanesi üzerinde müteveffa Halil Efendi kerimesi odaları	4	
Sur Dışı - Samatya	Kayıkhanesi üzerinde Mekki Efendi odaları	9	
Sur Dışı - Samatya	Kayıkhanesi üzerinde Nazif Efendi Hanı	14	
Sur Dışı - Samatya	Kayıkhanesi üzerinde Süleyman Ağa odaları	3	
Sur Dışı - Samatya	Kayıkhanesi üzerinde Arapkirli Cinci Hacı Abdullah	12	
Sur Dışı - Samatya	Sandalcı hanı	75	
Sur Dışı - Samatya	Kayıkhanesi üzerinde bulunan Arab Hanı	45	
Sur Dışı - Çatladıkapı	Kayıkhanesi üzerinde hamallar kethüdası Seyyid Hüseyin Ağa Hanı	26	
Sur Dışı - Ahırkapı	Kayıkhanesi kahveleri üzerinde Atçıgan Ağası Mehmed Ağa Hanı	31	
Defterhane-i Amire	A.DVN.832	1207/1793	
Galata	Tuzlayıcı balıkçı esnafı		18
Galata	Karaköy'de hamallar		74
Galata	Gümrük hamalları		49
Galata	Balıkpazarı'nda kayıkçılar		51
Galata	Taze balıkçı esnafı		90
Galata	Yağ kapanı kayıkçıları		43
Galata	Kurşunlu Mahzen, Mumhane iskelesindeki kayıkçılar		157
Defterhane-i Amire	A.DVN.834	1207/1793	
Kumkapı	Kayıkhanesi üzerindeki Meki Efendi Odaları		7
Kumkapı	Kayıkhanesi üzerindeki Nazif Efendi boş oda	13	3
Kumkapı	Kayıkhanesi üzerindeki Balkapanlı Süleyman Ağa odaları	3	3
Kumkapı	Kayıkhanesi üzerinde Hamallar Kethüdası Seyyid Hüseyin Ağa Hanı	26	22
Kumkapı	Kayıkhanesi kahveleri üzerinde Atçeken Ağası Mehmed Ağa Hanı	15 boş	16
Defterhane-i Amire	A.DVN.881	1250/1835	
Kadıköy	İskele (kayıkçılar)		85
Üsküdar	İskele (kayıkçı-mavnacı)		395
Üsküdar	İskele (arka hamalı)		116
Üsküdar	İskele (at hamalı)		20
Üsküdar	İskele (sırık hamalı)		9
Üsküdar	Balıkçı Çardağı		11
Üsküdar	Balaban İskelesi'ndeki hamal odaları		19
Ayazma	İskele (arka hamalı)		30

Mahalle	Mekân Adı	Oda Sayısı	Kalan Kişi Sayısı
Ayazma	İskele (kayıkçı)		78
Nüfus Defteri	NFS.d. 4	1207	
Bahçekapı	Soğanoğlu Kayıkhanesi		14
Bahçekapı	Ali Reis Kayıkhanesi		21
Bahçekapı	İbrahim Reis Kayıkhanesi		14
Bahçekapı	Büyük İskele		25
Bahçekapı	Büyük İskele (sırık hamalları)		16
Bahçekapı	Büyük iskele ve Vezir İskelesi (arka hamalları)		56
Çatladıkapı	Kayıkhanesi üzerindeki han		64
Nüfus Defteri	NFS.d. 6	1207/1793	
Galata	Galata iskelesi		36
Galata	Balıkhanesi İskelesi'ndeki kayıkçılar		16
Galata	Kabalıcı kayıkçıları		36
Galata	Kürkçü kapısı kayıkçıları		44
Galata	Ayazma kapısı kayıkçıları		15
Galata	Azab kapısı kayıkçıları		59
Galata	Haleb İskelesi kayıkçıları		11
Galata	Karaköy, Kurşunlu, Makara, Aralık, Mumhane İskelesi		160
Galata	Gürcü kapısı, Bağ kapısı, Balıkpazarı hamalları		58
Galata	Azab Kapısı hamalları		14
Galata	Mumhane İskelesi hamalları		21

Çizelge D.6 Meyhanelere ilişkin veriler

Mahalle/sem	Meyhane Adı / Yer tarifi	Sayı	Sahibinin milleti	Kapatılan
Başmuhasebe Zecriye Kalem Defteri	D.BŞM.ZCR. 20289	1209/1794		
Boğaziçi-Beşiktaş	Meyhaneci Ketencioğlu			
Boğaziçi-Beşiktaş	Meyhaneci Kasor Minekor			
Boğaziçi-Beşiktaş	Meyhaneci İstiryanioğlu			
Boğaziçi-Beşiktaş	Zorakçioğlu Fonaki			
Boğaziçi-Beşiktaş	Kuşçu Aleksandri			
Boğaziçi-Beşiktaş	Kürkçübaşıoğlu Manol			
Boğaziçi-Çengel	Meyhaneci Nikola			
Boğaziçi-Çengel	Meyhaneci Yanako			
Boğaziçi-Çengel	Meyhaneci Manol			
Boğaziçi-Çengel	Meyhaneci Estefan			
Boğaziçi-Çengel	Meyhaneci Çizmecici			
Boğaziçi-Çengel	Meyhaneci İlyâ			
Boğaziçi-Çengel	Meyhaneci Ramanat			
Boğaziçi-Çengel	Meyhaneci Acikari			
Boğaziçi-Çengel	Meyhaneci Çalık			
Boğaziçi-Çengel	Meyhaneci Nikola Karmani			

Mahalle/sem	Meyhane Adı / Yer tarifi	Sayı	Sahibinin milleti	Kapatılan
Boğaziçi-Çengel	Meyhaneci Kortioğlu			
Boğaziçi-Çengel	Meyhaneci Mihail			
Boğaziçi-Fener	Feşeroğlu Astaras			
Boğaziçi-Fener	Beryani Yorgi			
Boğaziçi-Fener	Andi			
Boğaziçi-Fener	Dimitri			
Boğaziçi-Fener	Hıristaki			
Boğaziçi-Fener	Aksaçlı			
Boğaziçi-Fener	Kartanioğlu Elekli			
Boğaziçi-Fener	Eftedol			
Boğaziçi-Fener	Değirmencioğlu Kostanti			
Boğaziçi-Fener	Lökoğlu Tanaş			
Boğaziçi-Fener	Mirisoğlu İstavri			
Boğaziçi-Fener	Mirisoğlu Yani			
Boğaziçi-Fener	Nikola Mirisoğlu			
Boğaziçi-Fener	Şakal hanesi			
Boğaziçi-Fener	Berberoğlu			
Boğaziçi-Fener	Fotna Anaştaş			
Boğaziçi-Fener	Fafuli			
Boğaziçi-Fener	Malakçioğlu			
Boğaziçi-Fener	Manolaki			
Boğaziçi-Fener	Kirkooğlu Manolaki			
Boğaziçi-Fener	Karaköroğlu			
Boğaziçi-Fener	Tanaş			
Boğaziçi-Fener	Komenaki			
Boğaziçi-Fener	Firtınaoğlu Kastar			
Boğaziçi-Fener	Havkeoğlu Yorgi			
Boğaziçi-Fener	Değirmencioğlu Yorgaki			
Boğaziçi-Fener	Ulah Yargi			
Boğaziçi-Fener	Sedari			
Boğaziçi-Fener	Topuklu Dimitri			
Boğaziçi-Fener	Mireoğlu Yanaki			
Boğaziçi-Fener	Kozoli			
Boğaziçi-Fener	Abacı Naradin			
Boğaziçi-Fener	Yeniköylü Dimitri			
Boğaziçi-Fener	Niforin			
Boğaziçi-Fener	Todorikeoğlu Yanaki			
Boğaziçi-Fener	Kuşçu Mihail			
Boğaziçi-Fener	Simitçioğlu Mihail			
Boğaziçi-Fener	Manol Kutlakoğlu			
Boğaziçi-Fener	Avcioğlu Toma			
Boğaziçi-Fener	Estefani Belengeroğlu			
Boğaziçi-Fener	Meymo			

Mahalle/sem	Meyhane Adı / Yer tarifi	Sayı	Sahibinin milleti	Kapatılan
Boğaziçi-Fener	Antuvan, Edosferikoğlu			
Boğaziçi-Fener	Eskoroğlu Dimitri			
Boğaziçi-Fener	Anastaş			
Boğaziçi-Fener	Antuvan			
Boğaziçi-Fener	Erekli			
Üsküdar-Selamsız	Kirişçi Hadradon			
Üsküdar-Selamsız	Tosanlıoğlu Şah			
Üsküdar-Selamsız	Alruguz			
Üsküdar-Selamsız	Acı Ohannes			
Üsküdar Yeni Mahalle	Acı Yelin			
Üsküdar Yeni Mahalle	Todori			
Üsküdar Yeni Mahalle	Papasoğlu			
Üsküdar Yeni Mahalle	Bosoğlu			
Üsküdar Yeni Mahalle	Acı Lekron			
Üsküdar Yeni Mahalle	Dimitri			
Üsküdar Yeni Mahalle	Barşakud			
Üsküdar Yeni Mahalle	Minas			
Üsküdar Yeni Mahalle	Mark			
Üsküdar Yeni Mahalle	Lefter			
Üsküdar Yeni Mahalle	Tanaş			
Üsküdar Yeni Mahalle	Avadik			
Kadıköy	Meyhaneci Lazi			
Kadıköy	Meyhaneci Minas			
Kadıköy	Meyhaneci Acı Kirkor			
Kadıköy	Meyhaneci Sava			
Kadıköy	Meyhaneci Nikola			
Kadıköy	Meyhaneci Yorgi			
Kadıköy	Meyhaneci Sakızlı			
Kuzguncuk	Meyhaneci Kethüdaoğlu Moşin			
Kuzguncuk	Meyhaneci Araboğlu İsrail			
Kuzguncuk	Meyhaneci Köse Liçon			
Kuzguncuk	Meyhaneci Araboğlu Celbun			
Kuzguncuk	Meyhaneci Kuyumcuoğlu			
Kuzguncuk	Meyhaneci Mahir			
Kuzguncuk	Meyhaneci Kuruçeşmeli Moşon			
Kuzguncuk	Meyhaneci Mihail ve Petro			
Hasköy	Meyhaneci Göncüoğlu Daviçon			
Hasköy	Meyhaneci Yako			
Hasköy	Meyhaneci Minasa			
Hasköy	Meyhaneci Mişvarem			
Yeniköy	Meyhaneci Mudanyalı Tanaş			
Yeniköy	Meyhaneci Kiraskeri Panayot			
Yeniköy	Meyhaneci Acı Togonoş			

Mahalle/sem	Meyhanec	Sayı	Sahibinin milleti	Kapatılan
Yeniköy	Meyhaneci Sava			
Yeniköy	Meyhaneci Sakızlı Nikola			
Yeniköy	Meyhaneci Nikola Harvat			
Yeniköy	Meyhaneci Nano			
Yeniköy	Meyhaneci Acı Anaştaş			
Yeniköy	Meyhaneci Samatyalı Esterati			
Yeniköy	Meyhaneci Vargo			
Yeniköy	Meyhaneci Şileli Anani			
Yeniköy	Meyhaneci Sepetçi			
Yeniköy	Meyhaneci Karakaşoğlu Kostantin			
Yeniköy	Meyhaneci Giridi Kostantin			
Yeniköy	Meyhaneci Bulakoğlu Antuvan			
Yeniköy	Meyhaneci Seran Panayot			
Yeniköy	Meyhaneci Arnavud Dimitri			
Yeniköy	Meyhaneci Kürekçi Anaştaş			
Yeniköy	Meyhaneci Laskari			
Yeniköy	Meyhaneci Kasaboğlu Yorgi			
Yeniköy	Meyhaneci Kundura Kostantin			
Yeniköy	Meyhaneci Banyora Tanaş			
Yeniköy	Meyhaneci Marino			
Yeniköy	Meyhaneci Hristoki			
Yeniköy	Meyhaneci Lazarioğlu Mihail			
Yeniköy	Meyhaneci Emirze			
Yeniköy	Meyhaneci Mesiklina Dimitri			
Yeniköy	Meyhaneci Sotori			
Yeniköy	Meyhaneci Manoli			
Yeniköy	Meyhaneci Acı Panayot			
Yeniköy	Meyhaneci Şeremet			
Yeniköy	Meyhaneci Boğos			
Yeniköy	Meyhaneci Acı Kutu			
Yeniköy	Meyhaneci Vasilaki Çorbacı			
Yeniköy	Meyhaneci Moralı Niyaki			
Yeniköy	Meyhaneci Moralı Estiyati			
Yeniköy	Meyhaneci İlya			
Yeniköy	Meyhaneci Boyacı			
Yeniköy	Meyhaneci Havlak			
Yeniköy	Meyhaneci Yokoğlu Dimitri			
Balat	Meyhaneci Mafo Kazanlık Yahudi			
Balat	Meyhaneci Mano hane Yahudi			
Balat	Meyhaneci Manoya Musul Yahudi			
Balat	Meyhaneci Mano Takuni Yahudi			
Balat	Meyhaneci Riyat			
Büyükdere	Zehari			

Mahalle/sem	Meyhane Adı / Yer tarifi	Sayı	Sahibinin milleti	Kapatılan
Büyükdere	Kara Yani			
Büyükdere	Yani			
Büyükdere	Tanaş			
Büyükdere	Niko			
Büyükdere	Frenk Yani			
Büyükdere	Koriboğlu Yorgi			
Büyükdere	Dimitraki			
Büyükdere	Metro			
Büyükdere	İstavri			
Ortaköy	DEFTER BOŞTUR.			
Başmuhasebe Zecriye Kalem Defteri	D.BŞM.ZCR. 20446	1241/1826		
Galata	Galatasaray-Taksim arasındaki şaraphaneler	23		
Beyoğlu	Beyoğlu voyvodası konağı önünden Papas köprüsüne varınca İngiliz sarayı sırasının sol tarafındaki şaraphaneler	24		
Beyoğlu	Çukur'daki şaraphaneler	9		
Beyoğlu	Tatavla'daki şaraphaneler	29		
Beyoğlu	Sakız Ağacı'ndaki şaraphaneler	5		
Beyoğlu	Tarlabası'ndaki şaraphaneler	4		
Galata	Mevcut şaraphaneler	33		
Galata	Toplam meyhane ve şaraphane halka satışa izin verilen şaraphaneler	135		
Galata	halka satışa izin verilen şaraphaneler	27		
Beşiktaş				10
Ortaköy				16
Kuruçeşme				5
Bebek				2
Arnavutköy				29
Rumelihisarı				15
İstinye				7
İstinye				15
Tarabya				20
Büyükdere				18
Sarıyer				9
Beykoz				3
Hasköy				28
Karaağaç				18
Balat	Balatkapısı dışında			5
Cibali	Cibali Yenikapısı dışında			2
Unkapanı				1
Balıkpazarı				2
Kadıköy				8

Mahalle/sem	Meyhane Adı / Yer tarifi	Sayı	Sahibinin milleti	Kapatılan
Üsküdar	Yeni Mahalle			19
Üsküdar	Selamsız			6
Kuzguncuk				11
Çengelköy				8
Beşiktaş-Boğaz	TOPLAM	61		257
Başmuhasebe Zecriye Kalemi Defteri	D.BŞM.ZCR. 20469	1245/1829		
İstanbul		89	Rum ve Ermeni	45
Balat, Tekfur Sarayı, Mahkeme Altı, Balıkpazarı ve Cibali		31	Yahudi	18
Hasköy, Piripaşa ve Galata		25	Yahudi	17
Hasköy'de Halicioğlu sınırında		24	Rum ve Ermeni	13
Beşiktaş'tan Sarıyer'e varınca		170	Yahudi, Rum ve Ermeni	130
Kadıköy'den Beykoz'a varınca		57	Yahudi, Rum ve Ermeni	18
Beyoğlu ve Tatavla		118	Rum ve Ermeni	91
Galata		40	Rum ve Ermeni	23
TOPLAM		554		336
Başmuhasebe Zecriye Kalemi Defteri	D.BŞM.ZCR. 20472	1246/1830		
Asitane	gedikli	87	Ermeni ve Rum	6
Asitane	Asitane'de açılacak	11		
Galata	mevcut	44	Ermeni ve Rum	5
Galata	açılacak	21		
Beyoğlu ve Tatavla	mevcut	118	Ermeni ve Rum	17
Beyoğlu ve Tatavla	açılacak	74		
Beşiktaş'tan Sarıyer'e	mevcut	177	Ermeni, Rum ve Yahudi	10
Beşiktaş'tan Sarıyer'e	açılacak	101		
Kadıköy'den Beykoz'a	mevcut	70	Ermeni, Rum ve Yahudi	11
Üsküdar Yeni Mahalle	mevcut	11		11
Üsküdar Yeni Mahalle	açılacak	41		
Hasköy'de Halicioğlu sınırında	mevcut	21	Ermeni ve Rum	1
Hasköy'de Halicioğlu sınırında	açılacak	9		
TOPLAM	meyhane sayısı	589		
	Kayıtları silinmesi gereken	67		
	Kapalı kalması iktiza eden	42		

Mahalle/semte	Meyhane Adı / Yer tarifı	Sayı	Sahibinin milleti	Kapatılan
Maliye Nezareti Varidat	ML.VRD.66	1254/1838		
Sur dışı		35	119	
Sur içi		113	Hristiyan, 77 Yahudi, Toplam 196	
TOPLAM		148		
Maliye Nezareti Varidat	ML.VRD.4984	1260-65/1844-49		
Hasköy	Tökeli, no.4		Hristiyan	
Hasköy	Rado, no.5		Hristiyan	
Hasköy	Bozahane, no.6		Hristiyan	
Hasköy	Haçator, no.7		Hristiyan	
Hasköy	Estefan, no.8		Hristiyan	
Hasköy	Maltız, no.9		Hristiyan	
Hasköy	Tosun, no.10		Hristiyan	
Piri Paşa	İsador, no.11		Hristiyan	
Hasköy	Merdivenli, no.12		Hristiyan	
Hasköy	Aci Kırço, no.13		Hristiyan	
Hasköy	Sarnıçlı, no.14		Hristiyan	
Hasköy	Kılıççı Bahçesi, no.15		Hristiyan	
Hasköy	Yağmur, no.16		Hristiyan	
Hasköy	Sazak, no.17		Hristiyan	
Hasköy	Kargir, no.18		Hristiyan	
Hasköy	Arpalı, no.19		Hristiyan	
Hasköy	Aci Mukir, no.20		Hristiyan	
Hasköy	Göncüoğlu, no.1		Yahudi	
Hasköy	Davicun, no.2		Yahudi	
Hasköy	Tekfurdağlı, no.3		Yahudi	
Hasköy	Göncüoğlu, no.4		Yahudi	
Hasköy	diğer Göncüoğlu, no.5		Yahudi	
Hasköy	Davicun Koltuğu, no.6		Yahudi	
Hasköy	diğer Davicun Koltuğu, no.7		Yahudi	
Hasköy	diğer Davicun Koltuğu, no.8		Yahudi	
Hasköy	diğer Davicun Koltuğu, no.9		Yahudi	
Hasköy	Göncüoğlu Koltuğu, no.10		Yahudi	
Hasköy	diğer Göncüoğlu Koltuğu, no.11		Yahudi	
Hasköy	Mişon, no.12		Yahudi	
Hasköy	diğer Göncüoğlu Koltuğu, no.13		Yahudi	
Hasköy	TOPLAM	30		
Tatavla	Mimkaki, no.1		Hristiyan	
Tatavla	Sotori, no.2		Hristiyan	
Tatavla	Aneti, no.3		Hristiyan	
Tatavla	Nikola, no.4		Hristiyan	

Mahalle/sem	Meyhane Adı / Yer tarifi	Sayı	Sahibinin milleti	Kapatılan
Tatavla	Kasaboğlu, no.5		Hristiyan	
Tatavla	Yorgi, no.6		Hristiyan	
Tatavla	Cimandi, no.7		Hristiyan	
Tatavla	Çubukçu, no.8		Hristiyan	
Tatavla	Estatı, no.9		Hristiyan	
Tatavla	Acı Sotori, no.10		Hristiyan	
Tatavla	Astavri,no.11		Hristiyan	
Tatavla	Acı Yanko, no.12		Hristiyan	
Tatavla	diğer Yanko, no.13		Hristiyan	
Tatavla	Panayot, no.14		Hristiyan	
Tatavla	Yamuncu Dane, no.15		Hristiyan	
Tatavla	Apostol, no.16		Hristiyan	
Tatavla	Kadıрма, no.17		Hristiyan	
Tatavla	Rusidoğlu, no.18		Hristiyan	
Tatavla	Kosta, no.19		Hristiyan	
Tatavla	Çarıkişi, no.20		Hristiyan	
Tatavla	Kiryako,no.21		Hristiyan	
Tatavla	Ostevyako, no.22		Hristiyan	
Tatavla	Çanato, no.23		Hristiyan	
Tatavla	TOPLAM	23		
Beyoğlu	Acı Kabril,no.1		Hristiyan	
Beyoğlu	Beyaz Duvar, no.2		Hristiyan	
Beyoğlu	Orta, no.3		Hristiyan	
Beyoğlu	Kör Abraham, no.4		Hristiyan	
Beyoğlu	Astori, no.5		Hristiyan	
Beyoğlu	Bakkal koltuğu, no.6		Hristiyan	
Beyoğlu	İkilik Artin, no.7		Hristiyan	
Beyoğlu	Ozak Ohannes, no.8		Hristiyan	
Beyoğlu	Şişli, no.9		Hristiyan	
Beyoğlu	Deli Haçator, no.10		Hristiyan	
Beyoğlu	Aznavur Koltuğu, no.11		Hristiyan	
Beyoğlu	Şerbethane, no.12		Hristiyan	
Beyoğlu	Hammalbaşı,no.13		Hristiyan	
Beyoğlu	Acı Takzor, no.14		Hristiyan	
Beyoğlu	Kaytan, no.15		Hristiyan	
Beyoğlu	Papaz Koltuğu, no.16		Hristiyan	
Beyoğlu	Kazak Andon, no.17		Hristiyan	
Beyoğlu	Kısrik, no.18		Hristiyan	
Beyoğlu	Kibar Koltuğu, no.19		Hristiyan	
Beyoğlu	Amire Koltuğu, no.20		Hristiyan	
Beyoğlu	Baritan Koltuğu, no.21		Hristiyan	
Beyoğlu	Bağcı Koltuğu, no.22		Hristiyan	
Beyoğlu	Karabela Koltuğu, no.23		Hristiyan	

Mahalle/sem	Meyhane Adı / Yer tarifi	Sayı	Sahibinin milleti	Kapatılan
Macar	Manashan Koltuğu, no.24		Hristiyan	
İcadiye	Nikadi Koltuğu, no.25		Hristiyan	
İcadiye	Aleko Koltuğu, no.26		Hristiyan	
Yenişehir	Tanilli Koltuğu, no. 27		Hristiyan	
Yenişehir	Aci Yorgi, no.28		Hristiyan	
Yenişehir	Sarı Masalya, no.29		Hristiyan	
Yenişehir	Tülbentçi Ohannes, no.30		Hristiyan	
Yenişehir	Topal Marko, no.31		Hristiyan	
Yenişehir	Eynardo, no.32		Hristiyan	
Yenişehir	Boşka, no.33		Hristiyan	
Yenişehir	Murad Koltuğu, no.34		Hristiyan	
Yenişehir	Çarkışi, no.35		Hristiyan	
Çukur	Marko, no.36		Hristiyan	
Çukur	Zandam, no.37		Hristiyan	
Çukur	Eşekçioğlu, no.38		Hristiyan	
Çukur	Yarımcı Mağir, no.39		Hristiyan	
Çukur	Yenihan, no. 40		Hristiyan	
Çukur	Bakmacalı, no.41		Hristiyan	
Çukur	Yağcı Koltuğu, no.42		Hristiyan	
Çukur	Aci Molak, no. 43		Hristiyan	
Çukur	Tulumbacı Corci, no.44		Hristiyan	
Çukur	Aci Atanik, no.45		Hristiyan	
Çukur	Panayot Koltuğu, no.46		Hristiyan	
Çukur	Aci Esiro, no.47		Hristiyan	
Çukur	Kilisid Koltuğu, no. 48		Hristiyan	
Çukur	Kara Yorgi, no. 49		Hristiyan	
Çukur	Matak Koltuğu, no. 50		Hristiyan	
Beyoğlu	TOPLAM	50		

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Işıl ÇOKUĞRAŞ
Doğum Tarihi ve Yeri : 26.11.1982, İstanbul
Yabancı Dili : İngilizce, Fransızca, Osmanlıca
E-posta : isilcokugras@yahoo.com

ÖĞRENİM DURUMU

Derece	Alan	Okul/Üniversite	Mezuniyet Yılı
Y. Lisans	Mimarlık	İ.T.Ü.	2008
Lisans	Mimarlık	İ.T.Ü.	2005
Lise		Özel Amerikan Robert Lisesi	2000

İŞ TECRÜBESİ

Yıl	Firma/Kurum	Görevi
2011	Yıldız Teknik Üniversitesi	Araştırma Görevlisi
2009	Okan Üniversitesi	Araştırma Görevlisi
2007	IRCICA	Araştırmacı

2006	DS Mimarlık	Mimar
2005	TMMOB Mimarlar Odası	Raportör

YAYINLARI

Makale

1. Çokuğraş, I., (2013). "Osmanlı İstanbul'unda Bekâr Odaları", 29-35, Mimarist:47.
2. Çokuğraş, I., (2011). "Informal Public Networks: A Case Study of Beyoğlu", 65-80, The International Journal of the Constructed Environment:1.
3. Çokuğraş, I., (2007). "Talimhane Dönüşüm Projesi", 42-45, Yapı: 303.

Bildiri

1. Çokuğraş, I., (2012). "Vacate and substitute - shift in cultural context of Istanbul", 11th International Conference on Urban History 'Cities & Societies in Comparative Perspective', Prag.
2. Çokuğraş, I., (2012). "Jerusalem Water Supply Systems and Ottoman Fountains", IWA WWTAC 2012- 3rd IWA Specialized Conference on Water and Wastewater Technologies in Ancient Civilizations, Istanbul.
3. Çokuğraş, I., Korkmaz, A. P., (2011). "Istanbul's Alternative Art Spaces", 46-50, ed. Dan, C. International Proceedings of Economics Development and Research, Vol.17 (Proceedings of 2nd International Conference on Humanities, Historical and Social Sciences - CHSS 2011, 21-22 Oct. 2011, Cairo), IACSIT Pres, Singapur.
4. Çokuğraş, I., (2011). "Artists' Spaces: A Ground for Cultural Interaction or Gentrification?", 4th International Conference on Hazards and Modern Heritage, Saraybosna.
5. Çokuğraş, I., (2010). "Informal Public Networks: A Case Study of Beyoğlu", The Constructed Environment, International Conference, Venedik.
6. Çokuğraş, I., (2009). "The Production of an Invisible City, A Case Study of Beyoğlu", IAPS-CSBE Housing Networks, International Symposium on 'Revitalising Built Environments: Requalifying Old Places for New Uses', Istanbul.
7. Çokuğraş, Işıl (2007). "Punk Ethic and Architecture", 85-92, ed. Öymen Gür, Ş., Proceedings of Livenarch III: International Congress on Livable Environments and Architecture. KTU Press, Trabzon.

Kitap Bölümü

1. Çokuğraş, Işıl (2009). "Ottoman Fountains and Sabils of Al-Quds/Jerusalem", 79-102, Al-Quds/Jerusalem 2015 Program 2008 Report, IRCICA, İstanbul. ISBN: 978-92-9063-190-3.